

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ**

**«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ЖӘНЕ «ДҮНИЕЖҮЗІ ТАРИХЫ»
ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАРИХИ
ДЕРЕККӨЗДЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР**

Астана, 2025

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды (2025 жылғы 05 қарашадағы № 5 хаттама)

«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2025. – 240 б.

Әдістемелік ұсынымдарда «Қазақстан тарихы» мен «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқыту барысында білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын жүйелі түрде қалыптастыруға бағытталған тәсілдер мен нақты мысалдар берілген. Ұсынымдар білім алушылардың дереккөздерді анықтау, талдау және интерпретациялау арқылы тарихи ойлауын дамытуға ықпал етеді. Әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне, әдіскерлерге, сондай-ақ білім беру ұйымдарының қызметкерлеріне арналады.

© Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2025
© НАО им. Ы.Алтынсарина, 2025

КІРІСПЕ

Тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін білім мен «Адал азамат» тәрбие бағдарламасындағы құндылықтарды біртұтас меңгертуді жүзеге асыру білім беру мазмұнының міндеттерінің бірі. Осы орайда, Қазақстан Республикасының орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына (МЖМБС) сәйкес, оқу процесі білім алушылардың тек академиялық білімін ғана емес, сонымен бірге олардың шығармашылықпен және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін жүйелі дамытуға бағытталуы тиіс [1].

Тарихи дереккөздер білім алушы үшін тек ақпарат көзі ғана емес, тарихи оқиғалар мен процестерді зерделеудің, оқиғаның себеп-салдарын түсінудің, тарихи интерпретация жасаудың және қазіргі заманмен байланыс орнатудың негізгі құралы. Дереккөздермен жұмыс барысында білім алушылар ақпаратты сыни бағалайды, салыстырады, интерпретациялайды, өз көзқарасын қалыптастырып, тарихи дәлелдер негізінде ой тұжырымдайды. Осылайша тарихи сананы қалыптастыруда өткен дәуірдің тарихи құжаттары мен мәдени жәдігерлеріне тарихи дереккөзі ретінде сыни көзқараспен қарай білу дағдысы мен құзыреттілігі маңызды. Тарих әрқашан тарихи ақпараттың жинақталуының көлеміне, санына және сапасына байланысты дамиды. Бұл ақпарат адамзат пен қоғамның өткені туралы деректі білім алуының негізін құрайды.

Тарихи дереккөздер ретінде сипатталатын материалдарды талдау және түсіндіру әдістері, алдымен, зерттеу дағдыларын, сонымен қатар тарихи ойлауды дамытуға көмектеседі. Сондықтан мектептерде тарихты оқытудың бір бөлігі ретінде білім алушыларға осы тарихи дереккөздерді өз тәртібінше қолдануды арнайы дағдыларды машықтандыру маңызды. Мәдени жәдігерлерді, тарихи фактілерді, әртүрлі тарихи құжаттарды байыпты қарауға, дереккөздерді сынға ала білу, олармен жұмыс істеуге үйретудің маңызы ерекше зор. Тарихи дереккөздер білім алушылардың өткенді тек ақпарат көзі ретінде емес, зерттеу нысаны ретінде қарастыруына мүмкіндік береді. Осыған орай, тарих пәндерін оқытуда дереккөздермен жұмыс істеу әдістемесін жетілдіру заманауи педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі.

Ұсынылып отырған әдістемелік ұсынымдарда «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамыту бойынша теориялық-әдістемелік және практикалық ұсынымдар берілген. Оқытуда білім алушылардың дереккөздермен жұмыс істеу қабілеттерін қалыптастырудың нақты жолдары мен әдістері, сондай-ақ түрлі типтегі тарихи деректермен жұмыс істеуге арналған педагогикалық құралдар мен тапсырмалар үлгілері, сабақты ұйымдастырудың формалары мен әдіс-тәсілдері, сабақ үлгілері қамтылған.

«Тарихи дереккөздерді тарих сабақтарында қолданудың теориялық және әдістемелік негіздері» бірінші бөлімде тарихи дереккөз ұғымының мазмұны, түрлері мен жіктелуі, тарих ғылымы мен мектептегі тарих пәні арасындағы байланыс аясында талданды. Бұл бөлімде зерттеушілердің теориялық тұжырымдары негізге алына отырып, тарихи дереккөздерді оқыту процесінде

қолданудың маңызы түсіндірілді. Сонымен қатар, білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлау, интерпретация жасау және дәлелдеу дағдыларын дамытудағы дереккөздердің әлеуеті ашылды. Бөлім соңында тарихи дереккөздермен жұмыс жүргізуге арналған педагогикалық модельдер мен тәсілдерге (қадамдық сұрақтар, салыстыру әдісі, контекстуализация, визуалды талдау, дереккөздер диалогы, т.б.) шолу берілді.

Әдістемелік ұсынымдардың екінші бөлімі «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға арналған нақты әдістемелік ұсынымдарға негізделген. Бұл бөлімде үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары негізінде білім алушылардың дереккөздермен жұмыс істеу, талдау, салыстыру, интерпретация жасау, дәлелдеу және қорытынды шығару дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар мен жұмыс форматтары ұсынылды.

Бөлімде тарихи дереккөздер түрлері бойынша сабақта қолдануға арналған әдістемелер қамтылған.

Әдістемелік ұсынымдар педагогтерге Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік көмекші құрал ретінде оқу процесін ұйымдастыруға және оқыту тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

1 ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗДЕРДІ ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Тарих ғылымы адамзаттың өткенін зерттеуге арналған дереккөздер арқылы тарихи контекст негізінде тарихи түсінік қалыптастырады. Осы ғылыми ерекшелік мектептегі тарих пәнінің де мазмұндық құрылымы мен оқыту әдістемесіне тікелей ықпал етеді. Жалпы орта білім беру жүйесінде тарихты оқыту білім алушыларды тарихи мәліметпен таныстырудан гөрі, оларды дереккөздермен жұмыс істеуге, тарихи пайым жасауға, сыни және құрылымдық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған танымдық әрекетке тартуды көздейді. Бұл бағытта тарихи дереккөздер, тарихи концептілер, уақыт пен кеңістік, тарихи интерпретация және дәлел ұғымдары басты дидактикалық құралға айналады.

Тарихи дерек дегеніміз белгілі бір тарихи кезең туралы ақпарат сақталған жазбаша, ауызша немесе материалдық нысандар жиынтығы.[2, 17] Орта білім беру ұйымдарында тарих пәндерінде бұл ұғым кеңінен түсіндірілуді қажет етеді, себебі дереккөздер білім алушы үшін тек қосымша материал емес, таным құралы рөлін атқарады. Тарих сабақтарында білім алушы дереккөзді талдау арқылы тарихи процесстер мен оқиғаның себеп-салдарын түсінеді, өткен мен бүгін арасындағы байланыстарды орнатады және тұлғалық тұрғыдан баға бере алады. Демек, тарихи дереккөздерді оқу процесінде қолдану білім алушылардың тарихи ойлауын, когнитивті дамуын, функционалдық сауаттылығын, дерекпен жұмыс істеу және қорытынды жасау, дәлелді пікір қалыптастыру қабілеттерін дамытудың маңызды әдістемелік құралы. Бұл үдеріс Блум таксономиясының жоғары деңгейлі ойлау дағдыларымен (талдау, синтез, бағалау) үндес келеді.

МЖМБС-ның 4-тарауы 54-тармақ сәйкес «Адам және қоғам» білім беру саласы бойынша негізгі орта білім беру деңгейін аяқтаған білім алушы:

- тарихи деректердің түрлерін білуі;
- өмірлік міндеттер мен проблемаларды шешуде тарихи ойлау дағдыларын қолдануы;
- тарихи материалдармен жұмыс барысында алған білімін, біліктілігі мен дағдыларын тиімді пайдалануы тиіс [1].

Сондай-ақ, білім алушы тарихи оқиғалар мен құбылыстардың себеп-салдарын талдау, тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін бағалау, әртүрлі дереккөздер арқылы проблемалық сұрақтарға жауап іздеу және қазіргі заман құбылыстарына тарихи тұрғыдан өз ұстанымын қалыптастыру дағдыларын меңгеруге міндетті. Әдістемелік ұсынымдаманың бұл бөлімінде білім алушылардың дереккөзді анықтау, сипаттау, салыстыру, интерпретациялау, дәлелдеу және қорытынды жасау дағдыларын қалыптастыру мен жетілдіруге бағытталған әдістемелік ұсынымдар ұсынылады.

Әдістемелер келесі тарихи дереккөздер түрлерімен жұмыс бағыттарын қамтиды:

- мұрағат құжаттары мен ресми дереккөздер;
- жергілікті тарихи, археологиялық, фольклорлық және жазба деректер;
- фото, кино және фоноқұжаттар;

- музей экспонаттары және виртуалды турлар;
- заманауи цифрлық жүйелер мен жасанды интеллект негізіндегі ресурстар.

Аталған дереккөздерді тарих сабақтарында қолдану арқылы функционалдық сауаттылықты, зерттеушілік дағдыны және тарихи сананы қалыптастыруға әдістемелік қолдау көрсетеді.

1991 жылы Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы ұлттық тарихи білім беру мен тарих ғылымының мазмұнына елеулі өзгерістер енгізуге түрткі болды. Кеңестік кезеңде үстемдік еткен идеологиялық шектеулер жойылып, тарихи процестерге әділ, көпқырлы, ұлттық мүдде тұрғысынан баға беруге мүмкіндік туды. Осы тарихи бетбұрыспен бірге, тарих ғылымының теориялық және әдіснамалық негіздері, соның ішінде деректану саласының ұстанымдары қайта қарастырылып, жаңаша ғылыми бағыттар қалыптаса бастады. Бұл жағдай тарихты оқытудың мазмұнына да әсер етті. Тәуелсіздікке дейін «жабық» немесе «бұрмаланған» тақырыптар қазақ баспасөзі тарихы, ұлт зиялыларының қызметі, Алаш қозғалысы мен Алашорда үкіметінің тарихи рөлі, XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыстар сияқты мәселелер ғылыми және педагогикалық айналымға қайта енгізілді. Тәуелсіздік алғаннан кейін тарихи оқиғалар мен дереккөздерді бағалауда сыни пайымдау, автор ұстанымы мен тарихи контекстті ескеру, деректің идеологиялық жүктемесін ажырата білу зерттеуші де, мұғалім де, білім алушы да меңгеруге тиісті дағдыларға айналды. Бұл үдеріс тарихи білімнің жаңаруымен қатар, тарихи ойлаудың сапалық деңгейін арттыруға бағытталған.

Аталған бағытта деректану саласының отандық ғылыми мектебі қалыптасып, жаңа әдістемелік ұстанымдарға негізделген іргелі зерттеулер жүргізіле бастады. Олардың арасында профессор Қамбар Атабаевтың еңбектері ерекше маңызға ие. Ғалым Алаш қозғалысы, қазақ баспасөзі, зиялылар қызметі, бүркеншік аттар, деректің жанры мен типі секілді өзекті мәселелерді зерттеу арқылы дереккөзге талдау жасаудың жаңа ғылыми-теориялық әдістерін ұсынды. [3]. Қ.Атабаев Отандық тарих ғылымының дереккөздері ретінде шартты түрде келесі түрлерге бөледі:

1. Фольклорлық дереккөздер (аңыз, жыр, шежіре);
2. Жазбаша деректер (шежірелер, ресми - нормативтік құжаттар., естеліктер);
3. Материалдық деректер (археологиялық бұйымдар, сәулет ескерткіштері);
4. Көркем мәтіндер мен заманхаттар (мемуарлық әдебиет, публицистика);
5. Мұрағат құжаттары және статистикалық мәліметтер [3, 25].

Қазіргі заманғы тарихи білім берудің басты бағыттарының бірі білім алушылардың тарихи ойлау қабілетін дамыту. Бұл ұғым білім алушының өткен оқиғаларға тек ақпараттық деңгейде ғана емес, тұжырымды, дерекке негізделген, дәлелді көзқарас қалыптастыру қабілетін білдіреді. Тарихи ойлау деректерге сүйеніп, өткенге баға беруге, интерпретация жасауға, себеп-салдарлық байланыстарды саралауға және тарихи маңыздылықты анықтауға мүмкіндік

беретін когнитивті және зерттеушілік дағдылар жиынтығы ретінде қарастырылады.

Тарих ғылымында деректерді сыни талдау шынайылықты анықтау мен оқиғаның тарихи мазмұнын дұрыс түсіндірудің алғы шарты. Ғылыми деректануда «тарихи сын» деп аталатын бұл тәсіл тарихи мәліметтің түпнұсқалығын, сенімділігін, мазмұндық дәлдігін бағалауға бағытталған. Орыс тарихнамасында алғашқы болып тарихи деректерге сыни көзқарас ұстанған В.Н. Татищев деректердің барлығын бұлжытпай шындық деп қабылдауға болмайтынын айтып, ежелгі жазбаларға да сын көзбен қарауды ұсынды [4]. Бұл тарихи сынды шынайылыққа жақындатқан алғашқы қағидалар ретінде қарастырылады.

А.Л. Шлецер тарихи сынды үш түрге жіктеді:

- Кіші сын /сынау/ мәтіннің түпнұсқалығын анықтау (авторлық пен кейінгі өзгерістерді саралау);
- Мәтінді грамматикалық және тарихи талдау автордың нақты не айтқысы келгенін анықтау;
- Жоғарғы сын /істі сынау/ оқиға мен фактілердің шындыққа сәйкестігін тексеру.

Шлецердің пікірінше, тарихи дерекке сену үшін автор сол оқиғаға куә бола алғанын нақты білу қажет.

В.О. Ключевский «тарихи сынды» екіге бөлді:

1. Филологиялық сын қолжазбаны дұрыс оқу, мәтіннің тілдік құрылымын талдау;
2. Фактілі сын авторлық ұстаным мен шындықтың арақатынасын анықтау [5].

Ал А.С. Лаппо-Данилевский тарихи сынды үш кезеңге жіктеп, әдістемелік жағынан жүйелеп берді:

Сыртқы сын дерек шыққан уақытын, орнын, авторын, материалын анықтау (мөр, қолтаңба, елтаңба, т.б.);

Ішкі сын дерек мазмұнын талдау арқылы шындықты анықтау;

Шынайылық мәселесі – автордың көңіл-күйін, фактіге көзқарасын және қабылдау жағдайын зерделеу арқылы бағалау [6].

Қазақ зиялысы Ахмет Байтұрсынов тарихи деректерді бірден қабылдамай, оларды «аударып, ақтарып, түрлі жағынан қарап» барып пайдалану қажеттігін ескерткен [7]. Байтұрсыновтың бұл көзқарасы ұлттық деректанулық ойдың бастауында тұрған ғылыми әдіснамалық ұстаным.

Тарихи дереккөздердің сыныпталуы

И. Ковальченко педагогикалық мақсатта тарихи дереккөздерді келесі белгілері бойынша да жіктейді:

Сыныптау өлшемі	Мысалдар
Шыққан уақыты бойынша	Ежелгі, Ортағасыр, Жаңа, Қазіргі заман деректері
Құрылымдық формасы бойынша	Ресми құжаттар, жеке жазбалар, ауызша дәстүр, фотоматериалдар

Мазмұны бойынша	Саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени
Шығу тегі бойынша	Біріншілік (түпнұсқа), екіншілік (талдау, жинақ) деректер

Тарихи деректерді сыныптаудың түрлері олардың мазмұны мен формасының өзара байланысына негізделеді. Бұл тәсіл тарихи деректерді ақпаратты беру мен сақтау әдісіне қарай жүйелейді. Яғни, дерек қай арнамен (ауызша, жазбаша, бейнелі, дыбыстық, т.б.) жеткені маңызды [4].

В.О. Ключевский оқу процесінде тарихи дереккөздерді қолдану типіне қарай жеті түрге жіктейді: жазба, заттай, этнографиялық, фольклорлық, лингвистикалық, фотокиноқұжаттар, фоноқұжаттар [5].

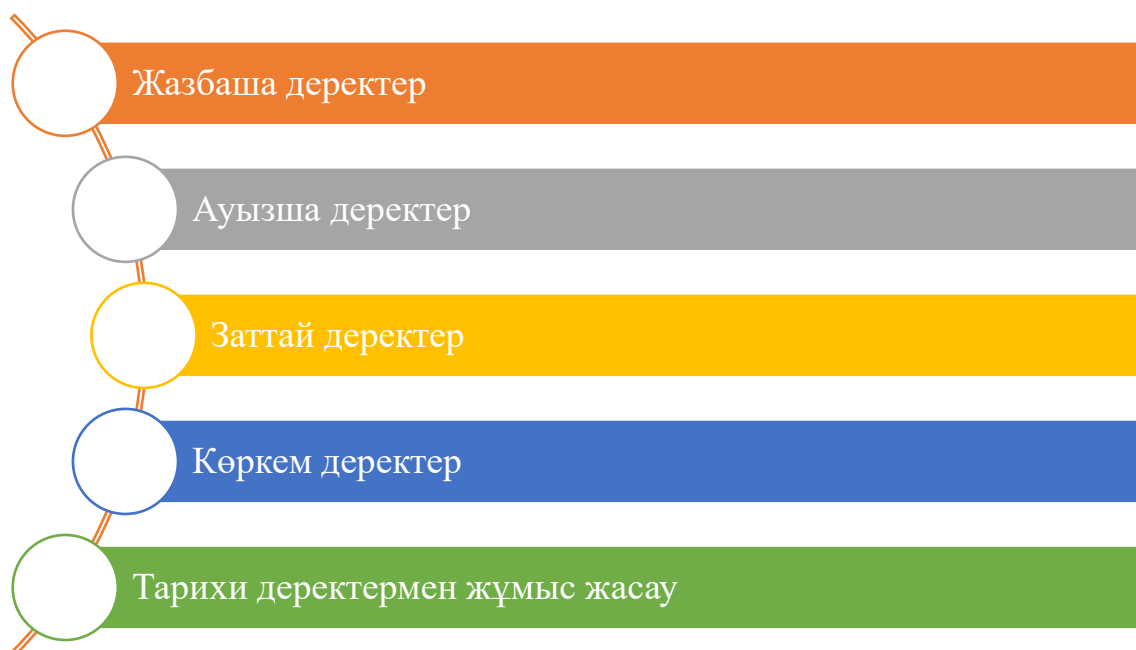
1-кесте –Тарихи дереккөздерді қолдану типтері

№	Типі	Мазмұны мен ерекшелігі
1	Жазба деректер	Хат, мақала, заң, хроника, газет, журнал, кітап түрінде жазылған деректер
2	Заттай деректер	Археологиялық жәдігерлер, әшекейлер, тұрмыстық заттар
3	Этнографиялық	Салт-дәстүр, әдет-ғұрып, тұрмыс үлгілері (қазіргі этнографтар зерттеуінен алынған)
4	Ауызша Фольклорлық	Аңыз, ертегі, жыр, мақал-мәтел, шежіре сияқты ауызша шығармалар
5	Лингвистикалық	Тіл ерекшеліктері, ономастика (жер-су, кісі аттары), көне мәтіндердегі тілдік форма
6	Фото- киноқұжаттар	Суреттер, кинохроникалар, деректі фильмдер
7	Фоноқұжаттар	Дыбыс жазбалары (аудио куәліктер, сұхбаттар, радио жазбалар)

Л.Пушкарев жіктемесі бойынша тарихи дереккөздер жеті негізгі түрге бөлінеді (1-кесте). «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқыту үдерісінде әрбір дереккөз түрі өзіндік дидактикалық әлеуетке ие болып, онымен жұмыс істеудің арнайы әдістемелік тәсілдерін талап етеді. Тарихи дереккөздерді оқу пәндерінде қолдануға арналған ұсынымдар 1-кестеде берілген жіктеу негізінде ұсынылды.

Аталған деректердің деректік маңызы мен ерекшеліктеріне тоқталып өтсек, этнографиялық деректер халықтың тарихи санасы мен дүниетанымының бейнесі, аңыз, эпос арқылы белгілі бір кезеңнің идеалдары мен құндылықтарын көрсетеді. Ауыз әдебиеті фольклор әр түрлі тарихи дерек көздері арасында қазақ халқының өткен өмірін бейнелеу жағынан теңдесі жоқ деректер тобын құрайды.

Деректер білім алушылардың тарихи құбылыстар мен оқиғаларды түсінуіне, салыстыруына, бағалауына және қорытынды жасауына мүмкіндік береді. Тарихи дерек көздерін жүйелі пайдалану білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын, сыни ойлауын және функционалдық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Мектептегі оқу процесінде тарихи дерек көздері мазмұнына, қолдану сипатына байланысты бірнеше түрге бөлінеді.

Жазбаша /жазба/ деректер адамзат өркениетінің дамуы барысында қалыптасқан ең маңызды ақпарат көзі. Олар белгілі бір дәуірдің саяси, экономикалық және мәдени өмірінен хабар береді.

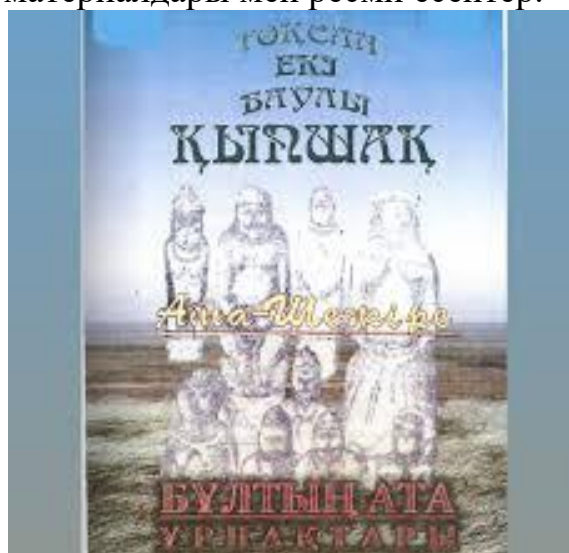

Мысалдар:

- Ежелгі жылнамалар мен шежірелер (мысалы, «Тарих-и Рашиди», «Қазақ шежіресі»);
- Ресми құжаттар мен хаттар (жарлықтар, заңдар, келісім-шарттар);
- Күнделіктер, саяхатшылардың жазбалары, дипломатиялық хаттар;
- Архив материалдары мен ресми есептер.

1-сурет. «Тарих-и Рашиди»

2-сурет. «Қазақ шежіресі»

Жазбаша деректердің маңызы: Олар тарихи оқиғалардың нақты уақытын, орнын және оған қатысқан тұлғаларды анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, қоғамның саяси құрылымын, идеологиялық бағытын және мәдени жетістіктерін сипаттайды.

Заттай деректер

1.2. Ауызша деректер

Ауызша деректер халық жадында сақталып, ұрпақтан ұрпаққа ауызекі жеткізілген мәліметтер. Олар көбіне халықтың тұрмыс-салты мен рухани өмірін бейнелейді.

3-сурет. Заттай деректер

Мысалы:

– Аңыздар, Батырлар жыры

мен тарихи жырлар («Қобыланды батыр», «Ер Тарғын»);

- Шежірелер мен ауызекі куәліктер;
- Ел аузындағы естеліктер мен куәгер әңгімелері.

Ауызша деректердің ерекшелігі дереккөздер эмоциялық бояуы мол, халықтық дүниетанымды бейнелейді. Олар көбінесе тарихи шындыққа көркемдік элементтер қосып жеткізеді, сондықтан зерттеу кезінде сыни талдауды қажет етеді.

1.3. Заттай деректер

Заттай (материалдық) деректер археологиялық қазбалардан, музей экспонаттарынан немесе халық тұрмысындағы бұйымдардан алынған нақты материалдық айғақтар. Олар белгілі бір дәуірдің мәдени, әлеуметтік және экономикалық даму деңгейін нақты бейнелейді.

Мысалы:

- Еңбек құралдары (соқа, орақ, балта, ұсталық бұйымдар);
- Қару-жарақтар (садақ, найза, қылыш, қалқан);
- Киім және әшекей бұйымдары (сәукеле, білезік, белдік, кісе);
- Ыдыс-аяқ, тұрмыс заттары (құман, тегене, қазан, ағаш ожау);
- Қоныстар мен тұрғын үйлердің қалдықтары (киіз үй жабдықтары, қыш ыдыстар, тас үйлер).

4-сурет. Есік қаласынан табылған Алтын адам. Заттай деректер

Мысалы, Есік қаласынан табылған Алтын адам. Заттай деректердің маңызы адам өмірінің нақты дәлелін көрсетеді, яғни қоғамның өндірістік деңгейін, технологиялық даму сатысын, тұрмыс мәдениетін және қолөнердің

дамуын айқындайды. Мысалы, музейдегі темір соқа егіншілік мәдениетінің дамуын, ал жылқы әбзелдері болса көшпелі өмір салтын дәлелдейді.

Мұғалім экспонаттарды оқытуда қолдану арқылы білім алушыларға дерекпен «тікелей байланыс» орнатады. Білім алушы затты көру, ұстау, сипаттау арқылы тарихи танымды терең түсінеді. Бұл тәсіл білім алушының эмоциялық және практикалық тәжірибесін байытады.

1.4. Көркем деректер

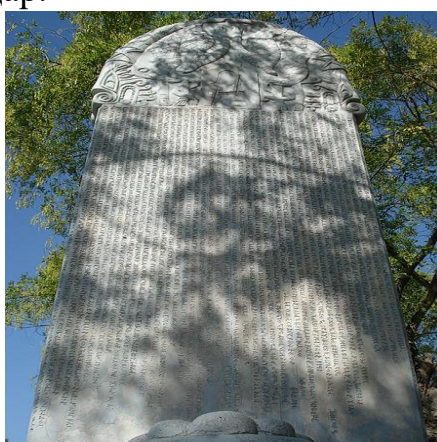
Көркем деректер белгілі бір тарихи дәуірдің рухани және мәдени бейнесін көркем тіл, бейне немесе әуен арқылы бейнелейтін шығармалар.

Мысалдар:

- Суреттер мен миниатюралар;
- Мүсіндер, бедерлі тастар;
- Музыкалық шығармалар мен халық әндері;
- Көркем әдебиеттер мен тарихи романдар.

5-сурет. Ахура Мазда

Орхон-Енисей жазбалары

Көркем деректердің ерекшелігі: Олар тарихи оқиғаларды сезімдік тұрғыда жеткізеді, сол дәуірдің эстетикалық, моральдық және рухани құндылықтарын ашады. Мысалы, Құрманғазының күйлері – қазақ халқының отаршылдыққа қарсы күресінің рухын жеткізетін көркем дерек.

1.5. Тарихи деректермен жұмыс істеудің маңызы

Тарихи дерек көздерімен жүйелі жұмыс жасау:

- білім алушылардың зерттеу және талдау қабілеттерін дамытады;
- тарихи ойлау мен себеп-салдар байланысын түсінуге үйретеді;
- білім алушыларды дәлелмен сөйлей білуге, дерек негізінде қорытынды жасауға баулиды;
- оқу процесін өмірмен байланыстырады және танымдық қызығушылықты арттырады.

Тарихи дерек көздері тек өткеннің куәгерлері ғана емес, сонымен қатар қазіргі ұрпақтың өз болмысын тануына мүмкіндік беретін рухани көпір. Сондықтан тарих пәнін оқытуда әртүрлі дерек түрлерін, әсіресе заттай деректерді, тиімді пайдалану білім сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Мектепте тарихи дереккөздермен мақсатты және жүйелі жұмыс істеу білім алушылардың келесі дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді:

1. Тарихи оқиға мен дерек арасындағы байланысты анықтау
Білім алушы дерек мазмұнын талдай отырып, оның қай тарихи кезеңмен, тұлғамен, процеспен байланысын ажыратады, дерекке хронологиялық және кеңістік тұрғысынан қарап, оны тарихи контексте түсіну қабілетін дамытады.

2. Деректің мазмұнын түсіну және интерпретация жасау
Деректің тілдік ерекшелігін, стилін, астарлы мағынасын саралай отырып, білім алушы автор ұстанымын, тарихи жағдайды түсінуге тырысады. Интерпретация жасау тек мағынасын ашу емес, тарихи түсінік құру процесі.

3. Деректегі ақпараттың шынайылығын бағалау
Бұл дағды деректің қайдан шыққанын, қандай мақсатпен жазылғанын, оның қаншалықты сенімді екенін анықтауға бағытталған. Мұнда білім алушы тарихи сын әдістерін қолданады: дерек авторын, уақытын, мақсатты аудиториясын, идеологиялық бағытын ескереді.

4. Дәлелді қорытынды жасап, өз көзқарасын қорғау
Бірнеше дерекке сүйене отырып, білім алушы жеке тұжырым жасайды және оны дәлелдер жүйесі арқылы негіздейді. Бұл тарихи аргументация құру, себеп-салдарлық байланыс орнату, маңыздылықты анықтау сияқты кешенді дағдыларды қамтиды.

5. Оқытудың мәнмәтінінде дамитын тарихи ойлау мәдениеті

Тарихи дерекпен жұмыс істеу білім алушыны дайын білім алушы емес, белсенді зерттеуші ретінде қалыптастырады. Ол дерекке күмәнмен қарайды, салыстырады, тарихи мәселе қоя алады және өзіндік шешім ұсынады. Білім алушының сыни және құрылымдық ойлауын, пәнаралық талдау жасау қабілетін, құндылықтық бағдарын, азаматтық ұстанымын дамытады. Тарих ғылымының басты ерекшелігі реконструктивті сипаттағы әлеуметтік-гуманитарлық сала ретінде өткеннің куәліктері мен айғақтарын зерттейтіндігімен ерекшеленеді. Бұл ғылым өткен қоғамдардың құрылымын, идеяларын, қатынастарын және өзгерістерін түсіндіруде нақты тарихи деректерге сүйенеді. Мектептегі тарих пәнінің мазмұны мен әдістемесі де осы ғылыми ұстанымдарға сәйкес келуі тиіс.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында еліміздің тарихи және мәдени құндылықтарын зерттеу бағытында бірқатар жұмыстар атқарылды. Бағдарлама нәтижесінде археологиялық, этнографиялық жәдігерлер жүйелендірілді. Сондай еңбектердің алғашқы тобын Қазақстан тарихына қатысты араб, парсы, түрік, монғол, қытай, орыс тілдеріндегі деректер топтамасы құрайды [8]. Сондай-ақ шетел мұрағаттары мен кітапханаларынан табылған бұрын жарияланбаған тарихи дереккөздер құжаттар, қолжазбалар мен сирек кітаптар ғылыми айналымға енгізілді. Бұл материалдар тарих пәнін оқытуда түпнұсқалық дереккөздермен жұмыс жасауға, білім алушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға және мәдени мұраны зерттеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында жинақталған тарихи дереккөздер өткен дәуірдің оқиғалары мен процестерін тікелей замандастарының көзімен танып-білуге жағдай жасайды.

Орталық Азия мен қазақ даласы туралы ең көне және сенімді мәліметтерді қамтитын маңызды дереккөздер тобын Қытай тарихнамалық деректері құрайды. Олар төрт томнан тұрады, оның алғашқысы «Саяхатнамалар мен тарихи географиялық еңбектерден таңдамалылар» атты жинақ. Бұл еңбектерде Ұлы Жібек жолы бойымен жүрген қытай саяхатшылары мен елшілерінің бақылаулары, қазақ даласы мен түркі мемлекеттерінің табиғаты, халқы, мәдениеті туралы нақты сипаттамалар келтірілген. Аталған жинақтама деректерінен үзінділерді сабақта қолдану білім алушылардың салыстырмалы талдау, факт пен пікірді ажырату, тарихи контексті түсіну дағдыларын дамытады. Қазақстан тарихы сабақтарында «Ұлы Жібек жолы және өркениеттер байланысы» тақырыбын өткенде мұғалімдер қытай елшілерінің сапар жазбаларын қолдана отырып, оқушыларға «Саяхатшы сипаттаған өңірлердің қазіргі Қазақстан аумағындағы баламасын анықтау» немесе «Қытай дерегіндегі мәліметті археологиялық олжалармен салыстыру» сипатында тапсырмалар беру ұсынылады. Бұл оқушылардың дереккөзбен жұмыс істеу және салыстырмалы талдау дағдыларын жетілдіреді. [9,10,11,12].

Қазақстан тарихын оқытуда тарихи-мәдени жәдігерлерді пайдалану білім алушылардың ұлттық мәдениет пен өркениеттік сабақтастық туралы түсінігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. «Қазақстан тарихына қатысты тарихи-мәдени жәдігерлер» атты деректер топтамасының екінші томында Ұлы Даланың шығысындағы ежелгі көшпелілер өркениетінің өзіндік болмысы мен оның Қазақстанның ежелгі және ортағасырлық мәдениетімен тікелей сабақтастығы айқын көрініс табады. Сонымен қатар бұл еңбекте Ұлы Түрік қағанаты дәуіріндегі этномәдени байланыстардың дамуы мен өркениетаралық ықпалдастықтың айғақтары археологиялық және эпиграфикалық материалдар негізінде талданған. Осы тарихи-мәдени деректерді сабақта қолдану арқылы мұғалімдер білім алушыларға ежелгі өркениеттердің мәдени мұраларын тану, олардың бүгінгі ұлттық құндылықтармен байланысын түсіну, тарихи сабақтастықты анықтау бағытында зерттеу жұмыстарын ұйымдастыра алады. [8]

Цин кезеңінің мұрағат құжаттары аталмыш топтаманың үшінші томын құраған. Ал, 4-томда V-IX ғасырларға жататын әлеуметтік тарихи жылнамалар енген. Тарихи жылнамалардың мазмұны бай болмағанымен қазақ тарихына қатысты тұстарын табуға болады. [12].

Қазақстан тарихы туралы түрік тіліндегі деректер жекелеген авторлардың еңбектері ғысынан тарихнамалық дерек ретінде сипатталады, мысалы, Өтеміс қажының «Шыңғыс-наме» еңбегі, Мұхаммед Шайбани хандікі делінетін «Тауарих - и гузида-йи нұсрат наме», Камал әд-дин Бинаидің «Шайбани намесі», Абдалла Балхидің «Зубдат әл-асары», Мунис пен Агахидің «Фирдаус әл-икбалы», Молла Мұса Сайралидің «Тарих - и әминийасы», «Тазкира-йи Қожа Мұхаммед Шариф», «Сығанақ жарлықтары», «Тарих-и Қашғар» еңбектері бар. [13,14,15].

Мәдени мұра» бағдарламасы аясында жинақталған келесі тарихи дереккөздер моңғол деректері. Бұл деректер ішінде XIII ғасырдағы саяси, этномәдени және әлеуметтік оқиғаларды сипаттайтын тарихи туынды болып

саналатын ең көрнектісі «Моңғолдың құпия шежіресі». Шежіренің түпнұсқасы сақталмағанымен, оның көне ұйғыр жазуымен жазылғаны жөнінде ғылыми ортада ортақ пікір қалыптасқан. Қазіргі таңда бұл еңбек Қытай, Ресей, Моңғолия және Еуропа зерттеушілерінің еңбектері арқылы ғылыми айналымға енген. М.Солтанияұлының тәржімелеуімен 1979 жылы Баян Өлгийде, 1998 жылы Алматыда, 2002 жылы Ұлан-батырда шыққан қазақ тіліндегі көркем аудармасын сабақта қолдану ұсынылады. [13].

Бағдарлама аясында араб дереккөздерінің үш томдық басылымы тарихты түпнұсқалық дереккөздер негізінде зерделеуге үлкен мүмкіндік береді. Бірінші том В. Г. Тизенгаузеннің араб авторларының шығармаларынан жинақтаған үзінділеріне негізделген. Бұл еңбектегі деректер Шыңғыс хан дәуірі, Алтын Орда мемлекеті мен XIII–XIV ғасырлардағы саяси оқиғалар туралы нақты мәліметтер береді. Тарих пәнін оқытуда бұл материалдарды қолдану оқушылардың тарихи деректің құрылымын түсіну, авторлық ұстаным мен оқиғаның бейнелену тәсілін талдау дағдыларын дамытуға бағытталады.

Екінші томды құрастырушысы академик Б. Е. Көмеков, IX–XII ғасырлардағы араб саяхатшылары мен ғалымдарының жазбаларын қамтиды. Бұл жинақтағы деректер Тамим ибн Бахр, ат-Табари, Ибн Хурдадбек, әл-Истахри, әл-Масуди сияқты авторлардың еңбектерінен алынған. Мұндай шығармалар ортағасырлардағы Қазақстан аумағындағы қалалық өмір, сауда жолдары, этностық құрам және шаруашылық құрылым жөнінде құнды мәліметтер ұсынады. [14].

Үшінші том XII–XVI ғасырлардағы араб деректерінен тұрады. Бұл томдағы материалдар саяси және діни үрдістерді, мәдени байланыстарды сипаттай отырып, ортағасырлық Қазақстан қоғамының рухани және әлеуметтік дамуын тереңірек тануға мүмкіндік береді. [15]

Білім беру тұрғысынан, «Моңғолдың құпия шежіресін» пайдалану оқушылардың тарихи дерекпен жұмыс істеу қабілетін, мәтінді салыстырмалы талдау және тарихи шындық пен аңыздық сипаттарды ажырату дағдыларын дамытуға бағытталады. Шежіре мазмұны арқылы Шыңғыс хан дәуіріндегі саяси құрылым, билік жүйесі, этносаралық қатынастар мен дала өркениетінің мәдени коды туралы түсінік беріледі. [16,17,18, 19,20]

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында жарық көрген парсы дереккөздердің топтамасы. Бірінші томға Жамал Қаршының «әл-Мулхақат би-с-сурах» атты шығармасы енгізілген. Еңбек XIII–XIV ғасырлардағы Шағатай ұлысы аумағында жазылған, тарихи және діни мазмұндағы бірегей туынды. Шығарма 41 тараудан тұрады және онда Мауараннахр мен Қашғар өңіріндегі мұсылман әулеттері, ислам дінінің таралуы, пайғамбарлар тарихы мен автор замандастары туралы мәліметтер келтірілген. Бұл дерек ортағасырлардағы Орталық Азия мен Қазақстанның мәдени-рухани өмірін түсіндіруде құнды материал болып табылады.

Екінші томға Әбд әл-Қадыр ибн Мұхаммед Әминнің «Маджма әл-ансаб уәл-аджар» атты еңбегі енген. Бұл шығарма IX–XVI ғасырлардағы Қазақстан мен

көрші аймақтардағы саяси билік жүйесі мен әулеттік қатынастар жөнінде құнды мәлімет береді.

Ортағасырлық Қазақстан тарихын оқытуда мұсылман авторларының еңбектері аса құнды тарихнамалық дерек болып табылады. «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында жарық көрген деректер топтамасының бесінші томы ғылыми тұрғыдан маңызды деректер топтамасы. Дешті Қыпшақ, Жетісу, Мауараннахр және көршілес аймақтардың тарихы жөнінде мұсылман ғалымдарының шығармаларынан үзінділер беріліп, томға Джувейнидің «Тарих-и жаһан-гушай», Муин ад-дин Натанзидің «Мунтахаб ат-тауарих», Шараф ад-дин Әли Йаздидің «Зафар-нама», Фазлаллах ибн Рузбихан Исфханидің «Михман-наме-йи Бухара», және Кухистанидің «Тарих-и Әбілхайыр хан» сияқты еңбектер енген. Бұл шығармалардың барлығы хроникалық сипаттағы деректер бола отырып, сол дәуірдің саяси, этникалық және мәдени өмірін терең сипаттайды. [20, 22, 28,31,32,33].

Тарих сабақтарында қосымша ресурс ретінде оқу процесінде жоғарыда аталған еңбектердегі деректерден үзінділермен жұмыс істеу білім алушылардың креативті талдау дағдыларын, тарихи салыстыру қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Хроникалардағы баяндау стилі мен авторлық көзқарасты талдау арқылы білім алушылар тарихи деректің субъективті және объективті қырларын ажырата алады. Әдістемелік ұсынымдаманың қолданылған дереккөздер тізбесінде «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында жарық көрген деректемелер атаулары мен сілтемелері ұсынылған.

Халықаралық зерттеулерде тарихи білімді жай фактілерді есте сақтау емес, тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру үдерісі ретінде қарастырады. Бұл үдерісте дерекпен жұмыс істеу шешуші рөл атқарады. Білім алушы тек дайын ақпаратты меңгермейді, сонымен қатар деректерді талдай отырып, өткенге сын көзбен қарап, өзінің ұстанымын дәлелдеуге үйренеді. Осыған байланысты, қазіргі білім беру жүйесінде тарихи дереккөздермен жұмыс жасау білім алушылардың тарихи сауаттылығын дамытудың өзегі болып саналады.

IB, C3 Framework, A-Level сияқты халықаралық бағдарламаларда тарихи танымның құрылымдық компоненті ретінде «дәлел» (evidence) концептісі кеңінен қолданылады (<https://www.ibo.org/globalassets/new-structure/programmes/dp/pdfs/history-hl-2020-eng.pdf>, https://www.topib tutors.com/resources/everything-you-need-to-know-about-ib-history?utm_source=chatgpt.com). Мысалы, IB History бағдарламасында білім алушылар әр дереккөздің авторлық ұстанымын, контекстін және мақсатты аудиториясын ескере отырып, оның тарихи сенімділігін бағалауға үйренеді. Ал C3 Framework (College, Career, and Civic Life) құжатында дәлел ұғымы «табиғи және контекстуалды дәлелдерді» анықтау және салыстыру қабілетімен тығыз байланысты. [37]. Ұлыбританияның A-Level бағдарламасында да білім алушылар дереккөздердің интерпретациясын сараптап, олардың шынайылығын бағалау негізінде дәлелді тұжырымдар жасайды. Бұл бағдарламалардың ортақ бағыты – білім алушыларға тек тарихи фактілерді үйрету емес, сонымен бірге тарихи білімнің қалай құрылатынын, деректер қалай таңдалып, интерпретацияланатынын ұғындыру.

Тарихи концептілер арқылы білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастырудың теориялық негіздері

«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда тарихи білім беру мақсаты білім алушының тек оқиғаны жаттап алуы емес, тарихи ойлауға қабілетті тұлға ретінде қалыптасуы. Бұл мақсатқа жетудің тиімді жолы – оқыту процесінде тарихи концептілерді жүйелі қолдану. Олар білім алушылардың өткенді бағалауға, дерекпен жұмыс істеуге, себеп-салдарлық байланыстарды түсінуге, тарихи мән-мағына мен ұстанымды қалыптастыруға негіз қалайды.

Халықаралық тәжірибеде танылған негізгі алты тарихи концепт (өзгеріс пен сабақтастық, себеп пен салдар, дәлел, ұқсастық пен айырмашылық, маңыздылық, интерпретация) бүгінгі таңда Үлгілік оқу бағдарламаларында білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастырудың теориялық негізі ретінде енгізілген:

1. Өзгеріс пен сабақтастық концептісі

Бұл концепт білім алушыларға тарихи үдерістегі динамикалық және тұрақты құбылыстарды тануға мүмкіндік береді. Білім алушылар тарихи уақыт аясында қандай өзгерістер болғанын, қандай элементтердің ұзақ уақыт сақталғанын салыстыра отырып үйренеді. Мысалы, Қазақ хандығының мемлекеттік басқару жүйесіндегі сабақтастық пен кеңес дәуіріндегі өзгерістерді салыстыру арқылы білім алушы тарихи логиканы түсінуге дағдыланады.

2. Себеп және салдар концептісі

Себептілік пен салдарлық байланыстарды анықтау тарихи пайым жасаудың негізі. Білім алушылар тек бір ғана себепті емес, бірнеше ықпал етуші факторлар мен олардың өзара әрекеттесуін түсінуі тиіс. Бұл тәсіл тарихи оқиғалардың кездейсоқ емес, күрделі өзара байланыс нәтижесінде орын алғанын ұғынуға жол ашады. Мысалы, КСРО-ның күйреу себептерін тек экономикалық фактордан емес, идеологиялық, әлеуметтік, ұлттық саясат тұрғысынан да қарастырады.

3. Дәлел концептісі

Білім алушылар дереккөздер негізінде дәлел келтіру, айғақтармен жұмыс істеу және өзіндік пікірін қорғау дағдыларын меңгереді. Бұл концепт білім алушылардың тарихи деректерді талдай білу қабілетін, түрлі көзқарастарды түсіну және оларды салыстыру арқылы дәйекті қорытынды жасау білігін дамытады.

Деректермен жұмыс барысында түпнұсқа және қосалқы деректерді ажырата отырып, тарихи контексті ескеруге үйретіледі.

4. Ұқсастық пен айырмашылық концептісі

Бұл концепт білім алушыларға әртүрлі қоғамдардағы, кезеңдердегі және географиялық аймақтардағы тарихи оқиғаларды салыстыруға мүмкіндік береді. Олар белгілі бір тарихи құбылыстың ұқсас немесе ерекше тұстарын анықтау арқылы жалпы адамзаттық дамудағы тарихи заңдылықтарды түсінуге бейімделеді.

5. Маңыздылық концептісі

Білім алушылар оқиға немесе тұлғаның қоғам дамуына тигізген ықпалын бағалай отырып, тарихи мән мен маңыз категорияларын қолдануға дағдыланады. Бұл білім алушыны тек деректі түсінуге емес, тарихи құндылық тұрғысынан пайым жасауға бағыттайды. Мысалы, Абылай ханның немесе Ахмет Байтұрсынұлының тарихи рөлі тек оқиға деңгейінде емес, ұлттық сана мен мемлекеттілікке қосқан үлесі арқылы түсіндіріледі.

6. Интерпретация концептісі

Тарих әрдайым белгілі бір көзқарас арқылы түсіндіріледі, сондықтан білім алушылар әртүрлі интерпретацияны талдай отырып, өткенге баға берудің субъективті сипатын ұғынады.

Аталған концептілер білім алушыларға деректер мен пікірлердің өзара байланысын, уақыт пен орта әсерін және идеологиялық тұрғыдан қалыптасқан тарихи көзқарастарды саралауға мүмкіндік береді.

Тарихи концептілер тарихи ойлауды жүйелі дамытуға арналған теориялық құрал ғана емес, пәнді құндылықтық деңгейде меңгертудің негізі. Олар білім алушыны жай дерек тұтынушысы емес, тарихи ақпаратпен жұмыс істей алатын, дәлел келтіретін, бағалай білетін және сыни көзқарас қалыптастыра алатын зияткер тұлға ретінде дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан, «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерінде тарихи концептілерге негізделген оқыту қазіргі білім беру мазмұнының ғылыми-әдіснамалық тірегі ретінде қарастырылуы тиіс.

Тарихи дереккөздерді «дәлел» концептісі аясында қолданудың әдістемелік негіздері.

Тарихи дереккөздерді оқыту процесінде қолдану білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлауын, зерттеушілік қабілетін және дәлел келтіру мәдениетін қалыптастырудың негізгі құралы ретінде қарастырылады. Оқу процесінде тарих сабақтарында «дәлел» концептісі арқылы білім алушылардың сын тұрғысынан ойлау, айғақтарды талдау, қорытынды жасау және көзқарас қалыптастыру қабілеті дамиды. Бұл концепт Блум таксономиясының жоғары когнитивтік деңгейлерін (талдау, бағалау, синтез) қамтып, тарихи сауаттылықтың негізін қалайды.

«Дәлел» концептісі тек ақпаратты қабылдау емес, тарихи айғақтар мен дереккөздерге сүйене отырып, тарихи оқиға мен процестерді түсіндіру, талдау, интерпретациялау және шынайылықты бағалау әрекеттерін қамтиды. Білім алушы тарихи деректің авторын, контекстін, мақсатын, аудиториясын және шектеулерін ескере отырып, оның тарихи дәлел ретінде қолданылу мүмкіндігін бағалауы қажет.

Бұл тәсіл Timothy Lintner мен Keith Barton сынды зерттеушілердің жұмыстарында тарихи сауаттылықтың өзегі ретінде сипатталады. Олар оқу процесінде тарихи дәлелдерді талдау білім алушыны жай ғана фактілерді меңгерушіден тарихи таным субъектісіне айналдыратынын көрсетеді [38].

Тарихи дереккөз өткен тарихтың тікелей немесе жанама куәсі ретінде алынатын айғақ. Әдістемелік тұрғыдан оқытуда білім алушыны дереккөзді

талдауда жай ғана «ақпарат көзі» ретінде емес, дәлелдік негіз ретінде қарастыруға үйретеді. [39].

Білім алушылардың тарихи дәлелді түсінуі мен қолдануында мынадай әдістемелік сатылар ұсынылады:

1) Контекстуализациялау

– Дереккөздің жазылу уақыты мен орнын, тарихи жағдайын, автордың әлеуметтік мәртебесін ескере отырып, оның сенімділігін анықтау.

– Мысалы, 1917 жылғы қазақ баспасөзіндегі мақалаларды зерттегенде, сол кезеңдегі ұлттық қозғалыс пен отарлық қысым факторларын анықтау.

2) Дереккөзді талдау және деконструкциялау

– Автор не айтқысы келді?

– Қандай аргументтер келтірілген?

– Қандай дәлелдер шектеулі немесе субъективті?

Бұл кезеңде білім алушылар пікір мен фактіні ажырата білуге, тілді талдауға, эмоциялық реңкті байқауға машықтанады.

3) Деректерді салыстыру және қарама-қайшылықты талдау

– Бір оқиғаға қатысты әртүрлі дереккөздер (мысалы, ресми құжаттар мен куәгердің естелігі) арасында сәйкестік пен айырмашылықтарды табу.

– Мұнда білім алушы сыни ойлау мен аргументация дағдыларын дамытады.

4) Дәлел ретіндегі күшін бағалау және қорытынды жасау

– Дереккөз тарихи зерттеуге қаншалықты қызмет ете алады?

– Ол қандай ұстанымды қолдайды немесе жоққа шығарады?

– Бұл дерекке сүйене отырып, тарихи мәселе бойынша қандай дәйекті қорытынды жасауға болады?

Жас ерекшелігіне қарай дереккөздерді қолдануда оқу мазмұнын сұрыптау теориясы

Білім алушылардың жас ерекшелігіне қарай дереккөздерді қолдануда оқу мазмұнын сұрыптау теориясы педагогикалық-психологиялық қағидаларға сүйеніп, білім алушының биологиялық жасына, когнитивтік даму деңгейіне және тәжірибелік мүмкіндіктеріне сәйкес оқу материалдарын таңдау мен бейімдеу процесі.

Педагогикада оқу материалының білім алушының жас ерекшелігіне сәйкес сұрыпталуы дидактикалық принциптерге және оқытудың мазмұнын құрастырудың теориялық негіздеріне сүйенеді. Оқу мазмұнын сұрыптау принциптері:

– Когнитивтік қолжетімділік принципі

– Дамытушылық және проблемалық мазмұн принципі

– Көрнекілік және контекстуалдылық принципі

– Құндылық және мағыналық іріктеу принципі

Сабақта тарихи дереккөздерді қолданудың білім алушылардың жас ерекшелігіне байланысты педагогикалық ерекшеліктерін ескеру қажет. Білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып оқыту жалпы оқу процесінің іргелі психологиялық-педагогикалық қағидаларының бірі. Бұл қағида оқыту

мазмұнын, әдістерін және оқу әрекеттерін білім алушылардың когнитивтік даму деңгейіне, эмоционалдық ерекшеліктеріне және жасына қарай бейімдеуді көздейді. Оқытудың бұл бағыты Л.С. Выготскийдің «жақын даму аймағы» теориясымен, Ж. Пиаженің когнитивтік даму теориясымен, сондай-ақ Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдовтың жас кезеңдерінің психологиялық сипаттамаларымен тығыз байланысты.

Швейцариялық психолог Жан Пиаженің айтуынша, 7–11 жасқа дейінгі балалар (нақты операциялар кезеңі) нақты, көзбен көріп-бақылай алатын нысандар арқылы ойлайды. Ал 11-15 жасқа дейінгі кезеңде (формалды операциялар кезеңі) олар абстрактілі ұғымдармен жұмыс істей алады. Бұл кезеңде бірқатар гипотезаларды тұжырымдап, алынған кері байланыс негізінде қалыптасып отырған шынайы жағдай туралы ой түйеді. Осыған сәйкес, тарихи дереккөздермен жұмыс та 5–11 сынып білім алушыларының жас ерекшелігіне қарай кезең-кезеңмен күрделенуі тиіс. Тарихи дереккөздерді меңгеру үшін білім алушыда салыстыру, логикалық қорытынды жасау, дәлелді пікір айту сияқты қабілеттердің қалыптасуы қажет, ал бұл қабілеттер формалды кезеңде айқын дамиды. [39]

Выготскийдің теориясы бойынша, оқу мазмұны баланың нақты даму деңгейіне емес, оның жақын даму аймағына сәйкес келуі керек. Бұл дегеніміз – білім алушыны сәл жоғарырақ, бірақ меңгере алатын деңгейге жетелейтін тапсырмалар ұсыну қажет. Мысалы, 5–6 сыныпта білім алушылар бейнелік немесе хронологиялық дереккөздермен жұмыс істесе, 7–9 сыныптарда интерпретациялау және қарапайым дәлел келтіру басталады, ал 10–11 сыныптарда дереккөздерді көпәспектiлi, сыни және салыстырмалы түрде талдау міндеті қойылады.

Бұл қағидалар үлгілік оқу бағдарламаларында көрініс тапқан және Блум таксономиясының деңгейлерімен (білу → түсіну → қолдану → талдау → синтездеу → бағалау) сәйкестендірілген. Сондықтан, тарихи деректермен жұмыс та осы даму сатыларына қарай бейімделуі керек.

2-кесте – Дереккөздермен жұмыстың кезеңдік моделі

Жас деңгейі	Когнитивтік даму ерекшелігі	Қолданылатын дереккөз түрлері	Жұмыс түрлері мен әдістер	Күтілетін оқу нәтижелері
5–6-сынып (негізгі орта білім беру деңгейінің кіші буыны)	Нақты-бейнелік ойлау басым-Қарапайым логикалық байланыстарды түсіне бастайды-Тарихи уақыт пен кеңістік ұғымы қалыптасу үстінде	- Суреттер, иллюстрациялар, тарихи карталар-Ежелгі тұрмыстық бұйымдардың, киімнің, еңбек құралдарының бейнелері-Қарапайым мәтіндік үзінділер (аңыздар,	- Көрнекілік арқылы талдау (сурет, карта, макет)- «Не көріп тұрсың?» әдісі арқылы сипаттау-Салыстыру және сәйкестендіру (мысалы, ежелгі және қазіргі тұрмыс)-Топпен	- Тарихи фактілер мен заттарды ажыратады-Дереккөз бен қазіргі заман арасындағы қарапайым ұқсастық пен айырмашылықты анықтайды-Уақытты (өткен–қазіргі) ажыратуды

		мифтер, ертегілерден алынған үзінділер)- Хронологиялық сызықтар	пікірталас, ойын элементтері	үйренеді- Көрнекі дерек негізінде қарапайым қорытынды жасайды
7–8-сынып (негізгі орта білім беру деңгейі жасөспірімдер кезеңі)	- Нақты-логикалық ойлау дамиды- Себеп-салдар байланыстарын түсінуге қабілетті- Бірнеше дерек көздерін салыстыра алады- Эмоциялық қабылдау мен уәж жоғары	- Тарихи мәтіндердің қысқартылған нұсқалары (жылнамалар, зерттеу үзінділері)- Саяси хаттар, естеліктер, саяхатшылар мен зерттеушілер жазбалары- Археологиялық және этнографиялық деректер- Фото, картосхема, статистикалық мәліметтер	- «Автор – уақыт – көзқарас» талдау үлгісі- Дерек пен контекст арасындағы байланысты табу- «Салыстыр – дәлелде – түсіндір» стратегиясы- Уақыт сызығында оқиғаларды орналастыру- Құндылық тұрғысынан талдау (әділет, ерлік, ынтымақ т.б.)	- Дереккөздің түрі мен мақсатын ажыратады- Деректер арасындағы себеп-салдар байланысын түсіндіреді- Автор позициясын анықтай алады- Әртүрлі дерек көздерін салыстыра отырып, өз пікірін негіздейді
9–11-сынып (орта және жоғары буын)	- Абстрактілі, аналитикалық ойлау дамыған- Күрделі концепттер мен тарихи интерпретацияларды талдай алады- Тарихи деректердің сенімділігі мен контекстін бағалайды	- Архивтік құжаттар, заң мәтіндері, саяси шешімдер- Ғылыми мақалалар мен зерттеулер үзінділері- Куәгер естеліктері, хаттар, баспасөз материалдары- Карта, диаграмма, кесте, статистикалық деректер	- Критикалық дереккөз талдау (Authorship, Context, Reliability, Purpose)- Дерек интерпретациясы мен дискуссия- Салыстырмалы деректерді синтездеу- Зерттеу жұмыстары мен эссе жазу	

Дереккөздермен жұмыстың кезеңдік моделі білім алушылардың жас ерекшеліктерін, когнитивтік даму деңгейін және тарихи ойлау қабілеттерін ескеруге негізделген жүйелі тәсіл. Әр жас сатысында дереккөз тек ақпарат көзі ретінде ғана емес, тарихи шындықты тану мен түсіндірудің құралына айналады. 5–6-сыныптарда оқушылар нақты-бейнелік деңгейде тарихи материалды

қабылдайды, сондықтан дереккөздер негізінен көрнекі сипатта болып, қызығушылық пен алғашқы тарихи түсініктерді қалыптастыруға бағытталады. 7–8-сыныптарда дереккөздер арқылы тарихи фактілер арасындағы байланыстарды орнату, авторлық ұстаным мен себеп-салдар қатынастарын түсіну жүзеге асады. Ал 9–11-сыныптарда дереккөзбен жұмыс ғылыми-ізденіс, интерпретация және дәлелдеу деңгейіне көтеріледі, яғни оқушы тарихи деректерді талдап, бағалап, өз көзқарасын негіздей алатын субъект рөліне енеді.

Осылайша, дереккөздермен жүйелі жұмыс істеу оқушылардың тарихи сауаттылығын, функционалдық және сыни ойлау дағдыларын дамыта отырып, оларды тарихи шындықты көпқырлы түсінуге, дәлелмен пайымдауға және өз ұстанымын мәдениет пен құндылық тұрғысынан негіздеуге үйретеді. Бұл модель тарих пәнінің басты мақсаттарының бірі — оқушыны зерттеуші тұлға ретінде қалыптастыруға қызмет етеді.

Музей экспонаттарын дереккөз ретінде сабақ барысында қолдану

Музей тарихи сананы қалыптастырудың, мәдени мұраны сақтаудың және білім алушылардың тұлғалық дамуында құндылықтық бағдар берудің маңызды ортасы. Оқу процесінде музей экспонаттарын дереккөз ретінде қолдану білім алушыларға өлкетану компоненті ретінде өткен дәуірлердің мәдениетін, тұрмысын, тарихи тұлғалардың өмірін және қоғам дамуының кезеңдерін нақты әрі сезімдік тұрғыдан тануға мүмкіндік береді. Музей материалдары бұл «шынайы дереккөз», яғни тарихи факті мен артефакт арқылы білім алушыларды зерттеу, талдау, салыстыру және пайымдау әрекеттеріне тартатын қуатты дидактикалық құрал.

Музей экспонаттарын дереккөз ретінде сабақ барысында қолданудың негізгі принциптері:

Көрнекілік және нақтылық принципі музей экспонаттары нақты тарихи оқиғаларды бейнелей отырып, оқушылардың елестету қабілетін дамытады.

Зерттеушілік принципі білім алушылар зерттеу сұрағын қою, оның тарихын іздеу, мағынасын түсіндіру арқылы зерттеуші рөлін атқарады.

Құндылық және сәйкестік принципі ұлттық мұра элементтері арқылы білім алушылардың азаматтық және мәдени сәйкестігі қалыптасады.

Өлкетану принципі жергілікті музейлердің, ескерткіштердің, тұлғалардың, археологиялық нысандардың экспонаттары мен тарихы сабақ мазмұнымен байланыстырылып беріледі. Білім алушылардың туған өлке тарихын зерттеуге, аймақтық ерекшеліктерді тануға мүмкіндік береді, туған жерге деген құрметі артады. [40]

Аталған принциптерге сай музей экспонаттарын дереккөз ретінде сабақтағы қолдану формалары кестеде берілген.

3-кесте. Сабақтағы қолдану формалары

Қолдану формасы	Сипаттамасы	Пәнмен байланысы	Нәтиже

Музей сабағы (экскурсия)	Музей кеңістігінде өтетін интеграциялық сабақ; нақты экспонатпен танысу	«Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы»	Көрнекі таным, тарихи ойлау, патриоттық сезім
Мобильді музей (мектеп ішіндегі бұрыш)	Сабаққа арнап мектеп ішінде шағын көрме ұйымдастыру	Барлық қоғамдық-гуманитарлық пәндер	Эмпатия, жауапкершілік, тарихи қызығушылық
Экспонатпен зерттеу жұмысы	Оқушы нақты экспонатты зерттеу объектісіне айналдырады	Зерттеу және жоба жұмыстары	Дереккөз талдау, аргументация, презентация дағдылары
Цифрлық музей ресурстары	Онлайн-экспозициялар, 3D-модельдер, виртуалды турлар	Информатикамен және цифрлық сауаттылықпен интеграция	Цифрлық мәдениет, визуалды талдау, медиақұзыреттілік
Квест немесе сторителлинг форматындағы сабақ	Экспонат тарихы арқылы оқиға құрастыру, тапсырма шешу	«Тарих», «Құқық», «Әдебиет»	Критикалық және шығармашылық ойлау

Музей экспонаттарын сабақ барысында пайдалану бұл тек дидактикалық көрнекілік емес, функционалдық сауаттылық пен тарихи ойлауды дамытудың тиімді тетігі. Экспонат арқылы білім алушы өткен мен бүгіннің арасындағы сабақтастықты сезінеді, тарихи деректі тірі куәлік ретінде қабылдайды және өз елінің мәдени мұрасына жеке қатыстылық сезімін қалыптастырады. Осы тәсіл оқытудың зерттеушілік сипатын күшейтіп, оқушыларды дереккөзбен жұмыс істеудің жоғары деңгейіне көтереді.

Әдістемелік ұсынымдардың екінші бөлімінде білім алушылардың дереккөзбен жұмыс істеу мәдениетін, зерттеушілік дағдыларын, сыни ойлау қабілетін дамыту және өлкетану бағытындағы практикалық әрекеттер арқылы тарихи сананы қалыптастыру мақсатында Қазақстан тарихы мен Дүниежүзі тарихы пәндерін оқыту барысында тарихи деректермен, әсіресе заттай материалдық деректермен (музей экспонаттары, тұрмыстық және еңбек құралдары) жұмыс істеудің тиімді әдістері мен тәсілдері көрсетілген.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде тарих пәнін оқыту білім алушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға және тарихи ақпаратты сыни тұрғыдан талдай білуге бағытталған. Егер сабақ тек оқулық материалымен шектелсе, білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы төмендеп, тарихи

ойлау қабілеті жеткілікті деңгейде қалыптаспайды. Осы тұрғыда музей материалдарын, тұрмыстық және еңбек құралдарын, жергілікті тарихи жәдігерлерді оқу процесіне енгізу – білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырудың және пәнге деген қызығушылығын дамытудың маңызды құралы болып табылады.

Музей экспонаттарын сабақ барысында пайдалану білім алушылардың тарихи оқиғалар мен тұлғалар туралы нақты әрі бейнелі түсінігін қалыптастырады. Олар дереккөздермен тікелей жұмыс істеп, өткен дәуірдің куәгерлеріндей әсер алады. Мұндай тәсіл білім алушылардың ел мен жер тарихына деген сүйіспеншілігін арттырып, ұлттық құндылықтарды тануға және құрметтеуге тәрбиелейді. Сонымен қатар, бұл жұмыс түрі олардың зерттеу, салыстыру, талдау және қорытынды жасау дағдыларын дамытады.

Тарих сабағында музей материалдарын тиімді қолдану үшін әртүрлі әдіс-тәсілдер мен технологияларды пайдалану ұсынылады.

Зерттеу әдісі – білім алушыларды дербес ізденуге, зерттеу сұрағын қоюға, болжам (гипотеза) жасауға және алынған ақпарат негізінде қорытынды шығаруға үйретеді. Мысалы, білім алушылар белгілі бір музей экспонатының тарихын зерттеп, оның дәуірлік ерекшелігін анықтай алады.

Жобалық әдіс – музей экспонаттарына сүйене отырып, шағын зерттеу немесе шығармашылық жобалар дайындауға бағыттайды. Бұл әдіс білім алушылардың жауапкершілігін арттырып, топта жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

Сыни ойлау технологиялары – тарихи ақпаратты талдап, өз пікірін дәлелдеуге мүмкіндік береді. «INSERT» әдісі арқылы білім алушылар мәтінмен жұмыс істей отырып, түсінген және күмән тудырған ақпаратты белгілейді. «RAFT» стратегиясы тарихи тұлға атынан хат немесе үндеу жазу арқылы сол дәуірдің көзқарасын сезінуге мүмкіндік береді. «Кубизм» әдісі экспонат немесе тарихи оқиғаны түрлі қырынан сипаттауға үйретеді.

Интерактивті әдістер – білім алушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. «Тірі экспонат» әдісінде білім алушылар музейдегі заттың немесе тарихи тұлғаның рөлін сомдап, оның тарихын өз сөзімен жеткізеді. «Музейлік саяхат» барысында нақты немесе виртуалды музейге экскурсия ұйымдастырылып, көрген экспонаттар талданады. «Уақыт капсуласы» ойыны арқылы өткен дәуір мен қазіргі уақыт салыстырылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тарих сабақтарын заманауи форматта өткізуге мүмкіндік береді. Білім алушылар виртуалды музейлермен жұмыс істей алады, 3D форматтағы экспонаттарды зерттейді, мультимедиялық таныстырылымдар жасайды. Бұл олардың цифрлық сауаттылығын арттырады.

Пәнаралық интеграция музей материалдарын пайдаланудың тиімділігін арттырады.

– «Қазақ әдебиеті» пәнінде тарихи тұлғалардың бейнесін көркем мәтін арқылы сипаттау, тарихи жырлар мен аңыздарды талдау жүзеге асырылады;

– «География» пәнімен байланыста тарихи нысандардың орналасуын картада көрсетуге назар аударылады;

– «Көркем еңбек» пәнінде экспонаттардың көркемдік ерекшеліктерін талдау жүргізіледі;

– «Информатика» пәнінде цифрлық музей картасын немесе виртуалды экскурсия әзірлеу ұсынылады;

– «Музыка» пәнінде белгілі дәуірлерге тән музыкалық мұралар тыңдалып, олардың тарихи маңызы түсіндіріледі.[41]

Сонымен, музей материалдарын оқу процесінде тиімді пайдалану – тарих пәнін өмірмен ұштастырудың және білім алушылардың қызығушылығын арттыруға әсер етеді. Мұндай сабақтарда білім алушылар тек тыңдаушы емес, өз халқының мәдени мұрасын зерттеуші, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін және азаматтық жауапкершілігі жоғары тұлға ретінде қалыптасады.

Қазіргі білім беру жүйесі білім алушыларды тек дайын ақпаратты қабылдауға емес, оны өздігінен ізденіп, талдап, салыстырып, зерттеп үйренуге бағыттайды. Бұл бағыттағы басты мақсат – білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын, сыни ойлау қабілетін және дерекпен жұмыс істеу мәдениетін дамыту.

Тарих пәнін оқытуда дереккөздермен жұмыс ерекше рөл атқарады. Себебі тарихи білім тек оқулықтағы мәліметтермен шектелмей, нақты тарихи мұралар мен деректерге сүйенгенде ғана білім алушы санасында шынайы тарихи бейне қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, өлкетану музейі, ондағы заттай және материалдық мәдениет ескерткіштері – тарих пәнін өмірмен байланыстыруда, білім алушыны өз халқының өткенін құрметтеуге баулуда маңызды рөл атқарады.

Музей экспонаттарын, тұрмыстық және еңбек құралдарын оқу процесіне енгізу білім алушылардың бақылау, салыстыру, сипаттау, талдау және қорытынды жасау қабілеттерін дамыта отырып, оларды зерттеу әрекетіне тартудың тиімді жолы болып табылады. Мұндай жұмыс түрлері білім алушының тек есте сақтау қабілетін емес, сонымен қатар шығармашылық ойлауын, танымдық белсенділігін арттырады. Зерттеу барысында білім алушылар өлкенің тарихы мен мәдениетін өз көзімен көріп, ата-бабаларымыздың өмір салты, шаруашылығы мен тұрмыс-тіршілігі туралы нақты түсінік алады. Бұл олардың туған жерге, ұлттық құндылықтарға деген мақтаныш сезімін оятып, патриоттық тәрбие берудің маңызды тетігіне айналады. Сондай-ақ, музей материалдары негізінде өткізілген сабақтар пәнаралық байланыстарды кеңейтеді: тарих пен әдебиет, география, бейнелеу өнері, музыка пәндері өзара ұштасып, білім алушылардың дүниетанымын кешенді дамытуға мүмкіндік береді.

Әдістемелік ұсынымдарда өлкетану музейіндегі экспонаттар мен тұрмыстық, еңбек құралдарын пайдалану арқылы білім алушылардың тарихи дерек көздерімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырудың тиімді жолдары, сабақ үлгілері мен практикалық тапсырмалар, инновациялық әдістер мен технологиялар нақты мысалдар арқылы ұсынылады. Әдістемелік ұсынымдар мұғалімдерге тарих сабақтарын жаңаша ұйымдастыруға, білім алушылардың зерттеушілік қызығушылығын арттыруға және оқу процесін өмірмен байланыстыруға бағытталған әдістемелік көмекші ретінде ұсынылады.

О.С. Шмидт классификациясына сәйкес тарихи дереккөздердің келесі түрлері жіктеледі:

- иллюстрациялық;
- заттай;
- сөздік (олардың арасында жазбаша дереккөздер ерекше орын алады);
- конвенциялық (графикалық белгілер арқылы шартты белгілеу),
- аудиалдық (дыбыстық),
- мінез-құлық (салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар және т. б.) [41]

Қазақстан тарихының дереккөздерін келесідей жіктеуге болады:

1. археологиялық деректер;

2. Жазба деректер;

3. Фольклорлық деректер және халық ауыз әдебиеті дерегі ретінде (батырлар жыры, эпостар, дастандардағы ұлт тарихына байланысты мәліметтер);

4. Жылнамалар;

5. Мерзімді басылымдар;

6. Заң актілері;

7. Шежіре.

Деректерді пайда болу тегіне, сыртқы ерекшеліктеріне қарай үлкен топтық сыныпқа, оның ішінде шағын топтарға бөлуге болады:

– заттай деректер – археологиялық ескерткіштерден бастап, қазіргі машиналар мен техникаға дейін;

– көркем сурет деректері – сурет өнерінің, жалпы өнер саласының барлық туындылары;

– сөздік деректер – күнделікті сөйлеу мәнерінен бастап халықтың ауызша шығармашылық ескерткіштері;

– жазба деректер – этнографиялық материалдардан бастап, мазмұны мен формасы сан алуан болып келетін жазба ескерткіштердің барлығы;

– дыбысты деректер – сөзсіз немесе сөзбен бірге орындалатын (саз, әуен, ән т.б.);

– салттық деректер – тұрмыста, мінез – құлыққа қалыптасқан дәстүрлер, әдет – ғұрыптар.

Көпетеген тарихи деректер тобы белгілі бір типтерге жатпайды, олар аралық типтерді, аралас типтерді құрайды. Мысалы, теңгелер – ол заттай да, бейнелеу де, жазба да топтарына жатады. Кинофильмдер – онда бейнелеу де, сөз де, дыбыс та бар.

2 «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ЖӘНЕ «ДҮНИЕЖҮЗІ ТАРИХЫ» ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗДЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

«Қазақстан тарихы» мен «Дүниежүзі тарихы» пәндерінде тарихи дереккөздермен жұмыс істеу білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға, тарихи шындықты көпқырлы тұрғыда түсінуге, және дәлелге негізделген пайымдаулар жасауға мүмкіндік береді. Дерекпен жұмыс білім алушыны пассив тыңдаушыдан белсенді талдаушыға айналдырып, тарихи оқиғалар мен құбылыстарды интерпретациялау қабілетін дамытады.

Үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес, «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінің негізгі міндеттерінің бірі тарихи оқиғаларды, құбылыстар мен процестерді және тарихи тұлғалардың қызметін Отандық және дүниежүзі тарихы контекстінде сын тұрғысынан талдау және баға беру дағдыларын қалыптастыру мен дамыту; тарихи деректердің негізінде дәлелді пайымдау дағдыларын дамыту. Оқу пәндері бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу мақсаттарын тиімді жүзеге асыру тарихи концептілерге (түсініктер) негізделеді.

«Дәлел» концептісі бойынша білім алушылар:

- қарастырылып отырған дәлелдің аудиториясын, мақсатын, автордың көзқарасын, форматын, аргументін, шектеулерін және контекстін тарихи айғақ ретінде талдайды;

- түпнұсқалық және қосалқы деректерден алынған, кейде қарама-қайшы келетін айғақтарды салыстыра отырып, оларды нақты тарихи контексте бағалайды;

- тарихи айғақтардың дәлел ретіндегі күшін бағалай отырып, дәйекті қорытынды жасайды;

- тарихи зерттеулер жүргізу барысында объективті түсінік қалыптастыру мақсатында бірнеше дереккөзді салыстырмалы тұрғыдан талдайды және ұстанымын негіздейді.

Білім алушыларды ақпаратты талдауға, сыни ойлауды дамытуға және қорытынды жасауға үйрету үшін тарих сабақтарында тарихи деректерді пайдаланған дұрыс.

Әртүрлі дереккөздерді (жазбаша, заттай, ауызша, визуалды) таңдау, сондай-ақ олармен жұмыстың әртүрлі әдістерін қолдану маңызды, мысалы, топтық талдау, әртүрлі құжаттардан алынған деректерді салыстыру немесе оқиғаларды қайта құру жөніндегі шығармашылық тапсырма беру.

Дереккөздермен жұмыс істеу әдістері.

Топтық талдау. Білім алушыларды топтарға бөліп, әр дәуірдің, әлеуметтік топтардың немесе халықтардың көзқарасы тұрғысынан талдау үшін әрқайсысына бір құжатты талдауға берген жөн. Бір құжат бөліктерге бөлініп, содан кейін топтар ортақ суретті жинағанда «мозаика» әдісін пайдалану қажет.

Оқиғаларды қайта құру. Топтарға құжаттар пакетін (естеліктер, хаттар, фотосуреттер) беру және олардан тарихи жағдай қандай болғанын және сұрақтарды тұжырымдауды сұрау. Білім алушылар, мысалы, зерттеушілер ретінде, «уақыт машинасында» табылған қолжазбалар бойынша оқиғаларды қалпына келтіруі қажет және болатын ойын жағдайын жасаған дұрыс.

Автордың позицияларын талдау. Автордың кім екені, оның оқиғаға қатысушысы ма, оның ұстанымы қандай және оған сенуге бола ма деген сұрақтарды қою. Автордың ұстанымы қазіргі көзқараспен және сіздің пікіріңізбен сәйкес келе ме, оны талқылау.

Өзіндік жұмыс. Білім алушыларға берілген тақырып бойынша өз дереккөздерін таңдауды ұсыну. Олардан құжатқа сұрақтарды өздігінен құрастыруды сұрау.

Дереккөздердің түрлері және олармен жұмыс істеу ерекшеліктері

Жазба: жылынамалар, заңнамалық актілер, күнделіктер, естеліктер, хаттар. Автордың кім екенін, оқиғаларға қатысқанын немесе біреудің сөзімен айыптайтынын талдау маңызды.

Визуалды: фотосуреттер, суреттер, сызбалар. Фотографтың немесе суретшінің қандай идеяларды жеткізгісі келгенін талдау.

Заттай: тұрмыстық заттар, киім, қару, монеталар, ғимараттар. Адамдардың тұрмысын, технологиясын және кәсібін зерттеуге мүмкіндік береді.

Ауызша: фольклор, аңыздар, естеліктер. Куәгерлердің санасындағы фактілер мен хронологияның ықтимал бұрмалануын ескеру қажет.

Тапсырмалар мысалдары. "Ұсынылған суретті зерттеңіз. Автор қандай сезім туғызғысы келді? Ол бұған қаншалықты қол жеткізді?". "Құжатта не туралы сөз болып отыр? Автордың ұстанымы қандай? Мұны қалай түсіндіруге болады?" "Сізді археолог деп елестетіңіз. Осы артефактілерді зерттеп, қандай қорытынды жасай аласыз?".

Тарихты зерделеу процесінде көптеген әртүрлі ақпарат көздері пайдаланылады, бұл білім алушыларға ақпаратты іздеу және талдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Тарих сабақтарында оқырмандар сауаттылығын дамытудың бірнеше тәсілдерін қарастырайық:

– *функционалдық оқу* - нақты тапсырманы шешу немесе белгілі бір тапсырманы орындау үшін ақпаратты іздеу мақсатында оқу. Функционалдық оқу кезінде шолып оқу (сканерлеу) және талдамалық оқу тәсілдері қолданылады (кілт сөздерді таңдау, цитаталарды іріктеу, схемаларды, графиктерді, кестелерді құрастыру);

– тарихи және құқықтық құжаттарды зерделеу, оларды егжей-тегжейлі талдау, бұл білім алушыларға адамзат өз тарихында қалыптастырған этикалық құндылықтарға сүйене отырып, проблема бойынша өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік береді;

– вариативті дереккөздерді оқу, бұл білім алушыларға бір мағыналы және тура пікірлерден бас тартуға, мәтіндер мен авторлық позицияларға мұқият қарауға мүмкіндік береді. Осылайша, білім алушылар бір жағынан өздеріне

тарихи рөлдерді сынап көре отырып, ал екінші жағынан осы рөлдерді бағалайтын адамдар тобына кіре отырып, этикалық таңдау жасайды.

Білім алушылардың тарихты зерделеу шеңберінде функционалдық сауаттылықты ойдағыдай меңгеруі ақпараттық және коммуникативтік сауаттылық дағдыларын қалыптастыруды да қамтиды, олардың құзыреттілігі төменде берілген.

Ақпараттық сауаттылық: кітаптардан, анықтамалықтардан, энциклопедиялардан және басқа да баспа мәтіндерінен қажетті ақпаратты табу және іріктеу; сызбаларды, схемаларды, графиктерді оқу; БАҚ-тағы ақпаратты пайдалану.

Коммуникативтік сауаттылық: топта, командада жұмыс істеу; басқа адамдарды өзіне орналастыруға; өз көңіл-күйінің ауытқуына жол бермеу, жаңа, әдеттен тыс талаптар мен шарттарға бейімделу, топ жұмысын ұйымдастыру.

Визуалды дереккөздердің көмегімен функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мүмкіндіктеріне егжей-тегжейлі тоқталғым келеді, өйткені дереккөздердің бұл түрі жоғары білім беру әлеуетіне ие, бірақ сабақтарда жиі емес дербес оқу объектісі болып табылады.

Көзбен шолу дереккөздері тарих сабақтарында үнемі пайдаланылады. Бұл оқулықтың мәтінін сүйемелдейтін иллюстрациялық материал, бұл фактілер мен процестерді түсіну үшін қажетті тарихи карталар және белгілі бір тарихи оқиғаға арналған көркем суреттер, елдің экономикалық және әлеуметтік дамуын сипаттайтын схемалар, графиктер мен диаграммалар.

Көрнекі дереккөздердің ақпараттың басқа түрлерінен артықшылығы олардың бейнені бірден қалыптастыруға, «көрнекі кездесу» деп аталатын нәрсені жасауға мүмкіндік беруі болып табылады. Образ, өз кезегінде, мәтіннен әлдеқайда жылдам қабылданады (оқудың қажеті жоқ), ол неғұрлым көрнекі, аударманы талап етпейді, ол белгілі бір эмоциялық әсер етеді.

Сабақтардағы көзбен шолу көздері көбінесе сабақ проблемасын тұжырымдау үшін оқу қызметін ынталандыру, білімді өзектендіру кезеңдерінде, сондай-ақ мәдениетті зерделеуге арналған сабақтарда пайдаланылады.

Тарих сабақтарында көзбен шолып (визуалды) жұмыс істеудің бірнеше стратегиясын бөліп көрсетуге болады.

Бірінші стратегия - өнер туындылары негізінде өткеннің бейнелерін қайта құру. Өнер туындысында бейнеленген тарихи ақпаратпен жұмыс істеудің басты нәтижесі білім алушының өз санасында өткеннің мәні мен бағалау сипаттамаларын біріктіретін жеке тарихи бейнені құрастыруы болып табылады. Өнер туындылары оқу мәтіндерін бейнелейтін (мұғалімнің баяндамасы, оқулық мәтіні, білім алушының сөйлеген сөзі) оқытудың көрнекі құралдары ретінде көрініс табады және білім алушылар өткенді «шын мәнінде қалай болғанын» бейнелеген авторға сенім режимінде көбінесе қабылдайды.

Екінші стратегия - мәдениет тарихы аясында өнер туындыларын зерттеу. Білім алушылардың назары мәдениеттің дамуының тарихи жағдайларына, зерттелетін дәуірде өнерде орныққан стильдердің сипаттамасына, сондай-ақ авторлар атауларына және олар жасаған туындылардың атауларына аударылады.

Өнер туындыларын зерделеудің *үшінші стратегиясы* өткеннің авторлық интерпретациялары мен бағаларын талдауды көздейді. Бұл жағдайда, егер автор өзі суреттеген тарихи оқиғалардың замандастары болса, немесе ол тарихтың кейінгі кезеңдерінде жасалса, суретші, мүсінші немесе режиссер тарихшы рөлін атқарған тарихи мәтіннің нұсқасы ретінде өнер туындысы көрнекі тарихи дереккөз («дәуір құжаты») ретінде қаралуы мүмкін. Екі жағдайда да өнер туындысы сыни талдау объектісіне айналады.

Үшінші стратегия шеңберінде өнер туындысы дербес дереккөз ретінде көрініс табады. Бұл жағдайда көзбен шолу көзін мәтін ретінде қарастыру және нақты тақырыпты зерделеуде көздің шығу тегін, оның типі мен түрін, құндылығы мен шектеулілігін анықтауды білдіретін «сыртқы» талдауды жүзеге асыру керек.

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Бұдан әрі дереккөзді «ішкі» талдау жүзеге асырылады, дереккөздің мазмұны нақты оқу міндеттерін шешу үшін пайдаланылады. «Ішкі» талдау үш кезеңнен тұрады. Біріншісі - өнер пәнінің мазмұнын зерделеуді білдіретін көзбен шолу көзін «оқу», ол функционалдық оқуды дамытады. Дереккөзбен жұмыс істеудің осы кезеңінде білім алушыларға «мәтіндегі» барлық мүмкін ақпаратты алып, мынадай сұрақтарға жауап беру қажет:

– Дереккөзде қандай маңызды тарихи фактілер көрініс тапты?

– Автор сурет жасап, қандай мақсат қойды?

– Автордың бейнеленген оқиғаларға көзқарасы қандай?

Екінші кезең – дереккөзбен шолу дереккөзіне түсініктеме беру, ол анықталған фактілерді дәуір контекстіне жазуды, автордың ұстанымын анықтауды қамтиды:

– Автор болған оқиғалардың куәгері болды ма?

– Автор өз мақсатына жету үшін қандай тәсілдерді пайдаланды?

– Ол бұған қаншалықты қол жеткізді?

Үшінші кезең - анықталған фактілерді түсіндіру, қойылған проблеманы шешу мүмкіндігін анықтау, алынған деректерді басқа тарихи дереккөздермен салыстыру. Білім алушылар:

– Дереккөздің құндылығы мен шектеулілігі неде? (Яғни қайсыбір тарихи сұрақтарға қайсысына жауап беруге көмектеседі, қайсысына жауап бермейді).

– Дереккөздің сенімділік дәрежесі қандай?

– Бұл дереккөз тарихшы үшін қаншалықты пайдалы?

Тарих сабақтарында көркем картиналарды қолдану. Түрлі тарихи оқиғаларға арналған картиналар оқулық мәтініне немесе мұғалімнің мазмұнына иллюстрациялық материал ретінде дәуір бейнелерін жасау үшін жиі пайдаланылады, бұл дереккөздермен жұмыстың бірінші стратегиясына сәйкес келеді. Сонымен қатар, көркем картиналарды ақпараттың дербес көзі ретінде

пайдалануға болады. Тақырыптағы көркем картиналарды пайдалану оқиға бейнесін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар онымен байланысты бірқатар мәселелерді де ойластыруға мүмкіндік береді.[42]

Білім алушылар өздері жұмыс істейтін көркем суретті жан-жақты зерделеуі қажет. Олар бірнеше топқа бөлінеді, олар «сыртқы» және «ішкі» талдау жүргізуі, автор өз идеясын матада жүзеге асырған бөлшектерді анықтауы, содан кейін алынған ақпаратты ұсынуы қажет.

Тапсырманың мысалы: Сізге ұсынылған суретті зерттеңіз. Ол үшін дереккөзге «сыртқы» сын айтыңыз, авторлық, шығарманың жасалу уақыты мен жағдайларын, автордың осы оқиғаның тақырыбына жүгіну себептерін анықтаңыз.

Суретпен танысу барысында келесі тапсырмаларды орындаңыз:

- автордың осы тақырыпқа арнаған мақсатын өз шығармаңызда анықтаңыз;

- автордың шығармада сипатталған оқиғаға қатысты ұстанымын тұжырымдаңыз;

- автордың ұстанымын түсінуге көмектесетін шығарманың егжей-тегжейін анықтаңыз;

- басты және қосалқы кейіпкерлерді, олардың автор қойған мақсатқа жетудегі рөлін анықтаңыз;

- артқы фонды зерттеңіз және оның картинада қандай рөл атқаратынын анықтаңыз;

- Оның басқаруындағы тағы қандай оқиғаларды бейнелеңіз.

Алынған мәліметтердің негізінде сізге берілген дереккөздің субъективті және сенімді екендігі, тақырыпты зерттеу үшін пайдалылығы, бейнеленген оқиға туралы қорытынды жасау ұсынылады.

Тапсырмаға сәйкес көркем суретпен танысу үшін сұрақтар мен тапсырмалар беру ұсынылады.

Дереккөзбен жұмыс аяқталғаннан кейін топтар сұрақтар мен тапсырмалар жүйесін жасайды, олармен алмасады және сұрақтарға жауап бере отырып, жұмысты аяқтайды.

Тарих сабақтарында ауызша тарихи дереккөздермен жұмыс істеу әдістемесінің ерекшеліктері.

Ауызша тарихи дереккөздердің тарихшы үшін маңызы зор. Олар басқа тарихи дереккөздерден алынған ақпарат жеткіліксіз жерлерде қажет. Мысалы, жазусыз халықтардың тарихын, әлем картинасын, мінез-құлық құрылымдарын, ментальдықты, отбасы тарихын зерделеу.

Егер отандық тарих туралы айтатын болсақ, фольклорда сондай-ақ алғашқы қауымдық құрылымның ерекшеліктері, қазақ мемлекетінің құрылуы, моңғол басқыншылығы, феодалдық бытыраңқылық, ұлт-азаттық көтерілістер туралы мәліметтер бар.

Ауызша тарихи дереккөздердің ерекшелігі де ақпаратты «ауыздан ауызға» беру формасына негізделген: оларда уақыт, география, тарихи тұлғалар немесе

оқиғалар туралы нақты деректерді табу айтарлықтай қиын және зерттеушіден жоғары біліктілікті талап етеді.

Тек мұқият талдау арқылы, көп ғасырлық қабаттарды еңсере отырып, ол мәніне жете алады. Бірақ осындай дереккөздерде біз үшін осы оқиғаларды халықтың өзі бағалауы мен ұғынуы қандай да бір басқа тарихи дереккөздерге қарағанда толық көлемде көрінетіндігі неғұрлым маңызды болып табылады.

Дереккөздердің осы түрін пайдаланудың күрделілігі, біріншіден, ауызша тарих көздерін айқындаудың бірнеше тәсілдерінің болуына байланысты.

Қазіргі заманғы отандық тарихнаманы қорыта отырып, ауызша тарих саласындағы аса ірі мамандар дереккөздерді олардың шынайылығы мен репрезентативтілігі дәрежесіне сүйене отырып, дереккөздерді ауызша тарихқа бөледі (ауызша тарихи дереккөздер) тарихшы сұхбат процесінде және дайын түрде бар ауызша дәстүр өнімдеріне жасайтын зерттеу сұхбатының материалдары ретінде (ауызша дереккөздер), «өткенді әңгімелеу», оларға фольклорлық-ауызша халық шығармашылығы жатады (эпос, ертегілер, дастандар, аңыздар). Бұл жерде маңызды ескертпе «ауыздан ауызға», ұрпақтан ұрпаққа хабарлау және оның жаппай сипаты ауызша дәстүрдің қалыптасуының міндетті шарты болып табылады.

«Мектептегі тарих сабақтарындағы ауызша дереккөздер» оқу-әдістемелік құралында дереккөздерді олар үш топқа бөледі:

- 1) жеке тарихи жадыны көрсететін;
- 2) топтық ұжымдық жадты көрсететін;
- 3) қоғамдық, жалпыхалықтық есте сақтауды бейнелейтін.[45]

Ауызша дереккөздердің әрбір тобы тарихи мәліметтердің мазмұнымен және мәдениеттегі мақсаттарымен ерекшеленеді, адамдар өмірінің қандай да бір аспектісін неғұрлым толық зерттеуге көмектеседі. Алайда, бұдан басқа ауызша дереккөздердің барлық түрлері адамның рухани әлемін, оның құндылықтарын, дәстүрлерін, мінез-құлық уәждерін бейнелейді және адамдардың дүниетанымының ерекшеліктері туралы, олардың дүниетанымы туралы сұрақтарға жауап іздеуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, ауызша тарих дереккөзбен жұмыс түрі пікірталас болып табылады. Кейбір зерттеушілер ауызша дереккөзді авторлық ақпаратпен бұрмалайды деп есептей отырып, жазбаша нұсқаларды - транскрипттерді танымай, тек аудио немесе бейне дереккөздерді ғана түпнұсқа деп есептейді. Басқалары, керісінше, тек жазбаша түрде ғана жұмыс істегенді қалайды. Алайда, зерттеушінің алдында көзді белгілеудің қандай формасы болғанына қарамастан, ол өзінің ерекшелігін жоғалтпайтыны, фольклор болуын тоқтатпайтыны анық.

Сонымен, ауызша тарихи дереккөздердегі ақпарат өзіндегі өткен және қазіргі туралы деректерді бір мезгілде біріктіреді және нақты дереккөздің қай уақыт үшін көбірек дереккөздік мәнге ие болатыны түсініксіз.

Осылайша, зерттеушілердің тәжірибесін қорытындылай отырып, ауызша тарихи дереккөздердің сипатты ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1. Ұжымдық, жаппай құру және орындау;

2.Субъективтілік. Кез келген ауызша тарихи дереккөз оқиғаларға қатысушы немесе куәгер ретінде жеке адамның жеке әлеуметтік тәжірибесін көрсетеді және оның осы оқиғаларды бағалауының белгілі бір дәрежесін қамтиды;

3.Демократизм. Ауызша дереккөз халықтың өзі айтқан тарих болып табылады;

4.Түпнұсқалық. Көздердің осы түрі басқа түрлерге жүгіне отырып, алу мүмкін емес ақпаратты қамтуы мүмкін.[42]

Осы типтегі дереккөздердің ерекшеліктерін анықтай отырып, оқыту процесінде ауызша тарихи дереккөздердің қандай рөл атқаратынын қарастыру қажет. Осылайша, тарихты оқытудың әдістемесінің бай тәжірибесі ауызша тарихи дереккөздер тікелей тарихи шынайылықты (тарихи күнделікті тұрмыс, тарихтың маңызды оқиғалары) зерделеу үшін де, сондай-ақ оны бұқаралық тарихи санада көмекші, ал кейбір жағдайларда негізгі ретінде көрсету үшін де пайдаланылуы мүмкін және тиіс екенін көрсетеді.

Тарих сабақтарында фольклорлық деректерді пайдалана отырып, олар тарихи шындықты куәгерлердің санасында «сынған» түрінде ғана бейнелейтінін есте ұстаған жөн. Фактілердің, даталардың, есімдердің, хронологиялық бірізділіктің ықтимал бұрмалануын ескеру қажет, сондықтан адамның - тарихи оқиғаларға қатысушының тәжірибесінде көрініс тапқан әлеуметтік-мәдени, ментальдық және ақпаратқа, осы оқиғаларды бағалауға баса назар аудару керек, өйткені барлық тарихи процестер мен оқиғалар адамның көзқарастары: оның көзқарастары, көңіл-күйі, өзара қарым-қатынасы арқылы қандай да бір жолмен орын алды.

Тарих сабағында аңыздармен жұмыс істеу тәсілдері әр түрлі және оларды сабақтың кез келген кезеңінде қолдануға болады: оқу қызметіне мотивация, білімді өзектендіру, проблеманы қою, жаңа материалды зерделеу, білімді бекіту. Жоғарыда айтылғандарды қорыта отырып, тарих сабақтарында ауызша тарихи дереккөздермен жұмыс істеудің негізгі тәсілдерін бөліп көрсетуге болады.

Бірінші және ең қолжетімді тәсіл сабақ тақырыбына сәйкес келетін эпостың сюжетін қайта баяндау немесе алдын ала дайындалған үзіндіні дауыстап оқу болуы мүмкін. Бұл пәндік нәтижелерге қол жеткізуге ғана емес, танымдық қызметті жандандыруға да көмектеседі. Оның үстіне, мұндай жұмыс түрі білім алушыларды эпостарды «шынайы жеткізуге» жақындатады, білім алушылар өздерін нағыз ертегілер ретінде сезінеді, бұл халық шығармашылығымен одан әрі танысуға қызығушылық туғызады.

Эпос мәтінінен үзінділерді сабақтың уәждемелік кезеңінде эпиграф немесе проблемалық сұрақ ретінде пайдалану. Бұл тәсіл қажетті көңіл-күй қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, "Егер фольклор - халықтың өзі айтып берген тарих болса, онда ол біздің басқа дереккөздерде кездескеніміз туралы өзгеше бола ма?".

Мұғалімнің әңгімесіне эпостардан жарқын бейнелерді қосу. Бұл тәсіл материалды жарқын әрі мазмұнды етіп, «дәуірге батырып жіберуге» көмектеседі. Эпостардың мәтіні күрделі болғандықтан, оның бейімделген нұсқасын пайдалануға немесе нақты үзінділерге нұсқау беруге болады, ал барлық таныс эпос кейіпкерлері - батырларды көрнекілікті жандандыру үшін пайдалануға

болады, бұл тарихи материалды қабылдауды байытады, идеялық бағытты қалыптастырады, оны қолжетімді деңгейге шығарады. [45]

Эпостық сюжеттерді басқа да дереккөздермен салыстыру: жазбаша, заттай. Мұғалім бір оқиға немесе құбылыс туралы әр түрлі жанрдағы дереккөздерді дұрыс тандап, білім алушылар тақырыпты меңгере алатын, екінші жағынан зерттеуші ретінде өзін сынап көретін және ауызша дереккөздің ерекшеліктерін анықтайтын сұрақтар құрастыруы қажет.

Зерттеу және шығармашылық жобалар. Жобалық қызмет шеңберінде эпостардың сюжеттерін сол кезеңдегі адамның идеалы немесе тұрмыс бөлшектері, ежелгі орыс адамының әлемі, әлеуметтік құрылымы, дәуірдің колориті ретінде кейіпкерлердің бейнелерін қайта құру үшін де пайдалануға болады.

Зерделенетін тақырып шеңберінде өз эпостарын жасау. Зерттеудегі келесі кезең тарих ғылымы мен тарихты оқыту әдістемесі тұрғысынан былиналарды пайдалану мақсатқа сай және орынды болатын тақырыптар ауқымын анықтау болды.

Тарих сабақтарын мұғалім үшін осындай міндеттер тұрғысынан құру өте көп еңбекті қажет ететін процесс болып табылады. Онда тарихи дереккөздерді пайдалану үлкен рөл атқарады. Ең алдымен, білім алушылардың тарихи құжаттармен жұмыс істей білуіне назар аудару керек. Білім алушының тарихи материалды меңгеруінің басты құралы оқулық болып қала береді. Қазіргі заманғы тарих оқулықтары бір ғалымның немесе авторлық ұжымның жұмысын білдіреді. Ондағы ақпарат қандай да болмасын субъективті болып қалады және бір көзқарасты желілік тұрғыдан қорғайды, ол сілтеме және ұсынылатын тарихи құжаттардың белгілі бір саны түріндегі дәлелдермен бекітіледі. Бірақ білім алушыларға қойылатын қазіргі заманғы талаптарын ескере отырып, білім алушыларға сыни ойлау қабілеті, фактілерді салыстырып, өз көзқарасын қалыптастыра отырып, оларға қолжетімді ақпаратқа талдау жасай білу қажет. Біздің ойымызша, қазіргі заманғы тарих оқулықтарына материалды әртараптандыра алатын түрлі тарихи дереккөздерді енгізу айтарлықтай жетіспейді. Тарихи құжаттар, статистикалық деректер, хаттар, көзбен шолу көздері және т.б. қажет. Оларды зерделеу аясында білім алушылар проблемаға өз көзқарастарын қалыптастырып, оның мәні мен мазмұнын түсіне алады және болып жатқан оқиғаларға және олардың іс-қимылына өздерінің көзқарасын анықтай алады.

Сондықтан қазір стандарттың негізгі талаптарының арасында әртүрлі тарихи және қазіргі заманғы дереккөздерден алынған ақпаратты зерделеу және жүйелеу, оның әлеуметтік тиістілігі мен танымдық құндылығын ашу сияқты дағдылардың болуы маңызды. Сондай-ақ мектеп білім алушыларында қазіргі заманғы қоғамдық құбылыстардың мәнін түсіну үшін, қазіргі заманғы көпмәдени, полиэтникалық және көпконфессиялық қоғамда басқа адамдармен қарым-қатынас жасау үшін тарихи білімді қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Тарихи дереккөздермен жұмыс оқу процесінде білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын, тарихи ойлау мен талдау қабілеттерін дамытуға

бағытталады. Алдыңғы бөлімдерде көрсетілгендей, тарихи дереккөздер мазмұны мен құрылымы жағынан сан алуан болып келеді. Әдістемелік ұсынымдардың 1-бөлімінде көрсетілген Л. Пушкарев ұсынған жіктеу негізінде жазба, заттай, этнографиялық, ауызша (фольклорлық), лингвистикалық, фото-киноқұжаттар және фоноқұжаттар тарихи дереккөздерді сабақ барысында тиімді қолдану әдістемесі мен әдіс-тәсілдері ұсынылады. Бұл бөлімде әрбір дереккөз түріне тән оқу-танымдық мүмкіндіктер, оларды талдау жолдары және білім алушының жас ерекшелігі мен когнитивтік деңгейіне сәйкес ұйымдастыру өңірлердегі педагогтердің іс-тәжірибесінен үлгілері ұсынылады. Ұсынылған әдістемелер білім алушылардың функционалдық сауаттылығын, дербес ойлау мен дәлелдеу мәдениетін қалыптастыруға бағытталады.

Тарихи дереккөздер мектепте оқыту үрдісінің негізгі құралы болып танылады. Себебі құжаттармен жұмыс істеу арқылы білім алушылардың ғылыми түсініктерін қалыптастыруға, әртүрлі ақпарат ағынында бағдарланып, өткен оқиғаларды талдау және бағалау, оларға деген көзқарасын анықтау дағдыларын дамытуға, білім алушыларды гуманистік және демократиялық құндылықтарға бағдарлауға, азаматтығын тәрбиелеуге ықпал етеді. Әр сабақта жүйелі түрде тарихи дереккөздермен жұмыс істеуге баулу арқылы *біріншіден*, біз сабақ мақсатына қол жеткіземіз. *Екіншіден*, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын жетілдіре отырып, оларды анализ жасау, оқиғаларды салыстыра отырып, қоғам үшін қаншалықты маңызды болғанын, сонымен қатар прогрессивті немесе регрессивті өзгерістер әкелгенін, бүгінгі күнмен байланысын және болашаққа қалай әсер ететінін болжау дағдыларын қалыптастырып, жетілдіреміз.

Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасы (МКҚБ–ҚАЗҰЭК) жүйесінде Электрондық мемлекеттік кітапхана қорындағы дереккөздер, ҚР Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалар архиві сайтында қолжетімді цифрлық дереккөздер сілтеме арқылы берілді. Педагогтерге жоғарыда аталған цифрлық қорлар жүйесіндегі қолжетімді дереккөздерді оқу, зерттеу және оқу процесінде пайдалану ұсынылады. Бұл ресурстар оқу материалдарын байытып, білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Оқу пәндері бойынша оқу бағдарламасы мазмұны мен оқу мақсаттарына сәйкес дереккөздер әдістемелік ұсынымдаманың екінші тәжірибелік бөлімінде <https://kazneb.kz/> ҚАЗҰЭК қорындағы, «Орталық мемлекеттік архив» Республикалық мемлекеттік мекемесі <http://cga.kz>, ҚР Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалар архиві <http://kfdz.kz/> сілтемелер арқылы берілді.

Әдістемелік ұсынымдарда тарихи дереккөздер міндетті түрде ресми сайттарға сілтеме жасай отырып берілді, қаралған күні (қол жеткізілген күні) көрсетілді. Бұл дереккөздің өзектілігін және нақты уақыттағы қолжетімділігін дәлелдейді. ҰБА сілтеменің қолжетімділігіне кепіл бола алмайды.

Электрондық мемлекеттік кітапхананың (ГЦКБ–КАЗНЭК) және Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалар архивінің ресми сайттарында қолжетімді тарихи дереккөздер цифрлық

форматтағы дереккөздер ретінде сілтемелер арқылы ұсынылған. Педагогтарға жоғарыда аталған цифрлық қорлар жүйесінде қолжетімді дереккөздерді оқу үдерісінде, зерттеу жұмыстарында және оқыту барысында пайдалануға ұсынылады. Аталған ресурстар оқу материалдарын байытуға және білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Әдістемелік ұсынымдардың екінші, практикалық-әдістемелік бөлімінде тарихи дереккөздер оқу пәндерінің оқу бағдарламаларының мазмұны мен оқыту мақсаттарына сәйкес жүйеленіп, тиісті сілтемелермен берілген.

Әдістемелік ұсынымдарда тарихи дереккөздер міндетті түрде ресми сайттарға жасалған сілтемелермен және қаралған күні (жүгіну күні) көрсетіле отырып ұсынылған. Бұл дереккөздердің материал дайындалған сәттегі өзектілігін және қолжетімділігін растайды. Ұлттық білім академиясы көрсетілген сілтемелердің кейінгі кезеңдердегі қолжетімділігі үшін жауапкершілік алмайды.

Ал енді сыныптар бойынша білім алушылардың тарихи құжаттармен жұмыс істеу дағдыларының прогрессиясына назар аударайық.

5-6 сынып білім алушыларының тарихи құжаттармен жұмыс істеу дағдылары:

- Құжат түрін анықтау.
- Құжатты жазу уақытын немесе тарихи дәуірді анықтау.
- Авторды (мүмкін болса) немесе болжалды автордың қай әлеуметтік топқа жататындығын анықтау.
- Бірнеше құжаттарды хронологиялық ретпен орналастыру.
- Құжатқа нақты сұрақтар қою.
- Құжаттың мазмұнын қайта мазмұндау.
- Тарихи құжатты қолдана отырып, оқиғалар туралы (жеке тұлға туралы) қарапайым әңгіме құру.
- Ұсынылған жоспар бойынша құжатты талдау.
- Бірнеше құжаттарды пайдалана отырып толық әңгімені құрастыру

7-8 сынып білім алушыларының тарихи құжаттармен жұмыс істеу дағдылары:

Терең аналитикалық сипаттағы құжаттарға сұрақтар құрастыру.

Мұғалім ұсынған жоспар бойынша құжатты талдау.

Тарихи жағдай контекстінде құжатты талдау.

Өз пікірін дәлелдеу үшін құжатты пайдалану.

Бір немесе бірнеше тарихи құжаттарда қажетті ақпаратты іздеу.

Бір немесе бірнеше құжаттардың материалына сүйене отырып, өз пайымдауларын құру.

9-сынып білім алушыларының тарихи құжаттармен жұмыс істеу дағдылары:

Оқу мәселесін өз бетінше шешу үшін бірнеше құжаттардан қажетті материалды таңдау.

Тарихи құжатты басқа тарихи дереккөздермен салыстыру.

Бір оқиғаға қатысты әртүрлі көзқарастарды көрсететін тарихи құжаттарды салыстыру.

Тарихи құжатта көрсетілген оқиғалар мен фактілердің себеп-салдарлық байланысын анықтау.

Бірнеше тарихи құжаттардан қажетті ақпаратты жинақтау, қорытындылау және талдау.

Бірнеше тарихи құжаттарды талдау нәтижесінде алынған ақпаратпен еркін жұмыс жасау.

Байқағандарыңыздай сыныптан сыныпқа көшкен сайын тек ғана тақырыптар спиральдік қағидат бойынша күрделеніп қоймай, сонымен қатар білім алушылардың жас ерекшеліктері ескеріле отырып, тарихи құжаттармен жұмыс істеу дағдылары да күрделене түседі.

Мұрағат деректерін сабақта қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар

«Қазақстан тарихы», Дүниежүзі тарихы» оқу пәндерінен үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес міндеттердің бірі білім алушылардың сыни ойлауын дамыту, тарихи танымын тереңдету және деректермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру. Мұрағат құжаттары белгілі тарихи кезеңнің шынайы куәсі, сол дәуірдің әлеуметтік, саяси және мәдени ахуалын тікелей сипаттайтын төл дереккөз болып табылады. Мұндай деректермен жұмыс білім алушылардың тарихи оқиғалар мен құбылыстарды дәлел негізінде ұғынуына, интерпретация жасауына, авторлық ұстанымды тануына және тарихи контексті түсінуіне мүмкіндік береді. Білім алушылардың құжатпен жұмыс істеу дағдысын дамытуда мұрағат деректерінің орны ерекше. Олар оқушыны жалаң фактілерді жаттаудан арылтып, тарихи дерек негізінде мәселені зерделеуге, дәлел ұсынуға және дербес ой қорытындысын жасауға үйретеді. Мұрағат құжаттарын қолдану арқылы білім алушы тарихи оқиғаның куәсіне айналғандай әсер алады, бұл оның пәнге деген қызығушылығын арттырып, зерттеушілік ынтасын оятады.

Тарихи деректермен жұмысты мектеп деңгейінде жүйелі ұйымдастыру үшін мұрағат материалдарын іріктеу, жас ерекшелігіне қарай бейімдеу, дерекке негізделген тапсырмалар әзірлеу және оларды интерпретациялауға бағытталған әдістерді қолдану ұсынылады. Бұл тек дерекпен таныстыру емес, тарихи сауаттылықты қалыптастырудың, функционалдық ойлауды дамытудың маңызды қадамы.

Қазақстанда мұрағаттық жүйе бірнеше деңгей мен бағыт бойынша ұйымдастырылған. Мұрағаттардың мазмұны, жинақтау ауқымы және қоғамдық рөлі оқу процесінде түрлі деңгейдегі тапсырмалар мен зерттеулер үшін кең мүмкіндіктер береді.[3]

Еліміздегі мұрағаттардың түрлері және олардың әлеуеті

1. Орталық мемлекеттік мұрағаттар ҚР Орталық мемлекеттік мұрағаты, ҚР Орталық мемлекеттік кино-фотоқұжаттар мен дыбыс жазбалар архиві, ҚР Орталық ғылыми-техникалық құжаттама мұрағаты (ҚР ОМҒТҚМ) сынды мұрағат мекемелері білім алушылармен тарихи деректермен жұмыс жүргізуге бірегей материал көзі бола алады. Орта білім беру ұйымының арнайы өтініші арқылы мұрағат материалдарымен және онлайн жұмыс жасай алады.

Өңірлік және қалалық мұрағаттар болса, жергілікті өлкетану, аймақтық тұлғалар мен оқиғалар жөніндегі материалдарды қамтитын деректерді ұсынады.

Салалық мұрағаттар білім, ғылым, денсаулық сақтау, қорғаныс салалары бойынша жинақталған деректерді қамтиды (мысалы, Ғылым академиясы архиві).

Электронды архив платформалары e-arhiv.kz, архив.gov.kz, kaz-edu-arhive.kz сияқты ресурстарды қолдана отырып, онлайн форматта цифрландырылған мұрағат деректермен жұмыс істеу ұсынылады.

Дереккөзді білім алушы жасына бейімдеу

Құжат күрделілігін, тілі мен көлемін білім алушының жас ерекшелігіне қарай ықшамдап, қажет болса ішінара үзінді түрінде ұсыну қажет. Мысалы: 5–7-сыныптарда мұрағаттық фотосуреттер, хаттар мен естеліктер негізінде интерпретация жасау; 8-9 сыныптарда – тарихи құжаттармен жұмыс (анықтама, бұйрық, есеп беру, арыз-шағым); 10-11 сыныптарда – мұрағат мәтіндердің құрылымын талдау, контексттік сараптама, салыстырмалы дерек жұмысы.

Әдістемелік ұсынымдардың келесі бөлігінде тарихи деректерді, әсіресе мұрағаттық материалдарды оқу үдерісінде тиімді пайдалану жолдары ұсынылады. Бұл ұсынымдар тарих пәні мұғалімдеріне білім алушылардың жас ерекшеліктері мен оқу мақсаттарын ескере отырып, деректерді таңдау, түсіндіру, салыстыру және интерпретациялау бойынша тәжірибелік көмек береді. Әсіресе, күрделі тарихи айғақтарды сыни тұрғыда талдау, бір оқиғаға қатысты әртүрлі дереккөздерді қарастыру арқылы объективті тарихи түсінік қалыптастыруға бағытталады.

1. Мемлекеттік сипаттағы құжаттар: грамоталар, жарлықтар, бұйрықтар, заңдар, мемлекет қайраткерлерінің сөйлеген сөздері, мемлекеттік іс-шаралардың хаттамалары.

Мысалы, 1956 жылғы 14 ақпандағы Н.С.Хрущевтың КОКП-ң XX съезіндегі баяндамасынан үзінді <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1627107> (қаралған күні 12.09.25 ж.)

Құжатпен жұмысқа сұрақтар мен тапсырмалар типтері.

Бұл құжат қашан, қайда, неге пайда болды? (Оны жасаудың тарихи жағдайларын сипаттаңыз)

1. Дереккөздердің авторы кім? Оның тұлғасы, өмірі мен қызметі туралы не білесіңдер?

2. Дереккөз мәтінінде қолданылатын негізгі / жаңа ұғымдарды түсіндіріңіз

3. Осы құжат тұтастай алғанда немесе оның жекелеген бөлімдері қоғамның қандай таптары, топтарының мүдделерін көрсетеді?

4. Бұл құжаттың орындалуы мемлекет пен қоғамдағы қандай нәтижелерге әкелді немесе әкелуі мүмкін?

5. Осы құжаттың қызметінің маңызын ашатын нақты оқиғаны ескеріңіз және т.б.

2. Халықаралық сипаттағы құжаттар:

– келісім-шарттар;

– келісімдер;

- хаттамалар;
- іскерлік хат алмасу және т.б.

Мысалы, 1938 жылғы Мюнхен келісімі

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f6/Responding_to_the_Munich_Agreement.gif/250px-Responding_to_the_Munich_Agreement.gif (қаралған күні 10.09.25 ж.).
«Panorama a World History, Book 2»/ *Panorama: Дүниежүзі тарихы, 2-кітап.* – Алматы: Ұлттық аударма аударма бюросы, 2019. – 492 б.

Құжатпен жұмысқа сұрақтар мен тапсырмалар типтері

1. Картадан осы құжатты әзірлеуге қатысқан мемлекеттерді көрсетіңіз;
2. Оны әзірлеудің тарихи жағдайларын сипаттаңыз;
3. Құжаттың негізгі идеяларын атаңыз. Тараптардың әрқайсысы және басқа елдер үшін, жалпы халықаралық ахуал үшін пайдасы мен залалын бағалаңыз;

4. Бұл құжат қандай шарттарда, неліктен жасалғанын түсіндіріңіз (кейбіреулердің пайдасына, ал басқа мемлекеттердің мүдделеріне зиян келтіретіндей ме, әлде тепе-теңдік негізде ме);

5. Осы құжат негізінде қандай саяси, экономикалық, территориялық өзгерістер орын алды немесе жоспарда болды?

6. Мұндай құжат қандай жағдайда (ерікті немесе мәжбүрлі) жасалуы мүмкін екендігі туралы ойланыңыз

Саяси күреске қатысты құжаттар:

- Бағдарлама,
- үндеулер,
- саясаткерлердің сөздері,
- хабарландыру,
- декларациялар және т. б.

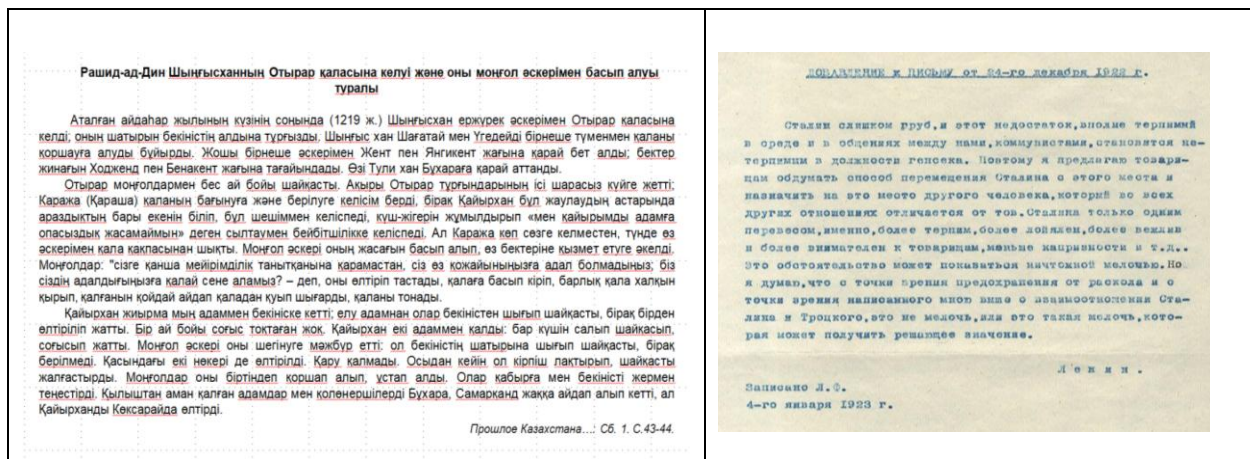

<https://e-history.kz/kz/projects/show/23437>

(қаралған күні 09.09.25 ж.)

Құжатпен жұмысқа сұрақтар мен тапсырма типтері:

1. Құжаттың авторы кім? Оның саяси көзқарастары қандай?
2. Құжатты жасаудың тарихи шарттары қандай? Ол қайда және қашан пайда болды?
3. Құжат авторы нені жақтайды және нені айыптайды?
4. Ол халықтың қай топтарының мүдделерін қорғайды?
5. Автордың саяси үндеулері, оның әлеуметтік жағдайы мен шынайы мүдделерімен қалай байланысты?
6. Мұның салдары қандай? Осы құжаттың идеяларын жүзеге асырудың нақты немесе болжамды салдарлары қандай?

Жеке сипаттағы құжаттар:

- ✓ Хроникалар,
- ✓ жылнамалар,
- ✓ шежірелер,
- ✓ тарихи шығармалар

Құжатпен жұмысқа сұрақтар мен тапсырмалар типтері

1.Құжатта қандай тарихи фактілер көрсетілген?

2.Картада құжатта сипатталған оқиғалар орын алған жерді көрсетіңіз

3.Егер құжаттың жасалған уақыты көрсетілмесе немесе басқа жыл санау жүйесінде берілсе, құжатта сипатталған оқиғалардың болған тарихи уақытын анықтаңыз

4.Автор тарихи оқиғалардың себептерін қалай түсіндіреді, барысын қалай сипаттайды және маңызын қалай бағалайды?

5.Құжат мазмұны негізінде автордың ұсынылған фактілерге қатынасын анықтаңыз. Автордың ұстанымы осы құжаттың сипатына, оны жасау жағдайларына қалай байланысты?

6. Автордың болған жағдайға деген ұстанымы, сол жағдайға заманауи көзқарспен сәйкес келе ме/ келмей ме? Бұл сәйкестік/ сәйкессіздікті қалай түсіндіруге болады?

7.Осы тарихи оқиғаларға арналған жазбалармен салыстырғанда құжаттың маңыздылығын бағалаңыз

Жеке сипаттағы құжаттар:

- мемуарлар,
- күнделіктер,
- хат,
- куәгерлердің естеліктері.

Құжатпен жұмысқа сұрақтар мен тапсырмалар типтері

1.Құжаттың авторы кім? Оның әлеуметтік жағдайы қандай? Лауазымы?

Қарқара құжаты

Қарқара көтерілісі мұрағат құжаттарында (1916-1918 ж.ж.)

Восстание «Қарқара» в архивных документах (1916-1918 г.г.)

Сипатталған оқиғаға қатысы бар ма?

2.Құжат авторы не көрді? Ол өзі сипаттаған оқиғаға көзқарасы қандай? Дереккөз мәтінімен дәлелдеріңізді түсіндіріңіз.

<https://kazneb.kz/kk/bookView/view?brId=1533255>

(қаралған күні 09.09.25 ж.)

3. Автордың оқиғаға деген көзқарасын қалай түсіндіресіз?

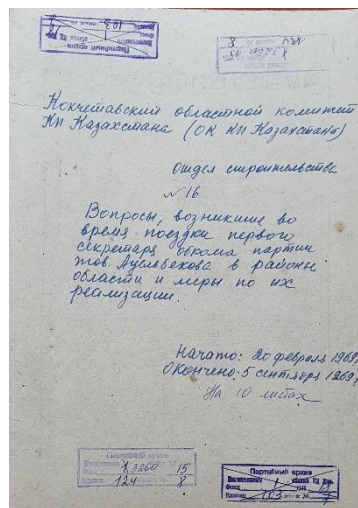
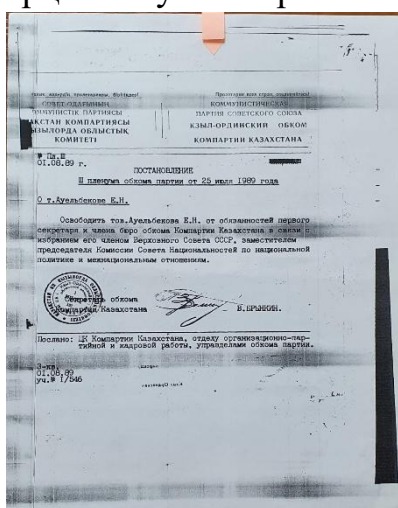
4. Бұл автордың дәлелдері осы тарихи факт бойынша басқа дереккөздерден несімен сәйкес келеді немесе несімен ерекшеленеді?

5. Осы құжат авторының куәліктеріне сенесіз бе? Неліктен?

6. Сіз құжат авторының пікірлерімен, бағаларымен, тұжырымдарымен келісесіз бе?

«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» сабақтарында Көкшетау қаласындағы қалалық, облыстық мұрағат, сонымен қатар облыстық өлкетану және М.Ғабдуллин атындағы мұражайлардың дереккөздері мен жәдігерлерін жиі әрі тиімді қолдану. Мұның барлығы білім алушылардың аналитикалық сараптама жасауына, сонымен қатар функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға өз септігін тигізеді.

Мысалы, Еркін Әуелбековке қатысты мына мұрағаттан алынған дереккөздер нәтижесінде білім алушылар келесі сабаққа www.canva.com қосымшасы арқылы буклеттер жасап әкелді.

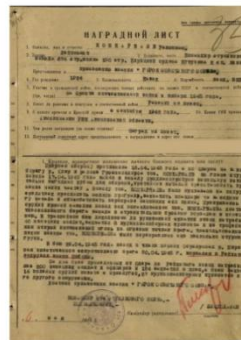
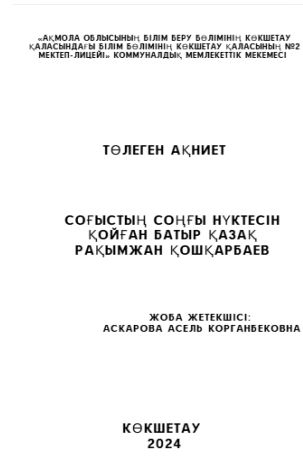

6-сурет. Еркін Әуелбековке қатысты мұрағат құжаттары.

«АДАМ. ПАТРИОТ. АЗАМАТ». Е.Н.ӘУЕЛБЕКОВ. Социалистік Еңбек Ері атағы мен Ленин ордені және «Орақ пен балға» алтын медалі берілді. Лениннің 3 орденімен (1971ж., 1972ж., 1973ж.), Қазан төңкеріс орденімен, Қызыл Ту Еңбек орденімен, медальдармен марапатталған. 1965-1967 жылдары ҚАЗАҚ КСР АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ МИНИСТРІНІҢ ОРЫНБАСАРЫ, АЛ 1967-1968 жылдары ҚАЗАҚ КСР НАН ӨНІМДЕРІ МЕН ЖЕМ ӨНЕРКӘСІБІ МИНИСТРІ БОЛЫП ЖҰМЫС ІСТЕДІ.	Еркін Нұржанұлы Әуелбеков 22.06.1930-29.01.1999 ж ПЕТРОПАВЛ ОҚРУГІНІҢ ФУНДАЗ АУЫЛЫНДА (ҚАЗІРГІ СОЛТУСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ, ҒАБИТ МҮСІРЕПОВ АУДАНЫ, ЖАНАСУ) ДҮНИЕГЕ КЕЛГЕН.	ВИКТОР ТЕРЕЩУКТЫҢ «СЫН ЗЕМЛИ» АТТЫ КІТАБЫНДА Е.Н.ӘУЕЛБЕКОВ ТУРАЛЫ ӨТЕ ЖАҚСЫ БАЯНДАЛҒАН. 2021 жылдың қарашасында Көкшетау қаласында Еркін Әуелбековке арналған ескерткіш орнатылды	1968 жылдың наурызынан 1978 жылдың қаңтарына дейінгі аралықта Қазақстан Компартиясы Көкшетау облыстық комитетінің бірінші хатшысы қызметін атқарған. 10 ЖЫЛДЫҢ ІШІНДЕ КӨКШЕТАУ ОБЛЫСЫ КӨПТЕГЕН САЛАЛАР БОЙЫНША АЙТАРЛЫҚТАЙ ТАБЫСТАРҒА ҚОЛ ЖЕТКІЗДІ. 1968 жылдың наурызынан 1978 жылдың қаңтарына дейінгі аралықта Қазақстан Компартиясы Көкшетау облыстық комитетінің бірінші хатшысы қызметін атқарған. Васильковқа тау-кен байыту комбинаты, қазіргі Абай көшесіндегі алғашқы 12 қабатты үйлер, «Көкшетау-мәдениет сарайы», «Юбилейный» спорт кешені, облыстық кітапхана, аэропорт тәрізді үлкен құрылыс объектілері салынды. Облыс орталығында жаңа «Юбилейный» және «Боровской» мектеп-аудандары пайда болды.

https://www.canva.com/design/DAEPV1QyLok/XFxfctDGC_igKYdY7MisKA/edit (қаралған күні 11.10.25ж.)

Сонымен бірге сабақ барысында тарихи дереккөздермен жүйелі жұмыс жасау білім алушылардың зерттеу және жобалық жұмыспен айналысу дағдысын қалыптастырады.

МАРАПАТТАУ ПАРАҒЫТ

5-СУРЕТ

https://www.canva.com/design/DAGWnCFYVHE/tZKHZQYGizmZABQJD3T_xg/edit

(қаралған күні 11.10.25 ж.)

Осының барлығы білім алушыларға қызықты әрі түсінікті болу үшін цифрлық құралдар белсенді түрде қолданылады. Бір жағынан бұл мұғалім жұмысын жеңілдетіп, білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырады. Презентация, буклеттер, бейнематериалдарды жасау үшін www.canva.com қолдану тиімді. Себебі оның ішінде жасанды интеллект енгізілген. Көбіне 8-11 сыныптарда жоғары ойлау дағдыларына бағытталған оқу мақсаттары болғандықтан, тапсырмаларды падлет тақтасы, LEARNINGAPPS.ORG, Wordwall, Google формасы, JOYTEKA, Socrative, Mentimeter қосымшалары арқылы ұсынылады.

Тарихи дереккөздерді талдау алгоритмі

Дереккөзді танып білу:

1. Бұл дереккөзді кім жазды?
2. Бұл дереккөз қашан және қайда жазылды?
3. Неге жазылған?
4. Қай аудитория үшін жазылды?

Дереккөзді жіктеу:

1. Бұл материал дереккөздердің қай түріне жатады?
2. Дереккөз мақсаты неде?
3. Дереккөз ақпараты қаншалықты шынайы деп ойлайсыңдар?
4. Дереккөздегі ақпарат бір-біріне қайшы келе ме?

Дереккөзді түсіну:

1. Дереккөзде қандай кілт сөздер бар және олардың мағынасы қандай?
2. Автор қандай ойды жеткізгісі келді? Ақпаратты жалпылаңыз және қорытындылаңыз

3. Автор жазылғандарға қандай дәлелдер мен дәйектер келтіреді?
4. Дәлелдер негізінде қандай болжамдар жасауға болады?
5. Дереккөздегі ақпараттың мәні неде?

6. Дереккөз қандай мәселеге байланысты жазылды? Бұл мәселені кез-келген тарихи оқиғамен байланыстыра аласыңдар ма?

Тарихи ақпаратты дереккөз ретінде бағалау:

1. Дереккөз сол тарихи уақыт кезеңіне қаншалықты тән?

2.Осындай проблема, идея, болжам және құндылықтарды ұсынған сол тарихи уақыт кезеңінің дереккөздері тағы бар ма?

3.Сіз өз тұжырымдарыңызды растау үшін басқа дәлелдер келтіре аласыз ба?

4. Дереккөздерді негізге ала отырып, оқиғаға өзіңіздің интерпретацияны сипаттайтын таныстырылым әзірлеңіз.

Құжатты талдау сұрақтар, тапсырмалар негізінде жасалатынын ескерген жөн. «Сұрақсыз құжат жоқ», - дейді тарихшылар. Тарихшының дәл осы сұрағы өткеннен қалған іздерді дереккөздер мен құжаттар дәрежесіне көтеруге мүмкіндік береді. Сондықтан да біз қандай дереккөз берсек те, ол дереккөздерге сұрақтар қоя отырып аналитикалық талдау жасата аламыз.

Төменде «Қазақстандағы ұжымдастыру» тақырыбы аясында зерттеу жүргізуге бағытталған тапсырма үлгісі ұсынылады. Ол оқушыларға тарихи дереккөз негізінде демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын талдауға мүмкіндік береді. Тапсырма тарихи концепт ретінде «себеп-салдарды» түсіндіруге бағытталған және оқу мақсатына сай құрастырылған.

Практикалық бөлім

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 8

Сабақ тақырыбы: Қазақстандағы ұжымдастыру

Зерттеу сұрағы: Неліктен ұжымдастыру саясаты «ұлы нәубетке» әкеліп соқтырды?

Оқу мақсаты: 8.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау

Тарихи концепт: себеп-салдар

Тарихи дереккөздер: мақала

Тапсырма:

А деңгейі: Мәтіндерді оқып, төмендегі сұрақтарға «*Жуан, жіңішке сұрақтар*» әдісі арқылы жауап беріңіз.

Қазақстандық қоғамның полиэтностықғы - XIX ғ аяғы-XX ғ.бірінші жартысында қалыптасты. Алайда, қуатты көші-қон толқындары, аштық пен саяси қуғын-сүргін қазақтардың демографиясына кері әсерін тигізді, бұған халықтың 1926 және 1929 жылдардағы салыстырмалы кестесі дәлел болды. Қазақтардың саны 35,8%-ға азайды., орыстардың саны екі есе өсті. Егер 1926 қазақтар халықтың көп бөлігін құраса (58,2%), онда 1939 жылы олардың үлесі 36,4 %-ға дейін төмендеді. Халықтың көп бөлігін орыстар құрады (41,2%), ал 1926 жылы олардың үлесі 20,5% құраған. Сонымен бірге көші-қонның арқасында қазақтардың саны Ресейде -2,3 есе, Өзбекстанда - 1,7 есе, Қарақалпақияда- 2,5 есе, Қырғызстанда 10 есе өсті.

Дымов О. Тепло казахстанской земли.-Алматы, 1999. .12,14,16.б.

Мұрағаттық құжаттар 1929-1934 жж. аралығында болған Сталиндік ұжымдастыру мен ашаршылықтың ажырамас байланыс бар екеніне куәлік етеді. Оның орналасуымен КСРО-да азық-түлік дағдаырысы басталып, 1932-1933

жылдары ғана аяқталды. 1929 жылдың аяғы мен 1930 жылдардың басында ұжымдастыру аймақтарында аштық фактілері және тіпті оның негізінде жалғыз өлім тіркелді. Мұндай жағдай 1929 жылы ауылда азық-түлік тапшылығын тудырған астықты мәжбүрлеп сатып алудың салдарларынан туындады. Олар сталиндік көшбасшылықтың үдемелі индустрияландыру бағытындағы тікелей нәтижесі болды. Осы мақсатта шаруа қожалықтарына астық тапсыру бойынша жоғары тапсырмалар берілді.

*А.М. Ауанасова,
Мемлекет тарихы институтының бас ғылыми қызметкері, тарих
ғылымдарының докторы*

- 1.Бұл дереккөзді кім жазды?
- 2.Бұл дереккөз қашан және қайда жазылды?
- 3.Неге жазылған?
- 4.Қай аудитория үшін жазылды?

Дескрипторы:

- дереккөздің авторын атайды
- дереккөздің жазылған уақытын атайды
- мақсатын түсіндіреді
- қай аудитория үшін жазылғанын түсіндіреді

В деңгейі: Мәтіндерді мұқият оқып, төмендегі тапсырманы орындаңыз.

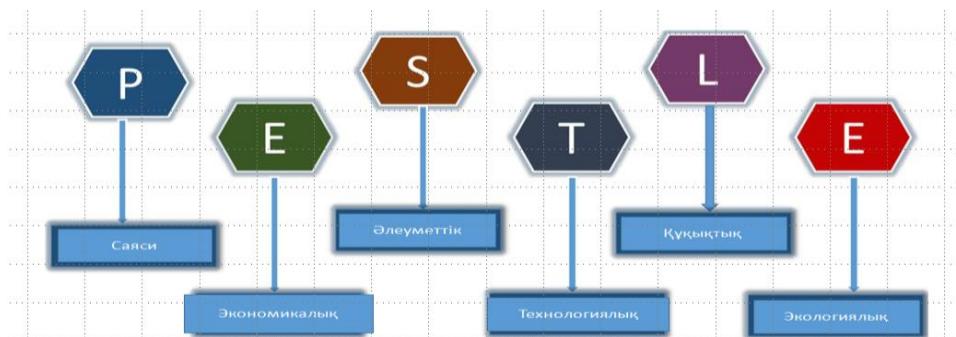
1. 1926 және 1939 жылдар аралығындағы халық санағында этникалық құрамы бойынша халықтың үлес салмағының өзгеруін салыстырыңыз.

2. Қандай тарихи оқиғалар (үрдістер) осындай нәтижеге әкелуі мүмкін деп ойлайсыздар?

3. Қазақстандағы ұжымдастыру кезеңіндегі демографиялық өзгерістердің салдарын сипаттаңыз

Дескрипторы:

- 1926 және 1939 жж халық санағының нәтижесін салыстырады
- халық саны өзгеруіне әкелген 2-3 оқиғаны атайды
- ұжымдастыру кезіндегі демографиялық өзгеріс салдарына дәлел келтіреді

С деңгейі: Мәтін ақпараты негізінде Қазақстандағы ұжымдастыру кезеңіндегі демографиялық өзгерістердің салдарын «PESTLE» әдісі арқылы түсіндіріңіз. Padlet қосымшасы арқылы орындалады

<https://padlet.com/askarovaas5/pestle-nh37bos114liai6u> (қаралған күні 05.09.25 ж.)

Дескрипторлар:

- демографиялық өзгерістің саяси салдарына дәлел келтіреді;
- демографиялық өзгерістің экономикалық салдарына дәлел келтіреді;
- демографиялық өзгерістің әлеуметтік салдарына дәлел келтіреді;
- демографиялық өзгерістің технологиялық салдарына дәлел келтіреді;
- демографиялық өзгерістің құқықтық салдарына дәлел келтіреді;
- демографиялық өзгерістің экологиялық салдарына дәлел келтіреді.

Төменде ұсынылған сабақ жоспарында нақты дереккөздерге сүйене отырып, сталиндік репрессия кезіндегі интеллигенцияға тағылған айыптың себептерін, оның саяси астарын және салдарын зерделеу ұсынылады.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 8

Сабақ тақырыбы: 1920-1930 жылдардағы саяси репрессиялар

Зерттеу сұрағы: Сталиндік режим не себепті зиялыларға «халық жауы» деген айып тақты?

Оқу мақсаты: 8.3.1.7 – XX ғасырдың 20–30 жылдардағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау

Тарихи концепт: себеп-салдар (интерпретация)

Тарихи дереккөздер: хаттаманың көшірмесі, хат

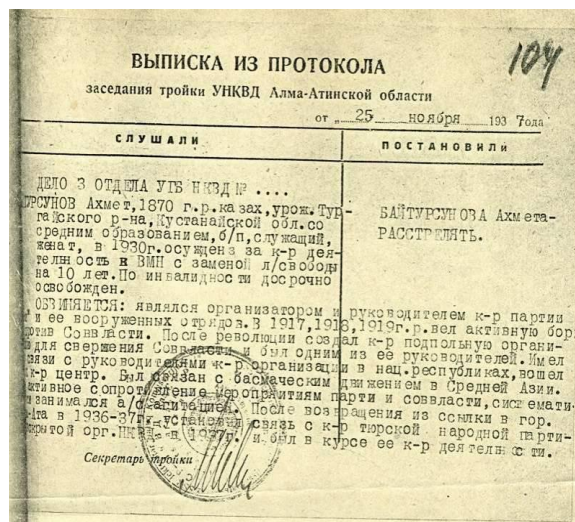
Тапсырма:

А деңгейі: Берілген деректерді мұқият қарап шығып, төменде берілген сұрақтарға жауап беріңіз.

ДОБАВЛЕНИЕ К ПИСЬМУ ОТ 24 ДЕКАБРЯ 1922 Г.

<4 января 1923 г.>

Сталин слишком груб, и этот недостаток, вполне терпимый в среде и в общении между нами, коммунистами, становится нетерпимым в должности генсека. Поэтому я предлагаю товарищам обдумать способ перемещения Сталина с этого места и назначить на это место другого человека, который во всех других отношениях отличается от тов. Сталина только одним перелесом, именно, более терпим, более лоялен, более вежлив и более внимателен к товарищам, меньше капризности и т. д. Это обстоятельство может показаться ничтожной мелочью. Но я думаю, что с точки зрения предохранения от раскола и с точки зрения написанного мною выше о взаимоотношении Сталина и Троцкого это не мелочь или это такая мелочь, которая может получить решающее значение.

7 – сурет. В.И.Лениннің съезге жазған хатына қосымша, 4.01.1923 ж

<https://russianway.rhga.ru/upload/main/Stalin%20anthology%202/1/225%20230.pdf>

<https://informburo.kz/storage/uploads/oldArticles/BNE3Bw57NFEhGMIm.jpg> (қаралған күні 11.10.25 ж.)

1. Бұл деректердің арасында қандай байланыс бар?
2. Деректердің жазылған уақыты мен орны?
3. Бірінші дереккөзде автор қандай ойды жеткізгісі келді? Оны тыңдағанда тарих қалай өрбір еді?
4. Екінші дереккөзде қандай ақпарат жазылған?
5. Бұл деректер нені куәландырады?

Дескрипторы:

- дереккөздердің арасындағы байланысты түсіндіреді;

- дереккөздердің жазылған уақыты мен орнын атайды;
- бірінші дереккөздегі автордың ойын 1-2 сөйлеммен жеткізеді;
- екінші дереккөздің мазмұнын түсіндіреді;
- деректердің нені куәландыратынын түсіндіреді.

В деңгейі: «РАФТ» әдісі арқылы Сталиндік режим не себепті зиялыларға «халық жауы» деген айып таққанын түсіндіріңіз

Рөл - эксперттің рөліне еніп

Аудитория – сынып білім алушыларына

Форма - хат

Тақырып - Сталиндік режим не себепті зиялыларға «халық жауы» деген айып тақты?

Дескрипторы:

-қазақ зиялыларына «халық жауы» деген айыптың тағылу себебіне 1 дәлел келтіреді

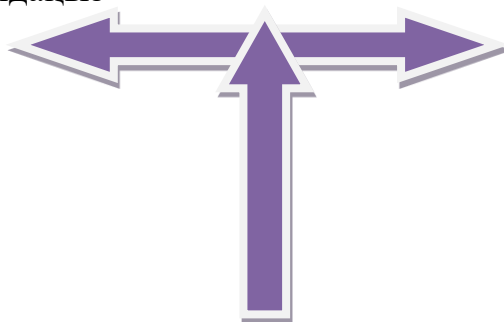
- қазақ зиялыларына «халық жауы» деген айыптың тағылу себебіне 2 дәлел келтіреді

-Мәселеге қатысты өз көзқарасын білдіріп, қорытынды жасайды

С деңгейі: 1)Алған білімдерің мен берілген деректер негізінде ХХ ғасырдың 20–30 жылдардағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының салдарын «Т» кестесі әдісі арқылы талдаңыз

Қысқа мерзімді
салдары

- 1.
- 2.
- 3.

Ұзақ мерзімді
салдары

- 1.
- 2.
- 3.

Дескрипторы:

- қысқа мерзімді салдарына 1 дәлел келтіреді
- қысқа мерзімді салдарына 2 дәлел келтіреді
- қысқа мерзімді салдарына 3 дәлел келтіреді
- ұзақ мерзімді салдарына 1 дәлел келтіреді
- ұзақ мерзімді салдарына 2 дәлел келтіреді
- ұзақ мерзімді салдарына 3 дәлел келтіреді

Тарих пәнінде интерпретациялық ойлау оқушылардың дереккөздерді әртүрлі қырынан қарастырып, автор позициясын түсіну, тарихи контексте бағалау және өзіндік пайым жасау қабілеттерін қалыптастырады. Төменде ұсынылған сабақ жоспары үлгісінде қолданылатын дереккөздер Сталин мен Лениннің өнер мен идеологияға қатысты айтқан пікірлері білім алушылардың тоталитарлық жүйеде мәдениет құралдары қалай қолданылғанын терең түсінуіне мүмкіндік береді.

Оқу пәні: Дүниежүзі тарихы

Сынып: 8

Сабак тақырыбы: «Адамның жандүниесінің инженерлері»: Сталин халыққа ықпал ету үшін өнерді қалай пайдаланды?

Оқу мақсаты:

– 8.2.2.1 XIX ғасырдағы – XX ғасырдың басындағы өнердегі негізгі ағымдарды сипаттау (модернизм, символизм, реализм, авангардизм);

– 8.2.2.2 XX ғасырдың бірінші жартысында бұқаралық мәдениеттің (кинематограф, радио) қоғамның рухани дамуына ықпалын талдау

Тарихи концепт: интерпретация

Тарихи дереккөздер: Сталин мен Лениннің пікірлері

Тапсырма:

А деңгейі: Бірінші мәтінді оқып, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіздер

Тоталитарлық билік өнерді кеңес адамдарының коммунистік дүниетанымын қалыптастыру құралы ретінде қарастырды. Сталин Кеңес жазушыларына арнаған сөзінде бұл міндетті тұжырымдады: «Мұнда металлургия инженерлері, құрылыс инженерлері, электротехниктер бар және олар социалистік құрылысқа өте мұқтаж. Бізге домна пештерін ... автомобильдер ... тракторлар жасайтын инженерлер керек. Сондай-ақ бізге адамның жандүниесінің инженерлері керек ... Танк жасаудан гөрі жанды қалыптастыру маңызды .

«Бұл маңызды өндіріс - адамдардың жаны. Ал сіздер адам жанының инженерлерісіз»

И.В.Сталин

– Сталин «адам жанының инженерлері» мәселесінде қандай ойды жүзеге асыруды көздеді?

– Сіз қалай ойлайсыз, «адам жанының инженерлері» не үшін қажет еді?

– И.Сталиннің пікірінше неліктен «танк жасаудан гөрі жанды қалыптастыру маңызды»?

В деңгейі: Лениннің мына сөзінен 1930 жылдардағы Кеңес мәдениетіндегі «Социалистік реализм» ағымын дәріптеудің себеп-салдарын талдаңыздар.

Әдеби шығарма жалпы пролетарлық істің бір бөлігіне, бүкіл жұмысшы табының бүкіл саналы авангардының қозғалысқа келтірген біртұтас ұлы социал-демократиялық механизмінің тістері мен дөңгелектеріне айналуы керек

В.И.Ленин

Себептері:

Белгілері:

Салдары:

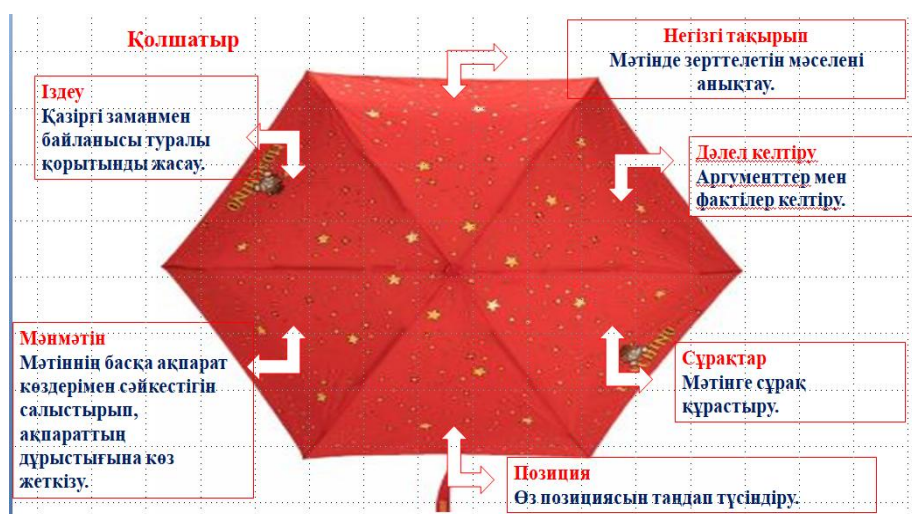
Дескрипторы:

- «Социалистік реализм» ағымын дәріптеудің себебін анықтайды;
- «Социалистік реализм» ағымын дәріптеудің белгілерін анықтайды;
- «Социалистік реализм» ағымын дәріптеудің салдарын анықтайды.

С деңгейі: Төменде берілген мәтін дерек негізінде «Қолшатыр» әдісі арқылы кинематографияның қоғамның рухани дамуына ықпалын талдаңдар

КСРО режиссері Г. Александровтың «Цирк» (1936) фильмдерін салыстырмалы түрде қарастырады. «Цирк» фильмінің сюжеті бойынша цирк актрисасы Марион Диксон кішкентай қара нәсілді баласымен нәсілдік наным-сенімге байланысты АҚШтан КСРО еліне қашып келіп бұл жерде өзіне баспана тауып, көптеген достар тауып, КСРО-да қалуды ұйғарды, себебі сол кездегі кеңес мәдениеті терінің түсіне қарамастан, барлық адамды қабылдайтын ел ретінде көрсеткісі келді.

<http://kaznai.kz/wp-content/uploads/> (қаралған күні 06.10.25 ж.)

Дескрипторы:

- Мәтінде берілген мәселені анықтайды;

Кеңес кинематографиясының қоғамның рухани дамуына ықпалына 1 аргумент пен 1 дәлел келтіреді;

- Мәтінге қатысты 1 сұрақ құрастырады
- Өз позициясын аргумент арқылы білдіреді;
- Тақырыпқа қатысты мәліметтерді салыстырып талдайды;
- Бүгінгі кинематографияның қоғамның рухани дамуына тигізіп жатқан

ықпалына қатысты дәлел келтіреді

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 9

Сабақ тақырыбы: «Жылымық» кезеңіндегі Қазақстанның қоғамдық-саяси дамуы

Оқу мақсаты: 9.3.1.1 қоғамдық-саяси өмірдің ерекшеліктерін түсіндіру және интерпретация жасау

Тарихи концепт: интерпретация

Тарихи дереккөздер: мәтін

Тапсырма: *А деңгейі*: Сілтемеге басып, берілген тұжырымдарды үш бағанға орналастыру

<https://wordwall.net/es/resource/55649944> (қаралған

күні 11.10.25 ж.)

Дескрипторы:

– Экономика саласына қатысты

тұжырымдарды дұрыс орналастырады

– Қоғамдық өмірге қатысты

тұжырымдарды дұрыс орналастырады

– Прогресшіл бастамалар бағанына тұжырымдарды дұрыс орналастырады

В деңгейі: Берілген QR-ға өтіп мәтінді оқып шыққан соң, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз

Дескрипторы:

– бірінші сұраққа жауап береді

– екінші сұраққа бір дәлел келтіреді

– екінші сұраққа екі дәлел келтіреді

ЖОУТЕКА ЖИ

С деңгейі: Берілген деректерді оқып, «*PETT*» әдісі арқылы қоғамдық-саяси өмірде орын алған өзгерістердің ерекшеліктерін түсіндіріп, интерпретация жасандар

Н. Хрущев билікке келгеннен кейін қоғам өмірін демократияландыру бағытында әрекет жасады. 1956 жылы ақпанда партияның XX съезі өтіп, онда жеке басқа табынудың зардаптарын жою туралы мәселе қаралды. Бұл съезде сталинизм қылмыстары әшкереленіп, оның қуғын-сүргін саясаты адамзатқа қарсы жасалған қылмыс деп бағаланды. Соған сәйкес Қазақстанда Т. Рысқұлов, С. Асфендияров, С. Сейфуллин, Б. Майлин, Н. Нұрмаков сынды қоғам қайраткерлері, ақын-жазушылар ақталды. Бірақ Алаш қайраткерлері ақталмай қалды. Бұл Кеңес Одағындағы тоталитарлық әміршіл-әкімшіл жүйенің әлі де болса ез күшінде екенін білдірді.

<https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8814> (қаралған күні 03.10.25 ж.)

https://bguor.ru/subjects/cherenova.ru/img/img_history2/zvezda%20i%20leningrad.jpg

(қаралған күні 11.10.25 ж.)

Дескрипторы:

- Өзгерістердің қарқынын түсіндіреді;
- Өзгерістердің ауқымына дәлел келтіреді;
- Тарихи оқиғаны түбегейлі өзгерткен сәттерге мысал келтіреді;
- Өзгерістердің оң салдарына дәлел келтіреді;
- Өзгерістердің теріс салдарына дәлел келтіреді.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 9

Сабақ тақырыбы: Қазақстандағы 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы

Оқу мақсаты:

9.3.1.5 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасының тарихи маңыздылығына баға беру.

9.3.1.4 әміршіл-әкімшіл саясатқа қарсы халық наразылықтарын салыстырып талдау.

Тарихи концепт: маңыздылық/ұқсастық пен айырмашылық

Тарихи дереккөздер: газет мақаласы

Тапсырма:

А деңгейі: Берілген деректі мұқият оқып шыққан соң, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз

А-деңгейі

Adyma.kz - өзекті жаңалықтар
18 декабрь 2024 г.

1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі Қазақстанның тәуелсіздігіне жету жолындағы алғашқы маңызды қадам. Дегенмен, сол күннің тарихи маңызы әлі де толық зерттелмей келеді. Бұл туралы Шәкарім атындағы мемлекеттік университетінің профессоры, тарих ғылымдарының кандидаты, ғалым Амантай Исаұлы "Адырна" ұлттық порталына берген сұхбатында айтып берді.

— Желтоқсан көтерілісінің тарихи маңызына тоқталып өтсеңіз

— Желтоқсанды мен әлемдік маңызы зор, азаттық жолындағы бүкілхалықтық қозғалыс деп білемін. 17 желтоқсан күні Мәскеудің республика билігін ауыстыру шешімімен келіспеген бейбіт шеру сол кездегі биліктің халық талабына құлақ аспақ түгіл, күш көрсетіп, қақтығыстарға әкелгенін, бейбіт шерудің көтеріліске ұласқанын көруге болады. Сол күні халық жеңіске жетті, билік күштері алаңды тастап шегінді. Бостандыққа ұмтылған халық рухтанды. Кейін бұл күн елімізде "Демократиялық жаңару күні" деп аталды.

Толығырақ adyma.kz сайтынан оқи аласыздар

В-деңгейі

https://gdb.rferl.org/E2625B8A-1CCA-450A-A686-7B0BB9F9CCD4_w408_r0_s.jpg

<https://www.facebook.com/KazakhVideo/posts/1986> (қаралған күні 03.10.25 ж.)

1.Деректерді байланыстыратын оқиғаны атаңыз

2. Осы оқиғаның 2 себебін атаңыз

1) _____

2) _____

3. Осы оқиғаның 2 салдарын атаңыз

1) _____

2) _____

4. Төмендегі пікірді талдау:

« ... Он екінші кезең-1980 жылдың ортасынан басталды. Ол халық рухының бұрқ етіп, сыртқа шығуымен сипатты болды. Мұның аты 1986 жылдың желтоқсаны еді. Бірақ онда рухтан гөрі саясат басым болды. Алтыншы империя гүрсетіп құлады».

Н.Ә.Назарбаев

/Дереккөз: Алматыдағы 1986 жылғы желтоқсан оқиғасы және Шығыс Қазақстан [Мәтін] : (қозғалыстың 20 жылдығына) / Қарасаев, Ғани ... – Өскемен : [Б.ж.], 2006. - 125 б., [5] фотосурет. п. . – Библиогр.: 120-124 б./

Дескрипторы:

- Оқиғаны атайды
- Оқиғаның себебіне 1 дәлел келтіреді
- Оқиғаның себебіне 2 дәлел келтіреді
- Оқиғаның салдарына 1 дәлел келтіреді
- Оқиғаның салдарына 2 дәлел келтіреді

В деңгейі: Төмендегі мәтінді мұқият оқып шыққан соң, «Венн диаграммасы» әдісі арқылы әміршіл-әкімшіл саясатқа қарсы халық наразылықтарын салыстырып талдаңдар

Кеңес саясатына қарсылық: Алаш қозғалысынан Желтоқсан көтерілісіне дейін : Республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары / ; Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі, Астана қаласының әкімдігі, Қазақстан Республикасы Ұлттық академиялық кітапханасы, Археография және деректану Ұлттық орталығы... – Астана : [б. ж.], 2008. - 193 б.

Сонымен қатар бұл қозғалыс тек Алматымен ғана аяқталмады.

1986 жылдың 17-18-желтоқсанындағы Алматыдағы жастар қозғалысы күшпен басылғаннан кейін-ақ оның жаңғырығы бүкіл республикаға кеңінен тарады. «Оқиға Астанамен ғана шектеліп қалған жоқ», - деп жазды белгілі ғалым, қоғам қайраткері Өмірбек Жолдасбеков, шерулер мен наразылық жиындары Шымкент, Талдықорған, Сарыөзек, Жамбыл, Жезқазған, Қарағанды, Көкшетау, Талғар, тағыда басқа қалаларда болды. Бұл шерулерге 2500-дей адам қатысып, олардың 281- ұсталған. *Дереккөз: Қазақ тарихы журналы, 2001, №6, 45 б.*

1979 жылғы Целиноград оқиғасы/ерекшелігі	Ұқсастығы	1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы/ерекшелігі
1.		1.
2.		2.

Дескрипторы:

- Целиноград оқиғасының 1 ерекшелігін жазады

- Целиноград оқиғасының 2 ерекшелігін жазады
- Желотқсан оқиғасының 1 ерекшелігін жазады
- Желтоқсан оқиғасының 2 ерекшелігін жазады
- -Екі оқиғаның ұқсастығына дәлел келтіреді

С деңгейі: Берілген дереккөздерді мұқият қарап шыққан соң төмендегі сұрақтарға жауап беру арқылы талдау жүргізіңіз

1. Дереккөз сол тарихи уақыт кезеңіне қаншалықты тән?

2. Осындай проблема, идея, болжам және құндылықтарды ұсынған сол тарихи уақыт кезеңінің дереккөздері тағы бар ма?

3. Сіз өз тұжырымдарыңызды растау үшін басқа дәлелдер келтіре аласыз ба?

4. Дереккөздерді негізге ала отырып, оқиғаға өзіңіздің интерпретацияны сипаттайтын таныстырылым (*презентация, инфографика, лэпбук - біреуін таңдайды*) әзірлеңіз.

5. Тәуелсіздің жолындағы Желтоқсан оқиғасының маңызы қандай болды?

Дескрипторы:

- Дереккөздің тарихи оқиғаның болған уақытына сәйкестігін анықтайды
- Аталған оқиғаға қатысты басқа да деректерді қарастырады
- Өз тұжырымына дәлел келтіреді
- Оқиғаға қатысты интерпретация жасап, таныстырылым әзірлейді
- Желтоқсан оқиғасының маңыздылығына баға береді

Жергілікті-өңірлік деректерін сабақта қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар

Бүгінгі таңда әлемдік білім кеңістігінде болып жатқан өзгерістер Қазақстандағы білім беру жүйесін де жаңаша бағытта дамыту қажеттігін айқындап отыр. Бұл өзгерістер, ең алдымен, білім мазмұнына, оқытудың тиімді әдістерін енгізуге және тұлғаның функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған. Бұл ретте тарих пәнінің әлеуеті ерекше, себебі ол білім алушыға өткенді түсіндіру арқылы бүгін мен болашақты бағамдауға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы тарих пәндері жай ғана фактілер мен оқиғалар тізбегін баяндау емес, білім алушылардың сыни ойлауын, зерттеу дағдыларын және азаматтық ұстанымын қалыптастыратын маңызды құрал. Ал білім мазмұны білім алушының танымдық, әлеуметтік және азаматтық құзыреттіліктерін дамытуға бағытталуы тиіс. Тарихты тиімді оқытудың бір тетігі тарихи дереккөздермен жұмыс істеу. Бұл білім алушыны тек білім тұтынушы емес, зерттеуші, талдаушы, пікір білдіруші тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді. Тарихи дереккөздермен жұмыс істеу арқылы білім алушылар ақпаратты талдай алады, деректің сенімділігін анықтайды, автордың көзқарасын түсінеді, түрлі көзқарастарды салыстырады, оқиғаға баға береді. Мұндай әдіс тарихи білімді тек есте сақтаумен шектемей, оны құндылықтық тұрғыда ұғынуға, жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Жергілікті-өңірлік деректерді тарих сабақтарында қолдану білім алушылардың тарихи санасын қалыптастыруда, туған жер, өлке тарихына қызығушылығын оятуда және тарихи танымын кеңейтуде маңызды әдіс болып

табылады. Оңтүстік Қазақстан аймағы тарихи көне өркениеттердің ошағы. Аймақта Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Отырар қалашығы, көне Шымкент қалашығы, Сайрам сияқты тарихи-археологиялық нысандар, мұражайлар, архивтер орналасқан. Бұл ескерткіштер тек материалдық мәдени мұра ғана емес, сонымен қатар заттай тарихи дереккөздер ретінде білім алушылардың танымын қалыптастыруда маңызы зор.

Аталған нысандар негізінде мектеп білім алушылары арасында өлкетану бағытындағы жобалық жұмыстар, экспедициялар мен зерттеу сабақтарын өткізуге мүмкіндік бар. Бұл тәжірибе білім алушылардың дерекпен тікелей жұмыс жасау дағдысын қалыптастырып, олардың ғылыми қызығушылығын арттырады. Оңтүстік өңір ежелгі Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан. Бұл аймақ түрлі мәдениеттер мен өркениеттер тоғысқан, саяси-экономикалық және діни байланыстар орнаған маңызды тарихи кеңістік ретінде бағаланады. Осы ерекшелік білім алушыларға әртүрлі дереккөздерді (араб, қытай, парсы, түркі) қатар қарастыруға, дереккөздерден алынған мәліметтерді салыстырмалы талдауға, тарихи құбылыстарды жаһандық және аймақтық тұрғыда түсінуге мүмкіндік береді.

Өңірде орналасқан бай археологиялық және сәулет ескерткіштері, жазба және ауызша дереккөздердің көптігі, тарихи сананың сабақтастығы – білім алушылар үшін тарихи дереккөздермен жұмыс істеуге қолайлы орта қалыптастырады. Осы мүмкіндіктерді тиімді пайдалану – аймақтық білім беру жүйесінің алдында тұрған маңызды міндет. Бүгінгі күні тарихи дереккөздермен жұмыс істеуді оқыту процесінің тұрақты және жүйелі бөлігіне айналдыру – оңтүстік өңір мектептерінің басым бағыттарының бірі болып отыр.

Білім алушылардың тарихи танымын қалыптастыруда дереккөздермен жұмыс істеу басты құрал болып табылады. Алматы облысы – бай тарихи-мәдени мұралар мен археологиялық нысандарға ие аймақ. Бұл ресурстарды тиімді қолдану білім алушылардың туған өлкесіне деген қызығушылығын арттырып, тарихты өмірмен байланыстыра оқуға мүмкіндік береді. Білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамыту үшін Алматы облысына тән жергілікті тарихи нысандар мен деректерді оқу үдерісінде тиімді пайдалану жолдарын айқындау.

1. Тарихи дереккөздермен жұмыс істеу әдістерін жүйелеу;

2. Алматы облысындағы маңызды тарихи орындар мен мұрағаттық материалдарды анықтау;

3. Білім алушылардың зерттеушілік және сыни ойлау қабілетін дамыту үшін контекстік тапсырмалар әзірлеу;

4. Жергілікті дереккөздерді қолданудың цифрлық әдістерін ұсыну;

5. Мұғалімнің іс-тәжірибесіне сүйене отырып, сабақ үлгілерін көрсету.

Күтілетін нәтиже:

- Білім алушылардың тарихи дереккөздерді талдай алу, сұрыптау, интерпретация жасау дағдылары қалыптасады;

- Жергілікті тарихи мұраларды тану арқылы білім алушылардың ұлттық сана-сезімі артады;

- Білім алушылар қосымша деректерді тиімді қолдана отырып, зерттеушілік қабілеті мен сыни ойлауы дамиды.

Практикалық тәсілдерге қойылатын критерийлер:

1) Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен/;

2) Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері

3) Цифрлық құралдарды қолдану жолдары

4) Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

5) Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

4-кесте. Тарихи дереккөздермен жұмыс істеу әдістерін тақырып, зерттеу сұрақтары бойынша жүйелеу

Р/с	Бөлім	Тақырып	Оқу мақсаттары
1	5.1 Қазақстандағы ежелгі адамдардың өмірі	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер. Зерттеу сұрағы: Тасқа салынған суреттер ежелгі адамдардың дүниетанымын қалай бейнелейді?	5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау; 5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау.
2	5.3 Сақтар	«Алтын адам» археологиялық олжасы. Зерттеу сұрағы: Есік обасынан табылған «Алтын адам» кім болады?	5.2.3.1 қазақстандық ғалымдардың археологиялық жаңалықтарын білу; 5.2.2.4 Есік обасынан табылған «Алтын адам» археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау 5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау
3	6.2 Х ғасыр-ХІІІ ғасырдың басындағы Қазақстан	Ортағасырлық Қазақстанның экономикалық және мәдени дамуына Ұлы Жібек жолының ықпалы. Зерттеу сұрағы: Ұлы Жібек жолы ортағасырлық Қазақстанның экономикалық және мәдени дамуына қалай әсер етті?	6.2.2.2 ортағасырлық сәулет өнері ескерткіштерінің ерекшеліктерін түсіндіру

Жоғарыда ұсынылған теориялық және әдістемелік ұсынымдарды нақты оқу үдерісінде жүзеге асыру үшін пән мұғаліміне арналған қысқа мерзімді сабақ жоспарының үлгісі ұсынылады. Бұл жоспар оқушылардың тарихи дерекпен жұмыс жасау дағдысын қалыптастыруға, тарихи концепттерді меңгеруге және функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Оқу мақсаттарына сәйкестендірілген тапсырмалар тарихи деректермен жұмыс істеуді, зерттеу сұрағына жауап іздеуді және оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруды көздейді.

Қысқа мерзімді (сабақ) жоспарының үлгісі

Бөлім:	5.1. Қазақстандағы ежелгі адамдардың өмірі
Педагогтің Т.А.Ә. (болған жағдайда)	

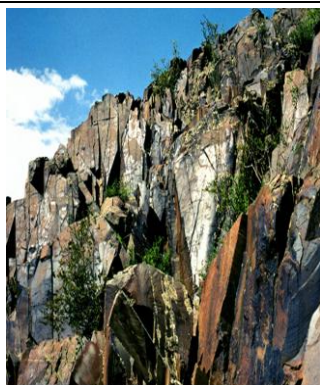
Күні:	
Сынып:5	Қатысушылар саны: Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер. Зерттеу сұрағы: Тасқа салынған суреттер ежелгі адамдардың дүниетанымын қалай бейнелейді?
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары	5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау 5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау.
Сабақтың мақсаты	Археологиялық ескерткіштерді зерттеу арқылы, алғашқы адамдардың наным-сенімдердің, тотемизм, анемизм т.б. діни түсініктердің пайда болуының себеп-салдарларына сипаттайды.
Тарихи концепт	Себеп пен салдар. Интерпретация

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі/ уақыт	Педагогтің әрекеті	Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру Өткен білімді Жаңа тақырыпқа қадам	Сабақ басында: «Тасқа түскен тарих» арнайы жоба бейнематериалынан үзінді ұсынамыз. Алғашқы адамдар неліктен бұл суреттерді салды деп ойлайсыздар? Олар қандай ойды білдіргісі келді? Осы сұрақтардың аясында бүкілсыныптық талқылау ұйымдастырыңыз Білім алушыларды сабақтың тақырыбы және мақсатымен таныстыру	Білім алушылар өз ойларын ортаға салады. Білім алушылар жауаптары арқылы жаңа тақырыпқа көшу	мадақтау	Тақырыптық суреттер «Тасқа түскен тарих» арнайы жоба бейнематериалы https://youtu.be/JsWGxKTExCI?si=Z7DwUauG1HjSOkYps (қаралған күні 10.09.25 ж.) tanbaly.kz/petroglyph

Сабақтың ортасы Жаңа білім	Білім алушыларға петроглифтердің тарихы, Таңбалы тастағы суреттердің мәні туралы қысқаша түсіндіру. 1-қосымша. Топтық жұмыс: I-топ зерттеу мен талдау. 3D Тур по Танбалы Главная > 3D Тур по Танбалы II-топ зерттеу мен талдау. «Таста қалған тарих». Айша мен Аян мектеп экскурсиясымен Тамғалы жартастарына келеді. Гид оларға жартастарды таныстырып жатыр.	I-топ дескрипторы: 1)Өз зерттеулерінің негізінде Қаратау, Таңбалы, Ешкіөлмес, Жасыбай ескерткіштерінен табылған петроглифтерінің 2 ұқсастықтары мен 2 айырмашылықтарын анықтай алады-4 балл I-топ дескрипторы: 1)Петроглифтерде қандай көріністер бейнеленгенін анықтай алады-1 балл. 2) Алғашқы адамдар суретті салу үшін қандай тәсілдерді қолданғанын анықтай алады-1балл. 3)Тастағы суреттер алғашқы адамдардың дүниетанымы туралы қандай ақпарат беретіндіктерінен анықтай алады-1балл. 4) Ойларын дәлелмен	ҚБ Мұғалім білім алушылар жауабын мұқият тыңдап кері байланыс беріп отырады «Ең үздік жауап»-4 балл «Менің петрогл	1-қосымша. https://tanbaly.kz/3d-tur-po-tanbaly(қаралған күні 10.09.25 ж.) «Таста қалған тарих» Storyboard That платформасы.

	Олар жартастардың қасынан "уақыт капсуласы" тауып алады, капсула ашылып, Айша мен Аян тас ғасырына түседі.	жеткізе алады- 1балл. ЕБҚ білім алушы (есту қабілеті нашар) жауабын жазбаша ұсынады, білім алушылармен бірге фронтальді жұмыс істейді. Жеке жұмыс. Дескриптор: 1) Таста қашалған мұраның ұрпақ үшін маңызын нақты тұжырымдай алады-1 балл. 2) Ежелгі петроглиф стиліне сай бейне сала алады (Авторлық креативтілік)-1балл. ЕБҚ білім алушы (есту қабілеті нашар) білім алушыға колдау көрсетіледі .	иғім» авторлық креативтілік-2 балл.	Тақырыптық суреттер Petroglyphs within the Archaeological Landscape of Tamgaly (қаралған күні 10.09.25 ж.) tanbaly.kz/ petroglyph Wordwall сәйкестендіру Padlet, Canva, Paint, Tayasui Sketches tanbaly.kz/petroglyph

Балалар қазіргі заманға қайта оралады. Жартастағы дәл сол суреттерді көреді.

Интерпретация

Жеке жұмыс. «Тас бетіндегі тарих: көркем тіл, көне рух» шығармашылық көрме арқылы **жеке «менің петроглифім»** тәжірибелік тапсырма.

Тапсырма мақсаты: Білім алушылардың ежелгі өнер мен мәдениетке қызығушылығын арттыру, петроглифтер арқылы тарихи ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Сонымен қатар, көркемдік тәсілдер арқылы ежелгі адамдардың дүниетанымын түсініп, бейнелеу өнері арқылы өз ойын жеткізуге үйрету.

Білім алушылар ежелгі петроглиф үлгілерін қарап, тасқа өздерінің нұсқасын салады (аң стилі, арба, күн бейнесі, адамдар т.б.).

Жұптық жұмыс.

I-жұп C-деңгей.

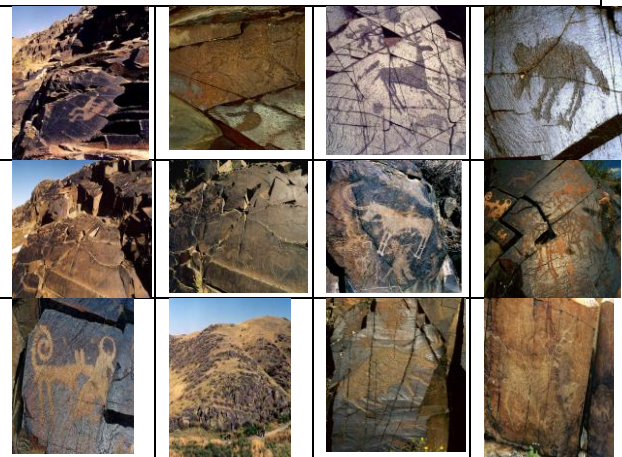
Дескриптор:

1) Диаграммад а дәуірлер мен сурет

сандарын дұрыс анықтай алады – 1 балл

2) Әр дәуірге тән бейнелерді

дұрыс сәйкестендіре алады – 1 балл

2-қосымша.

Қажетті құралдар:

- Жеңіл табиғи тастар (жалпақ, тегіс)
- Акрил бояу немесе тасқа арналған маркерлер
- Қылқалам, су, мата
- Үлгі ретінде — Таңбалы, Арпаөзен, Ешкіөлмес петроглиф суреттері

Тапсырма мақсаты:

Білім алушылардың ежелгі өнер мен мәдениетке қызығушылығын арттыру, петроглифтер арқылы тарихи ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Сонымен қатар, көркемдік тәсілдер арқылы ежелгі адамдардың дүниетанымын түсініп, бейнелеу өнері арқылы өз ойын жеткізуге үйрету.

Білім алушылар ежелгі петроглиф үлгілерін қарап, тасқа өздерінің нұсқасын салады (аң стилі, арба, күн бейнесі, адамдар т.б.).

Цифрлық балама:

Егер нақты таспен жұмыс жасау қиын болса, **Padlet, Canva, Paint, Tayasui Sketches** сияқты қосымшалар арқылы «виртуалды тасқа сурет салу» ұсынылады. Бұл тәжірибелік тапсырмадан күтілетін нәтиже, білім алушылардың:

- шығармашылық қабілетін,
- тарихи ойлауын,
- көркемдік талғамын дамытады.

Жұптық жұмыс.

«Мұражай-қорық» I-жұп C-деңгей.

[tanbaly.kz/
etroglyph](http://tanbaly.kz/etroglyph)

Диаграммалық
а:

	«<u>Таңбалы петроглифтері: дәуірлер мен бейнелер</u>» <u>Мәтінді пайдалана отырып, жартастағы суреттердің саны мен олардың тиесілі тарихи дәуірін сәйкестендіріп, бағанды диаграмма (гистограмма) немесе дөңгелек диаграмма (пирог) түрінде бейнеле.</u> <table><tr><td>«</td><td><u>Дәуірі / Ғасыры</u></td><td><u>Сурет саны</u></td><td><u>Негізгі бейнелер</u></td></tr><tr><td>1</td><td><u>Қола дәуірі (б.з.д. XIV–VIII ғғ.)</u></td><td><u>3000 +</u></td><td><u>Күн басты адамдар, арбалар, би көріністері</u></td></tr><tr><td>2</td><td><u>Ерте темір дәуірі</u></td><td><u>1000 +</u></td><td><u>Жануарлар, аңшылар</u></td></tr><tr><td>3</td><td><u>Түркі кезеңі</u></td><td><u>500 +</u></td><td><u>Сауытты жауынгерлер, таңбалар</u></td></tr><tr><td>4</td><td><u>Орта ғасырлар</u></td><td><u>200–300</u></td><td><u>Атты адамдар, жазулар</u></td></tr></table>	«	<u>Дәуірі / Ғасыры</u>	<u>Сурет саны</u>	<u>Негізгі бейнелер</u>	1	<u>Қола дәуірі (б.з.д. XIV–VIII ғғ.)</u>	<u>3000 +</u>	<u>Күн басты адамдар, арбалар, би көріністері</u>	2	<u>Ерте темір дәуірі</u>	<u>1000 +</u>	<u>Жануарлар, аңшылар</u>	3	<u>Түркі кезеңі</u>	<u>500 +</u>	<u>Сауытты жауынгерлер, таңбалар</u>	4	<u>Орта ғасырлар</u>	<u>200–300</u>	<u>Атты адамдар, жазулар</u>			
«	<u>Дәуірі / Ғасыры</u>	<u>Сурет саны</u>	<u>Негізгі бейнелер</u>																					
1	<u>Қола дәуірі (б.з.д. XIV–VIII ғғ.)</u>	<u>3000 +</u>	<u>Күн басты адамдар, арбалар, би көріністері</u>																					
2	<u>Ерте темір дәуірі</u>	<u>1000 +</u>	<u>Жануарлар, аңшылар</u>																					
3	<u>Түркі кезеңі</u>	<u>500 +</u>	<u>Сауытты жауынгерлер, таңбалар</u>																					
4	<u>Орта ғасырлар</u>	<u>200–300</u>	<u>Атты адамдар, жазулар</u>																					
Сабақтың соңы	Кері байланыс Маған ұнады..... Мен тілеймін..... Маған ..... қиын болды	Тақырып бойынша не білетінін, не білгісі келетінін, не білгенін жазады	Білім алушылар бағалай критерийлерімен өз деңгейлерін бағалайды	А4, конспект																				
Үй тапсырмасы	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер tanbaly.kz/petroglyph (қаралған күні 11.09.25 ж.)																							

Орналасқан жері: Алматы облысы, Қапшағай су бөгетінен 20 км солтүстік-батыста, Іле өзенінің жағалауында.

Географиялық координаттары: 44°03'43" N 77°00'02" E.

1981 жылдың ақпан айында Таңбалы тас жергілікті маңызы бар ескерткіш ретінде мемлекеттік қорғауға алынды.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің 2017 жылдың 14 ақпанындағы №090217/4227 хатына сәйкес Іле өзені бойындағы жергілікті маңызы бар «Таңбалы тас» тарих және мәдениет ескерткішін «Таңбалы» музей-қорығының басқаруына беру жөнінде шешім қабылданды. Бұл ұсынысқа Алматы облысы әкімдігі де қолдау танытып, Қапшағай қаласы әкімінің 2018 жылдың 20 тамызындағы № 630 қауылысына сәйкес ескерткіш орналасқан аумақтың 12 га жер телімін тұрақты жер пайдалану құқығы «Таңбалы» музей-қорығына берілді.

7-сурет-Таңбалы тас шатқалы

Іле өзенінің бойында көптеген тарихи орындар мен ескерткіштердің арасында Таңбалы тас шатқалы айрықша орын алған. Бұл шатқалда 60 метрге дейін жететін үлкен жартастар бар. Жекелеген жартас беттерінде Будда мен Бұрхан бейнелері, сонымен қатар әр-түрлі стилде жазылған тибет жазуларын көруге болады. Таңбалы тас жазулары мен бейнелері тасқа мейлінше шеберлікпен қашалған, суреттері анық, сондай-ақ контур сызықтары көркемдігімен ерекшеленеді. Зерттеушілердің пайымдауынша бұл аумақ алуан түрлі қауіп қатер мен зұлым күштерден қорғануды көздейтін біртұтас мақсатта салынғандығын меңзейді. Жан-жағы биік жартастармен қоршалған шатқал керуен тоқтауға таптырмас жер екені аңғаруға болады.

Қазіргі заманда Таңбалытас шатқалы Будда бейнелері мен тибет жазуларымен кеңінен танылды. Ол жазуларды 1856 жылы Шоқан Уалиханов зерттеп қағаз бетіне түсіргені белгілі. Ол ескерткіштегі тибет жазулары мен бейнелерінің көбінің көшірмесін алып, сипаттамасын жасаған. Тибет жазуларының бір бөлігін және Будда мәдениетін Д.А. Позднеев зерттеген.

XX ғасырдың жетпісінші жылдары Таңбалытастағы жазулар мен бейнелерді Әлкей Марғұлан зерттеу жұмыстарын жүргізген. Ол тибет жазуларының аудармаларын жүйелеп, бұл композицияның XVII-XVIII ғасырлардан, яғни Жетісу өңірін жоңғарлар жаулап алған кезден қалғаны жөнінде болжамдарын жасаған.

Негізгі бес сурет пен тибет жазудан құралатын барлық композиция үш үлкен жартас бетіне қашалып салынған. Будда бейнесінің бірі негізгі кешеннен

бөлек өзен жағасынан 50 метр аралығында орналасқан. Үлкен тастардың арасынан өтетін өткелде мүйізі бар жылан оралған бұрхан бейнесі бейнеленген.

Тұтастай алғанда бір композицияны құрайтын кешен Қазақстанның тарихи-мәдени және өнер ескерткіштерінде айрықша орын алады. Зерттеушілердің зерттеу жұмыстарына сүйенсек мұндағы бейнелер стилі мен иконографиясы жағынан ұқсас бейнелерді Шығыс Қазақстан мен Моңғолияның археологиялық материалдарынан кездестіруге болады.

III. Уәлиханұлы. Тамғалытас жартастарындағы үш будданың суреті. 1856 ж. Тушь, қызылалам
Ч. Валиханов. Изображение трех будд на скалах Тамғалытас. 1856 г. Тушь, перо
Ch. Valikhanov. Picture of three Buddhas on Tamgaly-Tas rocks. 1856. Drawing ink, feather pen

8-сурет-Тамғалытас жартастарындағы суреттер

1. Мәтін бойынша тест тапсырмалары:

1. Таңбалы тас қай ғасырлардан бері белгілі?

- а) XIV-XV ғғ.
- ә) XVII-XVIII ғғ. ✓
- б) III-IV ғғ.
- в) XX ғ.

2. Таңбалы тасты алғаш зерттеген кім?

- а) Әлкей Марғұлан
- ә) Д. А. Қонаев
- б) Шоқан Уәлиханов ✓
- в) Г. Потанин

3. Таңбалы таста қандай жазулар мен бейнелер кездеседі?

- а) Арабша жазу

ә) Тибет жазуы мен Будда бейнелері ✓

б) Латынша мәтіндер

в) Қазақ хандарының сөздері

4. XX ғасырда таңбалы таста зерттеу жүргізген кім?

а) Шоқан Уәлиханов

ә) Әлкей Марғұлан ✓

б) Ыбырай Алтынсарин

в) Д. А. Позднеев

Жұптық тапсырма үлгісі:

2.Тапсырма: Мәтінге сүйене отырып, «Таңбалы тас зерттеушілері» сәйкестендір»:

Интерактивті тапсырма ([мысалы, LearningApps/Wordwall](#)):

1. Ш. Уәлиханов → 1856 ж. Таңбалыдағы тибет жазуларын алғаш қағазға түсірді

2. Ә. Марғұлан → XX ғ. 70-жылдары Таңбалы жазулары мен суреттерін зерттеді

3. Екеуі де → Таңбалының тарихи құндылығын дәлелдеді

Дескриптор (2 балл):

- Ғалымдардың есімдерін және зерттеу кезеңін дұрыс сәйкестендіре алады – 1 балл

- Зерттеу мазмұны мен ерекшеліктерін дұрыс сәйкестендіре алады – 1 балл

3.Тапсырма: «Будда бейнелері – тарихтың ізі»

1. Тамғалы тастағы үш түрлі Будда бейнесін мұқият қарап, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтаңдар.

2. Әр бейненің символдық мәнін зерттеп, қысқаша сипаттама жазыңдар.

3. Бұл бейнелер қай ғасырда салынған және олардың тарихи-мәдени мәні қандай екенін анықтаңдар.

4. Будда бейнелері арқылы сол кездегі діни ықпал мен сенімдердің қандай болғанын тұжырымдаңдар.

Дескриптор (3 балл):

- Будда бейнелерінің ұқсастығы мен айырмашылығын анықтай алады – 1 балл

- Символдық мәнін дұрыс сипаттай алады – 1 балл
- Тарихи-мәдени маңызын дәл анықтай алады – 1 балл

Ықтимал жауап үлгісі:

1. Ұқсастықтары:

- Үшеуі де отырыс қалпында бейнеленген;
- Барлығының артында сәуле бейнесі бар (аура);
- Қолдарының орналасуында медитация немесе уағыз айту ишарасы

байқалады.

2. Айырмашылықтары:

- Қол қимылдары әртүрлі (мудралар) – әр түрлі діни мағына береді;
- Бір бейнеде лотос гүлінде отырса, бірінде тақта бейнеленген;
- Біреуінде басында тәж тәрізді белгі бар, ал екіншісінде жоқ.

3. Символдық мәні:

- Сәуле – Будданың киелілігін, нұр шашуын білдіреді;
- Қол қимылы – даналықты, тыныштықты, уағыз айтуды білдіреді;
- Лотос – тазалық пен рухани жаңғырудың символы.

4. Тарихи-мәдени мәні:

- Бұл бейнелер шамамен XVII–XVIII ғғ. жатады;
- алматы облысы жерінде буддизм мен тибет мәдениетінің таралғанын

көрсетеді;

- Будда бейнелері – діни нанымдардың, рухани ізденістің және жоңғар билігінің ықпалын білдіретін тарихи мұра.

Бұл жауап үлгісі білім алушы деңгейіне сай ықшамдалуы мүмкін.

tanbaly.kz/petroglyph

«Таңбалы» қорық-музейі «Таңбалы» шатқалының табиғи ландшафтында орналасқан петроглифтері бар «жылжымайтын» жазықтықтардың сондай-ақ бірыңғай археологиялық кешенді құрайтын басқа да ескерткіштердің басым көпшілігінен тұрады.

«Таңбалы» археологиялық кешенінде жүзге жуық әр уақыттағы ескерткіштер, қоныс, қабір, жартас суреттері, қола дәуірінен б.з.д. XIV-XIII ғасырлардың ортасынан XIX-XX ғасырға дейінгі аралықты қамтиды. Бұл тұрғыда «ашық аспан астындағы» ландшафтық мұражайлардың экспозициясын жобалау мен басқарудың айтарлықтай ерекшеліктері, табиғи ортадағы экспозицияларды қарапайым мұражай экспозицияларынан ерекшелейтін ерекшелігі бар. Мұражайды құру алдында бүкіл археологиялық кешенді егжей-тегжейлі археологиялық зерттеу жүргізілді, бұл ескерткіштің ерекше қорғалатын аумағын, оның буферлік аймағын бөліп көрсету үшін ғана қажет емес еді. Қорық-

музей экспозициясының ерекшеліктеріне аумақтағы экскурсияларды «Таңбалы» қорық-музейінің мамандандырылған гидтері мен қызметкерлері жүргізетіндігін жатқызуға болады. Экскурсия қола дәуіріне (б.з. б. 12-10 ғғ.) жататын тау етегіндегі жазықта орналасқан қорымнан басталады. Одан әрі экскурсия бағыты қорық-музейдің орталық бөлігімен өтеді, онда петроглифтердің ең көп саны шоғырланған, олар петроглифтердің бес тобына бөлінген және кейінгі қола дәуіріндегі Таңбалы-2 қорымына барады. Петроглифтерге бару топ шатқалының кіреберісіне ең жақын 2 топтан басталады.

Бірінші топ жартас суреттері қола дәуірінің эскиздері және аяқталмаған суреттері болып табылатын, жануарлардың жеке кескіндері өте үлкен мөлшерде, 60-70 см дейін болатын *111 жартас* суреттерінен құралады

Екінші топ жартас суреттері – ең анық сымбатты, көрікті. Мұнда ежелгі *432 жартас* суреттері орналасқан. Қола дәуірінің суреттері өте ірі, терең және мұқият қашап істелінген. Тек осы жерден ғана «шәйтән кимін киген» адам бейнесін көруге болады. Осы топта орта қола дәуірінің петроглифтері басым, олар Таңбалы жартастағы суреттердің өте ежелгі және ең мәнерлі болып табылады. Тастағы жазбалары бұрынғылардан ашық, көрнекі, қола дәуірі кезеңінің жартас суреттер өте ірі және терең. Тек осы жерден нақты деректерді көруге болады.

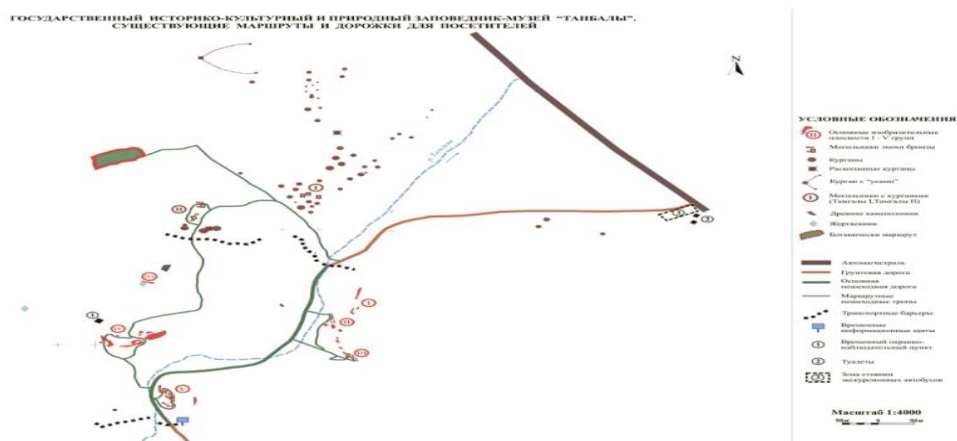
Үшінші топ *444 жартас* суреттерінен тұрады. Бұл жартас суреттерінің көпшілігі сақ дәуірінен келе жатқаны анық. Зерттеу аралығындағы уақыт тас жазбаларын басқа қырынан көруге мүмкіндік береді.

Төртінші топта *700 астам* жартас суреттері бар. Олар ерте темір дәуір, орта ғасыр және жаңа уақыт кезеңіне (17-19 ғасырларға) жатады. Бұл жерде 7 күнбастылар бейнеленген, ал төменірек 10 жауынгер, босанған әйел және қолдарын жайып отырған адамдар бейнеленген.

Бесінші топта *1000-нан астам* жартастағы сурет бар. Қола дәуіріне жататын жануарлар (денесінде жолақтары бар бұқа, қабандар, жылқылар) бейнеленген бірнеше ірі панно, түйеге шегілген арба, сондай-ақ шоқпарлылар және күнбастылар жатады. Жалпы алғанда жартастарда 11 құдайлардың бейнесі сақталған, алайда оның бәрі 4-ші топта бейнеленген күнбастылардың көрінісін қайталайды.

Алтыншы топтың петроглифтері шатқалдың орталық аймағынан біршама қашықтықта. Бұл жерде түркі дәуіріне жататын петроглифтер айтарлықтай бірегей және дәл осы кезеңнің ерекше жартас өнері болып табылады.

Жетінші топтың петроглифтері 6-топты көріп шығуға ұйымдастырылған бағдардың ұзақ нұсқасы 7-топ: Таңбалыдағы түрік кезеңіндегі *150 ден астам жартастағы* суреттердің негізінде Таңбалының солтүстік жағындағы Сұңқарсай шатқалындағы петроглифтерге арналған жаңа бағдар болып табылады.

9-сурет.«Таңбалы» шатқалының таулы бөлігінде қоныс тұрақтары.

Адыр үстіндегі (ойлы-қырлы жердегі) қоныстар 300 - ден 1200-ге ш.м.болатын шағын алаңды алып жатыр және әртүрлі геоморфологиялық жағдайда алқаптың енді бөлігі шағын сай баурайының еңсесінде немесе биіктеу бөлігіндегі қырында орналасқан. Топографиясының әр түрлілігіне қарамастан негізгі алаң оңтүстік,оңтүстік-батыс және оңтүстік-шығысында жатыр.Көпшілік қоныстар сияқты мұнда да тұрақты құрылыс қалдықтарының барын(баспана, мал қоралар),сонымен бірге орналасқан орнының ерекшеліктері оларды ұзақ уақыт бойы, әсіресе маусымда (қысқы уақытта), Таңбалыны ежелгі бақташылары пайдаланғандығын көрсетеді.

1.Диаграммалық тапсырма: «Таңбалы петроглифтері: дәуірлер мен бейнелер»

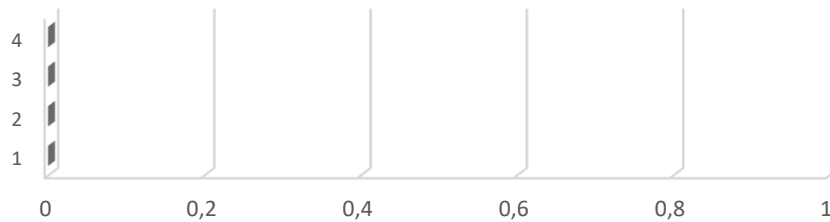
Мәтінді пайдалана отырып, жартастағы суреттердің саны мен олардың тиесілі тарихи дәуірін сәйкестендіріп, бағанды диаграмма (гистограмма) немесе дөңгелек диаграмма (пирог) түрінде бейнеле.

	Дәуірі / Ғасыры	Сурет саны	Негізгі бейнелер
1	Қола дәуірі (б.з.д. XIV–VIII ғғ.)	3000+	Күн басты адамдар, арбалар, би көріністері
2	Ерте темір дәуірі	1000+	Жануарлар, аңшылар
3	Түркі кезеңі	500+	Сауытты жауынгерлер, таңбалар
4	Орта ғасырлар	200–300	Атты адамдар, жазулар

Дескриптор (3 балл):

- Диаграммада дәуірлер мен сурет сандарын дұрыс анықтай алады – 1 балл
- Әр дәуірге тән бейнелерді дұрыс сәйкестендіре алады – 1 балл
- Диаграмма эстетикалық және ақпараттық талаптарға сай – 1 балл

Таңбалы петроглифтері: дәуірлер мен бейнелер

	1	2	3	4
■ Дәуірі / Ғасыры	0	0	0	0
■ Сурет саны	0	0	0	0
■ Негізгі бейнелер	0	0	0	0

2. Мәтіндегі кестеге негізделген тест тапсырмалары:

А деңгейі (Білімді тану):

1. Қай дәуірде сурет саны 3000-нан асады?

- А) Ерте темір дәуірі
- В) Қола дәуірі
- С) Орта ғасырлар

Дұрыс жауап: В

2. Түркі кезеңінде қандай бейнелер кездеседі?

- А) Арбалар, күн бейнелер
- В) Аңшылар
- С) Сауытты жауынгерлер

Дұрыс жауап: С

3. Қай дәуірде күн басты адамдар мен арба бейнелері жиі кездеседі?

- А) Орта ғасыр
- В) Қола дәуірі
- С) Ерте темір дәуірі

Дұрыс жауабы: В

В деңгейі (Түсіну, салыстыру):

4. Сурет саны бойынша дұрыс реттелген қатарды көрсет:

- А) Қола дәуірі → Түркі кезеңі → Орта ғасырлар → Ерте темір дәуірі
- В) Қола дәуірі → Ерте темір дәуірі → Түркі кезеңі → Орта ғасырлар
- С) Ерте темір дәуірі → Қола дәуірі → Түркі кезеңі → Орта ғасырлар

Дұрыс жауап: В

5. Орта ғасырлар кезеңіндегі басты бейнелер:

- А) Күн басты адамдар
- В) Атты адамдар, жазулар
- С) Таңбалар

Дұрыс жауап: В

6. Неліктен қола дәуіріндегі суреттер саны ең көп деп есептеледі?

- а) Ол кезде сурет салу техникасы дамыды

- в) Бұл кезеңде адамдар табиғат пен наным-сенімге көп мән берді
с) Түркілер сол дәуірде өмір сүрді

Дұрыс жауап: В

7. Орта ғасырлардағы петроглифтерде не бейнеленді?

- а) Би көріністері
в) Жабайы аңдар
с) Атты адамдар мен жазулар

Дұрыс жауап: С

С деңгейі (Қолдану, талдау):

8. Егер сен археолог болсаң, қай дәуірдің бейнелерінен діни сенімге байланысты суреттер табар едің?

- А) Қола дәуірі
В) Ерте темір дәуірі
С) Түркі кезеңі

Дұрыс жауап: А (Күн басты адамдар, би көріністері – діни ритуалдық сипат)

9. Егер бір жартаста 500 сурет болса, оның ішінде 300-і жануарлар, 100-і адамдар, 100-і белгісіз нышандар болса, бұл қай дәуірге сәйкес келуі мүмкін?

- а) Қола дәуірі
в) Ерте темір дәуірі
с) Орта ғасыр

Дұрыс жауабы: В)

10. Түркі кезеңіне тән бейнелер мен жазулардың қазіргі замандағы ұқсастығын сипатта.

- а) Күн бейнелері бүгінгі логотиптерге ұқсайды
в) Таңбалар бүгінгі елтаңбалармен байланысты
с) Арбалар қазіргі техникамен салыстырылады

Дұрыс жауабы: в)

Қабірлер кешеннің шатқалды және тегіс аумақтарында орналасқан. Екі түрлі жерлеу ғұрыптарымен жерленген, тас жәшіктер және тас қоршаулармен қорғандар.

Карақұдық II қабірі, тас жәшіктер (циста); (N 43°48'08,6''E 075°32'49,8'') қола дәуірі (б.з.д. 13–12 ғ.) Ескерткіш 1957жылы 9-24 қыркүйек аралығында Жетісу және Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының топтарымен зерттелген.

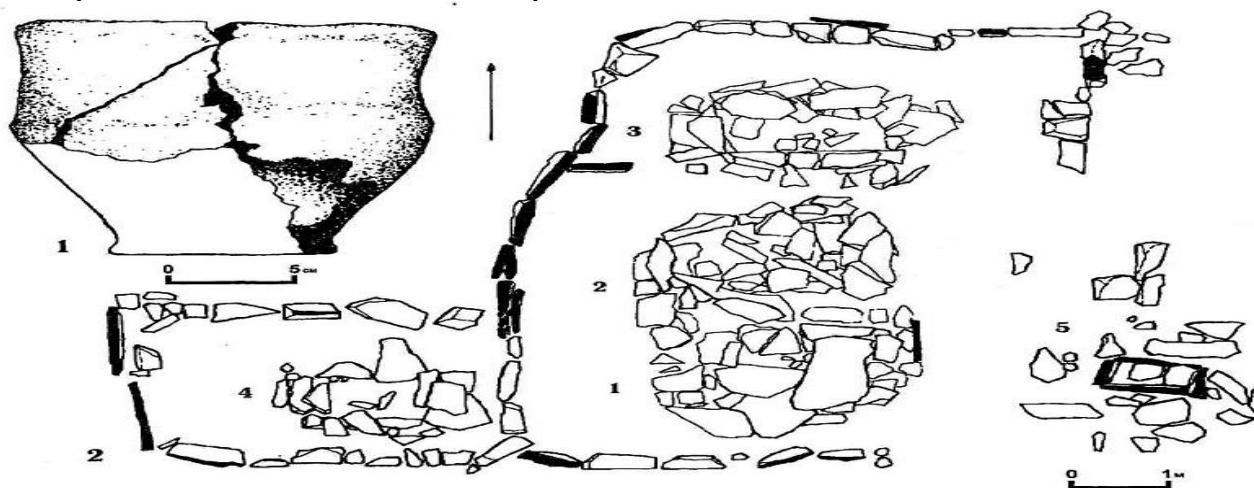
Зерттеу А.Г. Максимованың жетекшілігімен жүргізіліп, зерттеуді А.М. Оразбаев, А.А. Чариков, О.М. Грязнов және т.б. жалғастырды. Ескерткіш Жетісулық нұсқаға сәйкес андронов мәдениетіне жатқызылды. Жетісу өңірінде алғаш зерттелген қола дәуіріндегі қабірлері болып саналады.

Қабірде 4-тас жәшікте ересек адамдар жерленген және 25-тас жәшікке жас өспірім балалар жерленген, бос тас жәшіктер де кездеседі.

Қабірден қыш ыдыстар мен сырға, алқа, қола айна т.б. әшекей заттар табылған. №22 тас жәшіктің қабырғасына тау ешкі бейнесі бейнеленген.

1957 жылы 19 қыркүйекте қабірге қазба жұмысын жүргізу кезінде суретші А.А. Попов «Таңбалы» кешеніндегі жартас суреттерін қосымша суретке түсірген.

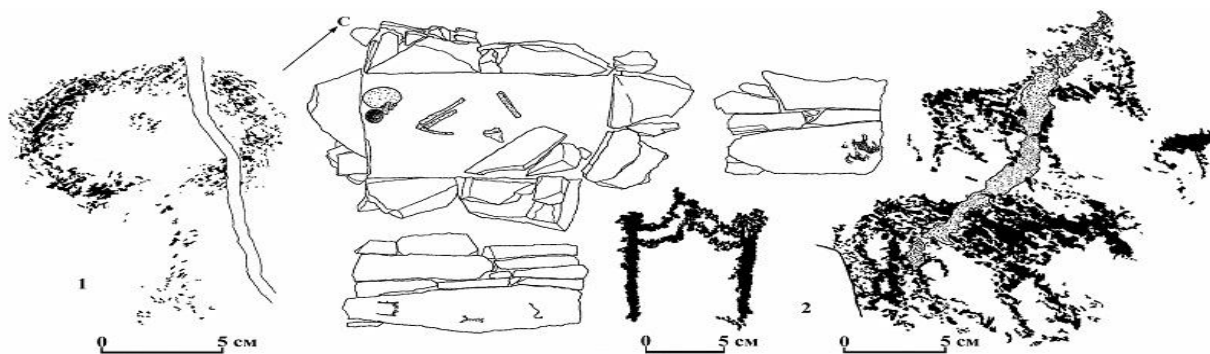
Таңбалы II қабірі, (N 43°48'25,0''E 075°32'05,8''). Қабірдің солтүстік аумағында: қола дәуірінің тас қоршауларымен тас жәшіктер кездеседі (б.з.д. 13-12 ғғ). Ескерткіш 1982 жылы Абай атындағы қазақ педогогикалық университетінің археологиялық экспедициясының жетекшісі А.Н. Марьяшовтың бастамасымен зерттелген.

Қоршауда 4 тас жәшік өңделмеген тастармен күрделі жасалғаны кездеседі. Тас жәшікке орта жастағы үш ер адам және әйел адамдарды өртеп жерлеген. Қыш ыдыстармен қола әшекейлер кездескен. Өртеп жерлеу салдарынан мәйіттің қалдықтары шашыраңқы түрде қабір түбінен табылған.

Қабірдің оңтүстік аумағындағы тас жәшіктерден ересек әйелдердің және бойжеткен қыз-балалардың сол кезеңдегі ғұрыптық өртеп жерлеу қалдықтары табылған. Мәйітті қол-аяғы бүгілген түрде, сол жақ қырымен, басын батысқа қаратып жерлеген. Қабірден өрнек салынбаған қыш ыдыстар және қола әшекейлері табылған (сырға, алқа т.б.).

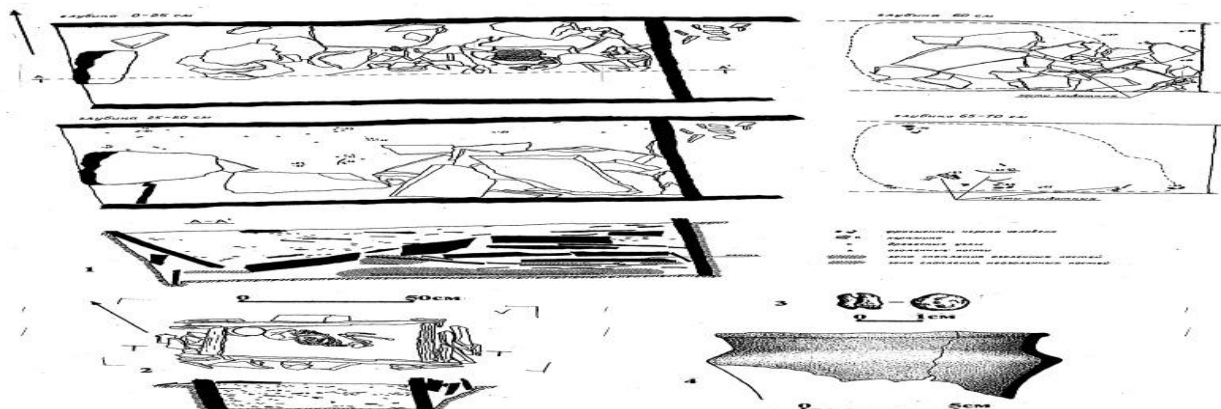

Екі тас жәшікті салу кезінде жартас суреті бар тастарды қолданған. №9 тас жәшікте бейнеленген бейне күн басты бейнесі болуы мүмкін. 11 тас жәшікте сиынушы адамдар, тау ешкі, бұқа, т.б. кездеседі.

Таңбалы IV қабірі (N 43°47'51,2''E 075°32'07,15'') Таңбалы өзенінің оң жақ жағалауында орналасқан. Шамамен батыс – оңтүстік - батысқа бағытталған 10-нан аса тас жәшіктермен қоршаулардан тұрады. Қазба жұмысы 1992 жылы жүргізілген.

Қабірдің шығыс жерлемінде қыш ыдыс қалдықтары, қола әшекейлер т.б. табылған.

Таңбалы V қабірі (N 43 47'51,7''E 075°32'12,35'') Таңбалы IV қабірінен оңтүстікке қарай 170 метрде орналасқан.

Қабірдің аумағында қазіргі заман құрылыс қалдықтары болған. Тас қоршаулар көлемі 3x3 метр, қола дәуірі. Қоршаудан батысқа қарай қорған орналасқан, қорған құрылысы жол түсу салдарынан бұзылған. Шамамен ерте темір дәуірін қамтиды.

Таңбалы VI қабірі (N 43°47'51,7''E 075°32'12,35'').Таңбалыдағы қола дәуірінің ең ірі қабірі болып есептеледі.Қабір Таңбалы өзенінің кеңейтілген жазықтығында орналасқан. Қабірдің негізгі орналасқан аумағы 1500 кв. метр жерді алып жатыр. Қазба жұмысы 1986 жылы жүргізілген. Қабірден солтүстік-шығыс тас жәшігінде жас өспірім жерленген және де ғұрыптық өртеп жерлеу (кремация) де кездескен.

Дереккөздерді білім алушылар зерттеу жобаларында қолдану

Зерттеушілік әрекет білім алушының функционалдық сауаттылығы мен тарихи ойлау дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқаратын оқу қызметі. Бұл үдерісте тарихи дереккөздер тек қана ақпарат көзі емес, зерттеу нысанына айналады. Білім алушылар дереккөздер арқылы өз бетінше тұжырым жасап, дәлел келтіріп, дерек пен интерпретацияны ажыратуды үйренеді.

Білім алушылардың зерттеу жобаларында дереккөздерді қолдану төмендегі бағыттарда жүзеге асыру ұсынылады:

1. Тақырыпқа сәйкес дереккөздерді іздеу және іріктеу (мұрағат құжаттары, жазба естеліктер, мақалалар, заң актілері);
2. Дереккөздің шығу тегі мен контекстін талдау;
3. Деректерден тарихи айғақтарды табу және интерпретация жасау;
4. Нақты деректерге сүйене отырып аргумент құрау және қорытынды шығару.

Бұл бағыттар «дәлел», «интерпретация», «контекст», «маңыздылық» секілді тарихи концепттерді дамытуға мүмкіндік береді. Төменде әртүрлі сыныптардағы оқушылардың зерттеу жобаларынан алынған нақты тақырыптар мен дереккөз қолдану үлгілері берілген.

Медеубаев Асылжан, 7 сынып білім алушысының қорғаған жобасынан үзінді берілген:

1. «Талхиз – ашық аспан астындағы музей-қалашығы» жобасын жасады.

Бұл жоба Талғар қаласының тарихымен тығыз байланысты. VII-VIII ғасырларда іргесі қаланып, XIII ғасырға дейін өмір сүрген бұл қала Ұлы Жібек жолының маңызды бекеттерінің бірі болған. Бүгінде Талхиз қаласының орны ғана қалғанымен, соңғы жылдары оның қақпасы қайта қалпына келтірілді. Мен осы істі одан әрі жалғастырып, Талхиз қалашығын жаңаша жаңғыртып, өткеніміз бен бүгінімізді үндестіретін ерекше жоба әзірледі. Дереккөзге Карл Байпақтовтың, Кемал Акшевтың және ортағасырлық қалалар туралы еңбектер қолданып, ұлттық құндылықтар мен болмысты, мәдениетті сақтауға арналған жоба.

Жоба жалпы көрінісі

Шахирстан (жобадан элемент)

2. «Талхиз қақпасынан – Алтын Адам мұражайына дейін» немесе «Алтын жол» тарихи-экологиялық туристік сапар жолы жобасы

Сыдықбек Индира 8 сынып білім алушысының қорғаған жобасынан үзінді берілген:.

Жобаның идеясы білім алушылар мен жастарға арналған тарихи-экологиялық маршрут қалыптастыру; «Алтын Адам» ескерткішін Талхиз қақпасы тарихи жәдігерімен, тағаттың ерекше көріністерін байланыстра отырып, қазақтың мәдени коды мен салт-дәстүрлеріндегі сабақтастықты көрсету; Археологиялық ескерткіштер мен табиғи аймақтарды сақтау, таныстыру, насихаттау; Туризм, білім және цифрлық технологияларды ұштастыратын интерактивті өнімдер дайындау (QR-карталар, мобилді қосымшалар); Білім алушылардың экологиялық мәдениетін арттыру, табиғат қорғау жұмыстарын ұйымдастыру; «Алтын Адам – Тірі мұра» атты ғылыми-танымдық марафон өткізу арқылы жас зерттеушілер қозғалысын дамытуды басшылыққа алған.

«Алтын жол» тарихи -экологиялық туризм картасы

10-сурет-Тарихи-экологиялық туризм картасы

Жергілікті-өңірлік археологиялық деректерді сабақта қолданудың әдістемелік негіздері

Жергілікті тарихи дереккөздер білім алушылар үшін маңызы зор, себебі олар туған өлкесінің тарихымен, мәдениетімен таныса отырып, археологиялық мұрасымен тікелей танысуға мүмкіндік береді. Қазақстанның әрбір өңірінде археологиялық зерттеулер нәтижесінде табылған жәдігерлер мен тарихи орындар бар: мысалы, Есік обасы (Алматы облысы), Берел қорғандары (ШҚО), Жыланшық обалары (Қостанай обл.), Тақыр-Төбе кешені (Қызылорда обл.), Қыз Өрмекші обасы (Павлодар обл.) және тағы басқалары. Осы археологиялық олжалар оқушыға тарихи зерттеу жүргізудің нақты мысалын ұсына алады.

Әдістемелік ұсынымдар:

1. Сабақ жоспарын құрастыру кезінде оқушылардың жас ерекшелігіне қарай тарихи деректі ұсыну деңгейін анықтаңыз (мысалы, 5-сыныпта – көрнекі сипаттау және сұрақтар арқылы, 8–9-сыныпта – интерпретация және дәлел келтіру);

2. Музейлер мен археологиялық қорықтарға виртуалды немесе нақты экскурсия ұйымдастыру арқылы, оқу мақсатына сәйкес тапсырмалар әзірлеңіз;

3. Өңірлік дереккөздердің интерпретациясын жасауда оқушылардың жеке ұстанымын білдіруіне мүмкіндік беретін тапсырмалар құрастырыңыз: «Бұл олжа неліктен маңызды?», «Ол қандай кезеңге жатады?», «Жергілікті халықтың өмір сүру салты туралы қандай мәлімет береді?»;

4. Тарихи концепттермен (мысалы, «маңыздылық», «интерпретация») байланыстыра отырып дерекпен жұмыс істеу ұсынылады;

5. Оқушыларға фотосурет, картограмма, сипаттамалық мәтін, бейнежазба және сараптамалық пікірлер негізінде дереккөзді талдауға бағытталған тапсырмалар беріңіз;

6. Сабақта қолданылатын жергілікті деректерді археологтармен, музей мамандарымен бірлесіп, ғылыми тұрғыдан іріктеуге кеңес беріледі.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабақ тақырыбы: «Алтын адам» археологиялық олжасы.

Зерттеу сұрағы: Есік обасынан табылған «Алтын адам» кім болды?

Оқу мақсаты: 5.2.2.4 Есік обасынан табылған «Алтын адам»

археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау;

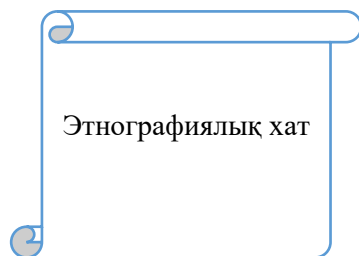
Тарихи концепт: маңыздылық, интерпретация

Кіріспе

Алматының күншығыс жағында 50 шақырымдай жерде, Іле Алатауының баурайындағы жазықта 40-тан астам оба орналасқан. Соның ішінде Есік обасы бар. Оны 1969-1970 жылдары Жетісу археологиялық экспедициясы (жетекшісі К. Ақышев, мүшелері Б. Нұрмұханбетов, А.Г. Максимовалар) зерттеген. Бұл маңдағы сақ дәуірінен сақталған обалар бірнеше топқа бөлінеді. Мұның ішінде ең көрнектісі – үлкен Есік қорымы. Қорым құрамында

солтүстіктен оңтүстікке созыла 3 км² жерді алып жатқан 45 топырақ (диаметрі 30-90 м, биіктігі 4-15 м) оба бар. Арасынан алты үлкен оба қазылды, бұлардың қатты тоналған үшеуінен заттай дерек кездеспеген. Төртіншісінен үлкен төртбұрышты қабір ішіне басын батысқа қарата бірге жерленген екі адамның мүрдесі, темір түйреуіш, көптеген алтын жапсырмалар табылды. Есік обасы біздің заманымыздан бұрын V-IV ғасырларда өмір сүрген сақ тайпаларының тарихы мен мәдениетінен хабар беретін аса көрнекті ескерткіш. Обадан табылған 4 мыңнан астам бұйымдардың көбі алтыннан жасалған. Алтыншы оба – әлемдік маңызы бар “Алтын адамның” табылуы себепті ғылым мен мәдениетке “Есік обасы” деген атпен енді. Сақ ханзадасы диаметрі 60 м, биіктігі 6 м обаның астындағы шырша бөренелерден жасалған ағаш қабірге қойылған. Мұның өзі бүйірдегі қосымша қабір, ал негізгі қабір толығынан тоналып кеткені анықталды. Ханзада 4 мың алтын әшекей тағылған киімімен, қару-жарақ, ыдыс-аяғымен жерленген.

1. Астана қаласындағы ұлттық музейге виртуалды саяхатқа барып, этнографиялық хат жазу

https://city3d.kz/nash-gorod/149-nacional_museum_kazakhstan.html (қаралған күні 19.09.25 ж.)

2. Тарихи дереккөз 1969 жылы археолог-ғалым К.Ақышев Есік обасынан «Алтын адамды» ашты. Ол 17-18 жас шамасындағы сақ ханзадасы шамамен б.з.б IV-III ғасырларда өмір сүрген. Бұл тарихта «Алтын киімді адам» деп

аталып, сақ мәдениетінің бірегей үлгісі болды. Басына алтын қапсырмамен қапталған шошақ бөрікті сәнді баскиім киген. Бөріктің биіктігі -70 см. Баскиімі жылқы, барыс, таутеке, құс бейнеленген. 150-дей алтын қапсырмамен, тоғамен сәнделген. Ханзаданың мойнында ұшы жолбарыстың басы сияқты жасалған алтын алқасы болған. Үстіне мата көйлек киген. Ол алтын қапсырмалармен әшекейленген. Қару ілетін аспалы белдікке алтын қапсырмалар мен

жолбарыс басының бедері бейнесі бар өткерме шегеленген. Белдіктің сол жағына бұлан мен ат пішінінде жасалған екі алтын әшекей жапсырылған.

3. тапсырма: QR-код арқылы пазлды құрастырып, суретпен танысыңыз.

«Алтын адам» туралы дереккөзбен жұмыс алгоритмі

- табылған жері-----
- зерттеген ғалым-----
- хронологиясы-----
- аңдық стильдің қандай белгілерін атаңыз -----

– тарихи маңызы-----

№4 тапсырма: Алтын адамның бас киімі

«Алтын киімді
адамның» баскиімі

Сақтардың ғарыш туралы түсінігінің мысалы Есік обасынан табылған сақ көсемінің баскиімі болып табылады. Баскиімнің алдыңғы жағында ғарыштың бейнесі ретінде күн-қанатты аттар мен төрт алтын жебе салынған. Бұл күннің өз жолында айналып шығатын үш әлем мен дүниенің төрт бұрышындағы билігінің ерекше белгісі саналады. Сақтар алдыңғы жақ деп дүниенің шығыс бөлігін, артқы жақ ретінде батысты есептейді. Баскиімнің жалпы мағынасы құдайдың көсемге бүкіл мифологиялық ғарыштағы билікті тапсыруын білідреді. Көсем дүниенің кіндігі ретінде қабылданып, оның киіміндегі символдар қоршаған ортаны туралы түсінігін көрсетті. Ою-өрнектердің өзінді мәні бар. «Алтын атулар» мен «ағаштар» билеушіге бағынышты әлемді сипаттайды. Сақтардың

түсінігінше көсем де күн тәрізді әлемнің ортасында тұрып айналасын түгелдей бақылай алады. Баскиімдегі ешкі мүйізді, арқасында алтын жебелер өсіп тұрған қанатты алтын пырақтардың мәні зор. Бұл мифологиялық бейнелер: құс аспанды, жылқы жерді, ешкі жер астын, қанаты жебелер дүниенің төрт бұрышын білдіреді.

QR-код арқылы сұрақтарға жауап беріңіз

Сабақ үлгілері:

6 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. X ғасыр – XIII ғасырдың басындағы Қазақстан

Сабақтың тақырыбы: Халықаралық байланыстардың дамуындағы Ұлы Жібек жолының рөлі

Зерттеу сұрағы: Ұлы Жібек жолы халықаралық байланыстардың дамуына ықпал етті ме?

Оқу мақсаттары:

6.4.2.2 Ұлы Жібек жолының халықаралық қатынастардың дамуындағы орнын анықтау

X-XIV ғасырдағы Ұлы Жібек Жолы

Тарихи концепт: дәлел, өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар; маңыздылық; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері

Кесте бойынша орындау.

«INSERT» кестесі бойынша тұжырым жасау

+	✓	?	-
Жаңа ақпарат	Ойымды растайды (білемін)	Мені ойландырады (толғандырады)	Менің пікіріме қарсы (түсініксіз)

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

1-тапсырма. Алматы қаласы мен Алматы облысының Ұлы Жібек жолы аумағына кіретін жолдарын картада көрсету арқылы дәлелдеу.

Дереккөздер: Казахстанский отрезок Великого Шелкового пути в серийной номинации ЮНЕСКО/ Байпаков, К. М. Воякин, Д. А. ... – Алматы : [Б. и.], 2011. - 152 с.

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

2-тапсырма. Ұлы Жібек жолының маңызын айқындау.

Дереккөз: <https://abai.kz/post/16794> (қаралған күні 19.10.25 ж.)

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

«IDEA» формуласы бойынша талдау жасау.

I identify-тарихи оқиғалардың себептерін анықтау	
D describe- сәйкесінше дәлелдерді сипаттау	
E explain-осы себептердің тарихи оқиғаға қалай ықпал еткенін түсіндіру	
A analyze- осы себептердің маңыздылығына талдау жасау	

5-тапсырма. Ұлы Жібек жолының маңызын талдау.

Дереккөз: <https://surak.baribar.kz/688010/> (қаралған күні 19.10.25 ж.)

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

PEST» талдау әдісін қолдана отырып, Ұлы Жібек жолының орны қандай екендігін анықтаңдар.

P- political

E-economical

S-social

T-technical

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

6 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. X ғасыр – XIII ғасырдың басындағы Қазақстан

Сабақтың тақырыбы: Ортағасырлық Қазақстанның экономикалық және мәдени дамуына Ұлы Жібек жолының ықпалы

Зерттеу сұрағы: Ұлы Жібек жолы ортағасырлық Қазақстанның экономикалық және мәдени дамуына қалай әсер етті?

Оқу мақсаттары:

6.4.2.1 Ұлы Жібек жолының қала мәдениетінің дамуына әсерін анықтау;

6.4.1.1 көшпелілер мен отырықшылар арасындағы өзара экономикалық байланыстарын анықтау.

Тарихи концепт: ұқсастық пен айырмашылық; маңыздылық; интерпретация.

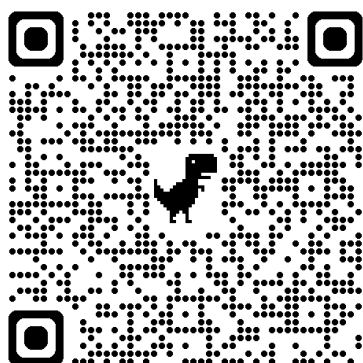
Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Картадан дереккөздер бойынша Талхиз, Қойлық, Ақтам, Қарамерген қалаларын көрсету және оларды сипаттау.

Талхиз/Талхир қаласы Дереккөз: https://issykrm.kz/?page_id=274 (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Қалаларды сипаттау
Ақтам қаласы Дереккөз: https://kk.encyclopedia.kz/index.php/%D0%90%D2%9B%D1%82%D0%B0%D0%BC_%D2%9B%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8B (қаралған күні 12.11.25 ж.)	
Қойлық /Қаялық қаласы Дереккөз: https://el.kz/koilik_kalashigi_26531/ (қаралған күні 12.11.25 ж.)	
Қарамерген қалашығы Дереккөз: https://tsnik.kz/kz/normativno-pravovye-akty/170488/ Дереккөз: https://www.balqash-oniri.kz/e/action/ShowInfo.php?classid=6&id=2450 (қаралған күні 12.11.25 ж.)	

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.
Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

QR арқылы жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдана отырып, талдау жасау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері «IDEA» формуласы бойынша талдау жасау.

I identify-тарихи оқиғалардың себептерін анықтау	
D describe- сәйкесінше дәлелдерді сипаттау	
E explain-осы себептердің тарихи оқиғаға қалай ықпал еткенін түсіндіру	
A analyze- осы себептердің маңыздылығына талдау жасау	

Сабақ үлгілері:

7 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. Отарлау және ұлт-азаттық күрес

Сабақтың тақырыбы: Қазақстанның Ресей империясына қосылуының аяқталуы

Зерттеу сұрағы: Қазақстанның оңтүстік аймақтарының Ресей империясына қосылуының ерекшеліктері қандай?

Оқу мақсаттары:

7.3.1.2 Қазақ хандығының ішкі саяси жағдайын талдау;

7.3.2.2 Қазақ хандығының сыртқы саясатының нәтижелерін анықтау

Ұзынағаш шайқасы-1860 ж

Тарихи концепт: дәлел, маңыздылық, интерпретация

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

Қоқан-орыс әскерлерінің арасындағы ірі шайқас 1860 жылы 19-21 қазанда Ұзынағаш түбінде және Қарақастек өзені бойында өтті. Үш күнге созылған соғыс тарихта «Ұзынағаш шайқасы» деген атпен қалды.

1-тапсырма. Төмендегі дереккөздермен жұмыс.

<https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8657#:~:text> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://e-history.kz/kz/news/show/50000205> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

https://el.kz/content-6013_5125/ (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Ұзынағаш шайқасы туралы ПТМС формуласына салып талдаңдар.

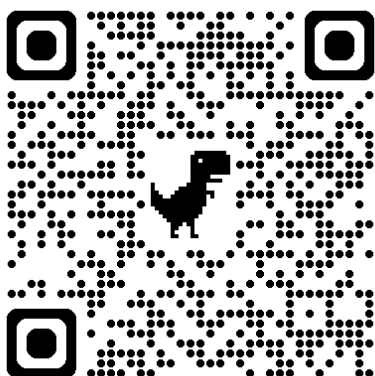
Позиция (мен солай ойлаймын,...)

Түсіндіру (... себебі,...)

Мысал (мен мұны мынандай мысалдар арқылы дәлелдей аламын...)

Салдар (айтылған мәселе бойынша мынандай қорытынды жасаймын...)

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

QR арқылы жергілікті дереккөзбен танысу және оны кестеге салу.

INSERT кестесі бойынша тұжырым жасау

+	✓	?	-
Жаңа ақпарат	Ойымды растайды (білемін)	Мені ойландырады (толғандырады)	Менің пікіріме қарсы (түсініксіз)

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

ЖИ. Diffit- сабаққа арналған ресурстар генераторы.

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

Контекстік тапсырмаларды тарих сабағында қолдануға арналған әдіс-тәсіл үлгісі. Бұл ұсыныс мұғалімге 5–8 сынып оқушылары үшін дереккөзбен

жұмыс жасауда контексті түсіну, сұрақ қою, және дәлел келтіру дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

7 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. Отарлау және ұлт-азаттық күрес

Сабақтың тақырыбы: Қазақстанның Ресей империясына қосылуының аяқталуы

Зерттеу сұрағы: Қазақстанның оңтүстік аймақтарының Ресей империясына қосылуының ерекшеліктері қандай?

Оқу мақсаттары:

7.3.1.2 Қазақ хандығының ішкі саяси жағдайын талдау;

7.3.2.2 Қазақ хандығының сыртқы саясатының нәтижелерін анықтау

Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Верный бекінісі туралы сілтемелерді оқу және контекстпен жұмыс істеу

Дереккөз: https://kaz.inform.kz/news/158-zhyl-buryn-vernyy-bekinisinin-negizi-salyndy_a2512887/ (қаралған күні 11.11.25 ж.)

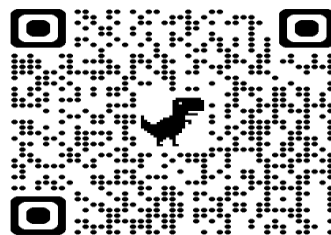
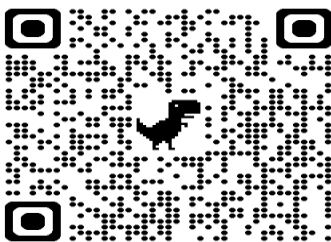
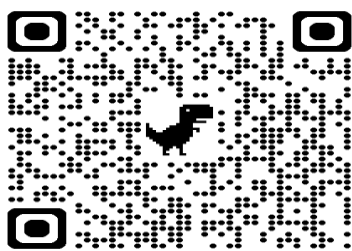
Тарихи дереккөздермен жұмыс істеу үшін хронологиялық, тарихи-генетикалық, тарихи-салыстырмалы және тарихи-типологиялық әдістер пайдаланылады. Сондай-ақ жазба көздерін талдау үшін палеография және эпиграфика сияқты қосалқы тарихи пәндер, сондай-ақ заттай ескерткіштерді зерделеу үшін жаратылыстану-ғылыми әдістер де қолданылады.

Аталған әдістерді кешенді түрде қолдану білім алушылардың тарихи дереккөздерді жан-жақты, жүйелі және сын тұрғысынан талдау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Хронологиялық әдіс тарихи оқиғалар мен құбылыстардың уақыттық ретін, бірізділігі мен сабақтастығын анықтауға бағытталса, тарихи-генетикалық әдіс олардың пайда болу себептерін, даму кезеңдерін және ішкі заңдылықтарын ашуға көмектеседі.

Тарихи-салыстырмалы әдіс әртүрлі тарихи кезеңдер мен аймақтардағы ұқсас құбылыстарды салыстыру арқылы ортақ және айрықша белгілерді анықтауға мүмкіндік береді, ал тарихи-типологиялық әдіс тарихи дереккөздерді мазмұны мен функциясына қарай жіктеуге және жалпылауға жағдай жасайды.

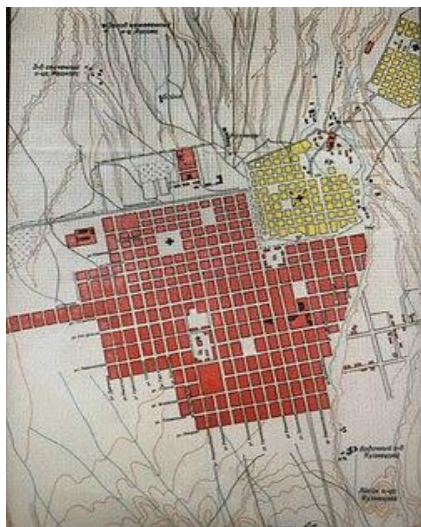
Палеография мен эпиграфика жазба дереккөздердің мәтінін дұрыс оқуға, жазу ерекшеліктерін, материалын, жасалу уақытын және түпнұсқалығын анықтауға бағытталған болса, жаратылыстану-ғылыми әдістер (радиокөміртектік талдау, дендрохронология, археометриялық зерттеулер және т.б.) заттай дереккөздердің мерзімін нақтылауға, олардың физикалық-химиялық құрамын зерттеуге және тарихи ақпараттың дәлдігін арттыруға ықпал етеді.

Осы әдістерді оқу үдерісінде жүйелі пайдалану тарихи ойлауды дамытуға, дереккөздермен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға және білім алушылардың зерттеушілік құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

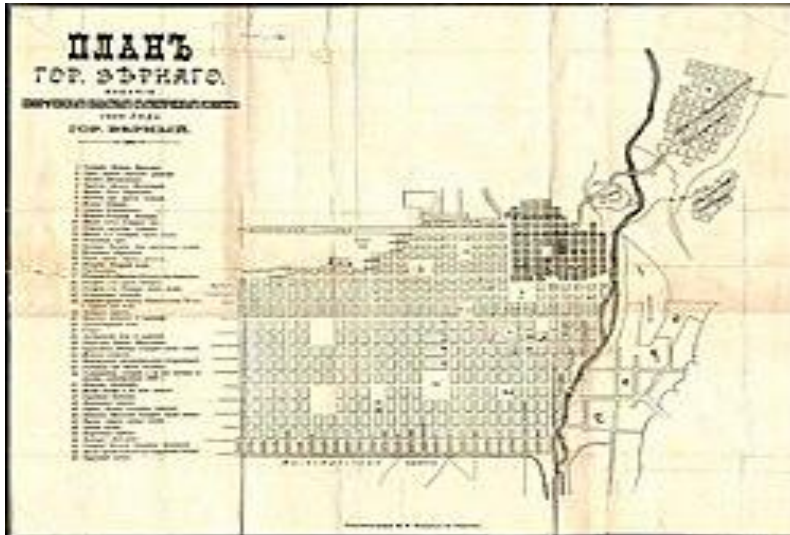
QR арқылы дереккөздермен танысу және тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы талдау.

№1.

Верный бекінісі.

№2.

№3.

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Хронологиялық әдіс: Оқиғаларды қатаң уақыт реттілігімен зерттеу.

Хронология:	Оқиғалар:
1.	
2.	
3.	
4.	

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері.

Тарихи-генетикалық әдіс: Себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, құбылыстардың дамуын олардың өткен жағдайынан қадағалау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

Тарихи-салыстырмалы әдіс: Ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау үшін тарихи құбылыстар мен процестерді салыстыру.

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

7 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақстан Ресей империясының құрамында

Сабақтың тақырыбы: Жәрмеңке саудасының дамуы

Зерттеу сұрағы: Қазақстанда неліктен жәрмеңке саудасы дамыды?

Оқу мақсаттары:

7.4.2.2 сауда қатынастарына жәрмеңкелердің әкелген өзгерістерін анықтау

Қарқара жәрмеңкесі

Тарихи концепт: дәлел, себеп пен салдар, маңыздылық

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

Қарқара - Жетісу облысының Жаркент уезіне қарайтын жайлау және әйгілі халықаралық жәрмеңке орталығы болатын. 16 болыстан тұратын албан тайпасының атақонысы еді. Оның 13 болысы Жаркент уезіне, қалған үшеуі Верный уезіне қарады.

Дереккөз: <https://turkystan.kz/article/64467-ar-ara-zh-rme-kesi> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

Дереккөз: <https://iie.kz/?p=2536> (қаралған күні 09.11.25 ж.)

Дереккөз: <https://yandex.kz/yanswers/c/madeniet-pen-oner/q/karkara-zharmenkecinin-tarihy-kanday-4067405716> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

Қарқара жәрмеңкесі

- Дереккөзде қандай маңызды тарихи фактілер көрініс тапты?
- Автор сурет жасап, қандай мақсат қойды?
- Автордың бейнеленген оқиғаларға көзқарасы қандай деп ойлайсындар?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

«Джигсо» немесе «Оймышты ара» және «Ажурная пила».

Бұл ұжымдық оқыту әдісі. Мақсаты: жалпы мәселені алдымен жұпта, сосын ұжымда талқылау. Қолданылуы: Алдымен сынып 4-5 топқа бөлініп отырады – бұл жұмыс немесе бастапқы топтар деп аталады. Мәтін немесе тапсырма 4 бөлікке бөлініп дайындалады. Бірдей мәтін бөлігін алған білім

алушылар енді эксперт топтарын құрады, яғни эксперт топтар басқа топ құрады онда әр түрлі үй тобынан келгендер, әртүрлі мәтіннің бөліктерін талдайды. Бастамас бұрын бастапқы топтардағы мәтінді мұқият меңгеру қажет себебі эксперт топтарға түсіндіруге жауапты екенін түсіну керек. Келесі кезекте бастапқы топтар қайта табысып, үйреніп келген бөліктерінің мазмұнын ортаға салады. Педагог үйреніп келген мәтінге сай тапсырма немесе жаттығу береді. Осылайша ұжым мүшелері бірін – бірі оқытуға, сол арқылы ойлануға үйренеді.

Стратегия тақырыптың мазмұнын жақсы меңгеру, оқығанды есте сақтау үшін тиімді әдіс болып табылады.

Мәтін немесе тапсырма 5 бөлікке бөлініп дайындалады. Бірдей мәтін бөліп алған білім алушылар енді эксперт тобына барады.

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

7 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақ-жоңғар соғыстары

Сабақтың тақырыбы: Қазақ-жоңғар шайқастары

Зерттеу сұрағы: Неліктен Аңырақай шайқасы қазақ-жоңғар соғысындағы түбегейлі бетбұрыс деп саналады?

Оқу мақсаттары:

7.3.2.1 Жоңғар шапқыншылығына қарсы күресте танылған хандар мен батырлардың рөлін түсіндіру

Аңырақай шайқасы-1729 ж

Тарихи концепт: маңыздылық; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма.

<https://egemen.kz/article/181913-anhyraqay-shayqasy-qay-dgerde-boldy>

(қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://e-history.kz/kz/video/show/33590> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

https://www.youtube.com/watch?v=qLV5_doPVuw (қаралған күні 08.11.25 ж.)

<https://bilimger.kz/109977/> (қаралған күні 08.11.25 ж.)

<https://abai.kz/post/112622> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://el.kz/a-yra-ay-shay-asy--aza-zho-ar-so-ysynda-y-aza-batylary-23029/> (қаралған күні 09.11.25 ж.)

<https://bilim-all.kz/article/4058-Anyraqai-shaiqasy> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

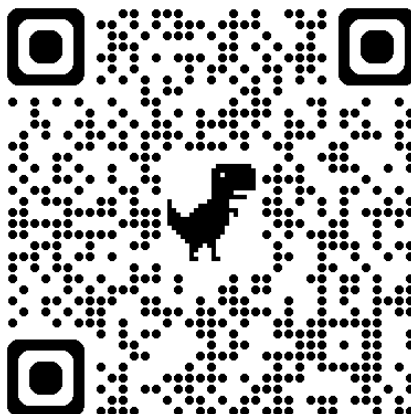
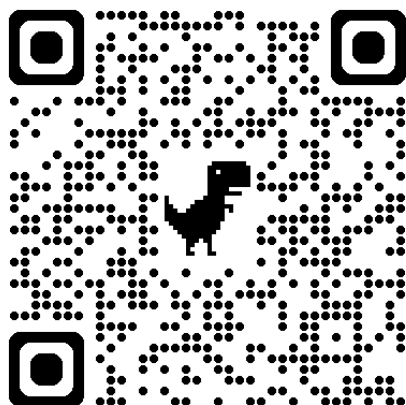
Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Аңырақай шайқасы

- 1) Шайқас не себепті «Аңырақай» деп аталды?
- 2) Аңырақай шайқасы қай жылы болды?
- 3) Аңырақай шайқас қай жерде өтті?
- 4) Дәстүр бойынша шайқастың алдында қандай батырлар жекпе-жекке шықты? Нәтижесі қандай болды?
- 5) Аңырақай шайқасының нәтижесі қандай болды?
- 6) Жонғарлар не себепті жеңіліп қалды?
- 7) Аңырақай шайқасының тарихи маңыздылығы қандай?

Аңырақай шайқасына «Түбегейлі бетбұрыс» деп баға беру үшін оның негізгі критерийлері:

- Ерекше? Атақты?
- Есте қалатын?
- Жаңғырық?
- Нәтижелі?
- Айрықша, мәнді?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

«Дейін-кейін» әдісі

Сипаты : Сыни ойлауды дамытатын технологиялық әдіс.

Ол сабақтың 1-ші кезеңінде білім алушылардың білімінің белсенді болуына арналған әдіс. Сонымен қатар рефлексия кезеңінде де қолданылады.

Қалыптастырады:

Оқиғаларға болжам жасай білу;

Белгілі және белгілі емес фактілерді анықтай білу;

Өз ойын жеткізе білу;

Салыстыру және қорытынды жасай білу.

Екі бағаннан тұратын кестедегі “Дейін “ деген бөлігіне білім алушылар сабақ тақырыбы, тапсырмаларды орындау тәсілі жайында болжамдарын жазады.

“Кейін” бөлігі сабақтың соңында жаңа тақырыпты меңгеріп, эксперимент жүргізілген соң, мәтін оқытылған кезде толтырылады.

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

«Атаулар туралы үш сұрақ» әдісі

Мұғалім сабақ басында жаңа тақырып бойынша үш терминді тақтаға жазып,

білім алушыларға осы атауларға қатысты келесі сұрақтарға ауызша (жазбаша)

жауап беруді тапсырады:

Қайда? Бұл терминдерді сіз бұрынырақта қайда және қандай мағынада кездестіріп едіңіз?

Қалай? Өткен тақырыптардан осы атауларды қолданудың мысалдарын келтіре аласыз ба?

Қандай? Осы сабақта бұл атаулар қандай қолданыста болады деп ойлайсыз?

Әдеттегідей бұл жұмысты білім алушылардың жеке, жұппен (шағын топ ішінде)

ауызша немесе жазбаша орындауы ықтимал. Содан кейін мұғалім бірнеше білім алушының пікірін тыңдайды.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

«Құрастыр және жауап бер» әдісі. Сабақта білім алушылар өз сұрақтарын құрастырады да, сосын соларға жауап береді.

ЖИ. Tome, Gamma, Slidebean -Презентациялар жасауға арналған платформалар

Зерттеу-жобалау жұмыстарын ұйымдастыруда тарихи дереккөздерді қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар

Зерттеу-жобалау жұмыстарын ұйымдастыруда тарихи дереккөздермен жұмыс жасау оқушыны зерттеушілікке, талдауға және дәлелді қорытынды

жасауға үйретеді. Мұндай жұмыс тәсілдері тарихи сауаттылық пен академиялық адалдықты да қалыптастырады.

Мұғалімге арналған практикалық ұсынымдар:

- Тақырыпты оқушының қызығушылығына бейімдеу (өңірлік, отбасылық тарих, тарихи тұлғалар)
- Жас ерекшеліктерін ескеру: 5–6 сыныптарда қарапайым мәтіндер мен визуалды дереккөздер, 7–9 сыныптарда құжаттармен, 10–11 сыныптарда интерпретациямен жұмыс.
- Зерттеу жүргізу барысында бағыттап отыру (гипотезаны нақтылау, сұрақ қою, ізденіс дағдыларын дамыту)
- Цифрлық ресурстар мен мұрағаттарды қолдануға үйрету

Зерттеу-жобалау қызметінде тарихи дереккөздерді тиімді қолдану білім алушыны дербес ойлауға, ғылыми негізделген шешім қабылдауға, және деректерге сүйеніп интерпретация жасауға жетелейді.

Зерттеу жобалау жұмысын ұйымдастырылуының мақсаты:

Зерттеу жұмысы 6 сынып Қазақстан тарихы пәні бойынша III тоқсанның оқу мақсаттарын негізге ала отырып, 6.3 XIII-XV ғасырдың бірінші жартысындағы Қазақстан бөлімі бойынша алынған тақырыптар:

Моңғол империясының құрылуы. Зерттеу сұрағы: Моңғолдар мемлекеттілік деңгейге қалай жетті? Бұл тақырып бойынша 1 сағат берілген. Осы тақырыпты кеңінен қалай өтуге болады деген сұрақ туындаудың нәтижесінде сабақ тақырыбына зерттеу жұмыстарын жүргізуді қарастырдым. Осы тақырыпты кеңінен талқылау үшін сабақ жоспарын ұсынамын.

Тарихи дереккөздер: Себеп және салдар контекстіне негізделген мәтіндік, бейнебаян, карталық тест тапсырмалар

Оқу пәні:	Қазақстан тарихы
Сынып:	6 сынып
Сабақ тақырыбы:	Моңғол империясының құрылуы. Зерттеу сұрағы: Моңғолдар мемлекеттілік деңгейге қалай жетті?
Оқу мақсаты:	6.2.2.3 көшпелілердің әскери өнеріндегі жетістіктерін сипаттау; 6.3.1.6 картаны қолдану арқылы XIII-XV ғасырлардағы мемлекеттердегі саяси процестерді түсіндіру
Тарихи концепт:	Тарихи талдау және түсіндіру

1 қадам: Білім алушыларға сабақтың тақырыбын таныстыру үшін «Моңғол мемлекеті» жайлы бейнефильм көрсетіп, төмендегі сұрақтар бойынша талдау жасату.

- ☐ Нені көрдіңдер?
- ☐ Нені түсіндіңдер?

- ☐ Қандай сезімде болдыңдар?
- ☐ Қандай қорытындылар шығаруға болады?

Бейнеролик: <https://youtu.be/etJlViYuMdo?si=K9BUUmD7ZCnLbA73>

(қаралған күні 11.11.25 ж.)

Дереккөз: e-history.kz Моңғол империясының құрылуы. (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Дереккөз: «Моңғол империясының құрылуын» дерекпен танысып, Time Line» уақыт сызығын құру

Моңғол империясының құрылуындағы маңызды тарихи оқиғалар мен мерзімдерді таңдап алып, сызық бойына орналастыру

2.Ең маңызды бір тарихи оқиғаны таңдап алып, моңғол империясы үшін неліктен аса маңызды екендігін дәлелдейді.

3.Маңызды оқиғаларды картаға түсіру.

Бұл сабақ не үшін зерттеуге лайық деп ойлайсыз. Себебі, Time Line» уақыт сызығын құру білім алушылардың бірнеше маңызды дағдылары мен құндылықтары қалыптатырса, екіншіден Қазақстан тарихы және Дүниежүзі тарихы пәндерін оқытуда пайдалану арқылы білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ аймақтық тарихи оқиғаларға деген қызығушылығын арттыруға болады. Осы зерттеуді жүргізуде ең алдымен дереккөзді талдау алгоритмін ұсынамын.

Дереккөзді талдау алгоритмі

1. Тарихи контексті анықтау

Орталық Азиядағы тайпалық бытыраңқылық:

Шыңғысханның хан көтерілуі:

Әскери ұйымшылдық пен жаңашылдық:

2. Моңғолдар мемлекеттілік деңгейге қалай жеткені туралы тарихи дерек ретінде қарастыру

Bilimland.kz білім платформасы: Моңғол мемлекеттілігінің әскери және этно-саяси құрылымы туралы оқу материалдары ұсынылған

3. Себеп-салдарлық байланыс орнату

Неліктен моңғол тайпаларының бытыраңқылығы Шыңғысханның билікке келуіне жол ашты?

Шыңғысханның әскери дарыны мен көшбасшылық қабілеті Моңғол мемлекеттілігінің қалыптасуына қалай әсер етті?

«Ұлы Яса» заңдар жинағы қабылдануының себебі неде, және ол мемлекеттің дамуына қандай салдар әкелді?

Ондық әскери-әкімшілік жүйе енгізілуі қандай қажеттіліктен туындады, және бұл жүйе империяның кеңеюіне қалай ықпал етті?

Моңғолдардың діни төзімділік саясаты империя ішіндегі этностар мен діндер арасындағы қатынасқа қалай әсер етті?

Құрылтай дәстүрі мемлекеттің саяси тұрақтылығына қандай үлес қосты?

4. Аймақтық өзектілікті көрсету

Сығанақ, Отырар, Ташкент өңірлері - Моңғол шапқыншылығының 3-негізгі бағыттары

Білім алушылардың туған өлкесімен байланысты тарихи оқиғаларды тануы

Аймақтық дереккөздер:

Тарихи деректер

Моңғолдардың Қазақстан аумағына жорықтары туралы жазбалар

Отырар апаты, Жошы ұлысының тарихы

Археологиялық және этнографиялық деректер

Түркі және моңғол тайпаларының қоныстары мен ескерткіштері

Қазба жұмыстары нәтижесінде табылған жәдігерлер

Аймақтық киім үлгілері, салт-дәстүр сипаттамалары

Географиялық деректер

Қазақстанның физикалық картасы, тарихи шекаралар

Жібек жолының аймақтық тармақтары

4. Әлеуметтік-экономикалық деректер

Аймақтағы халық саны, этникалық құрамы

Сауда жолдары, ауыл шаруашылығы, көшпелі мал шаруашылығы

Мәдени деректер

Аймақтық фольклор, аңыздар, эпостар (мысалы, «Оғызнама», «Қобыланды батыр»)

Тарихи тұлғалар мен олардың аймаққа әсері (Жошы хан, Бату хан)

Білім және ғылыми дереккөздер

Қазақстан тарихы оқулықтары

Аймақтық ғылыми-зерттеу институттарының еңбектері

Мектеп бағдарламаларындағы өңірлік мазмұн

жергілікті мұражайлар, архивтер, фольклор үлгілері

Қорытынды жасауда Моңғол империясының құрылуы – әлемдік тарихтағы ең ірі көшпелі империяның қалыптасу үдерісі ғана емес, сонымен қатар Қазақстан мен Орталық Азияның этносаяси, мәдени және мемлекеттілік дамуына терең әсер еткен тарихи кезең. Бұл үдеріс:

Тайпалық бытыраңқылықтан біртұтас басқаруға көшу арқылы мемлекеттіліктің негізін қалады

Шыңғыс ханның реформалары мен әскери жүйесі арқылы жаулап алу жорықтарын тиімді жүргізуге мүмкіндік берді

Алтын Орда мен Қазақ хандығы сияқты кейінгі мемлекеттердің құрылуына тарихи сабақтастық орнатты

Аймақтық деңгейде тіл, дін, мәдениет және басқару жүйесіне ықпал етіп, бүгінгі қазақ қоғамының тарихи тамырын тереңдетті

Осылайша, Моңғол империясының құрылуы – тек жаулап алу тарихы емес, мемлекеттілік пен аймақтық бірегейліктің қалыптасуындағы маңызды кезеңі.

Бұл тақырыпты зерттеу жұмысын білім алушылармен жүргізуде келесі дағдылар қалыптасады:

Танымдық дағдылар

Тарихи ойлау қабілеті: Білім алушылар тарихи оқиғаларды себеп-салдарлық байланыста талдайды, Моңғол империясының құрылуын түсінеді.

Салыстыру және талдау: Әдеби мәтін мен тарихи дерекке сүйене отырып, оқиғаларды салыстырып, қорытынды жасайды.

Мәтінмен жұмыс істеу: «Моңғолдың құпия шежіресі» еңбегінің мазмұнын талдау арқылы әдеби тілмен жұмыс істеу, тарихи дерек болатын оқу құралдарды анықтау дағдылары дамиды.

Коммуникативтік дағдылар

Пікір айту және дәлелдеу: Ел мен жерді қорғау жолындағы күреске қатысты өз көзқарасын білдіріп, тарихи деректермен негіздейді.

Топта жұмыс істеу: Тарихи тақырыптар бойынша пікірталас, презентация, рөлдік ойындар арқылы бірлескен әрекетке үйренеді.

Азаматтық және патриоттық дағдылар

Ұлтжандылық пен елге деген сүйіспеншілік: Қазақ халқының бірлігі мен ерлігі туралы білу арқылы елге деген құрмет қалыптасады.

Жауапкершілік пен тарихи сана: Өткеннің тағылымын түсініп, қазіргі қоғамдағы азаматтық рөлін сезінеді.

Мәдени мұраға құрмет: Моңғол империясының құрылуы – тек саяси оқиға емес, Еуразия халықтарының мәдени, құқықтық және рухани дамуына терең әсер еткен тарихи мұра. Бұл мұра бүгінгі ұлттық бірегейлік пен тарихи сана қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Шығармашылық дағдылар

Көркем жазу және эссе құрастыру: Моңғол империясының құрылуы негізінде шығармашылық жұмыстар (эссе, тарихи драма, көрініс) жазу арқылы тіл байлығы мен ойлау қабілеті дамиды.

Көрнекі құралдармен жұмыс: Хронологиялық кесте, тарихи карта, иллюстрация жасау арқылы визуалды ойлау қабілеті артады.

Бұл дереккөздер арқылы білім алушылар тек тарихи білім алып қана қоймай, ұлттық сана, патриоттық рух, шығармашылық қабілет және сыни ойлау дағдыларын дамытады. Мұндай сабақтар — тұлғаны жан-жақты қалыптастырудың тиімді жолы. Келесі кезекте осы сабақты қызықты әрі түсінікті өткізу үшін жасанды интеллект бағдарламасында презентация ұсынуға болады және сабақты игергенің тест платформасында оңай әрі жылдам ұйымдастыруға болады.

Мәтін: Моңғолдардың Орталық Азияны жаулап алуының негізгі себебін анықтап, салдарын сипаттаңыз.

Отырарды қорғаудағы қала халқының ерлігіне баға беріңдер.

Отырарды қоршауға алған Монғол әскерлерінің бағыттарын картаға орналастырыңдар.

2 - қадам: Білім алушының бейне баяннан және мәтіннен түсінгенің анықтау мақсатында тапсырма беру. Ол үшін дереккөзбен жұмыс жасау алгоритмін беремін.

Дереккөзбен жұмыс алгоритмі

Дереккөзді анықтау

Мәтін, сурет, карта, кесте, ән, жыр, ауыз әдебиеті, тарихи құжат, статистика, т.б.

Дереккөздің түрін және қайдан алынғанын белгілеу.

Мазмұнын оқу және түсіну

Дереккөзді мұқият оқып шығу.

Негізгі ойды, автордың көзқарасын, тарихи кезеңін анықтау.

Негізгі ақпаратты бөліп көрсету

Маңызды даталар, есімдер, оқиғалар, себеп-салдар байланысы.

Кілтті сөздер мен ұғымдарды белгілеу.

Білім алушылар тапсырма алгоритмі бойынша нақты орындау қадамын ала отырып, тапсырманы жеңіл шешуге мүмкіндік алады. Тапсырма ұйымдастыруда дереккөздің түрлерін кеңінен пайдалануға немесе ұсынуға болады.

Келесі қадам сабақты қорытындылау бойынша алгоритм ұсыну.

Сұрақтар қою

Бұл дереккөз не туралы?

Қандай тарихи оқиғаға қатысты?

Қандай дәлелдер келтірілген?

Бұл дереккөз қаншалықты сенімді?

Салыстыру және талдау

Басқа дереккөздермен салыстыру.

Ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау.

Автордың көзқарасы мен деректің объективтілігін бағалау.

Қорытынды шығару

Дереккөздің тарихи маңызы қандай?

Ол қандай сұрақтарға жауап береді?

Қандай жаңа ақпарат алынды?

Рефлексия және пікір білдіру

Білім алушының жеке көзқарасы.

Дереккөздің оқу мақсатына сәйкестігі

Осылайша біз осы оқу мақсаттарының нақты орындалуына көз жеткізе аламыз. Мұнда білім алушылардың оқу мақсаттарын игерді немесе игере алмады деген шешімді алуға болады.

Келесі тақырып зерттелетін тақырып:

Оқу пәні:	Қазақстан тарихы
Сынып:	6 сынып
Сабақ тақырыбы:	Қазақстандағы моңғол шапқыншылығы. Зерттеу сұрағы: Неліктен Шыңғыс хан әскерлері Отырарды алты ай бойы ала алмады?
Оқу мақсаты:	6.3.1.6 картаны қолданып XIII-XV ғасырлардағы мемлекеттердегі саяси процестерді түсіндіру 6.3.1.5 Отырарды қорғаудағы қала халқының ерлігін сипаттау
Тарихи концепт:	Тарихи талдау және түсіндіру

Бұл тақырып 2 сағатқа жоспарланған. Бірінші сабақты мектепте ұйымдастыра отырып, білім алушыларға жаңа тақырыпты игеруге қатысты тарихи дереккөздер ұсынылады: Бейнесюжет, тест тапсырма,

күні 11.11.25 ж.)

Сабақтың басында «Егер сен Шыңғыс ханның орнында болсаң...» деген рөлдік тапсырма беріледі. Ал екінші сабақты саяхат сабақ ретінде ұйымдастыру ұсынылады. Сабақты қызықты өткізу үшін білім алушыларға «Отырар қаласына тұрғылықты халқы мен қатысушы хан мен батырлардың рөлін» сомдау ұсынылады. Рөлдік ойыннан кейін білім алушылардан сұхбат алынады.

Топтық жұмыс: Монғолдардың Орталық Азияны жаулап алуының негізгі себебін анықтап, салдарын сипаттаңыз.

Отырарды қорғаудағы қала халқының ерлігіне баға беріңіздер.

Отырарды қоршауға алған Монғол әскерлерінің бағыттарын картаға орналастырыңдар.

Сабақ соңында Отырардың моңғол әскерлерінің басып алуынан аман қалуы мүмкін бе еді? деген сұраққа рефлексиялық эссе жазу

Контекстік тапсырма мысалы: Сенің ойыңша, Шыңғыс ханның билігі әділетті болды ма? (Өз көзқарасыңды білдір: халыққа, жауынгерлерге, жауларына қалай қарады?)

Тарихи рөлдер мен шешім қабылдау арқылы білім алушылардың сыни ойлауын дамыту

Оқиғаға ену арқылы тарихи дерек пен қазіргі өмір арасындағы байланысты сезіну

Padlet, Jamboard – Империя картасы (білім алушылар жаулап алған аймақтарды белгілейді)

Wordwall, LearningApps – «шыңғыс ханның ұлдарын» интерактивті сәйкестендіру тапсырмасы

Genially, Canva – «Ел бірлігі» тақырыбында инфографика жасау

Google Earth – Отырар қаласы мен Баласағұн қаласының орналасқан жерінің географиялық орналасуын көрсету

Өңірлік дереккөздермен жұмыс

Тарихи контекстті анықтау: монғол шапқыншылығы, Отырар қаласының шайқас алдындағы жағдай.

Шайқастың мерзімі, географиялық орны, қатысушылар, нәтижесі сияқты деректерді бөліп көрсету.

Монғолдардың құпия шежіресінен үзінділерді талдау: босқындық, бірлік, күрес рухы.

Себеп – салдарлық байланыс орнату

Шайқастың нәтижесінде не өзгерді?

Қазақ жасақтарының жеңілісі

Елдің әлеуметтік жағдайы

Бұл өзгерістердің қазақ халқының болашағына әсері қандай?

Сабақты қорытынды алгоритмі

Отырар шайқасының тарихи маңызын тұжырымдау.

Зерттеу сұрағына дәлелді жауап беру.

Жеке пікір мен рефлексия

Білім алушы өз көзқарасын білдіреді: бұл шайқастың бүгінгі ұрпақ үшін қандай тағылымы бар?

Білім алушылар мұнда игеретін дағдылары

Танымдық дағдылар

Тарихи дерекпен жұмыс істеу: дереккөзді талдау, маңызды ақпаратты бөліп алу.

Себеп-салдарлық байланыс құру: оқиғалар арасындағы логикалық байланысты анықтау.

Сыни ойлау: дерекке күмәнмен қарап, бірнеше көзқарасты салыстыру.

Коммуникативтік дағдылар

Пікір айту және дәлелдеу: зерттеу сұрағына жауапты нақты дерекпен негіздеу.

Топта талқылау: бірлесіп жұмыс істеу, пікір алмасу, қорытынды шығару.

Азаматтық және патриоттық дағдылар

Ұлтжандылық: елдің тарихын білу арқылы ұлттық сана қалыптастыру.

Тарихи сана: өткеннің тағылымын түсініп, қазіргі қоғамдағы рөлін сезіну.

Шығармашылық дағдылар

Көркем жазу: эссе, пікір, тарихи очерк жазу.

Карта, хронология құрастыру: визуалды құралдармен жұмыс істеу.

Неліктен Шыңғыс хан әскерлері Отырарды алты ай бойы ала алмады? зерттеу – білім алушылардың тарихи білімін тереңдетіп қана қоймай, ұлттық сана, сыни ойлау, зерттеу дағдылары мен шығармашылық қабілетін дамытатын тиімді оқу әрекеті. Бұл тақырып тарихты сезіну мен елге деген сүйіспеншілікті қалыптастырудың жарқын үлгісі.

Оқу пәні:	Қазақстан тарихы
Сынып:	6 сынып
Сабақ тақырыбы:	Монғол шапқыншылықтарының салдары. Зерттеу сұрағы: Орталық Азияға ең үлкен өзгерісті әкелген кімдер: қыпшақтар ма, әлде монғолдар ма?
Оқу мақсаты:	6.1.1.2 XIII-XV ғасырлардағы мемлекеттердің этноәлеуметтік құрылымын анықтау 6.3.1.8 Қазақстан аумағындағы мемлекеттердің басқару жүйесінің ерекшеліктерін анықтау
Тарихи концепт:	Себеп және салдар

Бұл тақырыпты зерттеудің негізгі мақсаты — тарихи оқиғалардың қазақ жеріне, халықтың әлеуметтік құрылымына, мәдениетіне және мемлекеттілігіне тигізген әсерін жан-жақты талдау, тарихи байланыстардың қалыптасу кезеңін,

оның саяси, экономикалық және мәдени салдарларын түсіндіру арқылы тарихи ойлау қабілетін дамыту көзделеді.

Негізге алатын бағыттар

1. Саяси өзгерістер мен билік құрылымының трансформациясы

Қазақ жеріндегі хандықтар мен тайпалардың билік жүйесіне
моңғолдардың әсері

Жасақ заңдарының енгізілуі және әкімшілік басқару жүйесінің өзгеруі

Қазақ жерінің Алтын Орда құрамына енуі

2. Әлеуметтік-демографиялық салдар

Халықтың жаппай қырғынға ұшырауы, босқындық, қоныс аудару

Құлдық жүйенің күшеюі, алым-салықтың артуы

Әлеуметтік теңсіздіктің тереңдеуі

3. Мәдени және рухани ықпал

Ислам дінінің таралуы мен орнығуы

Жазба мәдениет пен сәулет өнерінің дамуына әсері

Тілдік, этникалық өзгерістер мен салт-дәстүрдің трансформациясы

Ұзақ мерзімді тарихи сабақтар

Қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуына алғышарттар

Ұлттық бірлік пен тәуелсіздікке ұмтылыстың күшеюі

Моңғол шапқыншылығының тарихи жадыдағы орны мен сабақтары

Өңірлік өзектілігі:

Тарихи орындар мен археологиялық ескерткіштер

– Оңтүстік Қазақстанда орналасқан Отырар, Сайрам, Түркістан қалалары
– моңғол шапқыншылығы кезінде үлкен өзгерістерге ұшыраған тарихи орталықтар.

– Отырардың күйреуі — моңғол шапқыншылығының алғашқы және ең ауыр салдарының бірі ретінде өңірлік тарихта ерекше орын алады.

– Жергілікті халықтың тағдыры

– Шапқыншылық салдарынан өңір халқының демографиялық құрамы өзгеріп, көптеген елді мекендер қирады.

– Қоныс аудару, босқындық, әлеуметтік құрылымның өзгеруі — өңірлік деңгейде айқын байқалды.

– Мәдени және рухани ықпал

– Түркістан өңірінде ислам дінінің нығаюы, Қожа Ахмет Ясауи кесенесінің кейінгі салынуы — моңғол билігі тұсындағы рухани жаңғырудың көрінісі.

– Моңғол кезеңінен кейінгі мәдени қабаттар археологиялық тұрғыдан өңірде жақсы сақталған.

Халық жадын сақтау

✓ Ауызша тарих, шежірелер, жергілікті аңыздар — моңғол шапқыншылығының халық санасындағы бейнесін ашады.

✓ Бұл деректер ресми жазбаларда кездеспейтін, бірақ тарихи маңызы бар ақпаратты береді.

✓ Әр аймақтың шапқыншылыққа ұшырау деңгейі, қарсыласу формалары, қалалардың тағдыры әртүрлі болған.

✓ Аймақтық дереккөздер осы айырмашылықтарды нақтылауға көмектеседі.

Аймақтық дереккөздер тарихи зерттеудің тірегі. Олар арқылы біз моңғол шапқыншылығының салдарын тек жалпы деңгейде емес, нақты өңірлік тұрғыда түсіне аламыз. Бұл тарихты терең, жан-жақты және шынайы зерттеудің кепілі. Тарихи дереккөздер: Моңғол шапқыншылығының қазақ жеріне тигізген әсерін жан-жақты талдауға мүмкіндік береді. Жазба деректер – тарихи дәлел, ауызша деректер – халық жадындағы көрініс, ал археологиялық деректер – материалдық растау. Осы үшеуін ұштастыра отырып, терең ғылыми зерттеу жүргізуге болады.

1. Жазба дереккөздер

«Моңғолдың құпия шежіресі» XIII ғасырда жазылған, Шыңғыс ханның өмірі мен жорықтарын баяндайтын негізгі дерек. Моңғол империясының ішкі саясаты мен әскери стратегиясын сипаттайды.

Рашид ад-Диннің «Жами ат-тауарих» еңбегі XIV ғасырда жазылған, моңғол тарихы мен олардың жаулап алған елдер туралы құнды мәліметтер береді.

Мұхаммед Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайырдың шежірелері Қазақ даласындағы тарихи оқиғаларды, моңғол билігінің әсерін сипаттайды.

Парсы, араб, қытай деректері Моңғол шапқыншылығының халықаралық деңгейдегі салдарын көрсетеді (мысалы, Ибн Баттута, Марко Поло жазбалары).

2. Ауызша дереккөздер

– Шежірелер мен аңыздар Қазақ халқының жадында сақталған моңғол шапқыншылығы туралы ауызша әңгімелер, батырлар жыры, тарихи дастандар.

– Жергілікті аңыздар мен фольклор Отырар, Сайрам, Түркістан өңірлеріндегі халық жадындағы оқиғалар.

3. Археологиялық және материалдық дереккөздер

Отырар қаласының қазбалары Моңғол шапқыншылығы кезінде қираған қаланың қабаттары, күйдірілген құрылыс қалдықтары.

Қалалар мен бекіністердің орны Моңғол кезеңіндегі қалалық мәдениеттің өзгерісін көрсететін ескерткіштер.

4. Қазіргі ғылыми еңбектер мен зерттеулер

Тарихшылардың монографиялары:

- М.Қозыбаев, Н.Нұртазин, Б.Еженханұлы еңбектері
- Қазақ тарихы оқулықтары мен ғылыми журналдардағы мақалалар
- ЖОО-лардағы диссертациялық жұмыстар
- Өңірлік тарихты зерттеген магистрлік және докторлық зерттеулер
- Білім алушылардың игеретін дағдылары

Дағды түрі	Қалыптасатын қабілет
Танымдық	Тарихи дерекпен жұмыс істеу, себеп-салдарлық талдау
Коммуникативтік	Пікір айту, дәлелдеу, топта талқылау

Азаматтық-патриоттық	Ұлтжандылық, тарихи сана, туған жерге құрмет
Зерттеушілік	Жобалық жұмыс, дереккөзді салыстыру, қорытынды жасау

Орталық Азияға ең үлкен өзгерісті әкелген кімдер: қыпшақтар ма, әлде монғолдар ма? деген зерттеу сұрақын анықтауда келесі тапсырмаларды ұсынамын:

Салыстырмалы кесте құру

Тапсырма:

- ✓ Қыпшақтардың Орталық Азиядағы рөлі мен ықпалын сипатта.
- ✓ Моңғол шапқыншылығының аймаққа тигізген өзгерістерін анықта.
- ✓ Екі этностың әсерін салыстыр: саяси, әлеуметтік, мәдени тұрғыдан.
- ✓ Қорытынды жаса: қайсысы Орталық Азияға тереңірек өзгеріс әкелді деп ойлайсың?

Мақсаты: себеп-салдарлық байланыс орнату, тарихи салыстыру дағдысын дамыту.

Хронологиялық кесте жасау

Тапсырма: Қазақ даласына қатысты негізгі тарихи оқиғаларды уақыт шкаласына орналастыру.

Мақсаты: Білім алушылардың тарихи оқиғаларды хронологиялық ретпен жүйелеу қабілетін дамыту. Моңғол шапқыншылығының қазақ жеріне тигізген әсерін кезең-кезеңімен талдау. Себеп-салдарлық байланыстарды анықтау арқылы тарихи ойлау дағдысын қалыптастыру. Уақыт шкаласы арқылы визуалды және логикалық құрылыммен жұмыс істеу машығын жетілдіру

Бұл тақырыпты өңірлік тұрғыда зерттеу білім алушылардың тарихи санасын қалыптастырып, туған жердің рөлін терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тарихи дереккөздермен жұмыс істеу арқылы білім алушылардың зерттеушілік және сыни ойлау дағдылары дамиды.

Оқу пәні:	Дүниежүзі тарихы
Сынып:	6 сынып
Сабақ тақырыбы:	Исламның тарихында 610 - 1258 жылдар аралығында қандай басты оқиғалар орын алды?
Оқу мақсаты:	6.3.2.5 ортағасырлық шапқыншылықтар кезіндегі халықаралық қатынастардың сипатын түсіндіру
Тарихи концепт:	Өзгеріс пен сабақтастық

Бұл тақырыпты зерттеудің маңыздылығы білім алушылар тақырыпты зерттеуде:

- Білім алушылар діннің пайда болуы мен таралуының тарихи себептерін түсінеді.
- Исламның мәдениетке, ғылымға, саясатқа әсерін бағалай алады.

– Саяси және экономикалық өзгерістерді талдайды: Әртүрлі халықтардың исламды қабылдау ерекшеліктерін зерттеу — мәдени әртүрлілікті түсінуге жол ашады.

– Сыни ойлау мен тарихи талдау дағдыларын дамытады: себеп-салдарлық байланыс, Балама көзқарастарды талдау, Хронологиялық ойлау, дереккөздермен жұмыс.

– Қазіргі геосаяси жағдайды түсінуге негіз қалайды: Исламның "Алтын ғасыры" кезінде пайда болған жаңалықтар — қазіргі ғылымның негізі.

– Өңірлік өзектілігі мұнда:

1. Қазақстан контекстінде

- Исламның Қазақстанға таралуының негізін түсіну

- Мәдени сабақтастықты тану.

- Қазақ ғұламаларының ислам өркениетімен байланысы.

2. Аймақтық дереккөздермен жұмыс

Оңтүстік Қазақстандағы мешіттер, кесенелер (мысалы, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі) — исламның таралуын дәлелдейтін нақты дереккөздер.

Жібек жолы бойындағы қалалардағы исламның таралуын көрсететін карталар — визуалды дереккөз ретінде қолданылады.

Жергілікті мұражайлар экспозициялар — нақты артефакттармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Тапсырмаларды ұйымдастыруда білім алушыларға бірнеше түрлерін ұсынуға кеңес беремін.

Танымдық тапсырмалар

1. Зерттеу жобасы

Білім алушылар белгілі бір тарихи кезеңді, тұлғаны немесе оқиғаны терең зерттейді.

Мысал: «Аббас халифатының ғылымға қосқан үлесі» немесе «Исламның Қазақстанға таралу жолдары».

Формат: Презентация, постер, эссе, бейнеролик.

2. Хронологиялық кесте құру

Білім алушылар ислам тарихындағы маңызды оқиғаларды ретімен орналастырады.

Мысал: 610–1258 жылдар аралығындағы 10 басты оқиғаны кестеге түсіру.

Формат: Қағазда немесе цифрлық құралдарда (Padlet, Canva).

3. Дебат немесе пікірталас

Сыни ойлау мен аргумент құру дағдысын дамыту.

Мысал: «Омейя мен Аббас халифатының басқару жүйесі қайсысы тиімдірек болды?»

Формат: Топтық пікірталас, рөлдік ойын.

4. Дереккөздермен жұмыс

Білім алушылар тарихи мәтіндерді талдайды, салыстырады.

Мысал: Қожа Ахмет Ясауи туралы жазбалар мен ислам ғалымдарының еңбектерін салыстыру.

Формат: Жазбаша талдау, кесте, эссе.

5. Интерактивті тапсырмалар

Қызығушылықты арттыру, ұжымдық жұмыс.

Мысал: «Ислам тарихы бойынша Kahoot викторинасы» немесе «Тарихи пазл жинау».

Формат: Онлайн платформалар, топтық ойындар.

6. Шығармашылық тапсырмалар

Тарихты көркем түрде түсіну.

Мысал: «Ислам ғалымының күнделігін жазу» немесе «Бағдаттағы бір күн» атты әңгіме жазу.

Формат: Көркем эссе, рөлдік хаттар, сурет салу.

Бұл тақырыпта білім алушылардың қызығушылығын арттырып, тарихи ойлау мен зерттеу дағдыларын дамыту үшін тапсырмаларды әртүрлі форматта ұйымдастыру өте тиімді. Сабақ барысында олар дерекпен жұмыс істеуді, пікір білдіруді және тарихи оқиғаларды бағалауды үйренеді.

Келесі ұсынылғалы отырған тақырып: Неліктен VIII-XII ғасырды ислам мәдениетінің «алтын ғасыры» деп атайды?

Оқу пәні:	Дүниежүзі тарихы
Сынып:	6 сынып
Сабақ тақырыбы:	Неліктен VIII-XII ғасырды ислам мәдениетінің «алтын ғасыры» деп атайды?
Оқу мақсаты:	6.2.2.1 тарихи оқиғалардың өзара байланысын орнату арқылы діндерің әлемдік мәдениетке ықпалын анықтау; 6.2.2.4 Шығыстың ортағасырлық мәдениетінің ерекшеліктерін сипаттау; 6.2.3.1 Шығыс ойшылдары жетістіктерінің маңызын бағалау
Тарихи концепт:	Маңыздылық пен сабақтастық

VIII–XII ғасырлар аралығы ислам мәдениетінің «алтын ғасыры» деп аталады, себебі бұл кезеңде ислам әлемінде ғылым, философия, әдебиет, медицина, сәулет және өнер салаларында орасан зор жетістіктерге қол жеткізілді. Бұл тақырыпты зерттеу білім алушылар үшін тарихи, мәдени және ғылыми тұрғыдан өте құнды. Бұл кезең адамзат өркениетінің дамуына ислам әлемінің қосқан үлесін терең түсінуге мүмкіндік береді.

Бұл тақырыпты зерттеудің маңыздылығы

Идеялық ықпал: Ислам мәдениеті әділеттілік, білімге ұмтылу, сабырлылық, ізгілік сияқты құндылықтарды дәріптеді.

Қоғамдық өзгерістер: Ғалымдар мен ұстаздар қоғамда жоғары мәртебеге ие болды. Медреселер мен кітапханалар білім алудың негізгі орталықтарына айналды.

Саяси сана қалыптастыру: Білім алушылар Ислам философиясы мен ойшылдарының еңбектері (әл-Фараби, әл-Ғазали, Ибн Рушд) аяси этика, мемлекет пен қоғам туралы терең ойлар түсінеді.

Сыни ойлау: ХХІ ғасыр дағдыларының негізі. Бұл тақырыпты зерттеу арқылы білім алушылар тек тарихи білім алып қоймай, ойлау мәдениетін, талдау қабілетін, пікір айту еркіндігін меңгереді.

Енді осы тақырыпты өңірлік өзектілігін Қазақстан контекстінде ұсынсақ:

Отырарда дүниеге келген әл-Фараби ислам философиясы мен ғылымының негізін қалаған тұлға..

VIII ғасырдан бастап ислам діні Қазақстан аумағына тарай бастады, әсіресе Қараханидтер дәуірінде мемлекеттік дін ретінде орнықты..

Түркістан Әл-Фараби, Қожа Ахмет Ясауи, Махмұд Қашқари, Жүсіп Баласағұн исламның «алтын ғасыры» кезеңінде өмір сүрген түркі ғалымдары.

Қазақстан аумағындағы Тараз, Отырар, Сайрам, Баласағұн қалалары — ислам мәдениетінің таралу орталықтары болды.

Тапсырмаларды ұйымдастыру жолдары:

- Танымдық тапсырмалар

- Хронологиялық кесте: ислам мәдениетінің таралуы мен әлем елдеріне әсер ету кезеңдері.

- Себеп-салдарлық диаграмма: Әл-Фараби, Ибн Сина, әл-Хорезми, Омар Хайям сынды ғалымдар пайда болды..

- Салыстырмалы талдау: Аббас халифаты мен Ренессанс: ғылымға көзқарас» қоғамдық өзгерістерге әсері.

- Коммуникативтік тапсырмалар

- Дебат: Ислам мәдениетінің "алтын ғасыры" — адамзат өркениетінің негізі ме?»

- Топтық жоба: Ислам философиясы мен идеялық ықпалы

- Сұхбат құрастыру: Сұхбат тақырыбы: «Ислам ғылымының алтын ғасыры: Әл-Фараби көзқарасы»

- Шығармашылық тапсырмалар

Эссе жазу: «Аббас халифаты мен Ренессанс: ғылымға көзқарас» тақырыбында салыстырмалы

Көрініс қою: «Бағдаттағы Даналық үйі — ғылым мен руханияттың тоғысқан мекені» пікірталас сахнасы.

Инфографика: Ислам идеяларының қоғамдық құрылымға әсері — білім, құқық, басқару.

Ислам идеялары әлем елдерінің қалыптасуына, демократиялық құндылықтардың орнығуына негіз болған. Бұл тақырыпты өңірлік тұрғыда зерттеу білім алушыларға өз елінің тарихи дамуын жаһандық контексте түсінуге, азаматтық сана мен сыни ойлау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Оқытуда білім алушылардың тарихи жазба дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Тарихи жазба дереккөздерге ресми құжаттар, хаттар, естеліктер, күнделіктер, газет-журнал материалдары, замандас куәгерлердің жазбаша естеліктері жатады.

Жазба дерекпен жұмыс істеу дағдыларына бағытталған ұсыныстар:

1. Жазба деректің контексін анықтау:

Сабақта ұсынылған деректің пайда болу уақытын, авторын, көздеген мақсатын анықтау;

Оқушылардан "Бұл дерек қашан және қандай жағдайда жазылған?", "Авторы кім және ол қандай рөлде болды?" деген сұрақтарға жауап іздеуін талап ету.

2. Мазмұнды түсіну және басты идеяларды ажырату:

Деректің негізгі мазмұнын құрылымдық талдауға бағытталған тапсырмалар әзірлеу, Мысалы, деректегі 3 негізгі фактіні немесе оқиғаны анықтау, хронологиялық тізбек құру тапсырмалары.

3. Авторлық ұстанымды анықтау және дәлелге негізделген интерпретация:

Бірнеше дерек негізінде оқушы өз көзқарасын дәлелдеу үшін салыстырмалы талдау жасау.

4. Айғақты дерек пен субъективті пікірді ажырату:

Деректегі объективті тарихи мәлімет пен авторлық пікірді бөліп көрсету тапсырмаларын енгізу;

«Автор бұл жерде нақты қандай фактілер келтіріп отыр?», "Бұл – факт пе, пікір ме?" деген сұрақтармен жұмыс.

5. Қорытынды шығару және дәлел ұсыну:

Білім алушылардан дерекке сүйене отырып тарихи тұжырымдар жасауын сұрау;

Осы дерек негізінде қандай тарихи қорытынды жасауға болады? деген сұрақтарға жауап беру.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы.

Сынып: 10

Сабақ тақырыбы: Қазақ хандығының құрылуы - тарихи үдерістердің заңды нәтижесі. Ақ Орда - Қазақ хандығының негізі

Оқу мақсаттары:

10.3.1.2 - Қазақстанда мемлекеттіліктің қалыптасуының тарихи кезеңдерін түсіндіру;

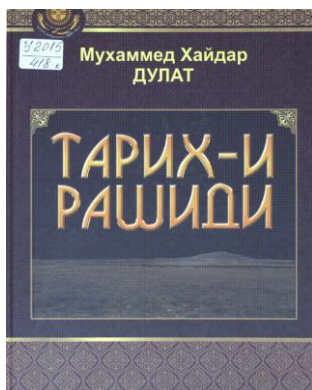
10.3.3.1 -Ақ Орда және Қазақ хандығының тарихи сабақтастығын анықтау

Тарихи түсініктер (концепт):

1) өзгеріс пен сабақтастық;

Тарихи оқиғалар мен процестердің белгілі бір уақыт межесінде жүйеленуі мен ұйымдасуының негізін (критерийлер) түсіндіру

Сабақта қолданылатын тарихи дереккөздер:

Тарих-и Рашиди [Мәтін] / М. Х. Дулат ; М. Қ. Дулат қоғамдық қоры ; [құрастырушы М. Қойгелді ; парсы тілінен қазақшаға аударған И. Жеменей ; өлеңді аударғандар: Қ. Мырза-Әлі, Ө. Нұрмағамбетов]... – Алматы : ҚазАқпарат, 2015. - 454, [9] б., [15] п. фотосуретті;– (Қазақ хандығына 550 жыл. - "Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару" бағдарламасы бойынша шығарылған. - Мырзатай Жолдасбеков қоры . . – 4000 дана – ISBN 978-601-03-0376-8 (мүк.)

«М.Х. ДУЛАТИ ТҰҢҒЫШ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ЖАЙЛЫ» Мақала. Әбсаттар ДЕРБІСӘЛІ, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының директоры, ф.ғ.д., профессор

Дереккөзбен жұмыс істеу бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Жазбаша дереккөздер. Бұлар ресми құжаттар, хаттар, кітаптар, күнделіктер, есептер және ғылыми мақалалар сияқты материалдардан тұрады. Жазбаша дереккөздер көбінесе маңызды ақпарат көзі болып табылады, себебі олар тарихи оқиғалар туралы ақпараттың толық мазмұнын береді.

Атрибуция және жанр: тарихнамаға негізделген ғылыми-көпшілік шолу (Әбілғазы. *Түрік шежіресі. А., 1992, Әлкей Марғұлан. Мұхаммед Хайдар Дулати – қазақтың тұңғыш тарихшысы // Әдебиет және искусство. 1941, №1.78-87-беттер. Мұхаммед Хайдар Дулати. Тарих-и Рашиди (Хақ жолындағылар тарихы). Алматы 2003, 614 бет. Жалпы редакциясын басқарған және алғысөз жазған филология ғылымдарының докторы, профессор Әбсаттар Дербісәлі. Парсы тіліндегі қолжазба нұсқасынан тәржімалаған Ислам Жеменей. Қазақ және орыс тіліндегі нұсқаларын салыстырып, әдеби өңдеп толтырып аударған, әрі әдеби ғылыми редакциясын жасаған Мұхтар Қазыбек. Өлеңдерін жолма-жол тәржімасынан аударған Қадыр Мырза Әлі).*

Контекст: үш блок – Түрік империясының мұрагерлері → Шыңғыс хан империясы және оның мұрагерлері → алғышқы Қазақ мемлекеттері

Салыстыру: Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Қазақ хандығының құрылу себептері, Жәнібек пен Керейдің Жетісуға көшуі. Қазақ хандығының құрылуы

Тапсырмаларды құрастыру

Дереккөзбен жұмыс істеу алгоритмі (жадынама): тарихи дереккөзден үзінді оқу, уақытын, этникалық аумағын, мемлекттік аумағын тірек-сызбаға белгілеу.

Мемлекеттілік белгілерін табу: басқару билігі, салық жүйесі, заңдар жинағы, әскері, этникалық және мемлекеттік аумағы.

Сабақтастық элементтерін айқындау: тақ алмасу заңдылығы, мұрагерлік қағидаты.

Тарихи деректерді талдау, болжам жасау, қорытынды тұжырым.

Мәтіндік тапсырмалар:

Хронологиялық кестеге мемлекеттерге қатысты деректерді белгіле. Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Сібір хандығы, Қазақ хандығы.

Тарихи деректерді хронологиялық тұрғыдан қарастыру – тарихи зерттеу жұмысының маңызды әдісінің бірі. Хронологияны дұрыс түсіну және қолдану тарихи оқиғаларды ретімен, олардың арасындағы себеп-салдар байланыстарын түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, хронологиялық әдіс оқиғаларды уақыт бойынша жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы тарихшыға тарихи процестердің дамуын немесе өзгерістерін бақылауға мүмкіндік береді.

мемлекеттер	мемлекеттерге қатысты деректерді белгіле
Ақ Орда	
Әбілқайыр хандығы	
Моғолстан	
Ноғай Ордасы	
Сібір хандығы	
Қазақ хандығы	

Картамен жұмыс: уақытын, этникалық аумағын, мемлекеттік аумағын картаға, тірек-сызбаға белгілеу.

Мәтінмен жұмыс істеу көлемі: «М.Х. Дулати тұңғыш қазақ хандығы жайлы» Мақала. 7 бет. Әбсаттар Дербісәлі, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының директоры, ф.ғ.д., профессор

Қазақ хандығы туралы мәтінді талдау сұрақтары:

➤ Орыс ханның ел басқарудағы тарихи маңызы неде?

- Қазақ хандығының құрылуына негіз болған мемлекеттерді атаңдар.
- Қазақстан тарихы үшін далалық хандардың Сырдария бойындағы қалалар үшін күресінің қандай маңызы болды?
- Қалай ойлайсыңдар., Моғолстан неліктен бұлай аталды? Моғолстанның сыртқы жауларын атаңдар.
- Қазақ хандығының құрылуының негізгі екі себебін атаңдар.

Мәтінмен жұмыс

1. Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Сібір хандығы, Темір мемлекеті, Қазақ хандығы құрылуы;

2. Жер аумағы (карта кескіні);

3. халқының этникалық құрамы;

4. ішкі-сыртқы саяси жағдайы;

5. шаруашылығы.

✓ Қазақ хандығының құрылуының тарихи алғышарттары мен заңдылықтары анықтаңыз.

✓ Қандай ортағасырлық мемлекеттердің тарихымен ұласады?

✓ Материалдық және рухани мәдениеті, тіл бірлігі қай мемлекет тұсында қалыптасты?

Салыстыру (кесте, тірек-сызба): Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Сібір хандығы, Темір мемлекеті, Қазақ хандығы: хронологиясы, ішкі саясаты, сыртқы байланыстар, дағдарыс факторлары, сабақтастық нысандары.

Авторлық түсініктеме «М.Х. Дулати тұңғыш қазақ хандығы жайлы» мақала. 7 бет. Әбсаттар Дербісәлі, Р.Б. Автор Ақ Орда – Әбілқайыр хандығы – Қазақ хандығы сабақтастығын талдайды. М.Х.Дулатидің «Тарихи Рашиди» еңбегіне басшылыққа алады. Білім алушылар Қазақстанда мемлекеттіліктің қалыптасуының тарихи кезеңдерін түсіндеді; -Ақ Орда және Қазақ хандығының тарихи сабақтастығын анықтайды.

Сандық шешімдер:

ЖИ-құралдар: әртүрлі мәселелерді генерациялау; блоктардың қысқаша түйіндемесін жасау.

Интерактивті карталар: MyMaps/StoryMaps - қабаттар «1465 жылға дейін», «1465 жылдан кейін».

Padlet: «Сабақтастық қабырғасы» - карточка = мемлекет (3 белгі + 1 сабақтастық элементі + 1 құлдырау себебі).

LearningApps: сәйкестік тренажері «мемлекет/күні/басқарушы».

ИИ интеграциясы

Сұрақтардың автогенерациясы: үш фактологиялық, екі себеп-салдарлық, әрбір блок бойынша 1 бағалау.

Тарихи дереккөздермен жұмыс жасау үшін интерактивті құралдар. Заманауи технологиялар мен цифрлық ресурстар тарихты зерттеуді жеңілдетеді. Мысалы, тарихи карталар мен диаграммалар арқылы білім алушылар белгілі бір кезеңнің саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайларын түсіне алады. Виртуалды мұражайлар мен онлайн дерекқорлар тарихшыға ескі құжаттармен

және жәдігерлермен танысуға мүмкіндік береді, бұл интерактивті әдістер арқылы өткен уақытты зерттеу үдерісін қызықты әрі тиімді етеді.

Онлайн зерттеу және талдау. Заманауи оқыту платформалары мен әлеуметтік желілер арқылы білім алушылар тарихи оқиғаларды талдауға белсенді қатыса алады. Мысалы, интернет-ресурстар мен арнайы онлайн-платформалар (Google Scholar, JSTOR, Academia) зерттеу жұмыстарын жүргізуге, тарихи мақалалар мен зерттеулерді оқу және талқылауға мүмкіндік береді. Осы арқылы білім алушылар тарихты түсіну мен зерттеудің заманауи әдістеріне үйренеді. Жаңа технологиялар арқылы әртүрлі тарихи деректер жинақталған онлайн дерекқорлар жасау мүмкіндігі пайда болды. Мысалы, Europeana, Google Arts & Culture, Internet Archive сияқты платформалар тарихи құжаттар мен материалдарды, сондай-ақ мәдени мұраларды цифрлы түрде сақтайды. Сонымен қатар, JSTOR, Project MUSE сияқты ғылыми ресурстар, тарихи зерттеулер мен мақалалар үшін үлкен дереккөздер ұсынады.

Дереккөздерді виртуалды түрде талдау. Виртуалды зерттеу құралдары мен бағдарламалары тарихи дереккөздерді, құжаттарды және жазбаларды зерттеуде үлкен рөл атқарады. Мысалы, дереккөздерді сандық форматта талдау үшін арнайы бағдарламалар (текст-анализаторлар, мәтіндерді талдау жүйелері) қолданылады. Бұл әдістер арқылы білім алушылар дереккөздердің ерекшеліктерін, мәтіндегі қайталанатын тақырыптарды және тарихи контексттерді анықтай алады.

Сабақ барысы (45 минут)

1) Ұйымдастыру сәті (5 минут): Сабақтың тақырыбы: Қазақ хандығының құрылуы-тарихи үдерістердің заңды нәтижесі. Ақ Орда - Қазақ хандығының негізі

Оқу мақсаттары:

10.3.1.2 - Қазақстанда мемлекеттіліктің қалыптасуының тарихи кезеңдерін түсіндіру;

10.3.3.1 -Ақ Орда және Қазақ хандығының тарихи сабақтастығын анықтау.

Сәлемдесу, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру. Миға шабуыл ретінде суреттер көрсету. Сабақ тақырыбына шығу. Жаңа тақырыпқа, сабақтың оқу мақсаты мен бағалау критерийлеріне

тоқталып өту.

2) Тарихи дереккөздерге шолу жасау. (7 минут): Контекст: үш блок – Түрік империясының мұрагерлері → Шыңғыс хан империясы және оның мұрагерлері → алғышқы Қазақ мемлекеттері

3) Топтық жұмыс (10 минут): Хронологиялық кестеге мемлекеттерге қатысты деректерді белгіле. Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Сібір хандығы, Қазақ хандығы.

мемлекеттер	мемлекеттерге қатысты деректерді белгіле
Ақ Орда	

Әбілқайыр хандығы	
Моғолстан	
Ноғай Ордасы	
Сібір хандығы	
Қазақ хандығы	

Жылдам тексеру: Padlet.

4) Салыстыру және жинақтау (6 минут): жалпы кесте; «Сабақтастық қалай пайда болды?». Жылдам тексеру: LearningApps.

5) Дереккөзімен жұмыс (6 минут):

Ақ Орда мемлекеті мен Қазақ хандығының сабақтастығына нақты дәлелдер келтіріп талдаңыз.

Мемлекеттер	территориялық аумағы	саяси басқару жүйесі	этникалық құрамы	шаруашылығы
Ақ Орда				
Қазақ хандығы				
Қорытынды ой:				

6) Инфографика жасау (8 минут):

Мәселе: Қазақ хандығының қалыптасуындағы Ақ Орда мемлекетінің рөлі

Интерпретация

Мәтінмен жұмыс «ПОПС формуласы».

Бірінші сөйлем: «Менің ойымша.....»

Екінші сөйлем: «Себебі, мен оны былай түсіндіремін...»

Үшінші сөйлем: «Оны мен мына фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламын.....»

Соңғы сөйлем: «Осыған байланысты мен мынадай қорытынды шешімге келдім.....»

7) Рефлексия (3 минут): «Екі жұлдыз, бір тілек» белгілеу.

Қолдау көрсету: глоссарий, кесте үлгілері, кеңес беру.

Бағалау (критерийлер мен дескрипторлар) төмендегі оқу мақсатына сәйкес жасалады:

10.3.1.2 - Қазақстанда мемлекеттіліктің қалыптасуының тарихи кезеңдерін түсіндіру;

10.3.3.1 -Ақ Орда және Қазақ хандығының тарихи сабақтастығын анықтау.

Дескрипторлар:

Базалық деңгей: Ақ Орда, Әбілқайыр хандығы, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Сібір хандығы, Қазақ хандығы хронологиясын анықтайды және орналастырады.

Орта деңгей: халқының этникалық құрамы, ішкі-сыртқы саяси жағдайын түсіндіреді.

Жағары деңгей: Ақ Орда мемлекеті мен Қазақ хандығының сабақтастығына нақты дәлелдер келтіріп талдайды.

Үй тапсырмасы: Қазақ хандығы тақырыбында тарихи қойылымдар жасайды.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 10

Сабақтың тақырыбы: Түркі империясы - көшпенділер мемлекеттілігінің классикалық үлгісі. § 28-29

Оқу мақсаттары: 10.3.1.2 -Қазақстанда мемлекеттіліктің қалыптасуының тарихи кезеңдерін түсіндіру; 10.3.2.1 -деректерді талдау негізінде түркі мемлекеттерінің дамуын зерттеу, мемлекет құрылысындағы сабақтастықты анықтау;

Тарихи ұғымдар:

Өзгеріс және сабақтастық.

Сабаққа арналған тарихи дереккөздер:

«Көне түркілер»

Л.Гумилев. *Көне түркілер. Алматы. Білім 1994ж.*

Дереккөзбен жұмыс бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Дереккөз үлгісі (атрибуциясымен):

Дерек: Күлтегін жазуы (Орхон жазбасы, VIII ғасыр)

Авторы: Білге қағанның бұйрығымен Тоныкөк жаздырған

Атрибуциясы: Көне түркі тілімен тасқа қашалған, саяси-тарихи мазмұндағы жазба

Жанры: Эпитафия (ескерткіш мәтін), тарихи-публицистикалық дерек

Үзінді:

«Түркі халқы үшін түнде ұйықтамадым, күндіз отырмадым. Інім Күлтегінмен бірге өліп-тіріліп халықты орнаттым...»

Дерекпен жұмыс әдістемесі:

1. Контекстті талдау

– Жазба қай кезеңде, қандай мақсатпен жазылғанын анықтату

– Түркі қоғамындағы билік пен ерліктің мәнін түсіндіру

2. Мазмұндық талдау

– «Ұйықтамадым, отырмадым» сияқты тіркестерді әрекетке айналдырып, тарихи тұлғаның қызметін сипаттау

– Ел мен халық туралы идеяларды анықтау

3. Салыстырмалы талдау

– Орхон жазбалары мен орта ғасырлық басқа деректерді салыстыру (мыс: араб, қытай деректері)

4. Картамен жұмыс

– Орхон ескерткіштерінің табылған орны, Түркі қағанатының аумағы көрсетіледі

5. Шығармашылық жұмыс

– Білім алушылар дерек негізінде «Күлтегінге үндеу» немесе «Орхоннан табылған хабар» түрінде қысқаша эссе жазады

Бағалау тәсілі (Қалыптастырушы):

Дескрипторлар:

- Дерек мазмұнын түсінеді
- Авторы мен жанрын анықтайды
- Тарихи мәнін сипаттайды
- Қорытынды жасайды

Тапсырмалар құрастыру:

Дереккөзбен жұмыс алгоритмі:

1. Мәтін 1 (Ғылыми контекст) Контекстуал талдау:

Түркілердің билік жүйесі — көк тәңірлік сенім мен әскери тәртіпке негізделген. Қаған — биліктің жоғарғы иесі, ал оның жанында шад, ябғу, тархан секілді лауазым иелері ел басқаруға көмектескен. Мемлекет бір орталыққа бағынғанымен, тайпалар арасында ішкі тәртіп сақталған.

Тапсырма:

1. Түркі мемлекетінің басқару құрылымын сипаттаңыз.
2. Осы үлгіні неге көшпелі мемлекеттілік деп атауға болады?

Дескриптор:

- Лауазымдар жүйесін атайды
- Саяси орталықтандыруды түсіндіреді
- Көшпелілік ерекшеліктерін көрсетеді

2. Мәтін 2 (Орхон жазбаларынан үзінді) Мазмұндық талдау:

«Түркі халқы үшін түнде ұйықтамай, күндіз отырмай, ағам Білге қағанмен бірге өліп-тіріліп еңбек еттім. Құдіретті Көк, қасиетті Жер-Су, олардың арасында ата-бабаларымның аруағы жебегені үшін мен мемлекет орнаттым.»

Тапсырма:

1. Мәтінде биліктің қандай негізде орнағаны көрсетілген?
2. Мемлекет пен халықтың арақатынасы қалай сипатталған?

Дескриптор:

- Билік легитимділігін түсіндіреді
- Қағанның қызметін сипаттайды
- Қорытынды жасайды

3. Салыстырмалы талдауға арналған тарихи дереккөздер:

1. Орхон жазбаларынан (VIII ғ.)

«Көктің еркімен мен қаған болдым.
Қаған болған соң, халқымды аштан тоқ
қылдым, жалаңаштан киіндірдім...»

— Күлтегін жазуы

2. Қытай дерегі – Таннама (VIII ғ.)

«Түріктер – батыр, тәртіпке бағынбайды,
өз еркіндігін жоғары қояды. Олардың
билеушілері халықты соғысқа оңай
жұмылдырады. Олар қытайлықтарға қарсы
көп рет жорық жасаған...»

3. Араб дерегі – Ибн әл-Факих (IX ғ.)

«Түріктер — мықты жауынгерлер,
малмен күн көреді. Олардың арасында

әділеттілік орнаған, ру ақсақалдарының сөзі заңмен тең. Билеушісі әділ болмаса,
оны тайпа ауыстыра алады...»

Тапсырма:

1. Үш деректен түркі халқының қандай ерекшеліктері байқалады?
2. Қаған билігі әр деректе қалай сипатталған?
3. Араб және қытай деректерінің сырттай бақылаушы ретіндегі көзқарасында қандай айырмашылықтар бар?
4. Осы деректер арқылы Түркі мемлекеттілігінің қандай тарихи маңызын түсінуге болады?

Бағалау критерийі:

- Дереккөздер мазмұнын түсінеді
- Салыстырмалы талдау жасайды
- Түркі мемлекеттілігін сипаттайды
- Қорытынды шығарады

Дескрипторлар:

- Түркілердің әскери, саяси сипатын көрсетеді
- Қаған билігін әр дерек арқылы сипаттайды
- Қытай мен араб көзқарастарының айырмашылығын анықтайды
- Түркі мемлекеттілігінің құрылымын тарихи тұрғыдан талдайды

Тапсырма:

Төменде берілген түркі дәуіріне қатысты тарихи картаны пайдалана отырып, келесі нысандарды белгілеңіз және сұрақтарға жауап беріңіз:

4. Картамен жұмыс

Тапсырма:

- Орхон жазбалары табылған жерді (Моңғолия, Орхон өзені бойы) көрсетіңіз
- Түркі қағанатының ең жоғарғы шегін сызу
- Қытай, Соғды, Византия шекараларын белгілеу

- Жібек жолының негізгі бағытын көрсетіңіз

Сұрақтар:

1. Орхон жазбаларының орналасу орны неліктен маңызды деп ойлайсың?

2. Түркі қағанатының аумағы қандай стратегиялық артықшылықтарға ие болды?

3. Қағанаттың көрші елдермен орналасу ерекшелігі қандай?

4. Бұл картадан Түркі мемлекеттілігінің кеңістіктік сипаты қалай көрінеді?

Бағалау критерийі:

- Картаны дұрыс белгілейді

- Геосаяси жағдайды сипаттайды

- Қорытынды жасайды

Дескрипторлар:

- Орхон жазбалары табылған орынды дұрыс көрсетеді

- Түркі қағанатының аумағын шектейді

5. *Шығармашылық жұмыс*

- Білім алушылар дерек негізінде «Күлтегінге үндеу» немесе «Орхоннан табылған хабар» түрінде эссе жазады

Бағалау тәсілі (Қалыптастырушы):

Дескрипторлар:

- Дерек мазмұнын түсінеді

- Авторы мен жанрын анықтайды

- Тарихи мәнін сипаттайды

- Қорытынды жасайды

Мәтіндік тапсырмалар

Түркі қағанатының құрылу үдерісі, мемлекетті басқару құрылымы, жауапты тұлғалар, дүниеге келген жазба деректер, тарихи құжаттар.

Талқыға түсетін құжатпен жұмыс:

Орхон жазбалары. Бөлімдер, негізгі мәселелер, жүзеге асырылу барысы, саяс-экономикалық, әлеуметтік, мәдени бағыттар. Баспасөзде жариялануы

Мәтінмен жұмыс форматтары:

Дерек: *Л.Гумилев. Көне түркілер. Алматы. Білім 1994 ж.*

- Анализ: Мәтін үзіндісінен Түркілердің билік жүйесін талдау, басқару құрылымын сипаттау, негізгі мәселені анықтау, құжаттың тарихи маңыздылығына баға беру, тарихи құжаттың негізгі концепциясын табу

- Салыстыру (кесте):

Дереккөздер мазмұнын түсінеді, салыстырмалы талдау жасайды, Түркі мемлекеттілігін сипаттайды, қорытынды шығарады
Ой толғау түріндегі түсініктеме (150–200 сөз):

Білім алушылар дерек негізінде «Күлтегінге үндеу» немесе «Орхоннан табылған хабар» түрінде эссе жазады

Цифрлық шешімдер:

ЖИ құралдары: ChatGPT негізінде «Көне түркілер» туралы топтама тапсырмалар жасау, тұлғаларды сөйлету

Интерактивті карталар: MyTestX бағдарламасындағы тапсырмалар
Google arts & culture: тарихи дереккөздерді виртуальды зерттеу
Historical map generator: дереккөздерді өзгерту, талдау
Сабақ барысы (45 минут):

1. Ақтуалдылық (5 мин):

1. Мәтін 1 (Ғылыми контекст) Контекстуал талдау

2. Кіріспе шолу (7 мин):

2. Мәтін 2 (Орхон жазбаларынан үзінді) Мазмұндық талдау

3. Топтық жұмыс (15 мин) Салыстырмалы талдауға арналған тарихи дереккөздер:

А — Орхон жазбаларынан (VIII ғ.)

В — Қытай дерегі – Таннама (VIII ғ.)

С — Араб дерегі – Ибн әл-Факих (IX ғ.)

Шаблон: жазылу алғышарты, негізгі үдеріс, тарихи маңызы (құжат негізінде нақты фактілер келтіру)

4. Картамен жұмыс (10 мин):

Тарихи сабақтастық қаншалықты жүзеге асты?

5. Шығармашылық жұмыс (5 мин)

Ойтолғау кезеңі. Эссе жазу

6. Рефлексия (3 мин):

Кері байланыс: Тақырыпты «Стикердегі сұрақ» әдісі арқылы бекіту.

Саралау:

Қолдау: глоссарий, карта, тарихи жазбалар.

Бағалау (критерийлер мен дескрипторлар)

Дескрипторлар:

Базалық деңгей: - Орхон жазбаларынан қарапайым ақпаратты анықтайды;

– Түркі қағанаты орналасқан аумақты картадан көрсете алады;

– Негізгі ұғымдарды (қаған, жужан, көк тәңірі) біледі.

Орташа деңгей: - Орхон, араб және қытай деректері негізінде

салыстырмалы талдау жасай алады;

– Түркі мемлекеттілігінің құрылымын сипаттайды;

– Қаған билігінің ерекшелігін мысалдармен түсіндіреді.

Жоғары деңгей: – Бірнеше дереккөзді (Орхон жазбасы, Қашғари, Таннама)

салыстырып, тұжырым жасайды;

– Көшпелі мемлекеттіліктің маңызын тарихи контексте талдайды;

– Түркі мемлекеттілігінің қазіргі кезеңдегі мұрасын сипаттап, сыни баға береді.

Құралдар: құжаттағы деректерді талдау бойынша тексеру парағы, қорытынды схема (фактілер, талдау, бағалау)

Материалдар мен ресурстар:

– Құжаттан үзінді (тарихшы дерегі)

– АТ материалдары, ЖИ платформалары

Үй тапсырмасы: Тарихи талдау жобасы “Көне түркілер”

IV тарау

«Көне түркілер»

«Керуен сауда. Эфталиттер мен Солтүстік Қытай патшалықтарын күйреткеннен кейін, түркіттер саяси ғана емес, экономикалық құдыретке де не болады, өйткені Батыс пен Шығысты қосып жатқан ұлы керует жолы солардың қолына келіп түседі.

Бұл жол Чаньаннан басталып, қыраттардан ылдиға түсетін сансыз өзек-бұлақтармен суарылатын толып жатқан алқаптар арқылы, Наньшань жоталарын қуалап тарта беретін. Жолдың бұл бөлегі жеңіл еді, бірақ сосын қу мекен шелді басып, Хами көгалды аймағына жету, одан асып, Люкчун шұңқыры табанымен Тұрфанға бару оның ең қиын кезеңі саналатын. Осынау екі көгалды аймақ және көршілес бірнеше гүлстан жайлар Гаочан кінәздігін құрайтын, оны өздерінің жаңа отанына әбден үйреніп алған, біркездегі қытай әскери қоныстанушыларының ұрпақтары мекендейтін»...

Л.Гумилев. Көне түркілер. Алматы. Білім 1994ж.

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

7 сынып Қазақстан тарихы

Бөлім. ХІХ ғасыр -ХХ ғасырдың басындағы Қазақстанның мәдениеті

Сабақтың тақырыбы: Шоқан Уәлиханов – алғашқы қазақ ғалымы

Зерттеу сұрағы: Неге С. Мұқанов Шоқан Уәлихановқа арналған

шығармасын "Аққан жұлдыз" деп атады?

Ш.Уәлиханов

Оқу мақсаттары:

7.2.3.1 Шоқан Уәлихановтың ғылыми зерттеулерінің тарихи құндылығын анықтау

Тарихи концепт: өзгеріс пен сабақтастық, маңыздылық, интерпретация

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Сілтемелерді қолдана отырып, дереккөздерді талдау.

<https://adebiportal.kz/kz/authors/view/1167> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

https://ruh.kz/shoqan-ualihanov-turaly-5-derek_12551/ (қаралған күні 11.11.25 ж.)

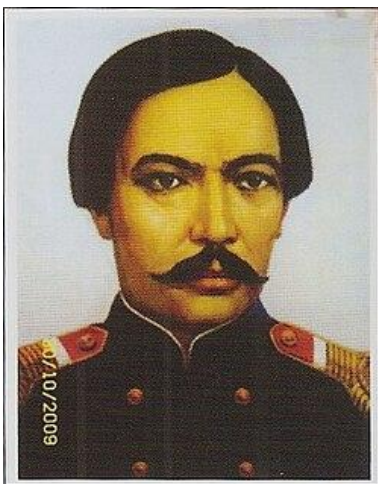
<https://www.youtube.com/watch?v=RIXMmapSc0o> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://e-history.kz/kz/prominent-figures/show/12482> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://abai.kz/post/109733> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://iie.kz/?p=25133> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

2-тапсырма. Ш.Уәлихановтың әйгілі экспедициясының Алматыға қатысты жақтарын айқындау.

Тарихи-типологиялық әдіс: Тарихи құбылыстарды жалпы белгілері бойынша топтастыру, типтерді бөлу.

Тарихи-жүйелі әдіс: Тарихи объектілер мен құбылыстарды тұтас жүйе ретінде қарау, олардың құрылымы мен функцияларын талдау.

3-тапсырма. Шоқан Уәлихановтың тарихтағы рөлі мен қызметін диахрониялық әдіс пен ретроспективті әдіс арқылы талдау.

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Диахрониялық әдіс: Объектіні немесе оның дамуындағы құбылыстарды ұзақ уақыт бойы зерделеу.

Ретроспективті әдіс: Өткенді оның салдары мен нәтижелерін талдау жолымен зерттеу.

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Қосымша тарихи пәндерге негізделген әдістер

Палеография: Жазбаша дереккөздерді даталау және оқу үшін ежелгі қолжазбаны зерделеу.

Дипломатия: Құжаттардың және мұрағаттардың түпнұсқалығын және нысанын анықтау үшін оларды зерделеу.

Эпиграфика: Тастағы, балшықтағы және басқа да материалдардағы көне жазбаларды зерттеу.

Хронология: Тарихи оқиғалардың нақты күндерін белгілеу.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

Зерттеудің алты қадамы

1. Тапсырманы анықтау: Мен нені анықтауым керек? Мен не істеймін?

Мен қазір не білемін? Мен өз жұмысымды қалай таныстырамын?

2. Ақпараттың орналасқан орны: Мен ақпаратты қайдан таба аламын?

Маған кім көмектесе алады?

3. Тиісті ресурстарды таңдау: Бұл ақпарат пайдалы ма?

Мен нені сақтауым керек?

4. Ақпаратты ұйымдастыру: Мен жазбаларды өз сөзіммен жаза аламын ба?

Мен оларды қалай ұйымдастырамын? Мен ақпараттың қайдан алынғанын белгіледім бе? Мен жеткілікті ақпарат алдым ба?

5. Идеяларды ұсыну: Менен өз жұмысымды қалай таныстыру талап етіледі? Мен оны қалай құрылымдауым керек? Мен өз жұмысымды

кімдерге таныстыратын боламын? Мен тез тіл табыса аламын ба?

6. Дайын болған өнімді бағамдау: Мен бір нәрсені қалдырып кеттім бе? Менің жұмысымның мәні бар ма? Мен орфографиялық және грамматикалық нормалардың сақталуын тексердім бе? Мен өз жұмысымды оқыған адамның алдында мақтаныш сезіне аламын ба? Мен не үйрендім?

ЖИ. Magicschool-Жаттығулар, сабақ жоспарлары мен тапсырмалар әзірлеу платформасы.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 8

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы ұжымдастыру

Оқу мақсаттары:

8.4.1.2 күштеп ұжымдастыру саясатының ауыл шаруашылығына тигізген зардаптарын талдау;

8.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау;

8.3.1.7 XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау

Тарихи концепциялар

1) себеп-салдар

2) уақыт пен кеңістік

Сабаққа арналған тарихи дереккөздер: «Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін)»

(5 томдық) Қ. С. Алдажұманов және т.б. Бұл жинақта Қазақстандағы кеңестік кезең, соның ішінде ұжымдастыру мен ашаршылық жылдары жан-жақты қамтылған.

Т. Омарбеков – «Зобалаң» / «Ашаршылық шежіресі», «Ашаршылық 1932–1933: Табиғат пен адам геноциді», М. Х. Асылбеков – «XX ғасырдағы Қазақстандағы демографиялық үдерістер»

Авторы: М. Қойгелдиев, Т. Омарбеков

Атрибуциясы мен жанры: тарихнамаға негізделген ғылыми-көпшілік шолу

Контекст: Үш блок

Ерте кезең –

Қоғамдық құрылым: көшпелі өмір салты, ру-тайпалық қатынастар, биліктің әскери-саяси негізі.

Экономика: мал шаруашылығына негізделген көшпелі экономика.

Жер мен мал — жеке меншіктің түрлері бар, бірақ қауымдастық маңызды рөл атқарды.

Кеңестік кезең – Ұжымдастыру (1928–1933 жж.)

Кеңес билігі ауыл шаруашылығын ұжымдастыру арқылы бақылауға алды.

Жеке шаруашылықтар таратылып, колхоздар мен совхоздар құрылды.

Көшпелі және жартылай көшпелі қазақтар күштеп отырықшыланды.

Ашаршылық (1931–1933) – миллиондаған адамның өліміне себеп болды.

Салдарлары мен тарихи маңызы

Дәстүрлі шаруашылық жойылды.

Қазақ халқының өмір сүру салты күрт өзгерді.

Демографиялық апат: халық саны күрт азайды.

Кеңестік жүйеге бейімделген жаңа әлеуметтік құрылым қалыптасты.

Тапсырмаларды құрастыру

1. Бастапқы жұмыс процесі (Еске салғыш):

Мәтін үзіндісі (мысал):

1929 жылдан бастап Кеңес өкіметі Қазақстанда ұжымдастыру саясатын жүргізді. Бұл саясаттың мақсаты — жеке шаруашылықтарды біріктіріп, колхоздар мен совхоздар құру еді. Алайда бұл үдеріс жергілікті жағдай

ескерілмей, күшпен жүзеге асырылды. Нәтижесінде халық жаппай ашаршылыққа ұшырады, миллиондаған мал қырылып, жүздеген мың адам босқын болды.

2. Тапсырмалар:

А) Факт пен гипотезаны ажырату:

Мәтіннен нақты фактілерді табыңыз (мысалы: даталар, оқиғалар, нәтижелер).

Автордың немесе зерттеушілердің гипотезасы ретінде берілген болжамды немесе бағаны анықтаңыз.

Мысал:

Факт: Ұжымдастыру 1929 жылдан басталды. Гипотеза: Ұжымдастыру ашаршылыққа тікелей себеп болды.

Ә) Мемлекеттілік белгілерін табу:

Мәтінде көрсетілген мына элементтерді анықтаңыз:

- 1) Территория (қай аймақтарда ұжымдастыру жүрді?)
- 2) Билік (кім жүзеге асырды? Қандай құрылым?)
- 3) Алым-салық (ұжымдастырумен байланысты экономикалық қысым?)
- 4) Әскер/күш құрылымдары (мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары)
- 5) Әулет/басқарушы топ (орталық билік, партиялық өкілдер, жергілікті басқару органдары)

Б) Сабақтастықты анықтау:

Ұжымдастыруды бұрынғы немесе кейінгі тарихи кезеңдермен салыстырыңыз:

Бұрынғы кезеңдегі көшпелі шаруашылықты жою әрекеттерімен қандай байланысы бар?

Бұл оқиға кейінгі кеңестік репрессиялармен немесе халықтың жаппай көшуімен қалай сабақтас?

В) География мен уақыт:

Ұжымдастыру қай уақыт аралығында өтті?

Қай аймақтар ең көп зардап шекті?

Г) Қорытынды тұжырымдау:

Қазақстандағы ұжымдастыру саясатының тарихи салдарын 2-3 сөйлеммен тұжырымдаңыз.

Мысал: Қазақстанда ұжымдастыру зорлықпен жүргізілді. Бұл саясат ашаршылық пен демографиялық апатқа алып келді. Қазақ халқының дәстүрлі өмір салтына орны толмас соққы жасалды.

3. Мәтінмәндік тапсырма (деңгейлік):

А-деңгей:

Ұжымдастырудың негізгі мақсатын қысқаша жазыңыз.

Қай жылы басталды?

В-деңгей:

Ұжымдастыру салдарынан қазақ қоғамының қандай әлеуметтік құрылымы бұзылды?

Мал шаруашылығының жойылуы немен аяқталды?

С-деңгей:

«Ұжымдастыру — Қазақстан үшін геноцидпен тең» деген пікірмен келісесіз бе? Өз көзқарасыңызды тарихи дәлелмен негіздеңіз.

Мәтінмен жұмыс форматы:

«Қазақстан тарихы (XVIII–XIX ғасырлар)» — Алматы «Атамұра», 2018 — бұл бөлім оқулықтары XVIII–XIX ғасырлар кезеңіне арналған. Ұжымдастыру дәуіріне тікелей қатысы болмаса да, отаршылдық кезең, әлеуметтік-экономикалық жағдайлар туралы ақпарат береді.

Қазақстандағы ұжымдастыру туралы үзіндінің талдауы:

Салыстыру (кесте түрінде):

Көрініс	Қазақстандағы ұжымдастыру (үзінді)	Жалпы Кеңес Одағының ұжымдастыруы
Уақыты	1929 жылдардан басталып, 1930 жылдардың басына дейін	1928–1937 жылдар аралығы
Нысаны	Қазақтың дәстүрлі көшпелі мал шаруашылығы	Дақыл егісі мен мал шаруашылығының барлық түрлері
Әдістері	Күшпен, мәжбүрлеп ұйымдастыру, аштық тудыру	Мәжбүрлеу, репрессия, ашаршылық
Әлеуметтік салдары	Жаппай аштық, халықтың көші-қоны, мәдени құлдырау	Көптеген аймақтарда ашаршылық, көтерілістер
Экономикалық салдары	Малдың жаппай қырылуы, дәстүрлі өмірдің жойылуы	Өндіріс құрылымдарының өзгеруі, кейде экономикалық дағдарыс

Авторлық түсініктеме (150–200 сөз):

Қазақстандағы ұжымдастыру — Кеңес өкіметінің ауыл шаруашылығын социалистік жолға көшіру саясатының бөлігі болды. Бұл кезең қазақ халқының көшпелі өмір салты мен дәстүрлі мал шаруашылығына ауыр соққы болды. Мәтіндегі үзінді ұжымдастырудың жоспарлы түрде, көбіне мәжбүрлеу арқылы жүргізілгенін айқындайды. Бұл саясат нәтижесінде миллиондаған қазақ қырылып, халықтың әлеуметтік құрылымы түбегейлі өзгерді. Ұжымдастыру қазақ қоғамындағы дәстүрлі қауымдастық қатынастарын бұзып, жеке меншік пен еркіндікті шектеді. Сонымен бірге, бұл оқиға Қазақстанның кең географиясында кең таралып, аштық пен әлеуметтік дағдарыстың негізгі себебі болды. Автор ұжымдастыруды тарихи тұрғыдан терең талдап, оның елдің мәдени-экономикалық дамуына әсерін объективті түрде көрсетеді. Бұл оқиға — қазақ халқының тарихындағы ең күрделі және қайғылы кезеңдердің бірі, оны зерттеу бүгінгі күнге дейін маңызды тарихи мәселе болып отыр.

Гидронимдер

Гидронимдер (Қазақстандағы ұжымдастыру кезеңімен байланысты негізгі өзен-су атаулары)

Сырдария — Қазақстанның оңтүстігіндегі ірі өзен, ауыл шаруашылығы үшін маңызды.

Есіл — Солтүстік Қазақстандағы ірі өзен, кейбір ұжымдастыру шаралары осы аймақта жүргізілді.

Жайық — Батыс Қазақстандағы үлкен өзен, мал шаруашылығының дамыған аймағы.

Іле — Орталық және оңтүстік Қазақстанда орналасқан өзен, егіншілік пен мал шаруашылығы үшін маңызды.

Талас — Шығыс Қазақстандағы өзен, көктемгі су тасқыны ұжымдастыруға әсер етті.

Цифрлық шешімдер

ЖИ-құралдар (жасанды интеллект):

әртүрлі деңгейдегі сұрақтарды автоматты түрде генерациялау

әр блок бойынша қысқаша мазмұн жасау

Интерактивті карталар (learningapps):

Padlet:

«Ұжымдастыру зардабы» — әр карточкаға маңызды ақпаратқа арналады

Карточка мазмұны:

-Ашаршылық (1931–1933)

-Көшпелі өмір салты жойылды

-Мал шаруашылығы күйреді

-Жаппай көші-қон

-Этнодемографиялық апат

-Қарулы көтерілістер

-Байлардың тәркіленуі

-Саяси қуғын-сүргін басталды

-Егін шаруашылығы дағдарысы

LearningApps:

<https://learningapps.org/view28529818> хронологиялық кезеңдер

ЖИ интеграциясы

Сұрақтарды автоматты генерациялау:

әр блок бойынша:

3 фактологиялық сұрақ

2 себеп-салдарлық сұрақ

1 бағалау сұрағы

Сабак барысы (45 минут)

1) Актуализация (5 минут):

Сұрақ: «Неліктен ұжымдастыру мен ашаршылық Қазақстанның ауыл шаруашылығы мен қоғам дамуына әсер етті?»

2) Кіріспе шолу (7 минут):

Ұжымдастыру саясаты-Ауыл шаруашылығын реформалау-Ашаршылық

Қазақстандағы ұжымдастырудың негізгі аспектілер мен картасы

3) Топтық жұмыс (15 минут):

А тобы — Ұжымдастыру кезеңінің мақсаты

В тобы — Ұжымдастырудың қазақ халқының өміріне әсері

С тобы — 1932-1933 жылғы ашаршылық

Д тобы — Ұжымдастыру кезеңіндегі халықтың қарсылығы

Топтық жұмыс

Жұмыс үлгісі:

-1-4 фактілер:

-тарихи мұралар:.

-даму динамикасы

Жылдам тексеру: ZipGrade

4) Салыстыру және қорытындылау (12 минут):

Тақырыптық кесте

Мини-пікір: «*Әңгімелесетін сыныптасстар?*»

Жылдам тексеру: GradeCam

5) Рефлексия (3 минут):

«Қазақ баласы» әдісі

Туындаған сұрақтарды жазып қалдыру

Дифференциация

Қолдау құралдары:

Глоссарий

Кесте шаблондары

Көмекші сұрақтар (схемалар)

Бағалау (*Критерийлер мен дескрипторлар*)

Оқу мақсаты бойынша:

8.4.1.2 күштеп ұжымдастыру саясатының ауыл шаруашылығына тигізген зардаптарын талдау;

8.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау;

8.3.1.7 XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау

Дескрипторлар:

Базалық деңгей

Критерий: Күштеп ұжымдастыру саясаты туралы жалпы түсінік қалыптастырады.

Дескрипторлар:

-Ұжымдастыру саясатының мақсатын анықтайды;

-Ауыл шаруашылығына енгізілген өзгерістерді атайды;

-1930-жылдардағы ұжымдастырудың басталу кезеңін атайды.

Орта деңгей

Критерий: Күштеп ұжымдастырудың ауыл шаруашылығына тигізген зардаптарын сипаттайды.

Дескрипторлар:

-Күштеп ұжымдастыру нәтижесінде мал басының күрт азаюын түсіндіреді;

- Ашаршылықтың орын алу себептерін көрсетеді;
- Ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейінің нашарлауын сипаттайды;
- Көтерілістер мен қарсылық әрекеттерінің себептерін анықтайды.

Жоғары деңгей

Критерий: Ұжымдастыру зардаптарын талдап, тарихи баға береді.

Дескрипторлар:

-Күштеп ұжымдастырудың қазақ халқының демографиялық, әлеуметтік жағдайына әсерін талдайды;

-Ауыл шаруашылығына ұзақ мерзімді әсерін саралайды;

-Тарихи оқиғалар мен деректерді қолданып, өз көзқарасын дәлелдейді;

-Ұжымдастыру саясатының тиімділігіне тарихи тұрғыдан баға береді.

Оқу мақсаты бойынша: 8.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау;

Оқу мақсаты бойынша:

8.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын анықтау;

Базалық деңгей

Критерий:

Демография ұғымын және негізгі тарихи кезеңдердегі демографиялық өзгерістерді анықтайды.

Дескрипторлар:

-«Демография» ұғымының мағынасын түсіндіреді;

-Қазақстандағы демографиялық өзгерістердің жалпы сипатын атайды (мысалы, халық санының өсуі/азаяуы);

-Кеңес дәуіріндегі негізгі демографиялық оқиғаларды (ұжымдастыру, ашаршылық, соғыс) атайды.

Орта деңгей

Критерий:

Тарихи деректер негізінде демографиялық өзгерістердің себептері мен салдарын сипаттайды.

Дескрипторлар:

-Ашаршылық, репрессия, соғыс, миграция сияқты факторлардың халық санына әсерін сипаттайды;

-Қай кезеңде қандай демографиялық өзгеріс болғанын нақты дерекпен көрсетеді;

-Себеп-салдар байланысын түсіндіреді (мысалы: ашаршылық халықтың қырылуы → халық санының күрт азаюы).

Жоғары деңгей

Критерий:

Демографиялық өзгерістерді терең талдап, тарихи деректермен дәлел келтіреді.

Дескрипторлар:

-Демографиялық өзгерістердің әлеуметтік, экономикалық және ұлттық құрылымға әсерін талдайды;

-Статистикалық мәліметтер мен тарихи құжаттар негізінде демографиялық өзгерістерді дәлелдейді;

-Өз көзқарасын білдіріп, тарихи бағасын береді (мысалы, демографиялық апаттың бүгінгі күнге әсері туралы қорытынды жасайды).

Оқу мақсаты бойынша:

8.3.1.7 XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптарын талдау

Базалық деңгей

Критерий:

XX ғасырдың 20–30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйенің негізгі белгілерін анықтайды.

Дескрипторлар:

-Әміршіл-әкімшіл жүйе ұғымын түсіндіреді;

-Бұл жүйенің басқару әдістерін (жоғарыдан бұйрық беру, орталықтандыру) сипаттайды;

-1920–30 жылдары енгізілген саяси-экономикалық шараларды атайды (ұжымдастыру, индустрияландыру, репрессиялар).

Орта деңгей

Критерий:

XX ғасырдың 20–30 жылдарындағы әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының халыққа тигізген зардаптарын сипаттайды.

Дескрипторлар:

-Жаппай ашаршылықтың туындау себептерін көрсетеді (мысалы: ұжымдастыру, астық дайындау науқандары);

-Репрессиялар мен халықтың қудалануы туралы мәлімет береді;

-Қазақ халқының ұлттық зиялыларына қарсы бағытталған саясатты түсіндіреді;

-Ауыл шаруашылығы мен халық шаруашылығына тигізген зардаптарын сипаттайды.

Жоғары деңгей

Критерий:

Әміршіл-әкімшіл жүйе саясатының ұзақ мерзімді зардаптарын талдап, тарихи тұрғыдан баға береді.

Дескрипторлар:

-Әміршіл-әкімшіл жүйенің жеке тұлғалар мен тұтас ұлттар тағдырына әсерін талдайды;

-Тарихи оқиғалар мен нақты деректер арқылы өз көзқарасын дәлелдейді;

-XX ғасырдағы саяси репрессиялардың қазіргі тарихи жадыдағы орнын сипаттайды;

-Әміршіл-әкімшіл басқару жүйесінің саяси, әлеуметтік және ұлттық салдарына қорытынды жасайды.

Құралдар:

Дереккөзді талдау бойынша чек-лист

Мини-пікірге арналған рубрика

– терминдер

– фактілер

– салыстыру

– қорытынды

Материалдар мен ресурстар

Басып шығарылған мәтін үзіндісі (3 блокқа бөлінген белгілеуімен)

Аймақ картасы:

1. Ақмола (Сарыарқа өңірі)

2. Қызылорда

3. Семей

4. Қостанай

5. Орал (Батыс Қазақстан)

6. Шығыс Қазақстан (Зайсан, Аягөз т.б.)

7. Алматы (Жетісу өңірі)

8. Қарағанды

Кесте шаблондары

Padlet және LearningApps платформаларына қолжетімділік

Үй тапсырмасы (таңдау бойынша)

Мини-эссе (150–200 сөз):

«Егер мен 1930-жылдары өмір сүрген болсам...» атты шағын эссе

Постер/инфографика

Тақырыбы: «Ұжымдастыру – зұлмат жылдар»

МуМарс картасы:

Картадан 5 аймақты белгіле

Қосымшалар (шаблондар)

— дайын үлгілер ұсынылады

А. Салыстыру кестесі

Салыстырылатын аспектілер	Ұжымдастыруға дейін (1920 жж. дейін)	Ұжымдастыру кезінде / кейін (1929–1933 жж.)
Ауыл шаруашылығының сипаты		
Жеке меншік құқығы		
Шаруалар жағдайы		
Мал саны		
Халықтың өмір сүру деңгейі		
Мемлекет пен билік қатынасы		
Қоғамдық қарым- қатынас		
Халық саны		

В. Фрагментті талдау картасы:

Талдау бөлімі	Жауап
1. Фрагменттің қайнар көзі	(Мысалы, тарих кітабы, құжат, мақаладан үзінді)

2. Уақыты мен орны	(Ұжымдастыру саясаты қашан және қай жерде жүзеге асырылған)
3.Фрагменттің негізгі идеясы	(Ұжымдастыру саясаты туралы негізгі ойы қандай?)
4.Негізгі оқиғалар / әрекеттер	(Қандай маңызды оқиғалар, шаралар сипатталған?)
5.Қатысқан тұлғалар немесе топтар	(Бұл саясатқа кімдер қатысқан, кім зардап шеккен?)
6.Себептері мен мақсаттары	(Неліктен ұжымдастыру жүргізілді, мақсаты қандай болды?)
7.Нәтижелері мен зардаптары	(Ұжымдастырудың нәтижесі қалай болды, халыққа қандай әсер етті?)
8.Күрделі сөздер мен ұғымдар	(Мәтінде кездескен түсініксіз сөздер мен олардың мағынасы)
9. Өз пікіріңіз	(Бұл саясаты туралы сіздің ойыңыз қандай?)

С. Глоссарий:

Ұжымдастыру, тәркілеу, кулак, репрессия

Қосымша №1

<https://e-history.kz/kz/authors?id=nulli> (қаралған күні 24.10.25 ж.)

Қазақстан тарихы, Автор: Мұхтар Құл-Мұхаммед, 768 бет

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 9

Сабақтың тақырыбы:

Сталиндік идеологияның Қазақстандағы қоғамдық-саяси өмірге әсері

Оқу мақсаттары:

9.2.3.1 Ермұхан Бекмахановтың Қазақстан тарихы ғылымына қосқан үлесін бағалау;

9.3.1.1 қоғамдық-саяси өмірдің ерекшеліктерін түсіндіру және өзіндік интерпретация жасау

Тарихи ұғымдар:

Өзгеріс және сабақтастық.

Сабаққа арналған тарихи дереккөздер:

Кеңес Нұрпейіс. Шығармалар жинағы/ Құраст.: С.О. Смағұлова, Г. Ж. Өскембаева. – Алматы: «Елтаным» баспасы, 2015,

Дереккөзбен жұмыс бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Атрибуция мен жанр: тарихи оқиға мен сол кезеңдегі идеологиялық жағдай туралы мағлұмат беретін ғылыми-көпшілік материал (К.Нұрпейіс)

Контекст: Сталиндік идеология, буржуазияшыл-ұлтшылдық, тоталитаризм, Е.Бекмаханов, зиялыларды қудалау

Салыстыру: Е.Бекмаханов ісі және 1937-1938 жылдардағы репрессия, Е.Бекмаханов және тарихшылар, ортақ идеялары, Е.Бекмаханов және қуғындалған ғалымдар

Тапсырмалар құрастыру:

Дереккөзбен жұмыс алгоритмі (есте сақтауға арналған жадынама):

1. Мәтін үзіндісімен танысып шық. Баяндалған оқиганың түйінін тап. Негізгі оқиганың хронологиясын жаса.

2. Ермахан Бекмахановты құдалауға негіз болған факторды анықта. Осы кездегі зиялыларды құдалауға негіз болған атақты қаулыларды салыстыр.

3. Сталиндік идеологияға жақпай қалған Е.Бекмаханов әрекеттері мен көзқарастарын анықта.

Ермаханов Бекмахановты айыптаған мақаланың негіз астарын анықтап, оны жазуға итеремелеген саясатты тап.

Қорытынды жаса

Мәтіндік тапсырмалар:

Е.Бекмахановқа тағылған айыптың негізі, идеологияға қарама-қайшылығы, сол кездегі жағдайға байланысты іске асырылған шаралар

Талқыға түсетін құжатпен жұмыс: «Правда» газетіне шыққан мақаланың негізгі саяси астары, айыптауға негіз болған ғылыми туынды, ғалым еңбегінің большевиктік саясатқа қабыспатін тұстары

Мәтінмен жұмыс форматтары:

Дерек: Кеңес Нұрпейіс. Шығармалар жинағы/ Құраст.: С.О. Смағұлова, Г. Ж. Өскембаева. – Алматы: «Елтаным» баспасы, 2015, 258–259-беттер.

Анализ: Дерек үзіндісінен Е.Бекмахановқа тағылған айыптың негізгі мәнін анықтау, талдау, тағылған айыптың жала екендігін дәлелдеу, осы арқылы сол кездегі қоғамдық- саяси жағдайды анықтау

Салыстыру (кесте): Соғысқа дейінгі және соғыстан кейінгі сталиндік қуғын- сүргінді салыстыру, айырмашылықтарын табу, ұқсастықтарын талдау, қасыр қасіреті ретінде баға беру.

Тарихи шығарма (150–200 сөз): Е.Бекмаханов және тарих ғылымы, қазақ тарихындағы орны, Кенесары көтерілісінің айыпқа негіз болуы

Цифрлық шешімдер:

ЖИ құралдары: ChatGPT негізінде Е.Бекмаханов ісі туралы деңгейлік тапсырмалар жасау;

Интерактивті карталар: MyTestX бағдарламасындағы тапсырмалар, Google arts & culture: тарихи дереккөздерді виртуальды зерттеу, Historical map generator: дереккөздерді саралау

Сабак барысы (45 минут):

Актудалдылық (5 мин):

Сұрақ: Е.Бекмахановтың ғылыми туындысы неліктен коммунистік идеологияға қайшы деп танылды?

Кіріспе шолу (7 мин): Бекмаханов ісі – сталиндік идеология, коммунизмді дәріптеу және қазақтың ұлттық тарихы.

Жұптық жұмыс (15 мин):

Бекмаханов және қазақ тарихы

Бекмаханов және сталиндік идеология
Шаблон: Құғын-сүргін, жалған айып, тарихты маркстік- лениндік негізге бейімдеу

Салыстыру және қорытынды (13 мин):

Репрессияның жалғасуы қаншалықты өрбіді?

Рефлексия (5 мин): Кері байланыс: “Бес саусақ” әдісі

Саралау:

Қолдау: термин, глоссарий, трек-сызба, кесте

Бағалау (критерийлер мен дескрипторлар)

Дескрипторлар: Базалық деңгей: Е.Бекмаханов ісі бойынша өзі ойын айтады, құжаттан үзінді келтіреді

Орташа деңгей: Соғыстан кейінгі зиялыларды қудалау үдерісінің зағдылығын түсіндіреді

Жоғары деңгей: Салыстырмалы түрде талдау жасайды, коммунистік идеологияға негізделген қудалауды фактілер арқылы айыптайды

Құралдар: құжаттағы деректерді талдау бойынша тексеру парағы, бағалау парағы, қорытынды сызба

Материалдар мен ресурстар:

Құжаттан үзінді

АТ материалдары, ЖИ платформалары

Үй тапсырмасы: Эссе жаздыру кезінде білім алушыға былай бағыт беруге болады:

Тапсырма: Е.Бекмахановтың өмірі мен қызметіне қатысты «Адал азамат» тақырыбында эссе жазыңыз. Эссе жазуда төмендегі негізгі сөздерді қолдануға тырысыңыз:

Е.Бекмаханов, тарих, әділетсіздік, ғылым, репрессия, азаматтық ұстаным, адалдық, қайсарлық, ақталу, Адал азамат.

«Е.Бекмаханов және Қазақ тарихы» Эссе

«Аты аңызға айналған Бекмаханов»

Буржуазияшыл-ұлтшылдықты насихаттады деп айдар тағылған Е.Бекмахановтың көңіл күйі 1947–1950 жылдарда өте ауыр болды, күн өткен сайын оған тиген моральдық соққының салмағы арта берді. 1950 жылғы 26 желтоқсанда «Правда» газетінде Шойынбаев, Айдарова, Якунин жариялаған «Қазақстан тарихы мәселелерін маркстік-лениндік тұрғыдан баяндайық» деген мақалада кітап пен оның авторы тағы да қатты сынға алынды. «Правдадағы» мақала Е. Бекмахановты ресми түрде тікелей саяси айыптаудың басы болды. 1951 жылғы 10 сәуірде Қазақстан Коммунистік (большевиктер) партиясының Орталық Комитеті осы мақалаға байланысты қаулы алып, оны дұрыс деп бағалап «Е.Бекмахановтың буржуазияшыл ұлтшылдық көзқарастарын айыптады». Е.Бекмаханов университеттен жұмысынан қуылып, 1951 жылы партия қатарынан шығарылды. Ол біраз уақыт Алматы облысы Нарынқол ауданында мектепте тарих пәнінен сабақ берді, көп кешікпей Жамбыл облысы Шу ауданындағы Новотроицк селосындағы мектепке мұғалім болып

орналасты. Осы жерде 1952 жылы 5 қыркүйекте Ермұқан тұтқындалды. Екі айға жуық тергеу жұмыстары жүргізіліп, 1952 жылдың 3 қарашасында №699 іс бойынша Е.Бекмахановты айыптау қорытындысы дайын болды. Жоғарыдағы айыптау негізінде 1952 жылғы 2 желтоқсан күні Қазақ КСР Жоғарғы Сотының Қылмысты істер жөніндегі коллегиясының үкімімен Е. Бекмаханов 25 жыл мерзімге бас бостандығынан айырылып, ГУЛАГ-тың алыстағы лагерінің біріне айдалды. Ерекеңнің лагерьден тиісті органдарға жазған көптеген арыздарының нәтижесінде академик, қоғам қайраткері Анна Михайловна Панкратова сияқты қайырымды да қамқор адамдардың тікелей жәрдемінің арқасында, қанқұйлы Берия атылғаннан кейін Е. Бекмахановтың ісі қайта қаралып, 1954 жылы 16 ақпанда оның «қылмысты ісі» жойылып, өзі ақталып шықты.

Кеңес Нұрпейіс. Шығармалар жинағы/ Құраст.: С.О. Смағұлова, Г. Ж. Өскембаева. – Алматы: «Елтаным» баспасы, 2015, 258–259-беттер.

Оқу пәні: Дүниежүзі тарихы

Сынып: 9

Сабак тақырыбы: Саманта Смиттің КСРО-ға сапары неге мүмкін болды?

Оқу мақсаты: 9.3.1.4 тұлғаның тарихтағы рөлін бағалау

Тарихи концепт: маңыздылық

Тарихи дереккөздер: хат

Тапсырма: *А деңгейі:* Берілген мәтінді мұқият оқып шыққан соң, төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз

«Құрметті Андропов мырза! Менің атым Саманта Смит. Мен он жастамын. Сізді жаңа тағайындауыңызбен құттықтаймын. Мен Ресей мен АҚШ арасында ядролық соғыс бола ма деп алаңдаулымын. Сіз соғысқа сайланып отырсыз ба, жоқ па? Егер олай болмаса, соғысты болдырмау үшін не істейтініңізді айтыңызшы. Бұл сұраққа жауап беруге міндетті емессіз, бірақ мен неге сіздің әлемді немесе дәл біздің елді жаулап алғыңыз келетінін білгім келеді. Құдай әлемді бізге ортақ етіп, оған қамқор болуымыз үшін жаратты ғой. Бәрін жаулап алып, не оған бір адам тобы ие болуы үшін емес. Өтінемін, оған (Саманта, меніңше, бұл жерде Құдайды айтып тұр – А.Ш.) өзі қалағанын жасауға және барлық адамның бақытты болуына мүмкіндік берейік». Саманта Смит. Манчестер. Мэн. 1983 жыл. /Оқулықтан алынған мәтін/.

-Құжаттың авторы?

-Бұл материал дереккөздің қай түріне жатады?

-Құжат авторының өмірі туралы не білесіңдер?

-Дереккөз қай уақытта жазылды? Кімге арнап жазылды?

-Автор қандай үндеу салды?

-Атордың бұл әрекетін қалай бағалайсыңдар?

В деңгейі: Төменде берілген хатты мұқият оқып шығып, «НІРР» әдісі арқылы Саманта Смиттің КСРО-ға сапары неге мүмкін болғанын талдаңыз.

ДЛЯ "КОМСОМОЛЬСКОЙ ПРАВДЫ" И "МОСКОВСКОГО КОМСОМОЛЬЦА"
26/4 № 1-59 /ПЯТЬ ЧАСТЕЙ/
83

ОТВЕТ Ю.В.АНДРОПОВА НА ПИСЬМО АМЕРИКАНСКОЙ ШКОЛЬНИЦЫ
Камс. пр. 274.83

АМЕРИКАНСКАЯ ШКОЛЬНИЦА ИЗ ГОРОДА МАНЧЕСТЕР /ШТАТ МЭН/ САМАНТА СМИТ ПРИСЛАЛА Ю.В.АНДРОПОВУ ПИСЬМО, В КОТОРОМ ПИШЕТ, ЧТО ЕЙ 10 РИТ 10 ЛЕТ И ЧТО ОНА ОЧЕНЬ ОБЕСПОКОЕНА, НЕ СЛУЧИТСЯ ЛИ ЯДЕРНАЯ ВОЙНА МЕЖДУ СОЕДИНЕННЫМИ ШТАТАМИ И СОВЕТСКИМ СОЮЗОМ. "ВЫ ЗА ВОЙНУ ИЛИ НЕТ? ЕСЛИ ВЫ ПРОТИВ, ПОЖАЛУЙСТА, СКАЖИТЕ, КАК ВЫ СОБИРАЕТЕСЬ НЕ ДОПУСТИТЬ ВОЙНУ?"

НА ЭТО ПИСЬМО Ю.В.АНДРОПОВ НАПРАВИЛ ОТВЕТ, В КОТОРОМ ГОВОРИТСЯ:

"ДОРОГАЯ САМАНТА/ВСК/

ПОЛУЧИЛ ТВОЕ ПИСЬМО, КАК И МНОГИЕ ДРУГИЕ, ПОСТУПАЮЩИЕ КО МНЕ В ЭТИ ДНИ ИЗ ТВОЕЙ СТРАНЫ, ИЗ ДРУГИХ СТРАН МИРА.

МНЕ КАЖЕТСЯ, - Я СУЖУ ПО ПИСЬМУ, - ЧТО ТЫ СМЕЛАЯ И ЧЕСТНАЯ ДЕВОЧКА, ПОХОЖАЯ НА БЭККИ, ПОДРУЖКУ ТОМА СОЙЕРА ИЗ ЗНАМЕНИТОЙ КНИГИ ТВОЕГО СООТЕЧЕСТВЕННИКА МАРКА ТВЕНА. ЭТУ КНИГУ ЗНАЮТ И ОЧЕНЬ ЛЮБЯТ В НАШЕЙ СТРАНЕ ВСЕ МАЛЬЧИШКИ И ДЕВЧОНКИ.

ТЫ ПИШЕШЬ, ЧТО ОЧЕНЬ ОБЕСПОКОЕНА, НЕ СЛУЧИТСЯ ЛИ ЯДЕРНАЯ ВОЙНА МЕЖДУ ДВУМЯ НАШИМИ СТРАНАМИ. И СПРАШИВАЕШЬ, ДЕЛАЕМ ЛИ МЫ ЧТО-НИБУДЬ, ЧТОБЫ НЕ ДАТЬ ВОСПЛЫХНУТЬ ВОЙНЕ.

/СЛЕДУЕТ/ 1544

https://cs12.pikabu.ru/images/big_size_comm/2022-10_2/1665163722138023908.jpg (қаралған күні 24.10.25 ж.)

Н – HISTORICAL CONTEXT – ТАРИХИ МӘНМӘТІН	I – INTENDED AUDIENCE – НЫСАНАЛЫ АУДИТОРИЯ	P – POINT OF VIEW (AUTHOR'S) – АВТОРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ	P – PURPOSE (AUTHOR'S) – АВТОРДЫҢ МАҚСАТЫ

Дескрипторы:

- мәтін мазмұнын 2 сөйлеммен түсіндіреді
- хаттың кімге арналғанын түсіндіреді
- автордың көзқарасын түсіндіреді
- автордың Саманта Смитті КСРО-ға шақырудағы мақсатын түсіндіреді

С деңгейі: Берілген деректер негізінде Саманта Смиттің тарихтағы рөліне «ПТМС» әдісі арқылы баға беріңіздер

Саманта Смиттің хаты халықаралық шиеленістің дипломатиялық жолмен шешілуінде маңызды рөл атқарды

Позиция – ия, мен солай санаймын/ жоқ, келіспеймін....

Түсіндіру – себебі.....

Мысал – мен оны келесідей 2 мысал арқылы дәлелдеймін

1 мысал.....

2 мысал.....

Салдары – айтылған мәселе бойынша келесідей қорытынды жасаймын.....

Дескрипторы:

- позициясын білдіреді
- себебін түсіндіреді
- 1 мысал келтіреді
- 2 мысал келтіреді
- қорытынды жасайды

Қазіргі білім саласының басты мақсаты – білім алушылардың өздіктерінен ізденіп, ақпаратты тауып, өңдеп, саралап, сол алған білімдерін өмірде қолдана алуларына жағдай жасау. Осы орайда тарих сабағында түрлі дереккөздерді пайдаланудың берері мол. Себебі мәтінді, дереккөзді оқу кезінде білім алушылардың оқу сауаттылығы артып, түйіткілді мәселелердің оңтайлы шешілуіне қатысты өз пікірлерін білдіріп, интерпретация жасайды. Өткен оқиғалармен бүгінгі күнгі тарихтың арасындағы сабақтастықты айқындайды. Сонымен қатар білім алушылардың кругозоры кеңейіп, үйреніп қалған тар құрсаудан шығып, қандай да бір оқиғаға басқаша көзқараспен қарап, өмірлік жағдайлармен байланыстыратын болады.

Өткеннің қателіктерінен сабақ алып, болашақтың жарқын болуына адал еңбектерімен, мектепте алған білімдерінің арқасында өз үлестерін қосады деп үміттенемін. Өйткені туындаған мәселеден шығу үшін білім алушылар біржақты пікір тыңдап, қате шешім қабылдас үшін, плюралистік көзқарас қалыптастыру мақсатында түрлі дереккөздермен жұмыс жасау маңызды.

Сол үшін жоғарыда Қазақстан тарихы пәні бойынша 8-9 сыныптарда жұмыс жасауға болатын тақырыптар мен дереккөздер түрлерін ұсынылды.

Оқытуда білім алушылардың тарихи заттай дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Тарихты оқытуда тарихи дереккөздерді қолдану мұғалімге жаңа тақырыпты меңгеруде сабақта білім алушылардың дербестігін дамытуға мүмкіндік береді. Дереккөздермен дұрыс ұйымдастырылған жұмыс мұғалімге белгілі бір тақырыпты меңгеруге бөлінген уақытты ұтымды пайдалануға да мүмкіндік береді, өйткені ол оқытудың нәтижелі әдістерінің бірі. Осыған байланысты тарих пәнінің мұғалімі өз білім алушыларының дүниетанымын қалыптастыру үшін тарихи дереккөздің тәрбиелік әлеуетін қаншалықты пайдалана алатыны маңызды.

Археологиялық ескерткіштер заттай құнды деректер. Оларды зерттеу арқылы көне замандардағы Ұлы даланы мекендеген тайпалар, олардың мәдениеті туралы мағлұматтар алып, тарихымыздың белгісіз беттерін ашамыз. Адамзаттың іс-әрекеттерінің нәтижесінде пайда болған заттардың барлығы археологиялық ескерткіштердің қатарына жатады.

«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда заттай (материалдық) дереккөздер түрлеріне қатысты оқу бағдарламадағы

тақырыптар мен оқу мақсаттарына сәйкес сабақ жоспарларының үлгілері ұсынылады.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабақ тақырыбы: Сарматтардың қоғамдық құрылысы мен шаруашылық өмірі.

Оқу мақсаты: 5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;

5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау;

Тарихи концепт: Дәлел

Тарихи дереккөздер: Заттай (материалдық) дереккөздер

Төмендегі дереккөздерін пайдалана отырып, тапсырманы орындау ұсынылады.

1-дерек. Миялы қорымынан табылған «Алтын әйел» мен «Күміс әшекейлі Миялы ханшайымы»

2017 жылы Атырау облысы Қызылқоға ауданындағы Миялы қорғандарына археологиялық қазба жұмыстарын жүргізген кезінде сармат дәуірінде өмір сүрген «Алтын әйел» табылған. Қазба жұмысын жүргізген топтың жетекшісі, тарих ғылымдарының кандидаты Марат Қасенов. «Алтын әйел» бейнесін белгілі суретші-реставратор Қырым Алтынбеков жасаған.

«Сол дәуірдегі көшпенділер мәдениетіне сәйкес «Алтын әйелдің» жанында қорамсағы болған. Қолында болаттан соғылған қанжары бар. Алтын сырғасына, киіміндегі жапсырмаларға қарағанда, бұл сармат дәуірінің беделді адамы деген тұжырымға тоқтадық. Мұның бәрі сол кездің өзінде Ұлы дала өркениетінің дамығанын білдіреді», - дейді Қырым Алтынбеков.

Қола жебе ұштары ұшқанатты, пирамида түріндегі ұшы керткісін шығыңқы және төлкесі ұзынша келген. Ұзындығы 26-33мм аралығында, қанаттарының арасының ең енді жері 10мм, төлкесінің ішкі диаметрі 5мм.

Қорымнан бірнеше сармат дәуіріндегі әйелдің киіміне өрнектелген екі түрлі алтын жапсырмалары мен алтын сырғаның бөліктері табылды.

Алтын жапсырма. Көлденең таяқша үстіне орнатылған сұрақ белгісі түрінде өрнектелген. Биіктігі 1,3 см, ені 0,8 см, көлденең таяқша ұзындығы 1,1 см. Үш саңылау салынған. Салмағы 0,11 гр, 73% алтын. (QR-кодты сканерлеңіз. Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейінің 3D экспонаттары)

Құс бейнелі жапсырмалар. Өлшемі: ұзындығы 2-2,2 см, ені 1-1,2 см. Жапсырмада құстың басы, қанаты, құйрығы анық көрінеді. Бұл жапсырмалардың да әрқайсысында 4 саңылаудан бар. Марат Қасеновтың пайымдауымызша, бұлардың киімдердің жағасына, жеңіне жапсырған болуы керек. Салмағы 0,38гр, 70% алтын. (QR-кодты сканерлеңіз. Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейінің 3D экспонаттары)

Алқа. Бұл алқа сырғаның бөлшегі болуы да мүмкін, екі шағын цилиндрден құралып, екі жанында қиялдан туған «жануарлар» бейнесі орналасқан (құс болуы да мүмкін). «Жануарларды» цилиндр үстіне орнатылған сақина байланыстырып тұр. Ал «жануарлардың» төменгі жағында шынжырбаулы шетіне дөңгелек алқалар кигізілген. Цилиндрлер ұзындығы 0,6-0,9 см,

«жануарлардың» ұзындығы 1,3 см. Шынжырбау ұзындығы 0,9см, алқалар диаметрі 0,4см. Салмағы 3,54 гр, 91% алтын.

Марат Қасеновтің мәліметінше, қорымнан бұдан өзге пішіні шар тәріздес, төртқұлақты қола қазан табылды. Ернеуі сыртына қарай қайырылған. Сыртқы беті тегістелген. Қазанның тігінен орналасқан 4 тұтқасы бар, қарама-қарсы орналасқан екеуі жылқының стилдік бейнеленген түрінде, қазан ішіне қарап тұрғандай әсер береді.

Жылқының жалы, құлағы және құйрығы анық бейнеленген. Бұл екі тұтқаның бірі толықтай сақталса, екіншісінің басы сынып қалған. Басқа екі сабаы киік-ақбөкеннің стилденген бейнесінде. Оны дөңес маңдайы мен қысқа құйрығынан байқай аламыз. Бұл фигуралардың да біреуі толық сақталса, екіншісінің басы мен құйрығы сынған. Қазанның жалпы биіктігі 23 см, тұғырының сақталған биіктігі 7 см, диаметрі 6 см. Тұлғасының диаметрі 27 см, ернеуінің диаметрі 19 см. *(QR-кодты сканерлеңіз. Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейінің 3D экспонаттары)*

«Күміс әшекейлі Миялы ханшайымы» 2020 жылы Атырау облысы, Қызылқоға ауданы, Миялы ауылынан солтүстік шығысқа қарай 6 км, Жангелді ауылынан солтүстікке қарай 2 км жерде жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған. Күміс әшекейлі ханшайым қаңқасының анатомиялық қалпы жақсы сақталғандықтан, тіпті бас сүйегіне антропологиялық зерттеу сәтті жасалды. Ғалымдар жас шамасы 50-де екенін анықтаған. Ал әшекейлердің Х-ХІ ғасырларда Солтүстік Каспий маңын мекендеген тайпаларға тиесілі екені белгілі болды.

Зерттеу жұмыстары кезінде ең бірінші жылқының бас сүйегі табылды. Жылқы бас сүйегінің үстінен, жандарынан әртүрлі көлемдегі жапырақ тәріздес әсемдік заттар, жүгендік қаптамалар, төрт жақты айырғыш жапсырмалар шықты. Пішіні жапырақша тәріздес, ортасы қуысталып, дөңес қылып жасалған, екі қабатты әшекейдің шеттері өрім тәріздес өрнекпен безендірілген. Дөңесі қауыз тәрізді болып басталып үшкірленіп аяқталған шекеліктің ортасынан тік сызықты өрнекпен өрнектелген, оның астыңғы жағында көлбеу сызықты саңылау бар. Ортасында дыбыстық заты бар әшекей ат қозғалысына ерекше үн береді. Қорғаннан темірден жасалған пышақ, ортасында ойығы бар диск бойтұмар, темірден жасалған үзеңгі, әртүрлі көлемдегі шаршы, төртбұрышты, сопақша белдік жапсырмалары, гүл, жарты ай тәрізді сырға тәріздес жапсырмалар мен дөңгелек пішініндегі тойтарма-лар, темір қайшы табылды. Қайшы - қос пышағы айқастырылып, ортасынан бекітілген тұрмыстық құрал. Қайшы пышақтарының ұшы үшкір, екінші жағы ұстауға ыңғайлы болу үшін дөңгелек пішінді болып жасалған. Қайшы аспаптық болаттан жасалған. Ұзындығы 15 см. Зерттеу жұмыстары кезінде әшекейдің 71-ден 78% аралықта күміс екені және тойтарма беті 78-82%-ке дейінгі мыс екені анықталды.

2-дерек. Аралтөбе қорымынан табылған «Алтын адам»

Ұлы даланың ежелгі тұрғындарының бірі – сармат. Бұл қауым б.з.б. VIII ғ. – б.з. VIII ғасыр аралығында еліміздің батыс өңірі – Орал-Жайық алқабын мекендеген. Оның бір дәлелі – Атырау облысы Жылыой ауданы, Құлсары

қа-ласынан 70 шақырым жерде орна-лас-қан, уақыт тұрғысынан б.з.д. II – I ғасыр аралығына жататын Аралтөбе қор-ған-дары. Бұл нысан 12 бөліктен тұрады. Осылардың ішінен таңдап алын-ған үш қорғанға 1999 жылы археолог Зей-нолла Самашев қазба жұмыстары жүргізіп, бірінші қорғаннан – адам сүйек-терін, қанжардың сынығын, жүз-ден астам оғы бар қорамсақ, екінші қор-ғаннан – садақ жебелерін, қыш құ-мыралар, моншақтар және б.з.д. I ғ. – б.з. I ғ. жат-қызылған темір қылыш тапты.

Қыш құмыра көзе шарығында жасалып, күйдіріліп жылтыратылған сұр түсті. Пішіні шар тәрізді, түбі тегіс, мойны тар, ернеуі сыртына қайырылған, суағары бар. Доға түрінде жасалған қос сабы бар. Құмыраның биіктігі 60 см, ернеуінің диаметрі 16 см, түбінің диаметрі 18 см, сабының биіктігі 8,5-10,5 см, жалпақтығы 3 см, қалыңдығы 1,5 см.

Ал жартылай тоналған үшінші қорғаннан – Алтын адамның мүрдесі қазып алыныпты. Аралтөбеден та-былған Алтын адамның сауыт-сайманын безендіріп тұрған алтын жапсырмалар мен асатаяғы және құрбандыққа шалынған екі жылқы мен бүркіттің сүйек қалдықтары зерттеушілер назарын аударады. 45-55 жас шамасындағы кө-сем-нің киімі – алтын заттармен безен-дірілуімен қатар, шашын түйген байламшасы, қару-жарақтары, қорамсақ жиектері, асатаяғындағы самұрық бейнесі де алтынмен апталған. Өртүрлі деңгейдегі ромб тәрізді, дөңгелек, жақтаулы және жылан тәрізді 400-ге жуық алтын жапсырмалар табылды. «Бұн-дай қымбат артефактілер – адам-ның тайпа көсемі екендігіне дәлел», дейді мамандар.

Көсемге әуелі сәнді көйлек жабылып, оның сыртынан алтын әшекейлі қысқа күртеше мен бұтына тар шалбар кигізіліпті. Одан кейін беліне алтынды белдік тағылып, оның доғалығына қошқар мүсіні жапсырыла-ды. Ал аяғына қысқа қонышты был-ғары етік сай келсе, кө-семнің алдына қазбадан табылған темір қылыш көл-денең тартылып, сол жақ бүйіріне қорамсағымен қоса садақ асындырылып, оң қолына алтын плас-тиналы ұзын асатаяқ ұстатылған екен. (QR-кодты сканерлеңіз. Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейінің 3D экспонаттары)

1-тапсырма. Дереккөздерді қолдана отырып, археологиялық ескерткіштерді сипаттап, сармат қоғамындағы әйел орнын анықтаңыз.

Археологиялық ескерткіштер	Аралтөбе қорғандары	Миялы қорғандары
Ерекшелігі		
Деректер сармат қоғамындағы әйел орны туралы қандай ақпарат береді?		

Дескриптор:

Миялы археологиялық ескерткіштерін сипаттайды

Аралтөбе археологиялық ескерткіштерін сипаттайды

Сармат қоғамындағы әйел орнын анықтайды

2-тапсырма. Сармат қорымдарынан табылған олжалар анықтай отырып, төмендегі кестені толтырыңыз

Сармат қорымдарынан табылған олжалар қай кәсіптің жақсы дамығанын көрсетеді?		
№	Кәсіптің атауы	Табылған олжалардың ерекшелігі
1		
2		
3		

Дескриптор:

Сармат қоғамында жақсы дамыған кәсіптерді атайды

Сарматтардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттайды

Пайдаланған әдебиеттер

1. Атырау облыстық тарихи-өлкетану музейінің 3D экспонаттары

2. Миялы қорғандары. Атырау облысы тарихи-өлкетану музейі, 2018ж

3. Атырау облысы тарихи-өлкетану музейінің археологиялық және этнографиялық коллекциясы. Атырау облысы тарихи-өлкетану музейі, 2009ж

4. Археологиялық коллекция ғылыми каталог. Атырау облысы тарихи-өлкетану музейі, 2020ж

5. Атырау облысының тарихы көне заманнан бүгінге дейін. 1-том. Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, 2023ж

6. «Ұлы Дала жауһарлары

7. » «Жайық шұғыласы» газеті.

<https://zh-shugylasy.kz/zhanalyqtar/audan-tynysy/ly-dala-zhauarlary.html>

(қаралған күні 24.10.25 ж.)

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5-сынып

Сабақ тақырыбы: «Алтын адам» археологиялық олжасы

Зерттеу сұрағы: Есік обасынан табылған «Алтын адам» кім болды?

Оқу мақсаты:

5.2.2.4 Есік обасынан табылған «Алтын адам» археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау;

5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау.

Тарихи концепт: дәлел

Тарихи дереккөздер: заттай деректер

Дереккөз түрін анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар:

<https://www.youtube.com/watch?v=fIXa7L8lxYI>, <http://smk.edu.kz/Login> (қаралған күні 24.10.25 ж.)

I топқа:

Бас киімі кейінгі қазақ киімі үлгілеріне ұқсас, биік, шошақ төбелі, ұзындығы -70 см шамасында. 150 - ге жуық әшекей заттармен безендірілген. Бас киімі әшекейлердің орналасуына байланысты үш бөліктен тұрады: көк әлемі, жер әлемі және жер асты әлемі. Арқардың алтын статуэткасы бас киімнің ең ұшында орналасқан. Ол таудың мәңгілік қар - мұз басқан шың құздарын мекендеуші жануар тәңірге бір табан жақын, «кіршіксіз» деп есептелген.

Әсемдікті көрсетіп тұрған жан - жағындағы төрт жебе, әлемнің төрт жағын бейнелейді. Олар сабы жіңішке алтын лентамен спираль сияқтандырып оралған және жоғары жағы жапырақ тәрізденіп, ортасы қуыс болып келген. Ал құстың қанаттары жоғарғы билікті, жоғарғы әлемді білдіреді.

II топқа:

Белбеуге аңға ұқсас бейнелер, сонымен қатар 16 тоға бұғы бейнесінде жапсырылған. Белдікті безендірген шығыршық және алтын белдік бас. Оған барыс бейнесі және иіріліп жатқан қасқырды бейнелеген. Қасқыр мен барыс басқа әлемді бейнелейтін және жендеттік жасайтын жыртқыш болып есептеледі. Сондықтан да жауынгер идеалын кейіптейтін қасқыр образы ер жүректіліктің, тәкаппарлықтың, еркіндіктің және патша тұқымының нышаны ретінде саналған. Шексіз даланың жауынгерлері өздері қасқырға «еліктей» отырып, олардың сарбазға қажетті қасиеттерін «бойына жұқтырып», өздерін «қасқыр», «барыс» түрінде сезінетін болған. Белбеудің оң жағында -қызыл қынапты ұзын семсер, сол жағында алтын пластиналар жапсырылған қынға салынған темір қанжар — ақинақ тағылған. Оның әшекейлерінің арасында екі цилиндрлік қаңылтыр белгі ерекшеленеді. Олар - бүктелген қасқырдың бедерлі бейнесі бар айқаспалы белдіктерге арналған оқ сауыт

III топқа:

Есік қорымынан алтын киімді сақ жауынгерімен бірге түрлі ыдыс-аяқтар және осы жазуы бар күміс тостаған табылды. Тостаған «Назарбаев Орталығында» сақтаулы тұр. Жасы б.з.д IV-V ғ.ғ деп есептеледі. Тостағанның сыртында екі жолға жазылған 26 таңба орналасқан. Оны белгілі түркітанушы-ғалым Алтай Аманжолов оқыған. Мағынасы: «Аға саған бұл ошақ! Бөтен ел адамы тізеңді бүк! Халықта азық-түлік мол болғай!» . Ал Әзербайжан ғалымы Заур Гасанов: «Дүниенің төрт бұрышынан Сыңлы тайпасы жырлайды. Үш жүз жоқтаушы ант-су ішеді» –деп аударған.

IV топқа:

Көне дәуірдегі материалдық мәдениет, өнер, мифология, т.б. салалардан мол дерек беретін Алтын адам сол кездегі сақтарда мемлекеттік өркениет ертеден қалыптасқанын дәлелдейді. Есік жауынгерінің киіміндегі жеке жануарлы, өсімдікті сарындағы барлық тоғалар күрделі, толық үйлесімді композицияға біріккен.

«Аң стилі» өнері сәндік сипатта қолданылды. Табиғат аясын ерекше құрметтеп, оны астарлы мағынада қабылдай білген сақтар, арқар, таутеке, жолбарыс, қабан, бұғы, марал,

түйе, жылқы, бұлан, бүркіт, сайғақ, қасқыр, қоян сияқты жануарлар бейнеленген. Ағаш, тері, киізден жасалған аң бейнелері де бар. Аңдарды бейнелеу металл қазан, құрбандық ыдыс, қанжар, семсер, қорамсақ, айбалта, ат әбзелдері мен айналарды, сондай-ақ тулар мен түрлі киімдерді әшекейлеуде пайдаланылған.

Тапсырма №1 Топтық тапсырма. Білім алушылар 4 топқа бөлініп берілген дереккөздерін пайдалана отырып, сұрақтарға жауап беру арқылы археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау.

I топ: Алтын адамның бас киімі.

«Алтын адамның» бас киімін кластер арқылы сипаттаңыз

1. Биіктігі – шамасында.
2. Әшекей саны – жуық.
3. Баскиімнің ең ұшында - орналасқан.
4. Баскиімдегі жебе саны –
5. Баскиімдегі әшекейлер орналасуына қарай - болып үш бөлікке

бөлінді.

II топ: Алтын адамның белбеуі

«Алтын адамның» белбеуін кластер арқылы сипаттаңыз

1. Белбеуде нелер бейнеленген?
2. Қасқыр мен барс қандай жыртқыш бейнесінде бейнеленген?
3. Шексіз даланың жауынгерлері өздерін қай аңға еліктеп бейнелеген?
4. Ақинақ деген не?
5. Белбеудің оң жағында не салынған?

III топ: Күміс тостаған

Күміс тостағанды кластер арқылы сипаттаңыз

1. Күміс тостағанның жасы нешеде?
2. Тостағанның сыртында не орналасқан?
3. Күміс тостағанның сыртын кім оқыған?
4. Әзербайжан ғалымы Заур Гасанов жазылған жазудың аудармасы қандай

болды?

5. Тостаған қайда сақтаулы тұр?

IV топ:Сақтардың дүниетанымы

Сақтардың дүниетанымын кластер арқылы сипаттаңыз

1. Есік қорғаны қазбалары Қазақстанды мекен еткен тайпалар туралы қандай құнды деректер береді?
2. Ежелгі халықтардың ұғымы бойынша алтын нені білдірген?
3. О дүниеге алтын әшекеймен аттандыру немен байланысты?
4. Алтын адам сол кездегі нені дәлелдейді?
5. «Алтын адам» киімінде қаншаға жуық аң бейнеленген?

Дескриптор:

1. Берілген 5 сұраққа толық жауап беру арқылы кластер құрады-5 балл;
2. Ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттайды-1 балл;

Тапсырма №2 Wordwall бағдарламасымен сұрақтарға жауап беру.

<https://wordwall.net/resource/83537914> (қаралған күні 24.10.25 ж.)

1. Сақтардың түсінігі бойынша алтын ненің түсі? /Күннің түсі/
2. Сақтардың түсінігі бойынша аңдар олар үшін қандай роль атқарды? /қорғаушысы, жанындағы бойтұмары/
3. «Алтын адамның» бас киіміндегі тау мен жануарлар нені білдіреді?/жер әлемі/
4. Сақтар неге табынған? /күнге /
5. «Алтын адамның» бас киіміндегі 4 жебе нені білдіреді? /дүниенің төрт бұрышындағы патша билігін ұлықтайды/

6. Әшекейлер мен безендіруде аңдарды бейнелеу өнері. / «аң стилі»/

7. «Алтын адамның» бас киімінде бейнеленген құстар нені білдіреді?
/аспан әлемін/

8. Сақтардың күнге табынғанын «Алтын адамның» бас киіміндегі қандай бейне білдіреді? /таутеке мүйізді қанатты тұлпарлар бейнесіндегі пластиналар/

9. «Алтын адамның» бас киіміндегі ешкі мен ағаш тамыры нені білдіреді?
/жерасты әлемі/

10. Есік обасынан табылған күміс тостағанда неше таңба болды? /26/

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабақ тақырыбы: «Берел қорғандары» Зерттеу сұрағы: Берел қорымынан табылған олжалар сақтардың мәдениетін қалай сипаттайды?

Оқу мақсаты: 5.2.2.1. Археологиялық ескерткіштерді сипаттау;

Тарихи концепт: дәлел

Тарихи дереккөздер: заттай деректер

Дереккөз түрін анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Сабақта білім алушыларға Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі ұсынған бейнебаянды <https://www.youtube.com/watch?v=acvsGD-XhGo> (қаралған күні 24.10.25 ж.) VR очки (виртуалды шындық 3Д көзілдірік) арқылы көру. Ұшқын Сәйдірахман «Берел қорымы- теңдессіз олжалар мекені» .

https://el.kz/berel_korimi_tendessiz_olzhalar_mekeni_25310/ (қаралған күні 24.10.25 ж.)

Берел ескерткіштерімен қатар аталатын зерттеуші Зейнолла Самашев. Ол алғаш қазба жұмыстарын 1998 жылы қорғанның «патшалық оба» кезеңін зерттеу барысында №11 нысаннан алтынмен апталған 13 тұлпар мен сол заманның көсемі болған бекзада мен әйелдің сүйегін тапты.

Берел обаларынан табылған әшекей бұйымдардың біразы қабанның азу тісінен жасалғандығы жазылады. Деректерге сенсек, №10 обадан бірегей жапсырма кестелері бар он ертоқымның үлгісі табылған. Ол жапсырма кестелерде адам іспетті сақалы мен мұрты бар, басы тау ешкінің мүйізі секілді, қанатты жыртқыштардың денесі бар, құйрығы беде тәрізді, арыстанды еске түсіретін қияли болмыс бейнеленген.

Грифондар туралы «Берел» кітабында келесідей қызықты дерек кездеседі: «Заттарға құрылымдық-технологиялық сараптама көпшілік заттар мүйіздің белгілі бір қабаттарынан ғана және белгіленген мөлшерде жасалғандығын көрсетті. Мүйізден жасалған барлық бұйымдар ашық қызыл бояумен, кей жерлерде қалайымен және алтын фольгалармен қапталған. Бояу жағудың жүйелілігі былай жүрген: ең бірінші қызыл, сосын ақ, ең соңынан киелі сары түсті жаққанға ұқсайды. Барлық бояулардың қосындысы келіп, жылқы иесінің жердегі шексіз билігінің күдіреттілігін айғақтайды».

Ұшқын Сәйдірахман «Берел қорымы- теңдессіз олжалар мекені» .
https://el.kz/berel_korimi_tendessiz_olzhalar_mekeni_25310/ (қаралған күні 24.10.25 ж.)

Тапсырма №1 «INSERT» кестесі бойынша берілген дереккөздегі ақпараттардан «Берел қорғанын» сипаттайды.

«Ү» білемін	-	«-» білмеймін	-	«+» - мен үшін жаңалық	«?» мені таң қалдырды

Дескриптор:

1. Берел қорғаны туралы білетіні-1 балл
2. Берел қорғаны туралы білмейтіні-1 балл
3. Берел қорғаны туралы өзі үшін жаңалық болғаны-1 балл;
4. Берел қорғаны туралы таң қалдырған ақпарат-1 балл;

Тапсырма №2

Қатонқарағайда табылған Берел қорымында қазба жұмыстары кезінде адамдар шамамен қанша күн ебек етті? (білім алушылар математикадан алған білімдерімен байланыстырады)

Берілгені:

40-тан астам оба табылған.

Ең үлкен обаның биіктігі-9 метр

Диаметрі-20 метр

1 адам күніне 1,5 топырақ қазады.

Қорғанның жалпы көлемін есептеңіз. (3.14 / тұрақты шаманы көлемге пайдалану)

Қазба жұмыстары қанша уақыт алатынын анықтаңыз?

Дескриптор:

1. Есептеулер дұрыс жүргізілген-1 балл;
2. Қорғанның жалпы көлемін есептейді-1 балл;
3. Қазба жұмыстары қанша уақыт алғанын есептейді-1 балл;

Оқу пәні: Қазақстан тарихы (өлкетану бөлімі)

Сынып: 5 -сынып

Сабақтың тақырыбы: Өлкетану мұражайы және тарихи жәдігерлер

Оқу мақсаты: 5.2.2.7 Тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттау

Тарихи концепт: Маңыздылық

Тарихи дереккөздер: Білім алушылардың іздестіру- зерттеу дағдыларын дамыту, шығармашылық қабілеттерін арттыру бағытындағы сабақ мектеп музейінде ұйымдастырылды.

Мектеп музейіндегі «Тұрмыстық бұйымдар» экспозициясы, ондағы жәдігерлер туралы жинақталған мәліметтер мен ғылыми зерттеу жұмысының мағлұматтары негізгі дереккөз болып табылады. Сабақта білім алушыларға зерттеуге беріліп отырған жәдігерлер жас ұрпақ үшін құнды дүние. Санаулы экспозициялық олжалар ауыл тұрғындарынан жинақталған, мектеп музейінен орын алып, білім алушылар мен ұстаздарға ауыл тарихын құрылғаннан бері танытатын тарихтың бір бөлігі болып есептеледі. «Тұрмыстық бұйымдар» экспозициясында өткен ғасырдың көзі болып табылатын қол диірменінен бастап, жергілікті тұрғындар су тасыған иін ағашқа дейін кездеседі. Жәдігерлер ішіндегі ерекше болып табылатыны темірден жасалған аяқ киім тігетін қалып,

ата-бабамыздың ауылда отырып-ақ етік тігумен айналысқандығының дәлелі. Осы сабақ барысында білім алушылар басты назар аударған шоқ үтік, әйнек пілт шам, жіп иіретін ұршық иелері өмірден өтсе де, ұрпақтары олардың тұтыну тарихын мұқият жазып қалдырған. Мысалы: Шоқ үтік күнделікті өмірде әжелеріміз ішіне шоқ салып, киім үтіктеуге пайдаланған тұрмыстық бұйым. Салмағы ауыр темірден жасалғандықтан матаны теп-тегіс үтіктеген. XX ғасырдың басында балалар үйінде қызмет атқарған Мария әжей, тәрбиеленушілердің киімдерін үтіктеп, алғысын алған. Негізінен жергілікті жерде сауда жасайтын Ахмет деген көпестен сатып алған. Осындай тарихы бар музейдегі әр жәдігер- тарих сабақтарында білім алушылардың қызығушылығын арттыратын таптырмас көрнекі құрал болып табылады.

Дереккөз түрін анықтау бойынша әдістемелік ұстанымдар:

5-сынып бойынша «Өлкенің тарихи ескерткіштері» тақырыбы, оқу мақсаты-5.2.2.8 өлкедегі тарихи ескерткіштердің құндылығын түсіну;

«Сарматтардың қоғамдық құрылысы мен шаруашылық өмірі» тақырыбы. оқу мақсаты-5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау; 5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау; 5.3.1.1 картада тайпалық одақтардың орналасуын көрсету;

6-сынып бойынша «Топонимдер – өткен заманның куәгерлері» тақырыбы (жер-су атауларының тарихы), оқу мақсаты -6.2.2.6 жергілікті жер, қала, өзен, көл, тау атауларының шығу тарихын түсіндіру;

7-сынып бойынша «Туған өлкенің жылнамасы» тақырыбы, оқу мақсаты-7.4.1.4 өлке дамуының маңызды кезеңдерін анықтау, 7.2.2.5 өлкенің тарихи оқиғалар хроникасын құру;

Тапсырма құрсатыру:

Негізгі әдістемелік ұстаным – саяхат және іздестіру-зерттеушілік тәсілді қолдану. Білім алушылар сабақта мектеп музейіндегі жәдігерлердің тарихын түсіндіру және тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттауды мақсат ете отырып, тарихи жәдігерлердің тарихын зерттеп, бір-бірімен бөліседі, берілген тапсырмаларды орындай отырып, құнды деректер жинақтап, өздігінен қорытынды жасап үйренеді. Сабақ барысында мұғалім білім алушылардың іздестіру- зерттеу дағдыларын дамытады.

Топтық жұмыс – Бөкей ордасы ауданы Ұялы тұрғындарының өз уақытында қолданған, қазір қолданыстан шықса да заманға сай түрленіп қолданып жүрген тұрмыстық бұйымдары туралы мәліметтерді жинақтайды, өзіндік ойларын қоса отырып, ортаға салады. Этнографиялық жәдігерлер туралы өзідері қолмен ұстап, көзбен көре отырып құнды мағлұмат алады.

Жұптық жұмыс– «Сағат-дос» әдісі арқылы білім алушылар музейдегі тұрмыстық бұйымдардың біреуін тандап жұптық жұмыста таныстырады.

Жеке жұмыс- «Мен үшін құнды» әдісі арқылы өз ойымен қорытынды түйін жасайды.

Жалпы сабақ барысында берілген тапсырмалар презентация дайындау, жергілікті тұрғындардан жиналған бұйымдарды қазіргі кезең бұйымдарымен салыстыру, «Этнографиялық жәдігерлер – ата-бабадан қалған тарихи мұра»

тақырыбына эссе жазу, білім алушылардың сыни тұрғысынан ойлану, мәліметтерді терең талдау, ойларын жинақтап, түйіндеп жеткізу, шығармашылықпен жұмыс жасау дағдыларын дамытады.

Цифрлық шешімдер мен ЖИ: Сабақ барысында білім алушылардың қызығушылығы мен белсенділігін арттыру үшін ЖИ бойынша chat grp мәліметтері, музейдегі дереккөздер бағдарламалары қолданылды.

Білім беру ұйымының атауы	БҚО Бөкейордасы ауданы Ш.Жексенбаев атындағы мектеп- бөбекжай кешені КММ			
Пәні:	Қазақстан тарихы			
Бөлім:	Өлкетану			
Педагогтің аты-жөні:				
Күні:				
Сынып:	5			
Сабақтың тақырыбы:	Өлкетану мұражайы және тарихи жәдігерлер			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:	5.2.2.7 Тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттау			
Сабақтың мақсаты	Мектеп музейіндегі жәдігерлер тарихына тоқтала отырып, тарихи мұраны жеткізудегі рөлін сипаттау			
Бағалау критерийі	- Мектеп музейіндегі жәдігерлердің тарихын түсіндіреді; - Тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттайды			
Сабақтың кезеңі/уақыты	Педагогтің іс -әрекеті	Білім алушының іс-әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Сабақтың басы	Ұйымдастыру кезеңі. Білім алушылармен амандасу, топқа бөлу. Тренинг: «Саяхат»	Білім алушылар амандасады. «Саяхат» тренингі арқылы 3 топқа бөлінеді, бір-біріне жақсы тілек білдіреді.	Сұраққа жауап беріп, тапсырма орындаған білім алушылар жетон жинау арқылы бағаланады	Суреттер, Карталар, плакаттар
5 мин	Білім алушылар мектеп музейіндегі «Тұрмыстық бұйымдар» экспозициясындағы жәдігерлерді тамашалап, танысады. I. Ой қозғау	Білім алушылар музейдегі жәдігерлерді тамашалайды		
5 мин				

	1.Білім алушылар не көріп тұрмыз? 2.Музейдегі бұл бөлімнің ерекшелігі неде? 3.Жаңа тақырыпты болжап көріңіздер.... Білім алушылар, бүгінгі сабағымыз ерекше өтеді, мектеп музейіндегі осы экспозиция жәдігерлерімен танысып, тарихына үңілетін боламыз Бүгінгі музейге саяхатымызда бірнеше қызықты зерттеулер жүргізіп, тапсырмалар орындаймыз, балл жинаймыз. ББҮ кестесі арқылы ауызша жауап алу <table> <tr> <td>Білемін</td> <td>Білгім келеді</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Білемін	Білгім келеді			Дескриптор: -Сұрақтарға жауап беріп, өз болжамын айтады- 1 б. Білім алушылар сабақтың тақырыбы мен мақсатымен танысады. ББҮ кестесі бойынша бірінші, екінші кесте сауалдарына ауызша жауап береді -Сұраққа өз ойын білдіреді – 1 б	1 балл ҚБ: тамаша! 1 балл ҚБ: Жарайсың	
Білемін	Білгім келеді							
Сабақтың ортасы 5 мин	II Жаңа сабақ Білім алушыларға «XVIII ғасырдағы Қазақ халқының материалдық мәдениеті» тақырыбындағы бейнематериал көрсетіледі. ПОПС формуласы бойынша 1. «Менің ойымша....» - Бейнематериалдан не түсіндік? - Не білдік? 2. «Себебі мен оны былай түсіндіремін» 1-тапсырма. Бағалау критерииі:	Білім алушылар «Менің ойымша....» деген тіркесті қолдана отырып жауап береді -Сұраққа өз ойын білдіреді – 1 б Дайын дереккөздермен танысады. Дескриптор: -Алған білімдері мен өз білетіндері бойынша	1 балл ҚБ: Жарайсың 1 балл	https://www.youtube.com/watch?v=OMc7zeJc790 Бейне-материал карта, дереккөздер,				

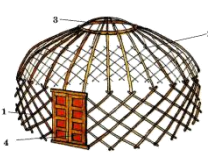
	Мектеп музейіндегі жәдігерлердің тарихын түсіндіреді; <u>Жұптық жұмыс</u> <u>«Сағат дос» әдісімен жұптасады</u> «Ойлан-жұптас - бөліс» Білім алушылар музейдегі тұрмыстық бұйымдардың біреуін таңдап жұптық жұмыста таныстырады (экскурсовд ретінде) ЕББҚ білім алушы тұрмыстық бұйымдар мен әшекей бұйымдарды ажыратып айтады <table><tr><td>Тұрмыстық бұйымдар</td><td>Әшекей</td></tr><tr><td></td><td></td></tr></table>	Тұрмыстық бұйымдар	Әшекей			таныстырылым жасайды- 16	ҚБ: Жарайсың!	
Тұрмыстық бұйымдар	Әшекей							
10 мин	«Оны мен мына фактілермен дәлелдей аламын» <i>Білім алушыларға ресурс ұсынылады, ЖИ арқылы берілген жәдігердің тарихын сипаттайды</i> <u>2-тапсырма</u> <u>Топтық жұмыс</u> <u>«Айналмалы бекеттер» арқылы келесі топ тыңдайды.</u> 1 топ: Шоқ үтіктің шығу тарихынан бастап бүгінгі өзгерісі	Дескриптор: - Берілген ресурс бойынша мәліметті ортаға салады.- 16 - Сұраққа жауап береді – 16 Дәлел келтіреді -16	3балл ҚБ: Жарайсың!	Кестелер, сызбалар, мәліметтер ЖИ chat gtp мәліметтері, музейдегі дереккөздер				
8 мин		Дескриптор: -Тарихи жәдігердің мектеп музейіндегі маңызына тоқталады –1 балл -Өз ойымен тарихи жәдігерлердің	2 балл					

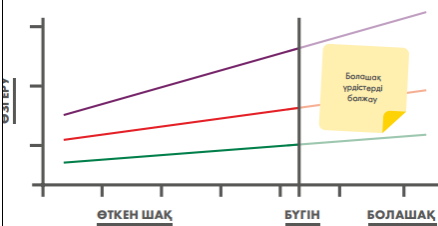
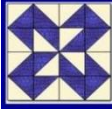
	II топ: Пілте шамның шығу тарихынан бүгінгі жағдайы III топ: Жіп иіретін ұршықтың пайда болу тарихы мен қолданылуы 4. «Осыған байланысты мен мынадай қорытынды шешімге келдім» <u>Жеке жұмыс</u> ««Этнографиялық жәдігерлер – ата- бабадан қалған тарихи мұра» тақырыбына эссе жазу, Тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін өз ойларымен ортаға салады.	құндылығын айтады- 1балл		
Сабақтың соңы 5 мин	Бекіту PLIKERS бағдарламасы бойынша білімдерін бекіту	Тест сұрақтарына жауап алады	1 балл	
Кері байланыс 7 мин	Үйге тапсырма Ерте кезеңдегі қолданылған, ұмытылып бара жатқан тұрмыстық бұйымдар туралы мәлімет жинақтау Кері байланыс: ББҮ кестесі арқылы ауызша жауап алу	Білім алушылар бүгінгі сабақтан алған білімдерімен бөліседі		

	Білемін	Білгім келеді	Жиналған жетон бойынша бағаланады		
	Бағалау. Мақсатқа оралу Қорытынды, рефлексия Тұрмыстық бұйымдар тек күнделікті өмірде қолданылатын зат ғана емес, оларда ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан тарих, дәстүр мен шеберлік ізі сақталған. Әр бұйым халықтың табиғатпен етене өмір сүргенін, сұлулықты бағалай білгенін көрсетеді. Қорытындылай келе, музейдегі тұрмыстық бұйымдар — халқымыздың өткен өмірінен сыр шертетін, ұлттық болмысымызды танытатын құнды мәдени мұра дегім келеді.		Білім алушылардың сабақ туралы ой толғауы, пікірлері.		

Бөлім:	Мәдениеттің дамуы (Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті – дала өркениетінің мұрасы)	
Сынып: 10	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы:	Қазақ халқының материалдық мәдениеті және қолданбалы қолөнері	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары:	10.4.1.2 қазақ халқының материалдық мәдениетінің маңызды жетістіктерін анықтау; - Қазақстандағы тарихи-этнографиялық процестердің сабақтастығын талдау	
Сабақтың мақсаты	Қазақ халқының материалдық мәдениетінің маңызды жетістіктерін сипаттайды; Қазақстандағы тарихи-этнографиялық процестердің сабақтастығын талдайды	
*Тарихи концепті	Маңыздылық (фокус), өзгеріс пен сабақтастық	
*Тарихи ойлау дағдысы	Тарихи талдау және түсіндіру	
*Құндылыққа баулу	Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік	
САБАҚТЫҢ БАРЫСЫ		

Сабақтың кезеңі/уақыты	Педагогтің әрекеті	Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурс тар
Басы (5)	➤ <u>Ұйымдастыру</u>: білім алушылармен амандасу, оқу құралдарын тексеру, сабаққа назарын аударту ➤ «Галереяны шарлау» Шарты: суреттер көрмесін тамашалап, бүгінгі өтетін тақырып атауын бірлесіп шығару ➤ <i>Күннің жады, сабақтың тақырыбын тақтаға жазу, оқу мақсатын таныстыру</i>	Амандасады , сабаққа ден қояды Ұсынылған суреттерді тамашалайды, жаңа тақырып атауын болжайды Дәптерге жазады	Ауызша мадақтау «әлі де ойланып көрсеңіздер! жарайсыздар!»	https://www.emaze.com/@ALFCTCFQR/ (қаралған күні 24.10.25 ж.)
Ортасы (36) 2 мин 8 мин 7 мин	Топтық жұмыс – «Зерттеу және талдау» Киіз үй – қазақ халқының дәстүрлі баспанасы Қазақ халқының дәстүрлі қолөнері 1. Қазақ халқының үй кәсіпшіліктері 2. Сәндік-қолданбалы өнер Топтық жұмыс - ҚБ тапсырмасы №1 – «4 ұғым – 1 тақырып» құлықты қолданып, тірек ұғымдардың мағынасын ашыңыз Ағаш қаңқасы, киіз жабыны, бөлігі, моделі Ағаш өңдеу, зергерлік, сүйек ұқсату, тас қашау 1. Киіз басу, төсеніштер, тоқымашылық, кестелеу 2. Геометриялық, өсімдіктестес, жануартектес, антропоморфты Қорғалым – «Эстафеталық мазмұндама» Кері байланыс Қазақ халқы не себепті киіз үйді пайдаланды? Ер адамдар қандай кәсіптермен айналысты? Әйел адамдар қандай кәсіппен айналысты?	Мәтінмен танысады Әр топ оқулықтан берілген ұғымдарды іздейді, қорғалымға дайындалады Топпен мәселені дескрипторларға сәйкес түсіндіреді Сұрақтарға ойланып жауап береді	<u>Дескрипторлар</u>: - Тірек ұғымдар арқылы материалдық мәдениет жетістіктерінің сипаттайды; - Ойын жүйелі жеткізеді; [2] Өзара бағалау: «Бізге ұнағаны, келесі жолы...»	Джандосова З.А. Қазақстан тарихы . Жалпы білім беретін мектептің 10-сыныбына арналған оқулық . – Алматы: Мектеп, 2019. – 256 б. – 199-204 бб.

11 мин	Әйел адамдар киіз үй жабдықтарын қалай әсемдеді? Жұптық жұмыс – ҚБ тапсырмасы №2 Дереккөзбен танысып және алынған білімді қолданып, киіз үйдің көшпелілер өміріндегі маңыздылығына сюжеттік кесте толтырыңыз (мәтін, аудиотыңдалым) Ғалымдар Андронов тұрғын үйлерінің дамуын зерттеу барысында киіз үйдің алғашқы прототипі осы кезеңде пайда болды деген шешімге келді. Зерттеушілер «киіз үй алғаш түркі халықтарында пайда болып, одан моңғолдар үлгі алған» – деген пікірді бір ауыздан жақтайды. Бұл жайында М.С. Мұқанов: «XIII ғ. басында моңғолдардың негізгі бөлігі ғұн үлгісіндегі баспаналарды пайдаланғанын, олардың киіз үйді де білгенін, оны да түркілерден үлгі еткенін» - жазады. Қазақ үшін шаңырақ отбасылық игіліктің, береке, бірліктің символы болып табылады. Қазақ халқы есіктің босағасына сүйенуге («босағаға сүйенбе»), кіре берісте тұруға («босағада тұрма») тыйым салды. Мәселен, әртүрлі жаманшылықтан сақтайды деп есіктің босағасына қойдың кәрі жілігін (қарыжілік деп те аталады) ілді, киіз үйдегі адамдарға жыланның зияны тимес үшін түнде табалдырыққа сүт («ақ») құйылған ыдыс қойды. Осылайша, қазақ халқының киіз үйі баспана ретінде көшпенділердің тұрмыс қажеттіліктеріне байланысты дәл есептеліп, ойластырылып қана қоймай, безендірілуімен ерекшеленеді және киіз үйді құру ұстанымы халықтың қоршаған әлемге деген көзқарасының көрінісі деп айтуға болады. <table><tr><td>Критерийлері</td><td>Түсіндірмелері</td></tr><tr><td>Кімдер?</td><td></td></tr><tr><td>Нелер?</td><td></td></tr><tr><td>Қайда?</td><td></td></tr><tr><td>Қалай?</td><td></td></tr></table>	Критерийлері	Түсіндірмелері	Кімдер?		Нелер?		Қайда?		Қалай?		Дереккөзбен танысып/аудионы тыңдап, жұбымен сюжеттік кестені толтырады	Дескрипторлар ары: - Киіз үйдің кімдер үшін маңызды болғанын түсіндіреді; - Киіз үйге қойылған жабдықтардың түсіндіреді; - Киіз үй және жабдықтарының орналасқан орнын түсіндіреді; - Киіз үй мен жабдықтарының жасалу жолын, нышандық маңызын түсіндіреді; - Киіз үйдің тиімділігін түсіндіреді [5]	https://sketchfab.com/3d-models/kasakh-yurta-e1c2aab9945c455d914b3ac6e4095dee (қаралған күні 24.10.25 ж.) history-article-download/1623/946/ (қаралған күні 24.10.25 ж.) Таратпа материалдар
Критерийлері	Түсіндірмелері													
Кімдер?														
Нелер?														
Қайда?														
Қалай?														
8 минут														

	Неліктен? Жеке жұмыс – ҚБ тапсырмасы №3 <table><tr><td>Өзгеру кезеңдері</td><td>Халқымыздың материалдық мұрасы</td></tr><tr><td>Өткен шақ (қалай қалыптасқан?)</td><td></td></tr><tr><td>Бүгін (қаншалықты маңызды?)</td><td></td></tr><tr><td>Болашақ (ұрпаққа қалай сақтап қалуымыз керек?)</td><td></td></tr></table>	Өзгеру кезеңдері	Халқымыздың материалдық мұрасы	Өткен шақ (қалай қалыптасқан?)		Бүгін (қаншалықты маңызды?)		Болашақ (ұрпаққа қалай сақтап қалуымыз керек?)		Жеке ойланып, «уақыт өте өзгеру» графигін жазады	Дескрипторлар ары: -мәселенің өткен шақта маңызды болғанын дәлелдейді; -мәселенің қазіргі уақыттағы маңыздылығын дәлелдейді; -мәселенің болашақта шешілу жолдарын ұсынады [3]	https://nxplore.rs.com/ (қаралған күні 24.10.25 ж.) Таратпа материалдар
Өзгеру кезеңдері	Халқымыздың материалдық мұрасы											
Өткен шақ (қалай қалыптасқан?)												
Бүгін (қаншалықты маңызды?)												
Болашақ (ұрпаққа қалай сақтап қалуымыз керек?)												
Соңы (4 мин)	Қорытындылау: «Қазақ халқының материалдық мәдениеті және қолданбалы қолөнері тіршілігін қамтамасыз еткен кәсібіне байланысты қалыптасты» деген тұжырыммен келісесіздер ме? Бүгінгі сабақ аясында қандай шешімге келдік? жауап тыңдау Рефлексия : «Өрнек» Бүгінгі сабақта: (қошқармүйіз – молшылық, байлықтың нышаны) – тақырыпты толық меңгердім, белсенді болдым; (шаршы – тәртіп пен орнықтылықтың нышаны) – тақырыпты түсіндім, жақсы қатыстым;	Ойын жинақтап, сұраққа жауап береді	Ауызша мадақтау	Бір оюды таңдап, жинаған балына сәйкес сабақ бойынша пікірін айтады Статистика, журналға балл қойылады https://www.menti.com/al473qiu3wce (қаралған күні 24.10.25 ж.)								

	5. Зират құрылысын тұрғызуға әсер еткен кәсіп: А) тас қашау ісі В) зергерлік С) ағаш өңдеу 6. Қошқармүйіз түріндегі зооморфты оюлары бар төсеніш сырмақ деп аталады: А) жалған В) ақиқат 7. Қалыңдықтың өзі кестелеген төсеніш: А) тұскиіз В) текемет С) қабырға кілем 8. Өрнектердің түрлері: А) геометриялық В) антропоморфты С) археологиялық Д) анатомиялық 9. Геометриялық ою-өрнектер: А) шаршы В) шиыршық С) қосмүйіз 10. Зооморфтық белгінің сипаттары: А) тотемдік шығу тегі В) тұмар С) жан, рух түсінігі Д) сиқыр ➤ «Жасырынған тақырып» - сабақтың атауын табу ➤ Күннің жады, сабақтың тақырыбын тақтаға жазу, оқу мақсатын таныстыру			күні 27.10.25 ж.)				
Ортасы (34) 7 мин	Топтық жұмыс – «Зерттеу және талдау» Қазақстан аумағында тарихи-этнографиялық үдерістердің эволюциясы Діл, өнегелілік құндылықтар І. Тәңірге табынушылық, Қазақстандағы ислам ІІ. Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар	Топ мүшелері берілген тақырыпша мен танысады, ұсынылған кестені толтырады	Ауызша мадақтау	Джандо сова З.А. Қазақстан тарихы. Жалпы білім беретін мектептің 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019. – 256 б. – 204-209 бб.				
5 мин	Топтық жұмыс - ҚБ тапсырмасы №1 Берілген тақырып бойынша «Дәлел» кестесін толтыру <table border="1"><thead><tr><th>Факт</th><th>Комментарий</th></tr></thead><tbody><tr><td></td><td></td></tr></tbody></table>	Факт	Комментарий				<u>Дескрипторлар:</u> - Қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымын «дәлел» кестесіне сәйкес жарнамалайды; - Ойын жүйелі жеткізеді; [2]	
Факт	Комментарий							
8 мин	Топтық қорғалым – «Жарнама»	Қорғалым талаптарына сәйкес берілген мәселені түсіндіреді						
6 мин	Жұптық жұмыс – ҚБ тапсырмасы №2	Тапсырманы						

8 мин	Берілген суреттерді қолданып, халқымыз үшін рухани-адамгершілік құндылығын түсіндіріңіз <table><tr><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>1-сурет</td><td>2-сурет</td><td>3-сурет</td></tr></table>				1-сурет	2-сурет	3-сурет	жұбымен орындайды	Дескрипторлары: - 1-суреттің құндылығын ашады; - 2-суреттің құндылығын ашады; - 3-суреттің құндылығын ашады	https://e-history.kz/ru/qazakhstan_tarihi/lp-20
1-сурет	2-сурет	3-сурет								
	Жеке жұмыс – ҚБ тапсырмасы №3 Дереккөздерді қолданып, ұлттық әдет-ғұрыптардың күні бүгінге дейінгі құндылығын НІРР формуласы арқылы дәлелдеңіз Жайсан Ақбаев, өлкетанушы, тарихшы: «Қазақтың «Амал» немесе көрісу дейтін мерекесі бар. Бұл ежелгі дәстүрлі мереке еліміздің батыс өңірлерінде тойланып келеді. Жылда батыс өңірлері наурыз мейрамын он төртінші наурыз күні тойлатуды бастайды. Амал мерекесі тіршіліктің жаңару, табиғат ананың құлпыру мерекесі. Көшпенді өмір сүрген бабаларымыз, көктем мерекесін қуана қарсы алған. Өйткені кейбір жылдары қыс қатал болып, мал кәсібінде көп шығындар болған, жұт болған. Сондықтан көктем шығып, күн жылынып, мал көкке шығатын уақыт деп қуанысқан». Асылбек Байтанұлы, әдебиеттанушы: «Бұрынғы есептегі наурыздың бірі – қазіргі наурыздың он төртінше сәйкес келеді. Демек, сол ертедегі заманның өзінде 14 наурызда қазақтардың бір бөлігі осы күнді жыл басы деп танып қарсы алған деген сөз. Мұны әрине, қазіргі батыс өңірлер қазақтарындағы «Көрісу» немесе «Амал» мерекесі деп білеміз. Және де халқымыздың сонау көне заманнан бері ұмытылмастан келе жатқан, әрі ешбір сырт күштердің, жат идеологиялардың ықпал-әсерінсіз, Ұлы Даланың климатымен, табиғатымен етене үндескен, төлтума жаңа жылы осы 14 наурыз деп білеміз».	Дереккөздерді оқиды, формула бойынша тұжырымдарын жазады	[3] Дескрипторлары: -Құжаттағы тарихи жағдайды негіздейді; - Құжатты оқитын мақсатты аудиторияны негіздейді; -Автордың көзқарасын негіздейді; -Автордың құжатты жазудағы мақсатын негіздейді	https://assembly.kz/kk/media-centr/ank-v-tsifrakh-infografi-ka/asar https://assembly.kz/news/y-myzm-ryndy/ https://e-history.kz/kz/news/show/339759						
	<table><tr><td>Критерийлер</td><td>Дерек бойынша тұжырымдар, ой-пікірлер</td></tr></table>	Критерийлер	Дерек бойынша тұжырымдар, ой-пікірлер		[4]					
Критерийлер	Дерек бойынша тұжырымдар, ой-пікірлер									

	H - istorical context - тарихи контекст (ахуал, жағдай) I - ntended audience - мақсатты аудитория P - oint of view (author's) - автор көзқарасы P - urpose (author's) - автор мақсаты			
Соңы (4 мин)	Қорытындылау: «Әдет», «ғұрып», «дәстүр», «діл» ұғымдарының мағынасы түсінікті болды ма? «Халқы бірдің – салты бір» мақалын қалай түсінесіздер? Салты бұзылмаған дәстүрге не себепті ұқыпты қарауымыз керек? <i>жауап тыңдау</i> Рефлексия : «Атадан қалған асыл сөз» (Қорқыт) Өткен күн – тарих: Бүгінгі сабақта бұрыннан білетінімді пайдаландым, оңай болды Бүгінгі күн – сый: Бүгінгі сабақта жаңа деректермен таныстым, қызық болды Келер күн – құпия: Келесі сабаққа дейін осы тақырыпты мұқият оқығым келеді, қиынға түсті Үйге тапсырма беру: §54-55	Ойын қорытып сұраққа жауап береді Бір тұжырымды таңдап, сабақ бойынша пікірін айтады	Статистика, журналға ұпайы қойылады, ауызша мадақтау	https://pollie.app/s/tevez

Бөлім:	Мәдениеттің дамуы (Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті - дала өркениетінің мұрасы)	
Сынып: 10	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы:	Қазақ халқының әдеби және музыкалық мұрасы	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары:	10.4.1.9 -фольклор және зерттеушілер еңбектерінің негізінде дәстүрлі музыкалық мәдениеттің бастаулары мен ерекшеліктерін анықтау	
Сабақтың мақсаты	Дәстүрлі музыкалық мәдениеттің бастаулары мен музыкалық аспаптардың ерекшеліктерін фольклор және зерттеушілер еңбектері арқылы анықтайды	

*Тарихи концепті		Интерпретация (фокус), ұқсастық пен айырмашылық		
*Тарихи ойлау дағдысы		Тарихи талдау және түсіндіру		
*Құндылыққа баулу		Жасампаздық және жаңашылдық		
САБАҚТЫҢ БАРЫСЫ				
Сабақтың кезеңі/уақыты	Педагогтің әрекеті	Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басы (7)	➤ <u>Ұйымдастыру</u>: білім алушылармен амандасу, оқу құралдарын тексеру, сабаққа назарын аударту ➤ «Дұрыс жауабын табыңыз» - үй тапсырмасын тексеру 1. Қалыңдықтың сәукелесі ұқсайды: А) Сақ-тиграхаудалардың бас киіміне В) Сақ-хаомоваргалардың бас киіміне С) Сақ-аргиппейлердің бас киіміне 2. Этностың рухани мәдениеті: А) Салт-дәстүр В) Қару-жарақ С) Киім-кешек 3. Діл (менталитет): А) Адамның ақыл-ой, дүниетанымының жиынтығы В) Мінез-құлықтың қалыптасқан бейнесі С) Ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ғұрыптар жиынтығы 4. Төменгі әлемнің әміршісі, ежелгі түркілерде адамдардың өлімін билеп-төстейтін: А) Еркілік	Орнынан тұрып сәлемдеседі Сілтеме бойынша тест орындайды, тапсырманы орындаған кезде әуенді тыңдайды	Дескрипторлары: - Дұрыс жауабын табады [1]	https://onlinetestpad.com/ptkqhi6x6bnyo

	В) Тәңір С) Ұмай 5. Қазақстан мұсылмандары ұстанатын мазхаб: А) Ханафилік В) Шафиғилік С) Ханбалилік 6. Қалыңдықты шығарып салуға арналған салт: А) Құда түсу В) Үйлену С) Қыз ұзату 7. Өндірістік салт: А) Қымызмұрындық В) Тасаттық С) Шілдехана 8. Асар салты: А) Құрбандық шалып жаңбыр сұрау жоралғысы В) Қойларға ен салу жоралғысы С) Үй салған кезде өзара көмек жоралғысы 9. Ұрпақтан-ұрпаққа берілетін жоралар жиынтығы: А) Діл В) Ғұрып С) Дәстүр 10. Қазақтардың жылқы шаруашылығы мен жылқыға табыну байланысты: А) Пазырық мәдениетімен В) Ботай мәдениетімен С) Андронов мәдениетімен ➤ «Сырлы әуен» - жаңа тақырып атауын табу ➤ <i>Күннің жады, сабақтың тақырыбын тақтаға жазу, оқу мақсатын таныстыру</i>	Н.Тіленби евтің «Аққу» күйін тыңдау арқылы бүгінгі сабақта зерттелетін мәселені болжайды Дәптерге жазады	Ауызша мадақтау	https://youtu.be/y03Be/y03B2HQ6EhQ?si=GvE0QZzB_HJQIT7L

Ортасы (32) 2 мин	➤ Топтық жұмыс – «Зерттеу және талдау» I. Дәстүрлі музыкалық мәдениет (Шаңқобыз беріледі) II. Қазақтың дәстүрлі мерекелері (Жетіген беріледі) III. Халықтық білім (Даңғыра беріледі) IV. Патриотизм туған жерге, мәдениет пен дәстүрлерге ерекше көзқарас ретінде (Домбыра беріледі)	Топпен берілген тақырыпш амен танысады, ұсынылған музыкалық аспапты қолмен ұстап, жан-жақты зерттейді, жәдігердің ғылыми төлқұжатын толтырады		Джандосова З.А. Қазақстан тарихы . Жалпы білім беретін мектептің 10-сыныбына арналған оқулық . – Алматы										
3 мин				ы:										
5 мин	➤ Топтық жұмыс - ҚБ тапсырмасы №1 Оқулық мәтінін және қосымша дереккөздерді қолданып, берілген музыкалық аспаптың ғылыми төлқұжатын толтырыңыз	Топ мүшелерім ең гид рөлінде берілген ақпаратты музыкалық аспаппен байланыстырып, түсіндірме жүргізеді	Дескрипторы : - Төлқұжаты бойынша музыкалық аспапты сипаттайды; - Музыкалық аспаптың берілген тақырыпқа қатыстылығын анықтайды [2]	Мектеп , 2019. – 256 б. – 210-214 бб.										
18 мин	<table border="1"><tr><th colspan="2">Жәдігердің ғылыми төлқұжаты</th></tr><tr><td>Атауы:</td><td></td></tr><tr><td>Түрі:</td><td></td></tr><tr><td>Сипаттамасы:</td><td></td></tr><tr><td>Тарихи маңызы:</td><td></td></tr></table> Топтық қорғалым - «Экскурсия» Жұптық жұмыс – ҚБ тапсырмасы №2 - «Артығын тап» Логикалық қатардағы ұлттық аспаптарды ерекшелігіне қарай топтастырыңыз және «артығын» табыңыз	Жәдігердің ғылыми төлқұжаты		Атауы:		Түрі:		Сипаттамасы:		Тарихи маңызы:		Тапсырман ы жұбымен бірге орындайды	Дескрипторлары: 1-ші логикалық қатардағы типологиялық топтасуды дәлелдейді; 1-ші логикалық қатардағы артық сөзді дәлелдейді; 2-ші логикалық қатардағы типологиялық топтасуды дәлелдейді;	Музыкалық аспаптар
Жәдігердің ғылыми төлқұжаты														
Атауы:														
Түрі:														
Сипаттамасы:														
Тарихи маңызы:														
	№ Ұлттық музыкалық аспаптар			Үлестірілген материалдар										

	1	А. Домбыра	ген	С. Шаң-қобыз	Д. Қобыз	2-ші логикалық қатардағы артық сөзді дәлелдейді; [4]		
	2	А. Дабыл	В. Сыбызғы	С. Асатаяқ	Д. Дауылпаз			
Жеке жұмыс – ҚБ тапсырмасы №3 – «Кинометафора» Деректі фильмді тамашалап, сұрақтарға жауап беріңіз: Бейнесюжет кімге арналған? Бұл кейіпкер музыка өнерінің қай саласын дамытуға үлес қосты? Қазақ музыкасының бұл саласы қай өңірде қалыптасты?						«Құрманғазы Сағырбайұлы-на» арналған деректі фильмдегі зерттеушілер пікірлері негізінде музыка өнеріне талдау жүргізеді	Дескрипторлар: - 1-сұраққа жауап береді; - 2-сұраққа жауап береді; - 3-сұраққа жауап береді [3]	https://youtu.be/Zxt25EgRhYk?si=xv4TpCPzirYXARPu (қаралған күні 27.10.25 ж.)
Соңы (6 мин)	Қорытындылау: Қазіргі таңда дәстүрлі қазақ музыкасы трендте ме? Қалай ойлайсыздар? <i>жауап тыңдау</i> Рефлексия: «Кемелділік шыңы» <u>Нұрлы ақыл</u> – не туралы ойландық? <u>Ыстық қайрат</u> – қандай тапсырма орындадық? Жылы жүрек – нені сезіндік?					Ойын жинақтап, сұраққа жауап береді	Статистика, журналға ұпайлары қойылады, ауызша мадақтау	http://li.noit.com/users/dakesheva2020/canvas/%22Кемел

	Үйге тапсырма беру: §56			ділік% 20шын ы%22 (қаралған күні 27.10.2 5 ж.)

Төменде ұсынылған сабақ жоспарларының үлгілері білім алушылардың этнографиялық деректермен жұмыс жасау және зерттеушілік-ізденіс дағдыларын дамытып, жоғары ойлау деңгейлерін іске қосуға бағытталған, дереккөздерді таңдауда өңірлік ерекшеліктер ескерілген, жасанды интеллект тапсырмалар кіріктірілген.

Бөлім:		Өлкетану			
Сынып: 6		Қатысушылар саны:		Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы:		Бір ел – бір тағдыр (менің өлкемнің халықтары)			
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары:		6.1.2.2 өлкедегі әр түрлі ұлттардың тарихын,салт-дәстүрін сипаттау			
Сабақтың мақсаты		өлкедегі әр түрлі ұлттардың тарихын,салт-дәстүрін сипаттау			
*Тарихи концепті		Өзгеріс пен сабақтастық, дәлел			
*Тарихи ойлау дағдысы		Тарихи талдау және түсіндіру			
*Құндылыққа баулу		Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік			
САБАҚТЫҢ БАРЫСЫ					
Сабақтың кезеңі/уақыты	Педагогтің әрекеті		Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басы 5 мин	<u>Ұйымдастыру:</u> білім алушылармен амандасу, оқу құралдарын тексеру, сабаққа назарын аударту Қызығушылықты ояту 		Амандасады, сабаққа ден қояды Ұсынылған суреттер бойынша жаңа	Ауызша мадақтау Жарайсыздар!	

	Суреттерден не көріп тұрмыз? Материалдық мәдениет дегеніміз не? Сабақта не туралы айтамыз? <i>Білім алушыларды сабақтың тақырыбы және мақсатымен таныстыру.</i>	тақырып атауын болжайды		
Орт асы 2 ми н 15 ми н 10 ми н	Бейнероликпен танысу 1.Топтық жұмыс: «Зерттеу және талдау» I топ: Приурал халқының ыдыс-аяқтарына сипаттама береді II топ: Казактардың киім-кешегін сипаттайды III топ: Өңірдегі халықтың дәстүрлі қолөнерін сипаттайды Топтық жұмыс: – «Ақпаратты бөлісейік» Кері байланыс: Приурал халқында ас бұйымдары қандай болды? Әйел адамдар қандай киім киді? Ер адамдардың киім үлгісі қандай болды? Халықтардың кәсіптері қандай болды? 2.Жұптық жұмыс – «Ақпаратты кестеге жинақтайық» Түрлі ұлттардың салт-дәстүрлерін кестеге толтыру Неміс ұлтының салт-дәстүрімен таныстырады Татар ұлтының салт-дәстүрімен таныстырады Украин ұлтының салт-дәстүрімен таныстырады 	Топтарға мәтін таратылады. Топтағы білім алушылар мәтін мазмұнын оқып, топ ішінде талқылайды. Материалмен танысып, жұбымен кестені толтырады	Мұғалім білім алушылар жауабын мұқият тыңдап кері байланыс беріп отырады <u>Дескрипторлары:</u> - Приурал халқының тұрмыс бұйымдарын сипаттайды (1б); -Ойын жүйелі жеткізеді (1б); (2 б) Топтар өзара бағалайды «1 пікір – 1 ұсыныс» <u>Дескрипторлары:</u> -Ұлт өкілі туралы сипаттайды (1б) -салт-дәстүрлерімен таныстырады (1б) -маңызын түсіндіреді (1б) -тиімділігін ашады (1б) (4б)	https://drive.google.com/file/d/1xEhD5iyW33QHKLUTkbFsK7wfQRO8TKLB/vi?usp=sharing (қаралан күні 27.10.25 ж.) Таратпа материал https://app.ixvers.e.ai/home?detail=show&id=364633709579764&platform=web (қаралан күні 27.10.25 ж.)

10 ми н	Кім?			ҚБ Жарайсыздар!	https://docs.google.com/document/d/1lp4gFHxwCX0IcOQ6g8G11-Wne5yHq05/edit?usp=drive_link&oid=116152042790619304613&rtpof=true&sd=true (қаралған күні 27.10.25 ж.)
	Не?				
	Қалай?				
	Неге?				
	3. Жеке жұмыс «Артефактті сөйлетеміз» Дарьинск ауылы М.Шолохов атындағы мұражайдағы жәдігерлерге талдау жасайды Артефактты талдауға арналған аналитикалық				
1	Артефакт түрі Артефакттың қандай материалдан жасалғанын сүйек, керамика, металл, ағаш, тас, былғары, картон, мақта, пластик, басқа материал		Артефактты талдауға арналған аналитикалық жұмыс парағын толтырады	Дескрипторлары: -Артефакт түрін сипаттайды (16) -Артефакттың ерекшелігін жазады (16) -артефакттық қолдануын түсіндіреді (16) -артефакттың маңызын ашады (16) Ауызша мадақтау Жарайсыздар!	
2	Артефакттың ерекшеліктері				
3	Артефакттың қолданылуы А. Ол не үшін қолданылған болуы мүмкін? В. Оны кім қолданған болуы мүмкін? С. Ол қайда қолданылған болуы мүмкін? Д. Ол қашан қолданылған болуы мүмкін?				
4	артефакт бізге қандай ақпарат береді? А. Ал бізге жасалған және қолданылған уақыт туралы не айтады? В. Ол бізге жасаған және қолданған адамдар өмірі туралы не айтады? С. Сен бүгін бұған ұқсас затты атай аласың ба?				
жұмыс парағы					
Со ны 5 ми н	Қорытындылау: «Өлкеміздегі түрлі ұлт өкілдері туралы ой пікіріңіз қандай? Ерекше, таныс емес салт-дәстүрмен таныстыңыз ба? Қандай? <i>тыңдау</i>		Білім алушылар сұрақтарға жауап береді	Ауызша мадақтау	https://padlet.com/nisaliev13/padlet-3nifrh-pwnh-wl4sf0
Рефлексия : «Жетістік баспалдағы» Бүгінгі сабақта:		Білім алушылар жинаған	Статистика, журналға балл қойылады		

	РЕФЛЕКСИЯ ЖЕТІСТІК БАСПАДАҒЫ Үйге тапсырма беру: §7	балына сәйкес сабақ бойынша пікірін айтады		

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5-сынып

Сабақ тақырыбы: Үйсіндер мен қаңлылардың материалдық және рухани мәдениеті.

Оқу мақсаты: 5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау;

Тарихи концепт: Дәлел

Тарихи дереккөздер:

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>

Үйсіндердің_материалдық_мәдениеті

2. <https://youtu.be/xeFaVQCve9E> (қаралған күні 27.10.25 ж.)

Дереккөз түрін анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар:

1-тапсырма:

Мәтінмен жұмыс: Салыстыру пирамидасы

Үйсіндер

Қаңлылар

Дескриптор:

Үйсіндер мен қаңлылардың зергерлік бұйымдарын атап көрсетеді -1 балл

Үйсіндер мен қаңлылардағы қолөнердің жетістіктерін атайды – 1 балл

Метал өңдеу саласының жетістіктерін атайды – 1 балл

Тапсырма: «Кейс талдау әдісі»

Берілген видеоны қарай отырып, үйсіндер мен қаңлылардың материалдық мәдениетін ерекшелігін түсіндіру.

1 топ: Үйсіндер мәдениетінің ерекшелігі

2 топ: Қаңлылар мәдениетінің ерекшелігі

3 топ: Үйсіндер мен қаңлылардың зергерлік өнерінде кездесетін ұқсастықтар

Сұрақтар: 1. Үйсіндердің зергерлік өнері мен қолөнеріндегі ерекшеліктерді анықтаңыз

2. Қаңлылардың зергерлік өнері мен қолөнеріндегі ерекшеліктерді анықтаңыз.

3. Үйсіндер мен қаңлылардың зергерлік бұйымдарының ұқсастықтарына нақты мысал келтіріңіз.

Дескриптор:

Үйсіндердің зергерлік өнері мен қолөнер ерекшеліктерін жазады - 2 балл:

Зергерлік өнер ерекшеліктері үшін – 1 балл:

Қолөнер ерекшеліктері үшін – 1 балл7

Қаңлылардың зергерлік өнері мен қолөнер ерекшеліктерін анықтайды - 2 балл:

Зергерлік өнер ерекшеліктері үшін – 1 балл:

Қолөнер ерекшеліктері үшін – 1 балл7

Үйсіндер мен қаңлылардың зергерлік бұйымдарына кездесетін ұқсастықтарды жазады –

2 балл:

Үйсіндердің зергерлік бұйымдарына кездесетін ұқсастықтарды жазғаны үшін – 1 балл;

Қаңлылардың зергерлік бұйымдарына кездесетін ұқсастықтарды жазғаны үшін – 1 балл;

Оқытуда білім алушылардың тарихи ауызша (фольклорлық) дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Ауызша тарихи дереккөздердің тарихшы үшін маңызы зор. Олар басқа тарихи дереккөздерден алынған ақпарат жеткіліксіз жерлерде қажет. Мысалы, жазусыз халықтардың тарихын, әлем картинасын, мінез-құлық құрылымдарын, ментальдықты, отбасы тарихын зерделеу.

Егер отандық тарих туралы айтатын болсақ, фольклорда сондай-ақ алғашқы қауымдық құрылымның ерекшеліктері, қазақ мемлекетінің құрылуы, моңғол басқыншылығы, феодалдық бытыраңқылық, ұлт-азаттық көтерілістер туралы мәліметтер бар.

Ауызша тарихи дереккөздердің ерекшелігі де ақпаратты «ауыздан ауызға» беру формасына негізделген: оларда уақыт, география, тарихи тұлғалар немесе оқиғалар туралы нақты деректерді табу айтарлықтай қиын және зерттеушіден жоғары біліктілікті талап етеді.

Тек мұқият талдау арқылы, көп ғасырлық қабаттарды еңсере отырып, ол мәніне жете алады. Бірақ осындай дереккөздерде біз үшін осы оқиғаларды халықтың өзі бағалауы мен ұғынуы қандай да бір басқа тарихи дереккөздерге қарағанда толық көлемде көрінетіндігі неғұрлым маңызды болып табылады.

Дереккөздердің осы түрін пайдаланудың күрделілігі, біріншіден, ауызша тарих көздерін айқындаудың бірнеше тәсілдерінің болуына байланысты.

Қазіргі заманғы отандық тарихнаманы қорыта отырып, ауызша тарих саласындағы аса ірі мамандар дереккөздерді олардың шынайылығы мен репрезентативтілігі дәрежесіне сүйене отырып, дереккөздерді ауызша тарихқа бөледі (ауызша тарихи дереккөздер) тарихшы сұхбат процесінде және дайын түрде бар ауызша дәстүр өнімдеріне жасайтын зерттеу сұхбатының материалдары ретінде (ауызша дереккөздер), «өткенді әңгімелеу», оларға фольклорлық-ауызша халық шығармашылығы жатады (эпос, ертегілер,

дастандар, аңыздар). Бұл жерде маңызды ескертпе «ауыздан ауызға», ұрпақтан ұрпаққа хабарлау және оның жаппай сипаты ауызша дәстүрдің қалыптасуының міндетті шарты болып табылады.

«Мектептегі тарих сабақтарындағы ауызша дереккөздер» оқу-әдістемелік құралында дереккөздерді олар үш топқа бөледі:

- а. жеке тарихи жадыны көрсететін;
- б. топтық ұжымдық жадты көрсететін;
- с. қоғамдық, жалпыхалықтық есте сақтауды бейнелейтін.

Ауызша дереккөздердің әрбір тобы тарихи мәліметтердің мазмұнымен және мәдениеттегі мақсаттарымен ерекшеленеді, адамдар өмірінің қандай да бір аспектісін неғұрлым толық зерттеуге көмектеседі. Алайда, бұдан басқа ауызша дереккөздердің барлық түрлері адамның рухани әлемін, оның құндылықтарын, дәстүрлерін, мінез-құлық уәждерін бейнелейді және адамдардың дүниетанымының ерекшеліктері туралы, олардың дүниетанымы туралы сұрақтарға жауап іздеуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, ауызша тарих дереккөзбен жұмыс түрі пікірталас болып табылады. Кейбір зерттеушілер ауызша дереккөзді авторлық ақпаратпен бұрмалайды деп есептей отырып, жазбаша нұсқаларды - транскрипттерді танымай, тек аудио немесе бейне дереккөздерді ғана түпнұсқа деп есептейді. Басқалары, керісінше, тек жазбаша түрде ғана жұмыс істегенді қалайды. Алайда, зерттеушінің алдында көзді белгілеудің қандай формасы болғанына қарамастан, ол өзінің ерекшелігін жоғалтпайтыны, фольклор болуын тоқтатпайтыны анық.

Ақырында, ауызша тарихи дереккөздердегі ақпарат өзіндегі өткен және қазіргі туралы деректерді бір мезгілде біріктіреді және нақты дереккөздің қай уақыт үшін көбірек дереккөздік мәнге ие болатыны түсініксіз.

Осылайша, зерттеушілердің тәжірибесін қорытындылай отырып, ауызша тарихи дереккөздердің сипатты ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1. Ұжымдық, жаппай құру және орындау;

2. Субъективтілік. Кез келген ауызша тарихи дереккөз оқиғаларға қатысушы немесе куәгер ретінде жеке адамның жеке әлеуметтік тәжірибесін көрсетеді және оның осы оқиғаларды бағалауының белгілі бір дәрежесін қамтиды;

3. Демократизм. Ауызша дереккөз халықтың өзі айтқан тарих болып табылады;

4. Түпнұсқалық. Көздердің осы түрі басқа түрлерге жүгіне отырып, алу мүмкін емес ақпаратты қамтуы мүмкін.

Осы типтегі дереккөздердің ерекшеліктерін анықтай отырып, оқыту процесінде ауызша тарихи дереккөздердің қандай рөл атқаратынын қарастыру қажет.

Осылайша, тарихты оқытудың әдістемесінің бай тәжірибесі ауызша тарихи дереккөздер тікелей тарихи шынайылықты (тарихи күнделікті тұрмыс, тарихтың маңызды оқиғалары) зерделеу үшін де, сондай-ақ оны бұқаралық тарихи санада көмекші, ал кейбір жағдайларда негізгі ретінде көрсету үшін де пайдаланылуы мүмкін және тиіс екенін көрсетеді.

Тарих сабақтарында фольклорлық деректерді пайдалана отырып, олар тарихи шындықты куәгерлердің санасында «сынған» түрінде ғана бейнелейтінін есте ұстаған жөн. Фактілердің, даталардың, есімдердің, хронологиялық бірізділіктің ықтимал бұрмалануын ескеру қажет, сондықтан адамның - тарихи оқиғаларға қатысушының тәжірибесінде көрініс тапқан әлеуметтік-мәдени, ментальдық және ақпаратқа, осы оқиғаларды бағалауға баса назар аудару керек, өйткені барлық тарихи процестер мен оқиғалар адамның көзқарастары: оның көзқарастары, көңіл-күйі, өзара қарым-қатынасы арқылы қандай да бір жолмен орын алды.

Тарих сабағында аңыздармен жұмыс істеу тәсілдері әр түрлі және оларды сабақтың кез келген кезеңінде қолдануға болады: оқу қызметіне мотивация, білімді өзектендіру, проблеманы қою, жаңа материалды зерделеу, білімді бекіту. Жоғарыда айтылғандарды қорыта отырып, тарих сабақтарында ауызша тарихи дереккөздермен жұмыс істеудің негізгі тәсілдерін бөліп көрсетуге болады.

Бірінші және ең қолжетімді тәсіл сабақ тақырыбына сәйкес келетін эпостың сюжетін қайта баяндау немесе алдын ала дайындалған үзіндіні дауыстап оқу болуы мүмкін. Бұл пәндік нәтижелерге қол жеткізуге ғана емес, танымдық қызметті жандандыруға да көмектеседі. Оның үстіне, мұндай жұмыс түрі білім алушыларды эпостарды «шынайы жеткізуге» жақындатады, білім алушылар өздерін нағыз ертегілер ретінде сезінеді, бұл халық шығармашылығымен одан әрі танысуға қызығушылық туғызады.

Эпос мәтінінен үзінділерді сабақтың уәждемелік кезеңінде эпиграф немесе проблемалық сұрақ ретінде пайдалану. Бұл тәсіл қажетті көңіл-күй қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, «Егер фольклор - халықтың өзі айтып берген тарих болса, онда ол біздің басқа дереккөздерде кездескеніміз туралы өзгеше бола ма?».

Мұғалімнің әңгімесіне эпостардан жарқын бейнелерді қосу. Бұл тәсіл материалды жарқын әрі мазмұнды етіп, «дәуірге батырып жіберуге» көмектеседі. Эпостардың мәтіні күрделі болғандықтан, оның бейімделген нұсқасын пайдалануға немесе нақты үзінділерге нұсқау беруге болады, ал барлық таныс эпос кейіпкерлері - батырларды көрнекілікті жандандыру үшін пайдалануға болады, бұл тарихи материалды қабылдауды байытады, идеялық бағытты қалыптастырады, оны қолжетімді деңгейге шығарады.

Эпостық сюжеттерді басқа да дереккөздермен салыстыру: жазбаша, заттай. Мұғалім бір оқиға немесе құбылыс туралы әр түрлі жанрдағы дереккөздерді дұрыс тандап, білім алушылар тақырыпты меңгере алатын, екінші жағынан зерттеуші ретінде өзін сынап көретін және ауызша дереккөздің ерекшеліктерін анықтайтын сұрақтар құрастыруы қажет.

Зерттеу және шығармашылық жобалар. Жобалық қызмет шеңберінде эпостардың сюжеттерін сол кезеңдегі адамның идеалы немесе тұрмыс бөлшектері, ежелгі орыс адамының әлемі, әлеуметтік құрылымы, дәуірдің колориті ретінде кейіпкерлердің бейнелерін қайта құру үшін де пайдалануға болады.

Оқытуда білім алушылардың тарихи фото-киноқұжаттар және фоноқұжаттар дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

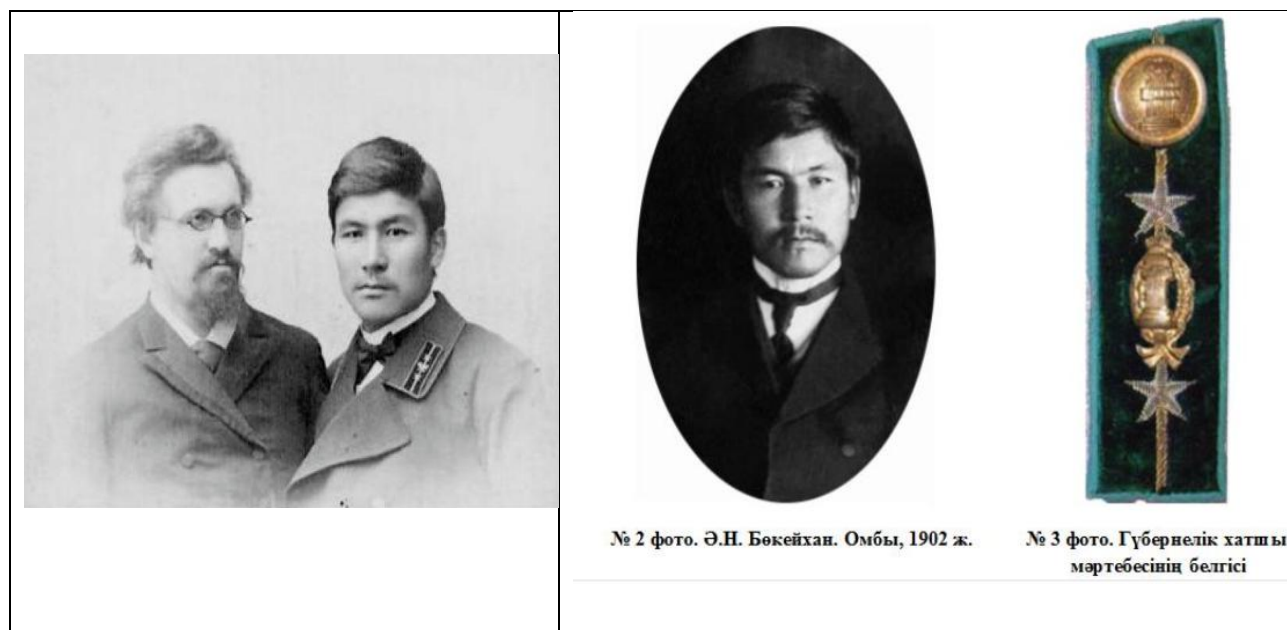
Тарих пәнінде визуалды (фото, кино) және дыбыстық (фоно) дереккөздермен жұмыс жасау білім алушылардың тарихи ақпаратты қабылдау, сыни бағалау, интерпретация жасау және дерекке негізделген қорытынды шығару қабілеттерін дамытуға бағытталған тиімді әдістің бірі болып табылады.

Фотоқұжаттармен жұмыс істеу бойынша әдістемелік ұсынымдар

Тарихи фотосуреттер өткен тарихи оқиғалар мен процестердің, тарихи кезеңдердің, қоғамдық өмірдің шынайы көріністерін бейнелейтін дереккөз. Сабақта фотосуреттерді қолдану арқылы білім алушылар:

- ✓ белгілі бір тарихи оқиғаны немесе құбылысты елестетіп қана қоймай, визуалды дәлелдерге сүйене отырып, тарихи интерпретация жасай алады;
- ✓ кейіпкерлердің бет-әлпеті, киімі, айналасындағы орта арқылы сол заманның мәдени, әлеуметтік және саяси жағдайына баға бере алады;
- ✓ тарихи сұрақтар құрастыру, салыстыру, эмоцияны тану және гипотеза жасауға үйренеді.

«Көремін – Түсінемін – Байқаймын» әдісін (суретті үш кезеңмен талдау) тарихи фотосуреттерді қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар

<https://e-history.kz/> (қаралған күні 27.10.25 ж.) сайтында «Ресейдің қазіргі заман тарихының мемлекеттік орталық мұражайынан қазақтың XX ғасыр басындағы шынайы ұлт көшбасшысы Әлихан Бөкейханның жаңа фотосуреті» жарияланған.

«Көремін – Түсінемін – Байқаймын» әдісі арқылы XX ғасыр басындағы қазақ ұлт көшбасшысы Әлихан Бөкейхан бейнесін тарихи фотосуреттер арқылы тану

Дереккөздер:

№1 фото – Әлихан Бөкейханның 30–31 жас шамасындағы (Мәскеу, Ресейдің қазіргі заман тарихының мемлекеттік орталық мұражайы)

№2 фото – Әлихан Бөкейхан 35 жаста (Омбы мемлекеттік тарихи өлкетану мұражайы, табылған 2014 ж.)

Көремін (Бастанқы бақылау)

Мақсаты: Суретте не бейнеленгенін нақты әрі бейтарап сипаттау.

Сұрақтар:

1. Суретте кім бейнеленген?
2. Бұл қандай уақыттағы фотосурет деп ойлайсың?
3. Оның киімі, шаш үлгісі, қалып-кейпі қандай?
4. Фон мен ракурстан нені байқауға болады?

Оқушы жауабы мысалы (№1 фото):

«Суретте – жас қазақ азаматы, үстінде еуропалық стильдегі қара костюм, галстук, шашы ұқыпты қойылған. Фотосурет студияда түсірілгенге ұқсайды. Бет-әлпетінен сенімділік пен зияткерлік байқалады».

Түсінемін (Контекст пен мағынаны түсіну)

Мақсаты: Суреттің тарихи, саяси, тұлғалық мәнін ашу.

Сұрақтар:

1. Бұл тұлға қазақ тарихында қандай рөл атқарған?
2. Оның осы жас шамасындағы қоғамдық-саяси қызметі қандай болған?
3. Бұл фото арқылы қоғамға қандай хабар берілуі мүмкін?

Оқушы жауабы мысалы:

«Әлихан Бөкейхан – Алаш қозғалысының негізін қалаушы, 1905 жылдан бастап қазақ интеллигенциясының саяси күресіне белсенді араласқан. Бұл фотосурет оның қоғамдық қызметінің қарқын алған кезеңіне сәйкес келеді. Сурет арқылы оның зиялы, заманауи, ұлттық көшбасшы ретіндегі бейнесі қалыптасады».

Байқаймын (Интерпретация мен салыстыру)

Мақсаты: Тұлғаның тарихи бейнесін өзге дереккөздермен салыстыра отырып интерпретация жасау.

Сұрақтар:

№1 мен №2 фотосуреттердің айырмашылығы неде?

Екі суреттен қандай даму, өзгеріс немесе сабақтастық байқалады?

Суреттен алынған ақпаратты жазба дереккөздермен қалай толықтыра аласыз?

Оқушының салыстыруы мысалы:

«№1 фотосуреттегі Әлихан – жас, бірақ саяси көзқарасы қалыптасқан, өз халқының болашағына алаңдаулы зиялы. Ал №2 суретте – тұлғалық кемелдікке жеткен, Алаш қозғалысының көшбасшысы ретіндегі салмақты бейнесі байқалады. Бұл екі фотосурет – бір адамның ғана емес, тұтас ұлттың ояну тарихының визуалды хроникасы.»

«Сурет сөйлейді» постер-талдау

Тарихи дерек: Фотосурет – Уинстон Черчилльдің 1940–1950 жж. арасындағы бір саяси сөз сөйлеу сәтінен алынған.

Тарихи кезең: Екінші дүниежүзілік соғыс жылдары және соғыстан кейінгі кезең.

Фотоқұжат көзі: [British History Online / Imperial War Museum – open source photos];

1-кезең: Көремін (Объективті сипаттау)

Ер адам – орта жастағы, классикалық киім үлгісінде, қолында цилиндр қалпақ.

Арнайы микрофон алдында сөйлеп тұр.

Сахна немесе мінбер, артқы фон қараңғы.

Мимикасы байсалды, дауыс көтеріп, маңызды сөз айтып тұрғандай.

2-кезең: Түсінемін (Интерпретациялау)

Микрофон мен сахна – бұл ресми саяси сөйлеу сәті екенін білдіреді.

Қолындағы қалпақ – ол сыпайылық немесе қошемет көрсету белгісі ретінде көтерілген болуы мүмкін.

Черчилльдің шешендігі мен харизмасы – бұл сәтте халықты соғыс жағдайында рухтандыру не болашақ жайлы сенім ұялату мақсатын көздеген сияқты.

3-кезең: Байқаймын (Талдау және қорытындылау)

Фотосурет тарихи дерек ретінде сол кезеңдегі саяси коммуникация мәдениетін көрсетеді.

У. Черчилльдің тұлғалық бейнесі, киім үлгісі, сөйлеу тәсілі – Ұлыбритания қоғамындағы көшбасшы рөлін сипаттайды.

Бұл фотоқұжат дереккөз ретінде Екінші дүниежүзілік соғыс кезеңіндегі моральдық лидерліктің дәлелі бола алады.

«Фотодан алынған факт» бір ғана фотоға сүйене отырып, тұтас тарихи оқиғаны сипаттау.

Фото мен жазба деректерді салыстыру (кросс-талдау).

Фото мен жазба деректерді салыстыру (кросс-талдау) әдісін қолдануға болатын «Дүниежүзі тарихы» пәнінен 9-сыныпта келесі ұсынылған визуалды

материалдарды ұсынуға болады.

Сурет: <https://e-history.kz/kz/news/show/338863> (қаралған күні 27.10.25 ж.)

1-Фото-сурет Мустафа Кемал Ататүрік және Түркиядағы реформалар

Фото: Ататүріктің халық алдында сөйлеп тұрған сәті (мысалы, жаңа латын әліпбиін таныстыру немесе зайырлы мектеп ашылуындағы фотосы).

Жазба дерек: Түркия Республикасының реформалары туралы заң мәтіндері немесе Ататүріктің Nutuk (Сөз) атты тарихи баяндамасынан үзінді.

Сілтеме: /e-history.kz

Салыстыру: Фото мен жазба деректі салыстыра отырып, реформалардың халыққа қалай жеткізілгенін және қабылдануын талдау.

Сурет: <https://www.history.com/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

2-Фото-сурет Ганди және Үндістанның Тәуелсіздік үшін күресі

Фото: М. Гандидің тұз жорығындағы фото-суреті

Жазба дерек: Гандидің «Хиндв Сварадж» еңбегінен немесе оның бейбіт қарсылық туралы сөзінен үзінді.

Салыстыру: Сурет арқылы берілетін бейбіт наразылықтың көрінісі мен жазбадағы философия арасындағы байланыс.

«Кросс-талдау» әдісін қолдану кезінде келесі қадамдар ұсынылады:

Фото-құжатты талдау: кім? қайда? қашан? не істеп жатыр?

Жазба дерекпен салыстыру: мәтіндегі ақпарат пен суреттегі жағдай сәйкес келе ме?

Оқушы интерпретациясы: тарихи оқиғаның мәнін, себеп-салдарын, тұлғаның рөлін түсіндіру.

Киноқұжат дереккөздер ретінде тарихи оқиғаларды бейнелейтін, деректі немесе көркем сипаттағы бейнематериалдар.

Кинодереккөздерді тарих сабағында қолдану қолдану:

- тарихи оқиғаларды визуалды түрде елестетуге мүмкіндік береді;
- контекстік талдау жасауға жағдай жасайды;
- білім алушыларға тарихи интерпретацияны салыстыруды үйретеді;
- дерек пен интерпретацияның айырмашылығын түсінуге көмектеседі;
- эмоциялық қатынас орнатады, тарихи сана қалыптастырады.

Жұмыс түрі	Сипаттамасы	Мысал
Көріп, түсіндіру	Кинофильмнің үзіндісін көріп, тарихи контекстпен байланыстыру	«Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша түсірілген қазақ хандары туралы деректі фильм үзіндісі
Кадрлық талдау	1–2 кадр арқылы тарихи жағдайды сипаттау, бастапқы көзқарас ұсыну	Екінші дүниежүзілік соғыс хроникасы (мысалы, Москва шайқасы кадры)
Интерпретацияны салыстыру	Бір тарихи оқиғаға қатысты 2 киноқұжатты салыстыра талдау	«Қазақ хандығы» көркем фильмі мен деректі фильмдегі Керей мен Жәнібек бейнесі
Киноқұжат пен жазба деректі салыстыру	Бейнежазбаны жазба дерекпен (мәтін, куәлік) салыстыру	1916 жылғы көтеріліс жайлы хроника мен хат, куәлік

Дереккөздер:

«Казахфильм» киностудиясының хроникасы;

Қазақстан ұлттық телеканалының архиві (мыс. 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы хроникасы)

Отандық және шетелдік деректі фильмдер (мыс. BBC, History Channel)

YouTube платформасындағы мұрағат бейнематериалдар

Жоғарыдағы дереккөздер сілтемелері арқылы тақырып пен оқу мақсаттарына сәйкес бейне, кинодереккөздерін қолдану бойынша ұсынымдар

1-тапсырма: Тарихи бейнежазбаны сипаттау

🎧 Материал: «Жеңіс жолы»: «Жатжұртта қалған жауынгер» деректі

фильмі https://www.youtube.com/watch?v=6AGfZGciTIQ&list=PL2fW2KcN2CwPfhXd_zbsEw6osTrHsvDfF&index=13 (қаралған күні 28.10.25 ж.)

1941–1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы хроникасы

Сұрақтар:

Қандай көріністер көрсетілген?

Бейнематериал қай кезеңге қатысты?

Бұл бейнежазбаның мақсаты не деп ойлайсың?

Бағалау критерийлері:

Оқиғаның уақытын дұрыс анықтайды

Көрсетілген тарихи контекстті сипаттайды

Авторлық көзқарасты ажырата алады

2-тапсырма: Салыстырмалы талдау

☛ Материал: Желтоқсан 1986 оқиғасының хроникасы мен куәгер сұхбаты

Сұрақ:

Екі дереккөзде оқиға қалай сипатталған? Ұқсастық пен айырмашылық қандай?

Критерий:

Ақпарат көздерін салыстыра алады

Авторлық интерпретацияны талдайды

Қорытынды жасай алады

3-тапсырма: Деректі талдау

☛ Материал: «Жошы ұлысы» деректі фильмі

https://www.youtube.com/watch?v=6RG_TC9A-8s (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Тарихи интерпретацияны кеңейту: Оқушылар фильм мазмұны мен онда берілген тарихи деректерге сүйене отырып, Жошы ұлысы мен Алтын Орданың саяси құрылымы, мәдениеті мен мұрасы туралы өз пайымын жасайды.

Фильмде ұсынылған көзқарастар мен қазіргі ғылыми тұжырымдарды салыстыру арқылы тарихи танымды кеңейтеді.

Оқушылар фильмдегі фактілерді өзге дереккөздермен салыстырып, деректер арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты ажыратуға үйренеді.

Визуалды тапсырма үлгілері ұсынылады:

Кадр / Эпизод	Негізгі ақпарат	Қойылатын сұрақ
Жошының бейіті көрсетілген сәт	Географиялық орналасуы	Бұл жердің киелілігі неде?
Археолог пікірі	Ғылыми дәлел	Бұл мәліметті жазба дерекпен салыстыруға бола ма?
Сарай-Бату қаласы	Урбанизация үлгісі	Бұл қала қай кезеңде өркендеді және неге?

Топтық жұмыс: Әр топ фильмдегі бір эпизодты зерттеп, деректерге талдау жасайды.

Жеке жұмыс: Оқушы өз ұстанымын білдіріп, жазбаша эссе жазады:

«Жошы ұлысы – Қазақ хандығының бастауы болды ма?»

«Ұлы дала тарихы. Өткенді түгендеу». Деректі фильм

https://www.youtube.com/watch?v=oV_AcvNUQ58 (қаралған күні 28.10.25 ж.)

«Ұлы дала тарихы. Өткенді түгендеу» деректі фильмін сабақта қолдану әдістері

Оқушыларға түсінікті сөздік немесе анықтамалар дайындау (мысалы: «Ұлы дала», «жазық дала халықтары», «тәуелсіз мемлекет»).

Фильмнің негізгі зерттеу сұрағын қою:

«Ұлы дала халықтарының тарихи рөлі қандай?»

Фильмді көру алдындағы талдау сұрақтарын бөлісу: «Бұл деректі фильмде қандай кезеңдер қарастырылады?», «Бұл тарихи оқиғаларды кімдер қозғап отыр?».

Көру барысында жұмыс: Фильм үзіндісін көрсетіп, кадрлармен жұмыс: оқушылардан «Бұл кадрда не бейнеленген?», «Неге осы ракурс тандалған?» деп сұрақ қою.

Оқушылар жұптасып үзінді мазмұнын талдап, негізгі фактіні жазбаша белгілейді.

Көруден кейінгі талдау: Оқушылардан фильмдегі оқиға мен жазба дерек арасындағы сәйкестікті табуын сұрау.

Топтық жұмыс: әр топ фильмде көрсетілген бір тарихи кезеңді немесе тұлғаны зерттеп, қисынды құрылымда таныстыру (слайд, плакат, инфографика түрінде).

Инсайт сұрақтары: «Үстемдікке кім талпынып, неге?», «Бұл оқиға қазіргі Қазақстанның дамуымен қалай байланысады?»

Тапсырма: эссе жазу — «Ұлы дала тарихық мұра ретінде маған не береді?»

Дескрипторлар: дерек бейнені нақты сипаттау; фильм мен жазба дерек арасындағы айырмашылықты анықтау; тарихи тұжырым жасау.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабақ тақырыбы: Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер.

Оқу мақсаты:

5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау;

5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау

Тарихи концепт: дәлел

Ұсынылған «Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер» тақырыбындағы оқу мақсаты: *5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау; 5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау.* Мұндағы оқу мақсатына пәнінің білім мазмұнындағы төрт бөлімнің екіншісі мәдениеттің даму бөлімі сәйкес келеді. Ал «Мәдениеттің дамуы» бөліміндегі дүниетаным мен дін және өнер мен әдебиет бөлімшелері тақырып мақсатына орай іске асырылады.

Тарихи концептілерге сүйене отырып, тарихи материалдарды талдау жүзеге асырылады. Нәтижесінде, білім алушылар тек қана пәндік материалды ғана емес, зерттеу рәсімін, дағдылар мен біліктермен байланысты комбинацияларды (материалдарды жинау және реттеу әдістері, сұрақтарды құрастыру және дерек көздермен жұмыс жасауда проблеманы қоя білу білігі, сәйкестендіру әдістері мен дереккөздерді сыни бағалауы, зерттеу жоспарларын әзірлеу, материалдарды жинақтау және нәтижелерді тексеру) игереді.

«Қазақстан тарихы» оқу пәні бойынша тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу мақсаттарын тиімді жүзеге асыру төмендегі тарихи концептілерге (түсініктерге) негізделеді:

1) өзгеріс пен сабақтастық;

- 2) себеп пен салдар;
- 3) дәлел;
- 4) ұқсастық пен айырмашылық;
- 5) маңыздылық;
- 6) интерпретация.

«Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер» тақырыбындағы тарихи концепт - «Дәлел».

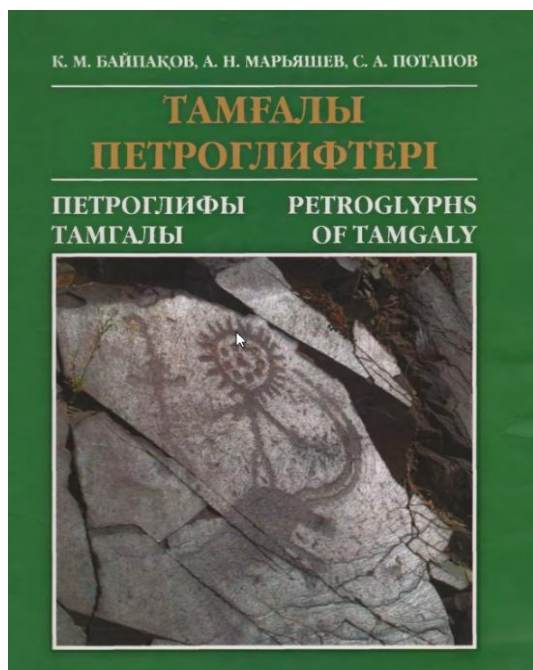
«Дәлел» бойынша білім алушылар: қарастырылып отырған дәлелге қатысты: аудитория, мақсаттар, көзқарастар, формат, аргумент, шектеулер және контекст сынды тарихи айғақтың ерекшеліктерін талдайды, тарихи айғақтарды талдау және бағалау негізінде дәйекті қорытынды жасайды, өткен заман туралы объективті түсінік қалыптастыру мақсатында түпнұсқалық және қосалқы деректерден әртүрлі, қарама-қайшы айғақтарды айқындайды.

«Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер» тақырыбындағы тарихи концепт-бұл Қазақстан аумағындағы көне тас кезеңінен бастап, қола және ерте темір дәуірлеріне дейінгі кезеңдердегі адамдардың рухани дүниесі, өмір салты, еңбек пен аңшылық дағдылары туралы мәлімет беретін маңызды тарихи-мәдени мұра. Тарихи мұраны білім алушыларға жеткізу нақты дәлелдер арқылы айқындалады: біріншіден, ежелгі суреттердің мазмұны арқылы білім алушылардың тарихи танымы тереңдейді; екіншіден, көрнекі материал ретінде қолдану оқыту үдерісін тиімді етеді; үшіншіден, археологиялық деректерге сүйену сыни ойлау қабілетін дамытады.

Қазақстандағы жартастарға салынған суреттер – бұл тек көне өнер емес, сонымен қатар ежелгі қоғамның ой-санасы мен мәдениетінің сабақтастығы мен тарихи өзгерісін көрсететін маңызды тарихи дереккөз.

Тарихи дереккөздермен жұмыс 5.2.1.1 және 5.2.2.1 оқу мақсаттарына сәйкес іске асырылады. Тарихты зерделеу кезінде тарихи фактілер мен оқиғаларда кеңістіктік бағдарлау, тарихи картаны «оқу» және оны дереккөзі ретінде пайдалану дағдыларын дамыту ұсынылады. Тапсырмаларды құрастыру кезінде тарихи дереккөздерді түсіндіру дағдыларын дамытуға ерекше назар аудару керек. Білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмысы олардың жасы және танымдық мүмкіндіктері, сондай-ақ дайындық деңгейін ескере отырып, біртіндеп күрделене түсуі керек.

«Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер» тақырыбында тарихи дереккөз ретінде платформадағы және вебсайттардағы мәліметтер, суреттер, бейне материалдар пайдаланылады. Деректі

монографияны

жүктеу

үшін

сілтеме

ұсынылады:

<https://archeo.kz/kk/library/monografii/petroglify-tamgal/read/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Тапсырма құрастыру:

I. Ұйымдастыру кезеңі

Сабактың басында Таңбалы археологиялық ландшафтының петроглифтері туралы ЮНЕСКО сайтындағы (Таңбалы археологиялық ландшафтының

петроглифтері
Галерея ЮНЕСКО-
ның Бүкіләлемдік
мұра орталығы)
суреттерді
интерактивіті
тақтада көрсетіледі.
Мақсаты-
вебсайттағы
дереккөздер ақылы
білім алушыларға
тарихи мұраны
көзбен көріп, оның
маңызын терең
сезіндіру. Бұл тәсіл
арқылы олардың
қызығушылығы
артып, визуалды
материал арқылы
тақырыпты жақсы

қабылдай алады. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде танылған ескерткіштің құндылығын түсініп, оны қорғаудың қажеттілігін ұғынады. Тарихи кезеңдер мен уақыт ауқымына келер болсақ, Қазақстандағы петроглифтер (жартас суреттері) неолит дәуірінен бастап қола дәуірі мен ерте темір ғасырына дейінгі аралықты қамтиды. Бұл суреттер мыңдаған жылдарға созылған кезеңдерде жасалған, яғни олар – адамзат өркениетінің даму кезеңдерін бейнелейді. 2004 жылы Тамғалы жартас суреттері ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілді.

Суреттер: <https://tanbaly.kz/kz/petroglyphs> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Бұл деректерді білімалушыларға вебсайттағы дереккөздер арқылы жеткізу жоғарыда көрсетілгендей өте тиімді.

Сонымен бірге <https://sites.google.com/view/ulytau-history?usp=sharingcom/watch?v=td98ss3MwuE> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Ұлытау облысы тарихшылары негізін қалаған сайттан «Теректі Әулие» петроглифтері туралы бейнебаян көрсетілді. Мақсаты-жергілікті өңір тарихын дәріптеу және білім алушылардың туған жеріне деген тарихи қызығушылығын арттыру. Бұл арқылы өз аймағымызда да ерекше әрі құнды мәдени мұра бар екенін ұғындыру. Бұл тәсіл арқылы олар туған өлкенің де бай тарихқа ие екенін сезініп, мақтаныш сезімі қалыптасады. Себебі, тарих тек әлемдік немесе ұлттық

деңгейде ғана емес, әр өңірдің өз ерекшелігінде де жатыр. Деректерді көре отырып білімалушылар берілген сұрақтарға жауап беру арқылы өз ойларын ортаға салады.

Түсіну:

«Білімленд» [Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер – Қазақстан тарихы, 5-сынып, білім алушыларға, студенттерге және мұғалімдерге арналған онлайн-оқыту bilimland.kz](#) платформасынан бейнесабак көрсетіліп және «петроглифтер», «пиктография», «тотемизм», «анимизм», «магия» ұғымдарының мағынасы презентация арқылы ұсынылады

Бейнематериалмен танысу (Білімленд):

интерактивті тақтада бейнесабак көрсетіледі.

Білім алушылар қола дәуіріндегі петроглифтер, олардың мәні мен функциясы, жартас суреттерінің орналасу аймақтары туралы ақпарат алады.

Презентация арқылы ұғымдармен жұмыс:

PowerPoint түрінде төмендегі тарихи-мәдени ұғымдармен танысады:

Термин	Мағынасы
Петроглиф	Жартасқа ойып салынған ежелгі сурет
Пиктография	Сөз немесе ойды суретпен жеткізу жүйесі (жазу пайда болмай тұрған кезең)
Тотемизм	Адамдар мен жануарлардың (немесе өсімдіктердің) рухани байланысы
Анимизм	Табиғаттағы барлық заттың жаны, рухы бар деген сенім
Магия	Табиғатқа, болмысқа тылсым күшпен әсер етуге сену

Алғашқы адамдар неліктен бұл суреттерді салды деп ойлайсыздар?

Олар қандай ойды білдіргісі келді?

Осы сұрақтардың аясында барлық сыныптық талқылау ұйымдастыру.

Нәтижесі:

- ✓ Петроглифтердің тарихи маңызын түсінеді;
- ✓ Пиктография мен петроглифтің байланысын ажырата алады;
- ✓ Тотемизм, анимизм және магия ұғымдарын нақты мысалдармен байланыстырады;
- ✓ Терминдерді дұрыс қолдана алады.
- ✓ Қалыптасатын дағдылар:
- ✓ Оқу сауаттылығы
- ✓ Терминологиялық білім
- ✓ Аналитикалық ойлау
- ✓ Салыстыру, қорытынды жасау

Қолдану және талдау:

Таңбалы, Ешкіөлмес, Жасыбай, Теректі әулие ескерткіштері туралы контекст пен фотоматериалдар білім алушыларға ұсынылады. Білім алушылар топтарға бөлініп «Таңбалы тастар сыры» тақырыбында постер қорғайды.

1-топ:

Контекст:

Таңбалы тас- Жамбыл облысы, Талас өзені аңғары бойындағы жартастағы суреттер орналасқан

археологиялық-қаламсаптық кешен. Бұл жерде тасқа ежелгі адамдардың бейнелері ойылып салынған: аңдар, адамдар, көне орақ-құралдар, күн мен жұлдыз белгілері және басқа да символдар. Бұл петроглифтер арқылы көне тұрғындардың дүниетанымын, күн сәулесін құрметтеу сенімін, аңшылық пен мал шаруашылығын бейнелеу тәсілдерін тануға болады.

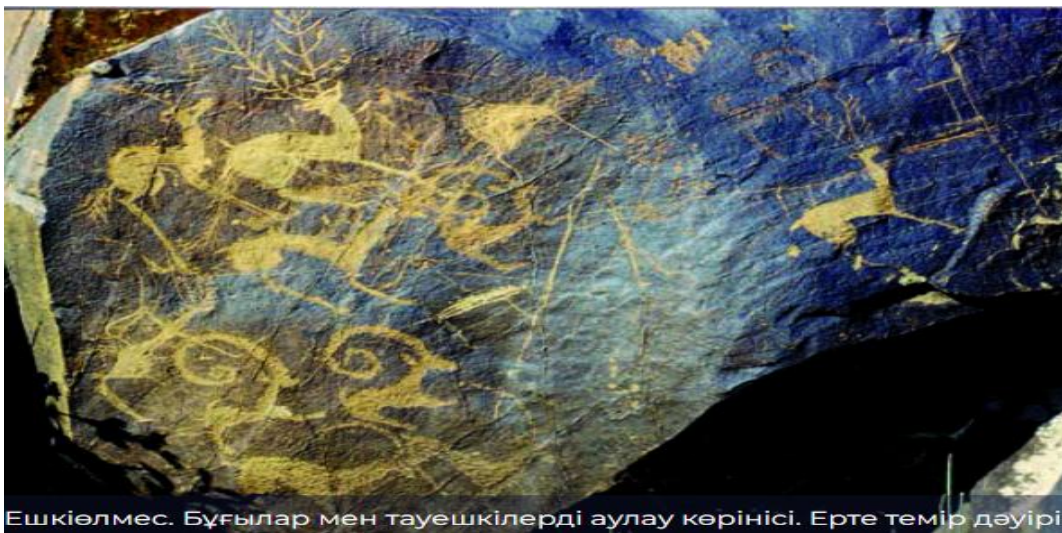
2-топ:

Контекст:

Ешкіөлмес-Жетісу Алатауындағы жартас суреттерінің орналасқан орны. Мұнда қола дәуірінің, темір дәуірінің белгісі болатын петроглифтер кездеседі. Жауынгерлер, ат үстіндегі адамдар, көлік құралдары, аңдар, мифологиялық кейіпкерлер бейнеленген. Бұл суреттер ежелгі тайпалардың өмір салты мен наным-сенімін, әскери және діни рәсімдерін түсінуге көмектеседі. Сурет: <https://archaeology.kz/>

Ешкіөлмес. Ту ұстаған салт атты

Ешкіөлмес. Бұғылар мен тауешкілерді аулау көрінісі. Ерте темір дәуірі

Кесене мен монумент жанындағы аймақтарда халық арасында аңыздар мен дәстүрлер сақталған. Бұл мәселе оқулықта тарихи контекстке енгізілген, яғни Жасыбайдың тұлғалық маңызы мен оған байланысты жергілікті наным-сенімдер қарастырылады.

4-топ:

Контекст:

«Теректі әулие»-Ұлытау облысының, Жезқазған қаласынан солтүстік-шығысқа қарай 88 шақырым қашықтықта орналасқан. Төбешіктерде шоғырында Шоқ жұлдыздардың шоғырын білдіретін он екі тау теке бедерлері, Тұлпар аттың тұяғының ізі, тас бетіндегі Күн мен Ай таңбалары, Тоғызқұмалақ ойынының тас бетіндегі тақтасы бар.

Сонымен қатар, төбешіктердің үстінде де, қапталдарында да белгілі бір заңдылықпен бедерленген қосақталған түйеден бастап, жалаңаяқ адамның ізіне дейінгі таңбалар салынған. Деректі монографияны жүктеу үшін

сілтеме ұсынылады: <https://archo.kz/kk/library/monografii/petroglify-terekty-aunie/read/> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Нәтижесінде Қазақстанның тарихи жерлерін танып біледі; Топпен жұмыс істеуді, контексттегі қажетті ақпаратты талдауды үйренеді; Шығармашылық және зерттеушілік дағдыларын дамытады; Мәдени мұраға құрметпен қарауды үйренеді. Сонымен бірге білім алушылар <https://learningapps.org/watch?v=pit82rzzk25> (қаралған күні 12.11.25 ж.) көмегімен «Сәйкестендіру» тапсырмасын орындайды. Яғни, ұғымдарды суреттермен байланыстырып шығады.

WhatsApp Video 2025-10-09 at 14.41.45.mp4

«Археолог күнделігі» тақырыбында ЖИ көмегімен бейнесюжет көрсетіледі. Көрсетілімді көрген соң білімалушылар зерттеуші маман кейпіне еніп, ChatGPT көмегімен өз таңдаған петроглифі жайлы ақпаратымен бөліседі.

Интеграцияланған тапсырма:

Креативті зерттеу жұмысы

(ЖИ көмегі арқылы бейнесюжет көру + ChatGPT-пен сұхбат арқылы ақпарат іздеу + археолог рөліне ену)

Мақсаты:

- Археология саласы мен петроглифтердің зерттелу ерекшелігі туралы түсінік қалыптастыру.
- Білім алушының зерттеушілік, шығармашылық және цифрлық сауаттылығын дамыту.
- ChatGPT жасанды интеллектін оқу процесінде тиімді қолдануға үйрету.
- Білім алушы әрекеті:
- Бейнежазбадан шабыттанып, өзін археолог ретінде елестетеді.
- ChatGPT-ке өз таңдаған бір петроглиф (мысалы: Таңбалыдағы күнбасты адам, Ешкіөлместегі жауынгерлер, т.б.) туралы сұрақ қойып, дерек жинайды.

ChatGPT берген ақпаратты өңдеп, қысқаша "археолог күнделігінен үзінді" ретінде жазады (3–5 сөйлем).

Мысалы:

«2025 жылғы қыркүйек. Таңбалы шатқалында ерекше петроглиф кездестірдім. Суретте күнбасты адам бейнеленген. ChatGPT айтуынша, бұл бейне күнге табыну дәстүрімен байланысты екен. Суретті салып, сипаттамасын күнделігіме енгіздім.»

Бағалау және рефлексия:

Білім алушылардың сабақтан алған әсерін, білім деңгейін және қиындықтарын анықтау. Ойлау, бағалау, болжау дағдыларын дамыту. Мәдени мұраға, тарихқа деген көзқарасын қалыптастыру мақсатында рефлексия жүргізіледі.

Төмендегі сөйлемдерді жалғастырып, өз ойыңды жаз:

1. Маған ұнады...

(Не қызық болды? Қай тапсырма әсер етті? Қандай әдіс тиімді болды?)

2. Мен тілеймін...

(Келесіде не білгің келеді? Қандай тақырып тереңірек қызықтырады?)

3. Маған қиын болды...

(Қандай тұс түсініксіз немесе күрделі болды? Қай жерде көмек қажет болды?)

Мысалы:

✓ Маған ұнады петроглифтерді сәйкестендіру ойыны, себебі суреттер мен мағыналарды салыстыру қызық болды.

✓ Мен тілеймін, болашақта осындай тарихи орындарға барып, өз көзіммен көргім келеді.

✓ Маған қиын болды ақпаратты қысқартып, күнделікке жазу. Қысқа әрі нақты жазу үйренуді қалаймын.

Осы тақырып бойынша үлгі ретінде сабақ жоспары ұсынылады:

Бөлім:	5.1. Қазақстандағы ежелгі адамдардың өмірі
Педагогтің Т.А.Ә. (болған жағдайда)	
Күні:	
Сынып:5	Қатысушылар саны: Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер.
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары	5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау; 5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау
Сабақтың мақсаты	Дереккөздер мен археологиялық ескерткіштерді талдау арқылы тотемизм, анимизм сияқты діни наным-сенімдердің пайда болу себептері мен маңызын анықтау.

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі/уақыт	Педагогтің әрекеті	Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру	Сабақ басында: 	Білім алушылар үш топқа бөлінеді	мадақтау	Тақырыптық суреттер Танбалы археологиялық ландшафтының петроглифтері - Галерея - ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра орталығы (қаралған күні
Өткен білімді жаңа тақырыпқа қадам 3 минут	Б «Тамғалы тас» археологиялық ландшафтының петроглифтерін және «Теректі Әулие» деректі бейнематериалынан үзінді көрсету. Алғашқы адамдар неліктен бұл суреттерді салды деп ойлайсыздар? Олар қандай ойды білдіргісі келді? Осы сұрақтардың аясында барлық сыныптық талқылау ұйымдастыру. Білім алушыларды сабақтың тақырыбы және мақсатымен таныстыру	Білім алушылар өз ойларын ортаға салады. Білім алушылар жауаптары арқылы жаңа		

		тақырыпқа көшу		12.11.25 ж.) «Теректі әулие» бейнебаян https://sites.google.com/view/ulytau-history?usp=sharingcom/watch?v=td98ss3MwuE		
Сабақтың ортасы Жаңа білім 5 минут	«Білімленд» платформасынан бейнесабак көрсету және «Петроглифтер», «пиктография», «тотемизм», «анимизм», «магия» ұғымдарының мағынасын презентация арқылы түсіндіру. Зерттеу сұрақтары Петроглифтерде көбінесе кімдер, қандай көріністер бейнеленген? Алғашқы адамдар суретті салу үшін қандай тәсілдерді қолданған? Тастағы суреттер алғашқы адамдардың дүниетанымы туралы қандай ақпарат береді? <table border="1"> <tr> <th>дескриптор</th> </tr> <tr> <td> 1.Петроглифтерде кімдер, қандай көріністер бар екенін сипаттайды. 2.Алғашқы адамдар суретті салу үшін қолданған тәсілдерді айтады. 3.Тастағы суреттер алғашқы адамдардың дүниетанымы туралы ақпарат береді. </td> </tr> </table> ЕБҚ білім алушы (зияты жеңіл бұзылған) жауабын сурет арқылы айтады. Топтық жұмыс. «Таңбалы тастар сыры» постер қорғау. Т Таңбалы, Ешкіөлмес, Жасыбай, Теректі әулие ескерткіштері туралы ғылыми тұрғыдағы сипаттама мен	дескриптор	1.Петроглифтерде кімдер, қандай көріністер бар екенін сипаттайды. 2.Алғашқы адамдар суретті салу үшін қолданған тәсілдерді айтады. 3.Тастағы суреттер алғашқы адамдардың дүниетанымы туралы ақпарат береді.	Білім алушылар бұл петроглифтерді келесі критерийлерді басшылыққа ала отырып, зерттейді:	ҚБ Мұғалім білім алушылар жауабын мұқият тыңдап кері байланыс беріп отырады «Ең үздік жауап» ЕБҚ білім алушы (зияты жеңіл бұзылған) мәтінді үлестірім е түрінде ұсынып, қолдау көрсетемін «Алақан-жұдырық»	Қазақстан дағы жартастарға салынған ежелгі суреттер – Қазақстан тарихы, 5-сынып, білім алушыларға, студенттерге және мұғалімдерге арналған онлайн-оқыту bilimland.kz (қаралған күні 12.11.25 ж.) Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін).
дескриптор						
1.Петроглифтерде кімдер, қандай көріністер бар екенін сипаттайды. 2.Алғашқы адамдар суретті салу үшін қолданған тәсілдерді айтады. 3.Тастағы суреттер алғашқы адамдардың дүниетанымы туралы ақпарат береді.						
10 минут		Зияты бұзылған білім алушы барлық білім алушылармен бірге фронтальді жұмыс істейді.				

5 минут	фотоматериалдар білім алушыларға ұсынылады. 1. Петроглифтерде бейнеленген аңдардың және т.б. тізімін жасайды; 2. Бейнеленген көріністерді жазбаша сипаттайды; 3. Петроглифтердің ерекшеліктерін анықтайды: - қандай аңдар көптеп салынды? Бұл неге байланысты болды? Сіздер қандай қорытынды шығара аласыздар? - бейнеленген көріністер сол кездегі адамдардың тұрмыс тіршілігі туралы қандай ақпарат беруі мүмкін? - осы петроглифтерді зерттей келе, олардың наным сенімдері, дүниетанымы туралы қандай нәтиже шығара аласыздар?	Өз зерттеулерінің негізінде Таңбалы, Ешкіөлмес, Жасыбай, Ақбауыр, Теректі Әулие ескерткіштерінен табылған петроглифтерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды. 3-4 білім алушының жазған әңгімелерін сынып алдында оқытып талқылайды. Барлық білім алушылардың дәптерлерін қарап шығап, бағалап өтеді. Ең үздік жазған білім алушыларды атап өтеді	Мұғалім білім алушылардың жұмыс барысында да бақылып, өзінің журналына белгілеп алып отырады «Жұлдызшалар» «Жұлдызшалар» «Бес бармақ» әдісі арқылы бағалау.	Бестомдық. 1-том. – Алматы, 2010 ж. Ақпараттық мәтін Қосымша таратпа материалдар Тақырыптық суреттер ҚБ парағы https://learningapps.org/watch?v=pit82rzzk25 (қаралған күні 12.11.25 ж.)							
	<table border="1"><tr><td>дескриптор</td></tr><tr><td>1.Петроглифтерде бейнеленген аңдардың және т.б тізімін жасайды.</td></tr><tr><td>2.Бейнеленген көріністерді жазбаша сипаттайды.</td></tr><tr><td>3.Петроглифтердің ерекшеліктерін анықтайды және талдайды.</td></tr><tr><td>4.Наным – сенімдерімен дүниетанымын сипаттайды.</td></tr></table> 2- тапсырма: «Сәйкестендіру» Төмендегі ұғымдарды суреттермен салыстыру. 1.Петроглиф 2.Пиктография 3.Тотемизм 4.Анимизм 5.Магия <table border="1"><tr><td>дескриптор</td></tr><tr><td>1.Петроглифті түсінігімен суретін сәйкестендіреді.</td></tr><tr><td>2.Пиктография түсінігімен суретін сәйкестендіреді.</td></tr><tr><td>3.Тотемизм түсінігімен суретін сәйкестендіреді.</td></tr><tr><td>4.Анимизм суретімен сәйкестендіреді.</td></tr><tr><td>5. Магия суретімен сәйкестендіреді.</td></tr></table> 3-тапсырма.«Археолог күнделігі» ЖИ пайдаланып көрсетілім көрсету. Ж Сыныптағы әр білім алушы «петроглифтерді зерттеуші маман»				дескриптор	1.Петроглифтерде бейнеленген аңдардың және т.б тізімін жасайды.	2.Бейнеленген көріністерді жазбаша сипаттайды.	3.Петроглифтердің ерекшеліктерін анықтайды және талдайды.	4.Наным – сенімдерімен дүниетанымын сипаттайды.	дескриптор	1.Петроглифті түсінігімен суретін сәйкестендіреді.
дескриптор											
1.Петроглифтерде бейнеленген аңдардың және т.б тізімін жасайды.											
2.Бейнеленген көріністерді жазбаша сипаттайды.											
3.Петроглифтердің ерекшеліктерін анықтайды және талдайды.											
4.Наным – сенімдерімен дүниетанымын сипаттайды.											
дескриптор											
1.Петроглифті түсінігімен суретін сәйкестендіреді.											
2.Пиктография түсінігімен суретін сәйкестендіреді.											
3.Тотемизм түсінігімен суретін сәйкестендіреді.											
4.Анимизм суретімен сәйкестендіреді.											
5. Магия суретімен сәйкестендіреді.											
10 минут											

	кейпіне еніп, өз таңдаған петроглифтің «құпиясын» ашады. Білім алушылар өздеріне ұнаған петроглифтерді таңдап, сол туралы барынша көп ақпарат іздейді, оны құндылығын сыныпқа негіздейді. М Білім алушылардың жасаған жұмыстарынан көрме ұйымдастырылады. Көрме ретінде тақтаға зерттеу барысында жинақталған материалдар, суреттер тақтаға ілінеді. Б Білім алушылардың жүргізген зерттеу жұмысының нәтижесін қорытындылау үшін алғашқы адамдардың сенім-нанымдары туралы туралы алған білімдері бойынша кем дегенде бес сөйлемнен тұратын шағын әңгіме құрастыруды тапсыру. <i>ЕБҚ білім алушы (зияты жеңіл бұзылған білім алушыға қолдау көрсетіледі) .</i> <table border="1"> <tr> <th>дескриптор</th> </tr> <tr> <td>1.Археолог күнделігінде петроглифтің құпиясын ашып көрсете алады.</td> </tr> <tr> <td>2. Әр білім алушы кем дегенде бес, он сөйлем құрастырып жаза алады.</td> </tr> </table> Қолдану: білім алушыларға Қазақстанның әлемдік мұраға қосқан үлесі туралы рефлексия жаздыру.	дескриптор	1.Археолог күнделігінде петроглифтің құпиясын ашып көрсете алады.	2. Әр білім алушы кем дегенде бес, он сөйлем құрастырып жаза алады.	Білім алушылар тез арада АҚК көмегімен терминдерді суреттермен байланыстырып шығады. Зерттеуші маман кейпіне енген білім алушы өз таңдаған петроглифі жайлы айтып, көрмеге өзінің жинаған ақпаратымен таныстырады .	Жи арқылы археологты сөйлету ChatGPT
дескриптор						
1.Археолог күнделігінде петроглифтің құпиясын ашып көрсете алады.						
2. Әр білім алушы кем дегенде бес, он сөйлем құрастырып жаза алады.						
Сабақтың соңы 5 минут	Кері байланыс Маған ұнады..... Мен тілеймін..... Маған ..... қиын болды	Тақырып бойынша не білетінін, не білгісі келетінін, не білгенін жазады	Білім алушылар бағалай критерийлерімен өз деңгейлерін бағалайды	А4, конспект		
Үй тапсырмасы	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер жайлы тыс мәліметтер жинау.					

8 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Кеңестік Қазақстанның мәдениеті: білім мен ғылым

Сабақтың тақырыбы: XX ғ. 20-30 жылдарындағы білім беру жүйесі мен ғылым

Зерттеу сұрағы: Білім мен ғылым саласының қандай жетістіктері мен кемшіліктері болды?

Оқу мақсаттары:

8.2.3.3 XX ғасырдың бірінші жартысындағы білім мен ғылым саласындағы өзгерістерді талдау

Ғылым Академиясы

Тарихи концепт: дәлел, өзгеріс пен сабақтастық, маңыздылық

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Сілтемелер арқылы дереккөздерді сипаттау.

https://atamuraweb.kz/?page_id=24511&lang=ru (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://e-history.kz/kz/news/show/359> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://satpaev.tou.edu.kz/3.html> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Зерттеудің алты қадамы

1. Тапсырманы анықтау: Мен нені анықтауым керек? Мен не істеймін?

Мен қазір не білемін? Мен өз жұмысымды қалай таныстырамын?

2. Ақпараттың орналасқан орны: Мен ақпаратты қайдан таба аламын?

Маған кім көмектесе алады?

3. Тиісті ресурстарды таңдау: Бұл ақпарат пайдалы ма?

Мен нені сақтауым керек?

4. Ақпаратты ұйымдастыру: Мен жазбаларды өз сөзіммен жаза аламын ба?

Мен оларды қалай ұйымдастырамын? Мен ақпараттың қайдан алынғанын белгіледім бе? Мен жеткілікті ақпарат алдым ба?

5. Идеяларды ұсыну: Менен өз жұмысымды қалай таныстыру талап етіледі? Мен оны қалай құрылымдауым керек? Мен өз жұмысымды кімдерге таныстыратын боламын? Мен тез тіл табыса аламын ба?

6. Дайын болған өнімді бағамдау: Мен бір нәрсені қалдырып кеттім бе? Менің жұмысымның мәні бар ма? Мен орфографиялық және грамматикалық нормалардың сақталуын тексердім бе? Мен өз жұмысымды оқыған адамның алдында мақтаныш сезіне аламын ба? Мен не үйрендім?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Әр түрлі көздермен жұмыс істеу әдістері

Заттай көздер үшін: Заттардың сипаттамаларын, жасалу уақытын және тиесілігін анықтау үшін жаратылыстану-ғылыми әдістер (химиялық, физикалық) және археологиялық әдістер (мысалы, типологиялық).

Ауызша дереккөздер үшін: Халық дәстүрлерін, әндерді және ауызша тарихтың басқа да нысандарын талдауға арналған этнографиялық және фольклорлық әдістер.

Көрнекі көздер үшін: Тарихи жағдайлар, стильдер және авторлық интерпретациялар контекстінде өнер туындыларын зерделеу.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

ЖИ. Educaplay-оқыту ойынын әзірлеу

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

8 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Кеңестік Қазақстанның мәдениеті: әдебиет пен өнер

XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы қазақ өнерінің дамуы

Зерттеу сұрағы: Қазақ өнерінің жаңа белеске көтерілуі неден байқалды?

Оқу мақсаттары:

8.2.2.1 қазақ зиялыларының шығармашылық мұрасын талдау және қоғамдық санаға тигізген әсеріне баға беру;

8.2.2.3 өнер мен әдебиеттегі өзгерістерді анықтау

Әуезов театры

Лермонтов театры

Корей театры

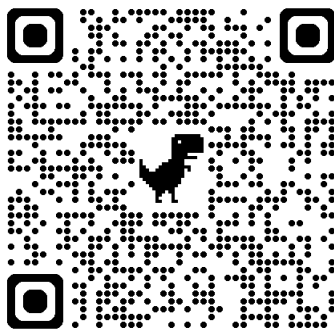
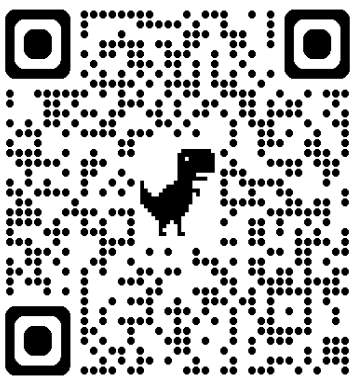
Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; ұқсастық пен айырмашылық; маңыздылық; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Әуезов театрын дереккөздер сілтемесі арқылы сипаттау мен талдау.

<https://sputnik.kz/20190225/muhtar-aezov-atyndagy-kazakh-memlekettik-akademialyk-drama-teatry-9416780.html> (қаралған күні 13.11.25 ж.)

<https://www.youtube.com/watch?v=1Tu48FncfYk> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

2-тапсырма. Лермонтов атындағы театрын дереккөздер арқылы анықтау мен талдау.

<https://www.tl.kz/> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://visitalmaty.kz/kz> (қаралған күні 10.11.25 ж.)

<https://sputnik.kz/20190223/mihail-lermontov-atyndagy-taetrdyn-tarihy-9427545.html> (қаралған күні 10.11.25 ж.)

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

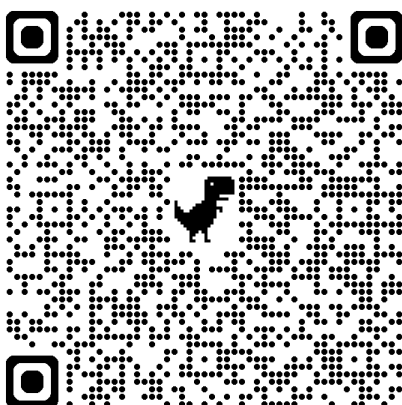
Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

3-тапсырма. Корей театрын сілтемелер арқылы дереккөздерді анықтау және талдау.

<https://kazchoreography.kz/kz/page/respublikaly-memleket-k-akademiyaly-korej-teatry> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

https://assembly.kz/kk/struktury-ank/etnokulturnye-obedineniya/etnicheskie-teatry/memleketik-respublikaly-muzykaly-komediya-korey-teatry/?sphrase_id=24125981 (қаралған күні 11.11.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

9 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақстан қайта құру кезеңінде (1986-1991 жылдар)

Сабақтың тақырыбы: Қазақстандағы 1986 жылғы Желтоқсан оқиғалары

Зерттеу сұрағы: Қазақстандағы 1986 жылғы Желтоқсан оқиғаларының сипаты қандай болды?

Оқу мақсаттары:

9.3.1.5 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасының тарихи маңыздылығына баға беру;

9.3.1.4 әміршіл-әкімшіл саясатқа қарсы халық наразылықтарын салыстырып, талдау

Желтоқсан оқиғасы

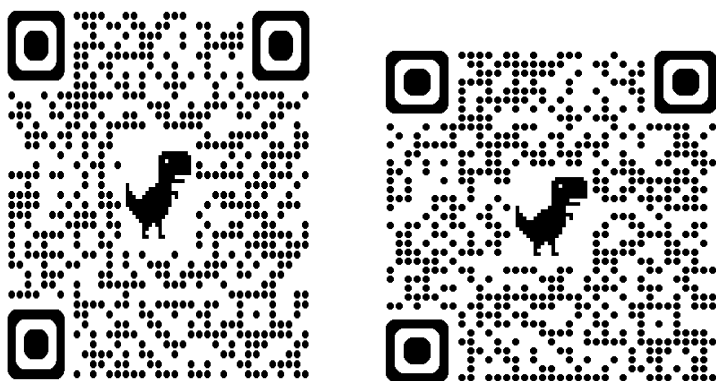
Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар; маңыздылық;

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

<https://www.youtube.com/watch?v=CkFXNfBdXt4> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://www.youtube.com/watch?v=Q1dmPb2mv0w> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://www.youtube.com/watch?v=4ayWq90IBLc> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://abai.kz/post/11610> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

<https://bilimger.kz/171783/> (қаралған күні 11.11.25 ж.)

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Зерттеудің алты қадамы

1. Тапсырманы анықтау: Мен нені анықтауым керек? Мен не істеймін?

Мен қазір не білемін? Мен өз жұмысымды қалай таныстырамын?

2. Ақпараттың орналасқан орны: Мен ақпаратты қайдан таба аламын?

Маған кім көмектесе алады?

3. Тиісті ресурстарды таңдау: Бұл ақпарат пайдалы ма?

Мен нені сақтауым керек?

4. Ақпаратты ұйымдастыру: Мен жазбаларды өз сөзіммен жаза аламын ба?

Мен оларды қалай ұйымдастырамын? Мен ақпараттың қайдан алынғанын белгіледім бе? Мен жеткілікті ақпарат алдым ба?

5. Идеяларды ұсыну: Менен өз жұмысымды қалай таныстыру талап етіледі? Мен оны қалай құрылымдауым керек? Мен өз жұмысымды

кімдерге таныстыратын боламын? Мен тез тіл табыса аламын ба?

6. Дайын болған өнімді бағамдау: Мен бір нәрсені қалдырып кеттім бе?

Менің жұмысымның мәні бар ма? Мен орфографиялық және грамматикалық нормалардың сақталуын тексердім бе? Мен өз жұмысымды оқыған адамның алдында мақтаныш сезіне аламын ба? Мен не үйрендім?

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

ЖИ. Copyleaks, Smodin, Turnitin, Gptzero-тапсырма жазу кезінде ЖИ қолданылғанын анықтайтын платформалар.

9 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақстан мемлекеттілігінің қайта жаңғыруы (1991 – 1996 жылдар)

Сабақтың тақырыбы: Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің жариялануы

Зерттеу сұрағы: "Қазақстан Республикасының тәуелсіздік туралы"

Конституциялық Заңының тарихи маңызы қандай?

Оқу мақсаттары:

9.3.1.6 Қазақстанның тәуелсіздік жолындағы алғашқы қадамдарын анықтап, қорытындылау;

9.3.1.7 өткен оқиғалармен сабақтастықты орнатып, Қазақстан тәуелсіздігінің жариялануының тарихи маңызын түсіндіру

Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар; маңыздылық

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

<https://abai.kz/post/11978> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://almatydc.kz/kk/press/news/tauelsizdikke-30-zhyl-almaty-muzeiinde-kandai-eksponattar-saktauly> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

https://adebiportal.kz/kz/news/view/tauelsizdik-xronikasy-1996-zyl_23551

<https://anatili.kazgazeta.kz/news/34646> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

9 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақстан қайта құру кезеңінде (1986-1991 жылдар)

Сабақтың тақырыбы: "Қайта құру" жылдарындағы Қазақстандағы демократиялық процестер

Зерттеу сұрағы: Демократиялық процестер қоғамдық сананы қалай өзгертті?

Оқу мақсаттары:

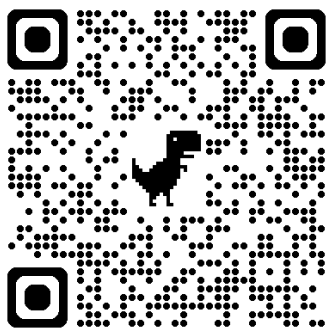
9.3.1.1 қоғамдық-саяси өмірдің ерекшеліктерін түсіндіру және өзіндік интерпретация жасау

Тарихи-ағартушылық қоғамы «Әділет»

Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар; ұқсастық пен айырмашылық; маңыздылық;

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

<https://abai.kz/post/88387> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

<https://aqmeshit-aptalygy.kz/newspaper/saewle-qulahmetqyzy-aedilet-respwblikalyyq-tarihi-aghartw-qoghamynyng-atqarwshy-direktory-maedeniettanwshy-qazaqstan-swretshiler-odaghynyng-zhaene-kinematografister-odaghynyng-mueshesi-qongyrqozha-qozh-79447/> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

Зерттеудің алты қадамы

1. Тапсырманы анықтау: Мен нені анықтауым керек? Мен не істеймін?

Мен қазір не білемін? Мен өз жұмысымды қалай таныстырамын?

2. Ақпараттың орналасқан орны: Мен ақпаратты қайдан таба аламын?

Маған кім көмектесе алады?

3. Тиісті ресурстарды таңдау: Бұл ақпарат пайдалы ма?

Мен нені сақтауым керек?

4. Ақпаратты ұйымдастыру: Мен жазбаларды өз сөзіммен жаза аламын ба?

Мен оларды қалай ұйымдастырамын? Мен ақпараттың қайдан алынғанын белгіледім бе? Мен жеткілікті ақпарат алдым ба?

5. Идеяларды ұсыну: Менен өз жұмысымды қалай таныстыру талап етіледі? Мен оны қалай құрылымдауым керек? Мен өз жұмысымды

кімдерге таныстыратын боламын? Мен тез тіл табыса аламын ба?

6. Дайын болған өнімді бағамдау: Мен бір нәрсені қалдырып кеттім бе?

Менің жұмысымның мәні бар ма? Мен орфографиялық және грамматикалық нормалардың сақталуын тексердім бе? Мен өз жұмысымды оқыған адамның алдында мақтаныш сезіне аламын ба? Мен не үйрендім?

ЖИ. Perplexity - дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

9 сынып. Қазақстан тарихы

Бөлім. Қазақстан мемлекеттілігінің қайта жаңғыруы (1991 – 1996 жылдар)

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің жариялануы

Зерттеу сұрағы: "Қазақстан Республикасының тәуелсіздік туралы"

Конституциялық Заңының тарихи маңызы қандай?

Оқу мақсаттары:

9.3.1.6 Қазақстанның тәуелсіздік жолындағы алғашқы қадамдарын анықтап, қорытындылау;

9.3.1.7 өткен оқиғалармен сабақтастықты орнатып, Қазақстан тәуелсіздігінің жариялануының тарихи маңызын түсіндіру

Тарихи концепт: дәлел; өзгеріс пен сабақтастық; себеп пен салдар;

маңыздылық; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Неліктен Алматы тәуелсіздік бесігі болып саналады?

«Тіл туралы Заң» https://abai.kz/post/59613	Егемендік декларациясы https://www.youtube.com/watch?v=2fHyPpMvYb8 https://www.facebook.com/qazaqstantv/video (қаралған күні 12.11.25 ж.)
Алматы-Қазақстанның астанасы https://e-history.kz/kz/news/show/953 (қаралған күні 12.11.25 ж.) http://tarih-begalinka.kz/kk/capital/almaty/ (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Тәуелсіздік бесігі-Алматы https://qazaqstan.tv/news/37817 https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty-nauryzbai/press/news/details/137435 (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты дұрыс болғанын талқылайды.

ЖИ. Perplexity -дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 9 сынып

Сабақ тақырыбы: Астана – Тәуелсіз Қазақстанның астанасы

Зерттеу сұрағы: Астананы көшіру нәліктен ұтымды стратегиялық шешім болып табылды?

Оқу мақсаты: 9.3.1.11 Астананы жаңа Қазақстанның өркендеуінің нышаны ретінде айқындау

Тарихи концепт: Сабақтастық пен өзгеріс Астананың Алматыдан Ақмолаға көшуі бұл Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан кейінгі саяси, әлеуметтік және экономикалық өзгерістерінің жарқын көрінісі. Бұл – өзгеріс,

өйткені елдің астанасы ауысып, жаңа саяси, әкімшілік және урбанистік орталық қалыптасты. Сонымен қатар, бұл сабақтастық, өйткені жаңа астана бұрынғы тарихи-мәдени мұраларды сақтай отырып, заманауи Қазақстанның келбетін қалыптастырды.

Астана – тәуелсіз Қазақстанның жаңа даму бағытының, ел бірлігінің, заманауи урбанизация мен инновацияның символы. Ол: елдің геосаяси тұрақтылығының, Экономикалық дамудың, Мемлекеттік басқарудың жаңа жүйесінің, Ұлттық бірегейліктің көрінісі болды. Астана арқылы Қазақстан өзінің ішкі және сыртқы саясаттағы жаңа бағытын әлемге көрсетті. Концепт қолдану мүмкіндігі, себеп-салдары Астананың көшу себептері мен салдарын талдайды. Уақыт пен кеңістікте Астананың географиялық орналасуының маңызын түсіндіреді. Маңыздылығы Астананың ұлттық және халықаралық деңгейдегі маңызын бағалайды.

Тарихи дереккөздер: Тарихи дереккөздер оқу мақсатыңызды жүзеге асыруда маңызды құрал. “Астананы жаңа Қазақстанның өркендеуінің нышаны” концептісін дәлелдеу және байыту үшін қолдануға болатын дереккөздер мен материалдар мыналар: басқарушы органдардың ресми құжаттары, жарлықтар мен үндеулері

- 1997 жылғы Президент жарлығы ел астанасын Ақмолаға көшіру туралы (20 қазан 1997 ж.) және мемлекеттік органдарды көшіру туралы.

- 1998 жылы қала атауын Астана деп өзгерту туралы шешім.

- Қазақстан премьер-министрінің сайтындағы «ASTANA: 19 years of success and growth» шолу мақаласы — астанаға көшу тарихы мен одан кейінгі әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері.

Энциклопедиялар мен академиялық шолулар

- Britannica энциклопедиясы — Астананың тарихы, қала атаулары, даму кезеңдері туралы

- «Kazakhstan | History, Culture, Facts» – Қазақстанның жалпы тарихындағы астана мәселелерін түсіндіру.

- Мемлекеттік статистика мен экономикалық көрсеткіштер

- Inform-KZ немесе ortcom.kz сынды ақпараттық порталдар — астананың бюджеттік көрсеткіштері, инвестиция көлемінің өсуі туралы статистика.

- Премьер-министрдің сайты — «ASTANA: 19 years...» мақаласындағы деректер (бюджет, инвестиция, әлеуметтік инфрақұрылым)

Мәдени-архитектуралық символдық нысандар мен монументтер

- Бәйтерек монументі 1996–2002 жылдар аралығында тұрғызылған, астананы елдің жаңару символы ретінде бейнелейтін сәулет объектісі

- Тәуелсіздік алаңы мемлекеттік мерекелер мен қоғамдық оқиғалардың орны, елдің тәуелсіздігін көрсету символы.

- Музейлер мен мәдени нысандар. Бұл нысандар арқылы “символикалық” қырын білім алушылар өз миында елестете алады — яғни абстрактылы идеяны көрнекі етуге көмектеседі.

Ақпараттық және білім ресурстары

- Оқу-әдістемелік құралдар, Қазақстан тарихы оқулықтарындағы бөлімдер «Астанаға көшу», «Астана - жаңа Астана» атты тараулар қамтылады.
- Жергілікті мұражай архивтері Ұлттық архив, онда астана көшуімен байланысты құжаттар сақталған болуы мүмкін. ulttykarhiv.kz (қаралған күні 12.11.25 ж.)
- Қаланың ресми сайты, қаланы дамыту бағдарламалары мен стратегиялары

Тапсырма құрастыру: дереккөз бен жұмыс алгоритмі, Контекстік тапсырмалар, дереккөздер мен жұмыста барлығына – мәтінмен жұмыс; көбі – салыстыру; кейбірі дерекке авторлық түсіндірме беріледі.

ЖИ кіріктіру: Дебат немесе пікірталас (ЖИ көмегімен дайындалу):

Тақырып: «Астана – жаңа Қазақстанның өркендеуінің нақты символы ма?»

Рөлдер:– Бір топ «иә» деп, дәлелдер жинайды

– Екінші топ қарсы дәлелдер келтіреді

ЖИ рөлі: аргументтер дайындауға, контр аргументтерге мысалдар ұсынуға көмектеседі. Ақпаратты іздеу және өңдеу: Тапсырмада білім алушылар келесі сұрақтарды қоя алады:

- «Неліктен Астана жаңа Қазақстанның нышаны болып есептеледі?»

-«Астананың даму тарихы мен стратегиялық маңызы қандай?»

-«Н.Назарбаев пен басқа тұлғалардың Астананың дамуына қосқан үлесі туралы не айтуға болады?»

Мақсаты: Білім алушылар ақпаратты

талдап, деректерді сыни тұрғыда бағалайды.

2. Эссе немесе презентация жасау :

Тапсырма:

Білім алушылар Астана туралы эссе жазады және презентация жасайды. ЖИ құралдары (Canva, Grammarly, ChatGPT мазмұнды құрастыру, редакциялау, идея жинақтау үшін қолданылады. Берілетін тақырыптар: «Астана – Қазақстанның болашағының бейнесі», «Менің көзқарасымдағы Астана».

3. Интерактивті карта немесе хронология жасау (ЖИ арқылы):

Тапсырма: Астананың даму кезеңдерін көрсететін интерактивті карта немесе уақыт шкаласын (timeline) жасаңыз. ChatGPT + Timeline генератор, Google Earth / Google Maps құралдарын қолдануға болады.

4. Креативті тапсырма (ЖИ көмегімен): тапсырма беріледі:

- «Егер мен Астана әкімі болсам...» тақырыбында жоспар құру
- ЖИ-мен бірге қаланың болашағына арналған жобалар идеясын жасау Smart City.

Жергілікті өңірлік дереккөздерді қолдау тәсілдері: өңірлік БАҚ материалдарын пайдалану (газет, сайт, видео) «Астана ақшамы», «Егемен

Қазақстан», «Elorda.info» сияқты басылымдардан немесе сайттардан Астананың даму жолы, мәдени шаралар, жаңа құрылыс нысандары туралы мақалалар алу. Мақалалардан алынған деректерді талдап, олардан Астананың өркендеуінің нақты мысалдарын жинақтау.

Негізгі идея: «Өзің тұратын өңірдің немесе Астана қаласының жергілікті БАҚ-нан бір мақала тауып, онда көрсетілген даму бағытын сипаттап, бұл нышанның Қазақстанның өркендеуімен қалай байланысты екенін түсіндір».

Жергілікті тұлғалармен сұхбат (интервью) Астанада жұмыс істеген немесе тұратын мұғалім, тарихшы, құрылысшы, мемлекеттік қызметкермен сұхбат ұйымдастыру. Сұхбатты диктофонға жазып, не жазбаша құжат ретінде ресімдеу. Мектепте Тоқтар Өубәкіровмен кездесу өтті. Еуразия Ұлттық университетінің ғалымдарымен, археологтарымен кездесулер өтті.

Карталар мен жергілікті географиялық дереккөздер: Ескі және жаңа Астананың салыстырмалы картасын жасайды. Басты мақсаты «Астана қаласының 1998 және қазіргі кезеңдегі картасын салыстырып, қандай өзгерістер байқалатынын сипаттау».

Өңірлік мұражайлар мен көрмелердің материалдарын қолдану <https://www.astanamuseums.kz/museum/etno-memorial-nyj-kompleks-karta-kazahstana-atameken> (қаралған күні 12.11.25 ж.)

Ашық аспан аясындағы «Атамекен» этно-мемориалдық картасы

- «Qazaqstan» орталық концерт залының тарихы
- Бәйтерек, Назарбаев Университеті, ЭКСПО кешені туралы экспонаттар мен деректер

Тапсырма мақсаты: «Мұражай немесе тарихи орын туралы мәлімет жинап, Астананың ел дамуына қосқан үлесін сипаттау».

Оқытуда музей экспонаттарын тарихи дереккөз ретінде қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар

Музейдегі әрбір экспонат тарихи дәуір мен қоғам туралы ақпарат беретін түпнұсқа тарихи дереккөз. Сондықтан экспонатты тек көру емес, оны зерттеу, сұрақтар қою, басқа дереккөздермен салыстыру өте маңызды. Ұсынылған сабақ жоспарларының үлгілері білім алушылардың өлкеміздің тарихымен танысып, этнографиялық деректерімен жұмыс жасауға және зерттеушілік-ізденіс дағдыларын дамытып, жоғары ойлау деңгейлерін іске қосуға бағытталған. Дереккөздерді таңдауда мектеп мұражайы экспонаттары, өңір тарихы ерекшеліктері ескерілген.

Осы тұрғыдан алғанда, музей кеңістігі тарихты танудың өмірлік және дәлелді жолдарының бірі. Музей экспозициялары мен жәдігерлері білім алушыларға тарихты тек мәтіндік баяндау түрінде емес, нақты артефактілер, көрнекі материалдар, мәдени мұралар арқылы қабылдауға мүмкіндік береді. Музейдегі экспонаттар бұл тек тарихи заттар емес, олар уақыт пен кеңістіктің нақты куәгерлері, белгілі бір дәуірдің өмір салты, идеологиясы, технологиялық деңгейі, көркемдік ойлау жүйесі туралы мол ақпарат беретін дереккөздер.

Бүгінгі цифрлық қоғам жағдайында дәстүрлі музей тәжірибесі мен инновациялық технологиялар (виртуалды турлар, 3D форматтағы экспозициялар, цифрланған архивтер) арасында көпір орнату тарих пәні мұғалімі үшін маңызды кәсіби міндеттердің бірі. Бұл ұсынымда музей экспонаттарын оқу процесіне енгізудің үш негізгі бағыты қарастырылады: музей сабақтарын ұйымдастыру, сабақ барысында нақты жәдігерлерді пайдалану, және виртуалды 3D-турлар арқылы музейлік дереккөздермен жұмыс жасау. Осы ұсынымдар оқушылардың функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік дағдысын, тарихи ойлауын және мәдени мұраны бағалау қабілетін дамытуға бағытталған.

Музей сабақтарын ұйымдастыру

Мақсаты: Оқушыларды музейлік ортада тарихи жәдігерлермен тікелей таныстыру арқылы дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамыту, тарихи ойлау мен мәдени мұраға деген құрметті қалыптастыру.

Әдісетемелік ұсынымдар: Мектеп пен жергілікті өлкетану/тарихи музей арасында байланыс орнату.

Сабақтың алдына жоспарлау: экскурсия мақсаты, зерттеу сұрағы, бағытталған тапсырмалар.

Оқушыларға тарихи контексті түсінуге көмектесетін алдын-ала материал беру (мысалы, жәдігердің дәуірі, қоғамдағы орны).

Сабақтың тақырыбы: Дәстүрлі қазақ қоғамының әлеуметтік жіктелуінің ерекшеліктері

Сынып: 10

Оқу мақсаттары: 10.2.2.6 Қазақтардың әлеуметтік жіктелуіне тән ерекшеліктерді анықтау үшін "ақсүйек", "қарасүйек", "хан", "сұлтан", "би", "батыр" ұғымдарын пайдалану; 10.2.2.7 Дәстүрлі қазақ қоғамындағы әлеуметтік институттардың функционалдық рөлін түсіндіру.

Сабақ құрылымы:

Кезең	Іс-әрекет	Әдістеме	Уақыт
Кіріспе	Мұғалім музейге дейінгі дайындық материалдарын ұсынады: «Қазақ хандығы», «Жүздік құрылым», «Әлеуметтік топтар»	Дереккөздермен жұмыс, алдын-ала сұрақтар қою	10 мин
Экскурсия	Музейдегі нақты экспонаттармен танысу: ханның мөрі, батырдың сауыт-сайманы, бидің шапаны, т.б.	Музей гидімен шолу, дәптерге жазба	20–25 мин
Негізгі бөлім	Тапсырма арқылы экспонаттарды әлеуметтік құрылыммен байланыстыру	Жүппен жұмыс, интерпретация	15 мин
Қорытынды	Постер немесе инфографика дайындау: «Қазақ қоғамындағы	Шығармашылық жұмыс	20 мин

	әлеуметтік топтар: дерек пен мағына»		

Тапсырма үлгісі (музей ішіндегі):

Зерттеу сұрағы:

Экспонаттар арқылы дәстүрлі қазақ қоғамындағы билік пен бедел қалай көрініс тапты?

Экспонат атауы	Әлеуметтік топ	Негізгі белгісі	Қоғамдағы рөлі
Ханның мөрі	Хан	Билік нышаны	Заң мен тәртіпті басқару
Батырдың сауыт-сайманы	Батыр	Қару, қорғаныс	Ел қорғаушы
...			

Бағалау критерийі:

Экспонаттармен нақты жұмыс жүргізеді

Әлеуметтік ұғымдарды дұрыс қолданады

Қоғамдық рөлдерді интерпретациялайды

Дескрипторлар:

3 экспонатты сипаттайды

Әр экспонатты сәйкес әлеуметтік топпен сәйкестендіреді

Қоғамдағы маңызын тұжырымдайды.

Постер/Инфографика тақырыптары: «Қазақ қоғамы: дерек пен дәстүр»; «Батыр – би – хан: тарихи экспонаттар сөйлейді». Қосымша ұсыныс:

Музейлік тапсырмадан кейін оқушылар рефлексия парағын толтырады:

«Қандай экспонат сізге ерекше әсер етті және не себепті?»

Мұғалім әр оқушының интерпретациясын ауызша қорғау форматында ұйымдастырады.

Музей экспонаттарын тарихи дереккөз ретінде қолдану

Тақырып: Тың игеру жылдарындағы Қазақстан

Зерттеу сұрағы: Тың және тыңайған жерлерді игеру саясаты Қазақстанға қалай әсер етті?

Оқу мақсаттары: 9.1.1.1 Демографиялық өзгерістердің себеп-салдарлық байланысын талдау арқылы дәйекті қорытынды жасау; 9.4.1.1 Кеңес үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға беру.

Әдістемелік ұсынымдар:

1. Музейлік ортада өткізілетін сабақ форматы

Сабақты өлкетану немесе тарихи-этнографиялық музейлерде өткізу ұсынылады.

Экспозицияны тандау: Тың игеру жылдарына арналған бөлімдер – техникалар, карталар, тыңгерлердің киімі, фотосуреттер мен құжаттар.

Зерттеу сұрағы мен тапсырмалар:

Тың игерушілердің киімі мен құралдары арқылы сол кезеңдегі өмір сүру жағдайларын сипаттаңыз.

Экспозициядағы карта бойынша қай аймақтарда тың игеру жүргізілгенін анықтаңыз.

2. Жәдігерді сабақта пайдалану

Музеден алынған нақты фотосуреттер немесе экспонаттардың көшірмесі сабақта қолданылады.

Мысал жәдігерлер: Тың игеруге арналған техникалардың макеттері (трактор, комбайн т.б.);

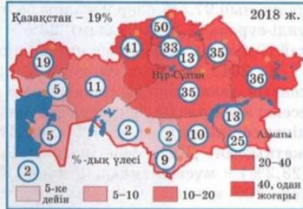
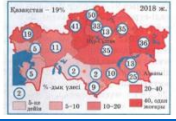
Тың игерушілер туралы жазбаша құжаттар (газет бетіндегі мақалалар, жергілікті бұйрықтар т.б.);

Тың игеруге арналған насихат плакаттары.

Бөлімі	9.1 Қазақстан «жылымық» кезеңінде (1954-1964 жылдар)	
Сынып: 9	Қатысушылар саны:	Қатыспағандар саны:
Сабақтың тақырыбы:	«Тың игеру жылдарындағы Қазақстан» Зерттеу сұрағы: Зерттеу сұрағы: Тың және тыңайған жерлерді игеру саясаты Қазақстанға қалай әсер етті?	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқу мақсаттары:	9.1.1.1 демографиялық өзгерістердің себеп-салдарлық байланысын талдау арқылы дәйекті қорытынды жасау; 9.4.1.1 Кеңес үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға беру	
Сабақтың мақсаты	Демографиялық өзгерістердің себеп-салдарлық байланысын талдайды. Кеңес үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береді. Тың және тыңайған жерлерді игеру саясатының Қазақстанға әсерін бағалайды.	
*Тарихи концепт	Себеп пен салдар, интерпретация	
*Тарихи ойлау дағдысы	Тарихи дереккөздерді интерпретациялау	
*Құндылыққа баулу	Тәуелсіздік және Отаншылдық	

С а б а қ т ы ң б а р ы с ы

Сабақтың кезеңі	Педагогтің әрекеті	Білім алушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Ұйымдастыру 2 мин Сабақтың басы 4 мин	-Психологиялық ахуал қалыптастыру: -Білім алушылар назарын сабаққа аудару; Жаңа сабақтың тақырыбын анықтау үшін «Стопкадр» әдісі қолданылады. Шәмші Қалдаяқовтың «Менің Қазақстаным» әні бойынша бейнематериалдан үзінді көрсетіледі. (00:00 – 00:15 секундтары қойылады) 15 секунд	Білім алушылар үзінді тамашалайды, сұраққа жауап береді. -Бұл ән сізге таныс па? -Әннің шығу тарихын білесіз бе? -Бұл ән қай жылы жарық көрді және қандай саясатқа	Мұғалімнің ауызша мадақтауы	 Шәмші Қалдаяқовтың «Менің Қазақстаным» әнінен үзінді https://youtu.be/0UksDE7ZFp8

	Білім алушылардың жауабын тыңдап болған соң үзінді тағы ұсынылады. (00:16 -02:26 минуттары қойылады) 2:10 сек Білім алушыларға сұрақ қойылады, бүгінгі сабақ тақырыбы мен оқу мақсаттары таныстырылады.	байланысты пайда болған ән? - Бұл әннің тарихи мәні неде? -Неліктен бұл ән мемлекеттік гимнімізге айналды деп ойлайсыз?		
Сабақтың ортасы (30 мин) (7 минут)	Тапсырма: Жұптық жұмыс Қосымша мәлімет пен оқулық материалын және ұсынылған картаны пайдалана отырып, қазақ халқының үлес салмағының өзгеруінің себеп-салдарын анықтаңыз.Төмендегі «ПТМС» кестесін толтырып, дәлел келтіріңіз. Дерек №1 Картаға қарай отырып, орыс диаспорасының қоныстануына сара жасиың. Негізгі қоныстанған аймақтарын атаңыз. Қай облыстардың аумағы үлесі жоғар, оны қалай түсіндірер едіңіз. Дерек №2 1954 жылы 17 наурыздағы мәлімет бойынша Ақмола облысына – 3705, Көкшетау облысына – 1363, Қостанай облысына – 4877, Павлодар облысына – 1431, Солтүстік Қазақстан облысына – 2666 адам келді. 1954 жылы мамыр айында Қазақстанға 130 мыңнан астам адам, 1954–1955 жылдары барлығы 360 мың механизаторлар, құрылысшылар және т. б. мамандар, инженерлі-техникалық жұмысшылар	Білім алушылар алдымен 1 және 2 деректермен танысады, жұпта талқылайды. Тапсырманы орындайды.	ҚБ: мұғалім білім алушылар жауабын мұқият тыңдап, кері байланыс беріп отырады.	«Қазақстандағы орыс диаспорасының үлес салмағы» картасы https://avatars.dzeninfra.ru/get-zen_doc/3385201/pub_6155d023506b3e365bf2d3ad6156153bf96fe1412616e27d/scale_1200 Қазақстанға қоныс аударғандар саны туралы мәлімет Дерек:https://e-history.kz/kz/news/show/428(қаралған күні 12.11.25 ж.)

(18минут)	жіберілді, ал 1954–1960 жылдары 640 мың- нан астам, оның жартысын комсомол жолдамаларымен келген жастар құрады. Дерек: https://e-history.kz/kz/news/show/428 (қаралған күні 12.11.25 ж.) Тапсырма: (7 минут) «ПТМС» әдісі Позиция (Мен солай санаймын,...) Түсіндіру (....себебі...) Мысал (Мұны мынадай мысал арқылы дәлелдей аламын....) Салдар (Айтылған мәселе бойынша мынандай қорытынды жасаймын....) 2- тапсырма: Топтық жұмыс. Мектеп мұражайындағы заттай деректерді қолдана отырып, Бөрлі ауданына Тың игеру саясатына тигізген әсерін сипаттаңыз І топ «R5 маңыздылығы» әдісі бойынша талдаңыз 📷 Фотосуреттер Тың игеру науқанына қатысқан жұмысшылар, жастар Тың жерлерге алғашқы келген тракторлар мен техникалар; Ауыл шаруашылығы көріністері: егін орағы, далада жұмыс істеп жатқан техника; Бөрлі аумағында құрылған кеңшарлар Мәдениетке тигізген әсері	<table><tr><td></td><td>-Бұл саясаттың салдарын анықтайды</td></tr></table> [4]		-Бұл саясаттың салдарын анықтайды				
		-Бұл саясаттың салдарын анықтайды						
			І топ бағалау критерийі					
	<table><tr><td>Бағалау критерийі</td><td>Дескриптор</td></tr><tr><td>Кеңес үкіметі кезіндегі ауданымызда ауыл шаруашылығында орын алған өзгері</td><td>- Саясаттың есте сақталатын тұсын анықтайды. - Ауыл шаруашылығындағы нәтиж</td></tr></table>	Бағалау критерийі	Дескриптор	Кеңес үкіметі кезіндегі ауданымызда ауыл шаруашылығында орын алған өзгері	- Саясаттың есте сақталатын тұсын анықтайды. - Ауыл шаруашылығындағы нәтиж		ҚБ. Мадақтау, «ҮЗДІК ТОПТЫҚ ЖҰМЫС» мадақтау Топтар бірін-бірі мадақтайды	Бөрлі жері. Қарашығанақ. Алматы 2019 Фотосуреттер Тың игеру саясатының фотосуреттері туған жерге тың және тыңайған жерлерді игеру.
Бағалау критерийі	Дескриптор							
Кеңес үкіметі кезіндегі ауданымызда ауыл шаруашылығында орын алған өзгері	- Саясаттың есте сақталатын тұсын анықтайды. - Ауыл шаруашылығындағы нәтиж							

A large, rounded, brown ceramic jar with a woven basket handle on top, sitting on a white surface. The jar has a textured, slightly mottled appearance with some darker brown spots. A small, light-colored label is visible on the upper part of the jar. The woven basket handle is made of dark brown material and is attached to the top of the jar. The jar is placed on a white surface, and a white wall is visible in the background.

есіне
баға
береді

- Саясаттың мәнді тұсын анықтайды.

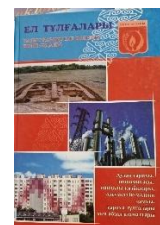
- Резонанс тудырған тұсын абаға береді - ауыл шаруашылығында, мәдени өмірде орын алған өзгерістерді айқын дайды

Бағалау
критер
ийі

Деск
рип
т
ор

Мектеп
мұражайы
экспонаттары

Ел тұлғалары.
Батыс Қазақстан
облысы, Бөрлі
ауданы
Алматы 2011

	Қыш құмыра, утюг, пельменница плетеная, шам III топ «STEEPLE» әдісі арқылы талдаңыз ■ Құжаттар мен жазбалар Газет қиындылары (мысалы, «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас» газеттерінен); Тың игеру туралы үкімет қаулылары (1954 жылғы КОКП ОК-нің қаулысы); Тың игерушілердің күнделіктері, хаттары, естеліктері. Тың игерудің салдарларын анықтап STEEPLE анализін жасаңыз S – әлеуметтік салдары T – технологиялық әсері E – экономикалық салдары E – қоршаған ортаға әсері P – саяси салдары L – құқықтық салдары E – этникалық құрамына әсері IV топ «SWOT» талдау жасаңыз Мәдени және тілдік ассимиляция Орыс тілі мен мәдениетінің үстемдігі артты. Қазақ	Экспонаттарды пайдалана отырып, тың игеру саясатының Тұрмыстық өмірге әкелген өзгерістеріне баға береді - Әлеуметтік салдары мен этникалық құрамына әсерін анықтайды - Тұрмыстық әсеріне баға береді - Экономик алық және саяси салдарын бағалайды III топ бағалау критерийі <table><tr><td>Бағалау критерийі</td><td>Дескриптор</td></tr></table>	Бағалау критерийі	Дескриптор		Ақсай,2020 Тың игеру саясатының пайдасы мен зияны https://itest.kz/kz/attestation/qazaqstan-tarihy-4148/xiii-tarau-1940-zhyldardyng-ekinshi-zhartsynan-1960-zhyldardyng-ortasyna-deyingi-qazaqstan/lecture/tyng-zhane-tyngayhan-zherlerdi-igeru-onyng-saldarlary (қаралған күні 12.11.25 ж.)
Бағалау критерийі	Дескриптор					

	орналастырыңыз. Өз ойыңызға қорытынды ой жазып, баға беріңіз	Бағалау критерийі	Дескриптор											
	<table><tr><td>Тың игеру саясатының пайдасы</td><td>Қорытынды ой жаздыңыз</td><td>Тың игеру саясатының зияны</td><td>Қорытынды ой жаздыңыз</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	Тың игеру саясатының пайдасы	Қорытынды ой жаздыңыз			Тың игеру саясатының зияны	Қорытынды ой жаздыңыз					<table><tr><td>Мәліметтердің пайдаланылып, Кеңестің үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береді.</td><td>- орын алған өзгерістердің 1 күшті жағын анықтайды - 1 Әлсіз тұсын анықтайды - 1 мүмкіндігін анықтайды. -2 қауіп қатерін бағалайды.</td></tr></table>	Мәліметтердің пайдаланылып, Кеңестің үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береді.	- орын алған өзгерістердің 1 күшті жағын анықтайды - 1 Әлсіз тұсын анықтайды - 1 мүмкіндігін анықтайды. -2 қауіп қатерін бағалайды.
	Тың игеру саясатының пайдасы	Қорытынды ой жаздыңыз	Тың игеру саясатының зияны			Қорытынды ой жаздыңыз								
Мәліметтердің пайдаланылып, Кеңестің үкіметі кезіндегі ауыл шаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береді.	- орын алған өзгерістердің 1 күшті жағын анықтайды - 1 Әлсіз тұсын анықтайды - 1 мүмкіндігін анықтайды. -2 қауіп қатерін бағалайды.													
1. Қазақстан –КСРО-ның негізгі астықты аймағына айналды. 2. Экологиялық жағдай ауырлады. 3. Мал шаруашылығы төмендеді. 4. Экономикалық басқа салаларының дамуына әсер етті. 5. Қазақстан – көп ұлтты республика болды. 6. Тың игеру экстенсивті әдіспен жүргізілді. 7. Жер-су арттары орысша аталды. 8. Республиканың ұлттық ерекшеліктері ескерілмеді. 9. Еңбекшілер еңбек ерлігінің үлгісін көрсетті. 10. Жаңа жолдар мен елді мекендер көбейді. 11. 15 қала, 86 қала типтес поселкелер салынды. 12. Тілдік жіне демографиялық ахуал өзгеріске ұшырады. 13. Тың жерлер үшін егістіктің тиімді жүйесі тың игеру басталғаннан кейін 20 жыл өткенде ғана құрылды.	<table><tr><td>Бағалау критерийі</td><td>Дескрипторлар</td></tr><tr><td>Тың игеру саясаты қандай өнім түрлерін арттырғанын және қандай</td><td>-Тың игеру саясаты нәтижесінде қандай астық өнімдері артқанын анықтайды -Тың игеру</td></tr></table>	Бағалау критерийі	Дескрипторлар	Тың игеру саясаты қандай өнім түрлерін арттырғанын және қандай	-Тың игеру саясаты нәтижесінде қандай астық өнімдері артқанын анықтайды -Тың игеру									
Бағалау критерийі	Дескрипторлар													
Тың игеру саясаты қандай өнім түрлерін арттырғанын және қандай	-Тың игеру саясаты нәтижесінде қандай астық өнімдері артқанын анықтайды -Тың игеру													

[4]

	тақырыбында эссе жазу. 100-120 сөз.		, маңы здыл ығын айқы ндай ды. -Тың игеру саяса ты турал ы пікірі н, көзқа расы н, аргум ентте рді сауат ты жеткі зе алад ы.		
		Сыни ойлау, ой тұжыр ымдау шеберл ігі	- Тари хи маңы здыл ығын а баға беред і. - Бола шаққ а эсері н анық тайд ы		

2. Сабақта нақты музей жәдігерлерін қолдану

«Дүниежүзі тарихы» пәнінен 8-сыныпта «Екінші дүниежүзілік соғыстың себептері мен салдары» 7-бөлім

«Екінші дүниежүзілік соғыстың қандай оқиғалары түйінді болып табылады?»

Оқу мақсаты: 8.2.4.3 тарихи оқиғаларға түсіндірме бере отырып, әскери ғылым мен техниканың және соғыс стратегиялардың рөлін бағалау;

Екінші дүниежүзілік соғыстың қорытындылары мен сабақтары қандай болды?

Оқу мақсаты: 8.3.1.1 қоғамдық-саяси ағымдардың (әлеуметтік либерализм, әлеуметтік консерватизм, марксизм, социал-демократия) қоғамның өміріне ықпалын талдау; 8.3.2.3 Екінші дүниежүзілік соғыстың себептерін, сипаты мен салдарын талдау.

Сабақ құрылымы:

Кезең	Әрекет	Әдіс	Мақсат
Кіріспе	Жәдігерлермен танысу (бейнематериал немесе слайд-көрме)	Қызығушылықты ояту, тарихи контекст беру	Тақырыпқа ену
Негізгі бөлім	Жұппен жұмыс: «Жәдігер – дерек – түсіндірме»	Дерекпен жұмыс, интерпретация	Жәдігерлер негізінде тарихи тұжырым жасау
Жинақтау	Постер немесе инфографика жасау: «Соғыс технологиясы – жеңіс құралы ма?»	Шығармашылық жұмыс, дәлелді қорытынды	Ойды қорытындылау
Қорытынды	«Бүгінгі бейбіт өмір – кешегі сабақ» рефлексия парағы	Тұлғалық даму, құндылықтар	Сабақтың мәнін түсіну

Қосымша идеялар: Музеймен онлайн-серіктестік: 3D экскурсия (мысалы, Imperial War Museum London, Мәскеу Жеңіс музейі, Қазақстанның Екінші дүниежүзілік соғыс батырларына арналған онлайн панорама)

Оқушылардан мини-жоба: «Біздің отбасымыздағы соғыс тарихы» — фото + ауызша дерек жинау

Виртуалды/3D музей турын қолдану

Дүниежүзі тарихы. 7-сынып

4-бөлім. Француз буржуазиялық революциясының көрінісі

1-тақырып: Неліктен Давид пен Бодридің Марат туралы көзқарастары әртүрлі болды?

Оқу мақсаты: 7.2.2.1 тарихи оқиғаларды интерпретациялау үшін өнер туындыларын пайдалану; 7.2.2.2 өнердегі негізгі стильдер мен ағымдардың белгілерін (неоклассицизм, романтизм, импрессионизм, реализм) анықтау; 7.3.1.1 республикалық құрылымның ерекшеліктерін анықтау;

2-тақырып: Наполеон империясы қалай құрылды және оның құлдырау себептері неде болды?

Оқу мақсаты: 7.2.2.1 тарихи оқиғаларды интерпретациялау үшін өнер туындыларын пайдалану; 7.3.2.4 империалистік соғыстардың әлемдік саясаттың

өзгеруіне ықпалын бағалау (Наполеон соғыстары мысалында); 7.2.3.2 Ағартушылық дәуір идеяларының қоғамдық дамуға ықпалын анықтау

Сабақ мақсаты: Виртуалды музейлер арқылы тарихи өнер туындыларымен таныстыру; Оқушылардың интерпретациялық дағдыларын, эстетикалық және саяси пайымдау қабілеттерін дамыту; Француз революциясы мен Наполеон дәуірінің тарихи-көркем репрезентациясын талдауға баулу.

Ұсынылатын виртуалды/3D музей платформалары:

Музей атауы	Платформасы / Сілтеме	Ерекшелігі
Versailles сарайы (Франция)	https://artsandculture.google.com (қаралған күні 12.11.25 ж.) → "Palace of Versailles"	Француз монархиясының құлауына дейінгі саяси сахна
Musée de la Révolution française (Vizille)	https://musees.isere.fr (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Революция символдары, Давидтің туындылары
Louvre музейі	Google Arts & Culture немесе www.louvre.fr (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Давидтің "Мараттың өлімі", Наполеон портреттері
Napoleonmuseum Arenenberg (Швейцария)	https://napoleonmuseum.ch (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Наполеон әулетінің жәдігерлері
British Museum (арт-жинақ)	https://britishmuseum.withgoogle.com (қаралған күні 12.11.25 ж.)	Революциялық және пост-революциялық дәуір артефакттары

Пайдалануға болатын 3D экспозициялар

Жәдігер	Қолдану формасы	Интерпретация тәсілі
Наполеонның коронациясы (сурет)	3D турмен көру	Салтанаттың саяси мәнін түсіндіру
Мараттың ваннада өлімі	Жоғары сапалы арт-фотосурет	Символдық элементтерді табу
Тақта отырған Наполеон	Виртуалды ротация	Биліктің көркем рәміздерін талдау

Мұндай технологияларды тарих сабақтарында қолдану тарихи контекст пен интерпретацияны терең түсінуге мүмкіндік береді. Әсіресе, өнер туындылары арқылы тарихи оқиғаларды талдау, саяси және идеологиялық көзқарастарды салыстыру, тұлғалар мен дәуірлерге байланысты әртүрлі интерпретацияларды пайымдау оқушының сын тұрғысынан ойлауын қалыптастырады.

Өлкетану музейі дереккөздері экспонаттарын оқу процесінде қолданудың ерекшеліктері

Өлкетану музейі — білім алушылардың тарихи санасын қалыптастыруда, туған өлкенің мәдени және рухани мұрасын танып білуінде ерекше рөл атқаратын білім беру ортасы. Музей материалдары білім алушыларды нақты тарихи заттармен, дәуір куәгерлерімен таныстыра отырып, оларды зерттеу және бақылау әрекетіне тартуға мүмкіндік береді.

Мұғалім экспонаттармен жұмыс ұйымдастырғанда келесі кезеңдерді басшылыққа алады:

1. Дайындық кезеңі

Бұл кезеңде мұғалім білім алушыларды алдағы жұмысқа бағыттайды, қызығушылығын оятады және зерттеу мақсатын айқындайды.

➤ Зерттеу сұрағын қою: «Бұл экспонат қандай дәуірге жатады?», «Ол қандай мақсатта қолданылған?», «Қандай тарихи ақпарат бере алады?»

➤ Зерттеу нысанын таңдау: музей залынан немесе сыныптық көрмеден нақты экспонатты іріктеу.

- Білім алушыларға зерттеу жоспары мен тапсырма түрлерін ұсыну.

Мысалы:

Мұғалім «Тұрмыс және шаруашылық бұйымдары» залынан үш түрлі еңбек құралын (орақ, балта, келі) таңдатып, әр топқа жеке зерттеу сұрағын береді.

2. Бақылау және сипаттау кезеңі

– Бұл кезеңде білім алушылар таңдалған экспонатты тікелей бақылайды және сипаттамалық талдау жүргізеді.

– Экспонаттың жасалу материалы, пішіні, көлемі, әшекей элементтері анықталады;

– Қолданылған техникасы мен өңдеу тәсілі талданады;

– Дәуірі мен шыққан аймағы туралы мәлімет жиналады.

Білім алушы іс-әрекеті: экспонатты суретке түсіру, сызбасын салу, сипаттамасын жазу. Мұғалім іс-әрекеті: жетекші сұрақтар қоя отырып, білім алушыларды сыни ойлауға бағыттайды.

Мысалы:

– «Бұл соқа қандай материалдан жасалған?»

– «Қандай шаруашылық саласына қатысты?»

– «Қазіргі заманда осы құралдың орнын не басты?»

3. Салыстыру кезеңі

Мұнда білім алушылар өз экспонатын басқа ұқсас бұйымдармен немесе басқа дәуір артефактілерімен салыстырады.

– Ерте дәуір мен қазіргі заман үлгілерінің айырмашылығын анықтайды;

– Әр дәуірдегі материалдық мәдениеттің даму деңгейін талдайды;

– Мәдени-тарихи сабақтастықты байқайды.

Мысалы:

– *Ағаш соқаны* қазіргі темір соқамен салыстыру арқылы еңбек құралдарының эволюциясын түсіндіру;

– *Күйме арбаны* заманауи көлік түрлерімен салыстыра отырып, көлік түрлерінің даму тарихын ашу.

4. Талдау және қорытынды кезеңі

Бұл кезеңде білім алушылар зерттеу нәтижелерін қорытып, экспонаттың тарихи және мәдени маңызын айқындайды.

- Экспонат қандай тарихи ақпарат береді?
- Ол дәуірдің әлеуметтік-экономикалық дамуын қалай көрсетеді?
- Қазіргі ұрпақ үшін оның тәрбиелік мәні неде?

Білім алушылардың қорытынды іс-әрекеттері:

- шағын постер немесе инфографика жасау;
- презентация немесе «Музейдің бір күні» атты бейнежоба ұсыну;
- сынып алдында зерттеу нәтижесін қорғау.

Мысалдар

- Ағаш соқа арқылы ежелгі егіншілік мәдениетін зерттеу.

Білім алушылар соқаның құрылысы мен қолданылу тәсілін анықтап, одан халықтың жер өңдеу дәстүрі мен шаруашылық дағдысы туралы қорытынды жасайды.

- Күйме арба арқылы көшпелі және жартылай көшпелі өмір салтын түсіндіру.

Экспонаттың құрылымы мен безендірілуі көшпелі қоғамның эстетикалық талғамын және шаруашылық қажеттілігін көрсетеді.

- Киіз үй жабдықтары арқылы қазақ халқының тұрмыс мәдениетін талдау.

Киіз үйдің ағаш сүйегі, уық-кереге, текемет, кестелі басқұр сияқты элементтері арқылы ұлттық дүниетаным мен экологиялық мәдениет талданады.

5. Интерактивті тәсілдер арқылы музеймен жұмыс түрлері

Мұғалім дәстүрлі экскурсиядан бөлек заманауи әдістерді қолдана алады:

– «Тірі экспонат» әдісі: білім алушы экспонат рөлін ойнай отырып, өз «тарихын» әңгімелейді;

– «Музей саяхаты» квесті: әр экспонатқа қатысты сұрақтар мен тапсырмалар арқылы зерттеу жүргізіледі;

– «Уақыт капсуласы» әдісі: білім алушылар өткен мен бүгінді салыстырып, тарихи сабақтастық туралы эссе жазады;

– «Музей картасы» жобасы: топтар экспонаттардың орналасуын және олардың тарихи байланысын карта түрінде бейнелейді.

6. Сабақтың нәтижесі

Музей экспонаттарымен жұмыс істеу нәтижесінде білім алушылар:

– заттай дерек көздерін талдау мен интерпретациялау дағдыларын меңгереді;

– тарихи деректерге сыни тұрғыдан қарауды үйренеді;

– тарихи фактілерді өмірмен байланыстыра біледі;

– туған жердің мәдени мұрасына құрметпен қарауды қалыптастырады.

Қорытындылай келе, өлкетану музейіндегі экспонаттармен жүйелі жұмыс жасау тарих пәнін өмірмен байланыстырып, білім алушыны «зерттеуші»,

«ізденуші» тұлға деңгейіне көтереді. Мұндай сабақтар білім алушылардың тарихи ойлауын дамытып, ұлттық құндылықтарға сүйіспеншілігін арттырады, әрі білім процесін танымдық тұрғыдан тартымды етеді.

*Өлкетану музейі дереккөздері экспонаттарын оқу процесінде қолдану бойынша сабақ үлгілері мен практикалық тапсырмалар***Сабақ тақырыбы:**

Заттай деректер арқылы тарихи кезеңді тану

(«Қазақ халқының тұрмысындағы еңбек құралдары мен тұрмыстық бұйымдар» мысалында)

Пән: Қазақстан тарихы / Дүниежүзі тарихы

Сынып: 6–7 сынып

Сабақ түрі: Зерттеу және практикалық бағыттағы аралас сабақ

Оқу мақсаттары (БЖБ коды бойынша):

6.1.1.1 – тарихи деректерді түрлеріне қарай жіктеу және олардың ерекшеліктерін анықтау;

6.1.2.2 – тарихи деректер негізінде белгілі бір кезеңдегі адамдардың өмірі мен тұрмысын сипаттау;

6.2.1.3 – тарихи оқиғаларды зерттеуде заттай деректердің маңызын түсіндіру;

6.3.1.2 – тарихи зерттеулер барысында дәлелді тұжырым жасау және салыстырмалы талдау жүргізу.

Сабақ мақсаты:

1. Білім алушылардың тарихи дереккөздермен, соның ішінде заттай деректермен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру;

2. Өлкетану музейіндегі экспонаттар арқылы халықтың тұрмыс-тіршілігі мен мәдениетін зерттеу;

3. Тарихи заттарды талдау, салыстыру және қорытынды жасау қабілеттерін дамыту.

4. Күтілетін нәтиже:

Білім алушылар тарихи дереккөздерді ажырата алады және олардың мәнін түсіндіреді;

Музей экспонаттарын тарихи дерек ретінде сипаттап, қолдану аясын анықтайды;

Заттай деректер негізінде дәуір ерекшелігін талдайды және қорытынды жасайды;

Өз көзқарасын дәлелмен қорғап, тарихи тұжырым ұсынады.

Қолданылатын әдістер мен технологиялар:

«Дерекпен жұмыс» әдісі

«Салыстырмалы талдау»

«Кейс-стади» (мысалдық жағдайды зерттеу)

«Музей зертханасы» әдісі

АКТ (экспонаттың фото/видео бейнематериалдарын қолдану)

«INSERT» және «Кластер» стратегиялары

Сабақ барысы

1. Ұйымдастыру кезеңі (5 мин):

Мұғалім сабақтың тақырыбы мен мақсаттарын таныстырады.

Мотивациялық сұрақтар:

– «Біздің ата-бабамыз қандай еңбек құралдарын пайдаланған?»

– «Бұл заттардан біз сол заманның өмірін қалай елестете аламыз?»

Жаттығу: «*Мұра сөйлейді*» Мұғалім әртүрлі көне заттардың суреттерін (соқа, күбі, құман, ер-тоқым, кебеже) көрсетіп, білім алушылардан олардың атқаратын қызметін анықтауды сұрайды.

2. Негізгі бөлім (25–30 мин):

1) Зерттеу тапсырмасы:

Топтарға әртүрлі экспонаттардың суреттері (немесе шынайы музей заттары) беріледі.

Әр топ төмендегі зерттеу сұрақтары бойынша жұмыс жүргізеді:

№	Зерттеу сұрағы	Талдау нәтижесі
1	Бұл зат қалай аталады?	
2	Қай дәуірге тән?	
3	Неден жасалған және не үшін қолданылған?	
4	Сол заман тұрмысын қалай сипаттайды?	
5	Қазіргі уақытта оның баламасы бар ма?	

Мысал:

Топ 1: *Ағаш соқа* – егіншілік мәдениетінің дамуын көрсетеді;

Топ 2: *Кебеже* – сақтау мен сәндік өнердің үйлесімі;

Топ 3: *Құман* – гигиеналық дәстүрлердің дамуы мен шеберлік белгісі;

Топ 4: *Қылыш* – әскери мәдениет пен батырлық дәстүр көрінісі.

2) Талдау және талқылау:

Әр топ өз қорытындысын постер түрінде таныстырады.

Мұғалім бағыттаушы сұрақтар қояды:

– «Бұл зат қоғам дамуы туралы қандай мәлімет береді?»

– «Қандай өзгерістерді байқауға болады?»

– «Қазіргі өмірде осы дәстүр жалғасын таба ма?»

3) Қорытындылау:

Білім алушылар экспонаттар арқылы өз өлкесінің тарихы мен мәдениеті туралы түсінігін кеңейтеді. Мұғалім сабақты «Өткеннен тағылым – болашаққа аманат» қағидасымен түйіндейді.

Практикалық тапсырмалар үлгілері

1. Зерттеу карточкасы:

Экспонаттың атауы, сипаттамасы, материалы, қолдану аясы және тарихи мәнін толтыру.

2. «Мен – археологпын» тапсырмасы:

3. Білім алушыларға «жер астынан табылған зат» суреті беріледі. Олар заттың дәуірін, қолданылуын және мәдени маңызын болжап сипаттайды.

4. Кесте толтыру:

Экспонат атауы	Материалы	Қолдану аясы	Тарихи мәні	Қазіргі баламасы
Қазан	Металл	Ас әзірлеу	Отбасылық мәдениет, қонақжайлылық	Ас үй кастрюлі

Кебеже	Ағаш	Азық-түлік сақтау	Ұлттық сәндік бұйым	Шкаф, тоңазытқыш
Ер-тоқым	Былғары, ағаш	Көлік құралы	Көшпелі өмір бейнесі	Велосипед/көлік орындықтары

4. Шығармашылық тапсырма:

- «Музейдегі бір күн» тақырыбында эссе жазу;
- Экспонат негізінде буклет немесе постер жасау;
- «Ескі мен жаңаны салыстыр» инфографикасын әзірлеу.

Бағалау критерийлері:

Критерий	Дескриптор
Тарихи деректі талдау	Экспонаттың атауын, дәуірін, маңызын дұрыс анықтайды
Салыстыру және қорытынды жасау	Заттың қазіргі баламасын және тарихи рөлін салыстырады
Шығармашылық жұмыс	Тақырыпқа сай мазмұнды эссе немесе постер әзірлейді
Коммуникативтік дағды	Топтық таныстырылымда ойын еркін жеткізеді

Педагогикалық қорытынды: Бұл сабақ моделі білім алушылардың зерттеушілік мәдениетін, тарихи ойлау қабілетін және ұлттық құндылықтарға деген құрметін арттырады. Заттай деректер арқылы білім алушылар тарихты тек дерек емес, тірі мәдени тәжірибе ретінде қабылдайды.

Практикалық бөлім

Бұл бөлім білім алушылардың өз өлкесінің тарихи мұраларына сүйене отырып зерттеу, бақылау және талдау жұмыстарын орындауын көздейді. Практикалық тапсырмалар білім алушылардың белсенді әрекетіне, зерттеу дағдыларына және тарихи ойлау қабілетіне сүйенеді.

1. «Өлкетану музейіне саяхат» оқу жобасы

Мақсаты:

Білім алушылардың туған жер тарихына, мәдениетіне қызығушылығын арттыру, музейдегі заттай және жазбаша деректермен өздігінен жұмыс жасауға үйрету.

Күтілетін нәтиже:

Музей экспонаттарын тарихи дерек көзі ретінде талдай алады;

Өз аймағының тарихы туралы жүйелі әңгіме құрастырады;

Экскурсия материалдарын зерттеу есебі немесе көрме түрінде ұсынады.

Жобаның орындалу кезеңдері:

1. Зерттеу тақырыбын таңдау:

– Мысалы: «Қазақ халқының тұрмыс бұйымдары», «Соғыс жылдарындағы еңбек ерлері», «Табиғи байлықтар мен олардың игерілуі».

2. Музеймен байланыс орнату:

– Мұғалім немесе білім алушылар экскурсоводпен бірлесе отырып жоспар жасайды.

3. Сапар барысында:

– Экспонаттардың атауын, жасалу жылын, қолданылу аясын жазып алу;

– Қызықты деректер мен фотосуреттер жинау.

4. Жоба нәтижесін қорғау:

– Әр топ өз зерттеу нәтижесін плакат, буклет, бейнеролик немесе Padlet-тақта түрінде ұсынады.

Бағалау критерийлері:

Критерий	Дескрипторлар
Ақпарат жинау	Музей экспонаттары туралы нақты мәліметтер жинайды
Талдау	Экспонаттың тарихи маңызын түсіндіреді
Шығармашылық ұсыну	Материалды бейне, постер, көрме түрінде ұсынады
Рефлексия	Өз әсерін және үйренгенін сипаттайды

«Тарихи артефакттың құпиясы» атты зерттеу дәптері

Мақсаты:

Артефактты тарихи зерттеу нысаны ретінде қарастыру, оның шығу тегі мен мәдени мәнін анықтау.

Құрылымы:

1. Экспонат атауы, суреті немесе сызбасы;
2. Жасалу материалы мен технологиясы;
3. Пайдаланылу мақсаты;
4. Дәуірі және географиялық таралу аймағы;
5. Қызықты деректер мен тарихи оқиғалармен байланысы;
6. Қорытынды — нысанның бүгінгі мәдени мұрадағы маңызы.

Тапсырма үлгісі:

– «Бір тұрмыстық заттың тарихы» — білім алушы өз ауылындағы көне заттың тарихын зерттеп, оны сурет, сызба, фото және сипаттамамен дәптерге енгізеді.

– «Біздің отбасымыздағы жәдігер» — отбасында сақталған көне бұйым туралы қысқаша эссе жазу.

Қосымша:

Дәптер соңында «Зерттеу күнделігі» бөлімін енгізу ұсынылады. Мұнда білім алушы әр кездесуден кейін өз ойларын, әсерлерін жазып отырады.

Виртуалды музей құрастыру (Padlet, ThingLink платформалары арқылы)

Мақсаты:

Тарихи экспонаттарды цифрлық форматта жүйелеу арқылы білім алушылардың зерттеу және ИКТ құзыреттілігін арттыру.

Қадамдары:

Тақырыптық бағыт таңдау:

– «Туған өлке мұралары», «Ұлы дала шеберлері», «Менің отбасымның тарихы».

Материал жинақтау:

– Фото, бейне, қысқаша сипаттама, карталар мен аудиожазбалар.

Музейді безендіру:

– Padlet-та тақырыптық бағандар, интерактивті белгішелер қосу;

– ThingLink-та әр суретке бейне немесе ақпараттық сілтеме қосу.

Қорғау кезеңі:

– Әр топ өз виртуалды музейін таныстырады, сұрақтарға жауап береді.

Мысалы:

«Біздің ауылдың батырлары» атты виртуалды музей:

- Батырлардың фотосуреттері, өмірбаяны, марапаттары;
- Аудиоәңгімелер мен жергілікті естеліктер.

Бағалау:

Ақпараттың нақтылығы мен мазмұндылығы;

Дизайн мен құрылым үйлесімділігі;

Топтық жұмыс және шығармашылық көзқарас.

Қосымша шығармашылық тапсырмалар

«Музей түніндегі әңгіме» – білім алушылар өз таңдаған экспонаттың атынан әңгіме немесе монолог жазады.

«Мұралар сөйлейді» бейнежобасы – 1–2 минуттық қысқа бейне, онда білім алушы экспонат тарихын өз дауысымен баяндап береді.

«Өз музейіңді құр» макет жобасы – қағаз, картон, табиғи материалдар арқылы шағын музей макетін жасау.

Күтілетін нәтижелер

– Білім алушылар өлкетану музейі мен тарихи нысандардың қоғамдағы рөлін түсінеді;

– Зерттеу және салыстыру дағдыларын қалыптастырады;

– Мәдени мұраға құрметпен қарауды үйренеді;

– Ақпараттық технологияларды оқу процесінде тиімді пайдаланады.

Практикалық бөлім ретінде ұсынылған «Өлкетану музейіне саяхат», «Тарихи артефакттың құпиясы» және «Виртуалды музей құрастыру» жобалар білім алушылардың тарихқа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың цифрлық, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын қалыптастырады. Мысалы, Padlet немесе ThingLink платформаларында жасалған виртуалды музей жобасы білім алушының зерттеушілік еңбегін заманауи технологиялармен ұштастырудың нақты мысалы. Бұл ХХІ ғасыр дағдыларының бірі цифрлық тарих пәні мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Әдістемелік ұсынымдар білім алушыны тек тарихи фактілерді білуге емес, мәдени мұраға құрметпен қарауға, өз ата-бабасының өмір салты мен құндылықтарын тануға баулиды. Бұл ұлттық сана мен отансүйгіштік қасиеттерді дамытудың маңызды тетігі. Тарихи заттар арқылы өткен дәуірдің тынысын сезіну, ата дәстүрдің жалғасын көру – білім алушыны өзінің ұлттық болмысын тануға жетелейді.

Әдістемелік ұсынымдар Білім стандартындағы «Зерттеу және дерекпен жұмыс» құзыреттілігіне негізделеді. Мұғалім үшін ұсынымдар оқу процесінде тиімді әдістерді енгізуге, сабақты жандандыруға және практикалық бағытта ұйымдастыруға арналған нақты көмекші құрал.

Тарихи деректермен жұмыс істеу арқылы білім алушы:

– тарихи деректердің түрлерін ажырата алады (жазбаша, ауызша, заттай, көркем);

– тарихи оқиғалар мен мәдени құбылыстарды салыстырып талдайды;

– дәлелді пікір айта біледі;

– өз өлкесінің мәдени мұрасына жауапкершілікпен қарайды.

Сондай-ақ бұл әдістемелік тәсіл білім алушылардың зерттеушілік қабілетін ерте жастан дамытуға, яғни «тарихи ойлау мәдениетінің» қалыптасуына ықпал етеді. Әрбір тапсырма мен жоба білім алушының өз бетінше ізденуін, дерек жинақтауын және ақпаратты өңдеуін көздейді. Мұндай тәжірибелер олардың болашақта ғылыми жобалар мен эссе, баяндама жазудағы біліктілігін арттырады.

Қорытындылай келе, заттай деректермен жұмыс істеу арқылы тарихи білім беру тек пәндік білім емес, тұлғалық қалыптасу құралы. Бұл әдіс білім алушыны өз халқының мәдениетіне жақындатып, танымдық қызығушылығын арттырып, зерттеушілік көзқарасын дамытады. Тарихи мұраларды зерттеу арқылы өскелең ұрпақ өз өткенін құрметтеуді, бүгінін бағалауды және болашағына сеніммен қарауды үйренеді. Демек, ұсынылып отырған әдістемелік ұсынымдар мұғалімге оқу процесін жандандыруға, ал білім алушыға тарихи дүниетанымын кеңейтуге бағытталған пәрменді көмекші бола алады. Ол тарихи деректерді зерттеудің, сыни тұрғыдан ойлаудың және шығармашылық ізденістің негізін қалауға қызмет етеді.

Оқытуда Жасанды интеллектіні (ЖИ) және өзге де ақпараттық жүйелерді қолдану арқылы білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс дағдыларын дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар

Жаһандану заманындағы тарих пәнін қалай оқытамыз? Z, альфа ұрпаққа тарихты қалай оқыту керек деген сауал кім-кімді де мазалайтыны анық. Қазіргі заманауи ұрпақты тарих пәнін оқытып қызықтыру үшін не істейміз, тиімділігі және тиімсіздігі неде деген сұрақтарға жауапты беріп көрейін. Қазіргі білім алушыларға ғаламтордан ақпарат алуына шектеу қойып, техникадан оқшаулауға тырысудың қажеті жоқ, одан дұрыс ақпаратты қалай іздеу керегін, алынған ақпаратты дұрыс түсініп, жүйелеуге үйретуіміз қажет, теориядан гөрі іс-тәжірибемен көргенді ұнататын буын болғандықтан, тарих сабағында, мәселен тарихи тұлғаларды заманауи тілде сөйлету үшін, мына Chatter Kid бағдарламасын плаю маркеттен көшіріп алсаңыздар!

1. Уақытын белгілеу.

2. Кез келген тұлғаны немесе жақын адамыңызды сөйлету үшін, ауызын дөңгелетіп белгілейік.

3. Дыбыс жазу белгісін басайық.

4. Дыбыс жазамыз. Мысалы: Міржақып Дулатовтың 140 жылдығы Республика деңгейінде тойланды, Қостанай қаласында Міржақып Дулатовқа арналған ескерткіш ашылуын дұрыс деп санайсыздар ма? Бейнебаянды тыңдап болғаннан кейін, тыңдап кері байланыс береді

Сабақтың тақырыбын анықтату үшін, білім алушыларға тұлғадан хабарлама ретінде, сабақты бекіту үшін, шығармашылық жұмыс ретінде жеке жұмыста беруге болады. Болмаса, тақырып бойынша, бейнебаян түсіруге тапсырма беріп, бағалау критерийлерін жазып берсе, қазіргі білім алушылар жоғары деңгейде тапсырманы сапалы, әрі қызықты етіп тапсырманы орындайды.

Қазіргі білім алушылар – теориядан гөрі іс-тәжірибемен көргенді ұнататын буын болғандықтан, бірінші дүниежүзілік соғыс, екінші дүниежүзілік

соғыс, крест жорықтары т.б. туралы қызықты ақпараттар жинауға тапсырма беру маңыздырақ, сол оқиғаның куәгері ретінде «егер де мен....» деп тарихи оқиғаны қалай жасайтынын өз пікірімен дәлелдеуге мүмкіндіктер беру керек. Цифрлы ұрпаққа – тарих сабағын оқыту кезінде сабақтың тақырыбы негізінде, оқу мақсаттарына сай мәселен, Қасым хан, 1931-1933 жылдардағы, т.б. тарихи оқиғаларды youtube желісінен көрсету арқылы дәлелдейміз және нақтылаймыз. Бейнебаянды көріп болғаннан кейін, білім алушылар өз пікірін білдіреді. Әр білім алушының қабылдауы әртүрлі болғандықтан, олардың пікірі маңызды болып саналады. балаларын ғаламтордан ақпарат алуына шектеу қойып, техникадан оқшаулауға тырысудың қажеті жоқ, одан дұрыс ақпаратты қалай іздеу керекін, алынған ақпаратты дұрыс түсініп, жүйелеуге үйретуіміз қажет. Осы жағдайда білім алушылардың пәнге қызығушылықтары артады.

Сол секілді пәнге деген қызығушылықты арттыратын басқа да әдіс-тәсілдерді үнемі білім алушылардың заманауи сұранысына сай ұсынуымыз керек деп есептеймін. «Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады» деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі жаһандану заманындағы мұғалім, ақпараттық технологияларды меңгерген заманауи болуы тиіс. Өз білімімді жетілдіру мақсатында ақпараттық технологиялардың әр түрлі әдіс-тәсілдерін жұмыс барысында қолдану маңызды және сабақ барысында білім алушыларды үйрете отырып, өзіміз де көп нәрсені үйренеміз. Ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми – педагогикалық және психологиялық зерттеулеріне сүйене отырып, білім алушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы білім алушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Инновациялық әдістерді баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай оқу үрдісінде пайдалану негізгі міндет болып табылады.

«Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» – деген бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі біз тәрбиелеп отырған жас ұрпақтың меңгерген біліміне, алған тәжірибесіне байланысты екеніне еш күмәнім жоқ. Білім алушылардың танымдық көзқарасын байыту ақыл-ой қабілетін жетілдіру, өзіндік ойлау және өмірлік ұстанымын қалыптастыру мұғалімнің шеберлігіне, шығармашылық қабілетіне байланысты.

Цифрлық технологияларды, яғни жасанды интеллектіні сабақтың барлық кезеңдерінде емес, белгілі бір кезеңдерінде ғана қолданған тиімді. Себебі біз білім алушылардың бойында функционалдық сауаттылықты дамытуды бірінші орынға қоюымыз керек. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру динамикалық, шығармашылық, жауапты, бәсекеге қабілетті тұлғаның қалыптасуының шарты ретінде қарастырылады. «Функционалдық сауаттылық - бұл өмірлік міндеттерді шешу үшін білімдерді қолдана алу қабілеті.

Тарихқа қатысты сауаттылық түрлері:

– тарихи дереккөздер мен құжаттарды талдауды үйретуе отырып, ақпараттарды сын тұрғысынан бағалауға дағдыландыру.

– тарихи фактілермен дәлел келтіре отырып, өз пікірімен қорытындылау.

– тарихи карталармен жұмыс жасату.

– инфографикамен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру.

Тарихи деректермен, құжаттармен, карталармен жұмыс істеуге дағдыландыра отырып, себеп-салдар байланыстарын талдау. Жағдайларды моделдеу, оқиғаларды қазіргі заманмен салыстыру.

Қазіргі білім алушыларда мынадай кемшіліктер бар:

– есте сақтау қабілеті төмен, сонымен бірге ақпаратты ғаламтордан іздеуге дағдыланған;

– ұялы телефонға тәуелділік, ғаламторға тәуелділік үнемі өзін жалғыз сезіну, үнемі шаршау, ашушаңдық белгілері басым, денсаулыққа зиян екені белгілі.

– адамдармен қарым-қатынасқа еркін түсе алмайды.

Ғаламтор желісінде дұрыс та, бұрыс та ақпараттар ағыны көп болғандықтан білім алушыларды тарихи оқиғаға баға беру өзіндік көзқарасын білдіру, тарихи оқиғаны жүйелеуді үйретуіміз керек.

Тарих – өзгеріс, сабақтастық, үздіксіз даму поцесі.

Сабақта көрнекі құралдармен жұмыс істеу алгоритмі.

Жұмыс кезеңі	Мұғалім әрекеттері / Білім алушыларға тапсырмалар	Жасанды интеллектпен цифрлық құралдар
Дайындық кезеңі	Дереккөзді қолдану мақсатын анықтаңыз: дәуір туралы түсінік қалыптастыру, тарихи контекстті талдау, білімді тексеру және т.б. Жас ерекшелігіне, дайындық деңгейіне және сабақ тақырыбына сәйкес дереккөзді таңдайды. Шынайылығын тексеріңіз: авторы, жазылған күні, орны және мақсаты. Әр түрлі деңгейдегі сұрақтар мен тапсырмаларды дайындайды.	Smithsonian Open Access (визуалды топтамалар бойынша ЖИ іздеу мүмкіндігімен) Perplexity AI немесе Artvee — жоғары сапалы тарихи өнер туындыларын жүктеу Khanmigo (Khan Academy-ден) — дереккөздерді таңдауға және тапсырмалар құрастыруға көмек
Танысу кезеңі («Мен не көріп тұрмын?»)	Білім алушыларға ешқандай түсініктеме бермей, бейнені мұқият қарап шығуды ұсыныңыз. Қабылдау деңгейінде сұрақтар қойыңыз: – Кім бейнеленген? – Не болып жатыр? – Қандай бөлшектер көзге	Bing Visual Search (Microsoft) суреттегі нысандарды таниды, тауар, орын, өнер туындыларын анықтайды Google Lens – суреттегі нысандарды тану және ұқсас жұмыстарды іздеу

	түседі (киім, заттар, эмоциялар, фон)? – Түс, жарық, композиция қалай қолданылған? Білім алушылардың бастапқы бақылауларын тіркеңіз.	Microsoft Copilot (сурет режимінде) – бейненің мазмұнын сипаттау Pinterest Visual Search – визуалды белгілер бойынша іздеу TinEye – сурет бойынша кері іздеу (reverse image search) – суреттің қайда қолданылғанын табады
Талдау кезеңі («Бұл нені білдіреді?»)	Интерпретацияны (түсіндіруді) талқылаңыз: — Дереккөздің мақсаты қандай (үгіт-насихат, құжат, өнер)? — Автор қандай ұстанымды білдіреді? — Қандай оқиғалар немесе құбылыстар көрсетілген? — Қандай идеялар, құндылықтар немесе көңіл-күйлер жеткізілген? Сабақ тақырыбы және бұрын өтілген материалмен байланыстырыңыз. Символдарға, стереотиптерге және мүмкін бұрмалануларға назар аударыңыз.	ChatGPT-4 (суретті жүктеу мүмкіндігімен) — мазмұн мен контекстті талдау Gemini (Google) — визуалды дереккөздерді тарихи анықтамамен интерпретациялау Claude 3 (Anthropic)-суретті қабылдайды, ішіндегі мәтіндерді оқиды, көріністерді сипаттайды, тарихи/мәдени контекстті де талдай алады Hugging Face Spaces: BLIP, Donut, VQA модельдері- сурет бойынша сұрақтарға жауап беру, сипаттама жазу, OCR (мәтінді тану) функциялары
Контекспен жұмыс («Неге бұл жасалды?»)	Тарихи контекстті талқылаңыз: — Дереккөз қашан және қай жерде жасалды? — Оның пайда болуына қандай саяси, әлеуметтік, экономикалық немесе мәдени жағдайлар әсер етті? — Бұл кімге арналды (мақсатты аудитория)? Басқа дереккөздермен (мәтіндер, артефактылар, басқа бейнелер) салыстырыңыз.	Perplexity AI — негізгі сөздер арқылы тарихи контекстті іздеу MyLens AI / MyMap AI-бұл құралдар тарихи оқиғаларды немесе мәліметтерді енгізіп, ЖИ олардан автоматты түрде хронологиялық сызық (“timeline”) жасайды
Шығармашылық жұмыс және кері байланыс кезеңі	Білім алушыларға келесі тапсырмаларды ұсыныңыз:	Interacty және Google Classroom, Microsoft Teams

	— Оқиға немесе кейіпкер туралы өз пікірін білдіру. — Кейіпкердің атынан шағын эссе, диалог немесе хат жазу, не болмаса бейненің балама нұсқасын жасау. — Жоғалған көріністерді немесе нысандарды визуалды түрде қайта құру үшін ИИ-құралдарды пайдалану. Келесі сұрақты бірге талқылаңыз: «Бұл дереккөз бізге бүгін не үйретеді?»	күрделі қиын тапсырмаларды жасауға болады. Canva Magic Studio — постерлер, коллаждар, цифрлық мини-музейлер жасау Gamma.app – ЖИ көмегімен интерактивті презентациялар дайындау

3 D модельдеу әдісін тарих сабағында қолдану білім алушыларға көбірек ұнайды, сабақты тартымды қылып өткізеді. 3 D модельдеудің дайын қосымшалары да бар, сонымен бірге мұғалім тақырыпқа қатысты өзі жасап шығуға болатын қосымшалары да бар. 3 D модельдеу арқылы тарих сабағында тас дәуіріне, темір дәуіріне, т.б. саяхат жасайды. Оқиғаны дәл сол уақытты, көруге мүмкіндік беріледі. Сонымен бірге, үлкейтіп те, қасынан да, кез келген детальды көруге әр қырынан көруге мүмкіндік беріледі. Interacty, Canva цифрлық құрылғыларымен дайындалған дидактикалық құралдары түр- түрі білім алушыларға жеткілікті деңгейді базалық қоры бар. Инфографика, презентация, сәйкестендіру тапсырмалары.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабақ тақырыбы: Туған өлкенің аңыз ертегілері

Оқу мақсаты: 5.2.2.9 Туған өлкенің аңыз ертегілерінің мән мағынасын түсіндіру

Тарихи концепт: дәлел

Тарихи дереккөздер: «Атамекен Алакөл» энциклопедиялық анықтамалық, «Жамбыл» баспасы, 2022 ж., «Қабанбай батыр атындағы өлкетану музейі» Борша қырғыны туралы аңызы

Тапсырма құрастыру: Білім алушылардың тарихи оқиғаға көзқарасын қалыптастыру, дерекпен жұмыс істеу, тарихи ойлау, себеп-салдарын түсіндіру дағдысын дамыту.

Тапсырма сипаттамасы:

Саған Борша қырғынына қатысты тарихи мәтін не дерек (мәтін мұғалім тарапынан беріледі) ұсынылады.

1-қосымша

Қабанбай ауылы 1909 жылға дейін Борша мекені деп аталыпты. Лепсі уездік қоныстанушылардың бастығы патша полковнигі Андреевскийдің құрметіне елді мекен «Андреевка» деп өзгертіліпті. Өзіміздің туып-өскен өлкемізге тоқталатын болсақ, осы өлкенің таулары бұл өңірді ертеден

мекендейтін Найман тайпасының Қаракерей, Садыр руларының тарихымен тікелей байланысты. Ауылымыз орналасқан Үйгентас өңірінен үлкен сулардан – Шынжылы өзені ағып өтеді. Осындағы Шынжылы өзенінің атауы өзеннің бастау алатын жерлерінің жылылығынан, суының қатпайтындығына байланысты «шын жылы жер» деген мағынадан шыққан екен. Үйгентас – атауының өзі де тарихпен астасып жатыр. Сонау жаугершілік қанды қырғын заманда Қытайға жақын тау үстіне, жайлау төсіне үйдей алып тастарды үйіп, қорғаныс жасаған көрінеді ата-бабаларымыз. Содан Үйгентас атанып кеткен деген сөз бар.

Төмендегі тапсырмаларды орында:

Тапсырмалар:

1. Оқиғаның мерзімін, орнын және негізгі себептерін анықта.

Жауабы:

2. Қырғын кезінде қандай жағдайлар орын алды? Қанша адам зардап шекті?

Жауабы:

3. Бұл оқиға халық санасында қалай сақталды? Қазіргі қоғам үшін маңызы қандай?

Жауабы:

4. Автор (не баяндаушы) оқиғаны қалай сипаттайды? Ол қандай көзқараста?

Жауабы:

5. Осы тарихи трагедиядан қандай сабақ алуға болады?

Жауабы:

Шығармашылық тапсырма (таңдау бойынша):

– «Боршада болған күн...» – көркем күнделік (оқиғаға қатысушы көзқарасымен).

– «Тарихтан тағылым» – эссе жазыңыз (5–6 сөйлем).

– Қырғынды еске алу үшін арнап естелік тақта / плакат жобасын жасаңыз.

Бағалау критерийлері:

– Деректі нақты түсіну

– Себеп-салдарлық байланыс орнату

– Эмоциялық және адамгершілік баға беру

ЖИ кіріктіру: алдын ала білім алушылар ұялы телефондарына «Vetus Maps» қосымшасын жүктейді. Мұғалімнің сүйемелдеуімен картадан «Борша төбе», «Борша сай», «Борша бұлақ» таныс болады.

1-Тапсырма: ЖИ көмегімен тарихи дерек жинау

Мақсаты: Жасанды интеллект арқылы Борша қырғыны туралы қысқаша тарихи мәліметтер алу

Нұсқаулық:

ChatGPT, Gemini, Copilot сияқты ЖИ құралдарын пайдаланып келесі промптты енгізу ұсынылады:

Промпт:

«Борша қырғыны туралы тарихи мәлімет бер. Қай жылы болды? Қандай себеппен және кімдер қатысты? Қай жерде болған? Қанша адам қаза тапты?»

Міндет:

ЖИ ұсынған мәліметтерді қысқаша конспект түрінде жазып ал.

Дереккөзді көрсет.

2-Тапсырма: Vetus Maps арқылы географиялық карта талдауы

Мақсаты: Ескі және қазіргі карталармен жұмыс жасау

Нұсқаулық:

1. vetusmaps.com сайтына кір

2. Іздеу жолағына «Borsha», «Oral», «West Kazakhstan» деп теріп, Борша елді мекенін және маңындағы тарихи аймақтарды анықта

3. Ескі карталарды қазіргі карталармен салыстыр

Міндет:

- Борша қырғыны болған орынды картадан белгілеп, заманауи картадағы орнымен салыстыр

- «Оқиға орны қандай географиялық, стратегиялық маңызға ие болған?»

деген сұраққа жауап жаз

3-Тапсырма: Уақыт шкаласы мен себеп-салдар талдауы

Мақсаты: Борша қырғынының тарихи себептерін түсіну

Нұсқаулық:

ЖИ-ге сұраныс жаса:

Промпт:

«Борша қырғынының себептері мен салдарын 3 негізгі тармақпен жазып бер. Бұл оқиға Қазақстан тарихының қай кезеңімен байланысты?»

Міндет:

- 3 себеп және 3 салдарды жазыңыз

- Сол себептерді инфографика немесе себеп-салдар диаграммасы түрінде Canva немесе PowerPoint арқылы дайындаңыз

4-Тапсырма: «Есте қалатын Борша» эссе (шығармашылық жұмыс)

Мақсаты: Білім алушының тарихи санасын қалыптастыру, шығармашылық ойлау

Нұсқаулық:

ЖИ-ге төмендегідей сұраныс жіберіңіз:

Промпт:

«Борша қырғыны туралы 150–200 сөзден тұратын патриоттық эссе жаз. Құрбандарға тағзым және тарихи жадыны сақтау жайлы ой қозға»

Міндет:

- ЖИ берген эссені оқып, өз ойыңмен толықтыр

- Мәтіннің соңында «Мен бұл тарихты не үшін білуім керек?» деген сұраққа жеке жауап жаз

Қосымша:

тапсырмаларды біріккен жоба етіп жинап, сыныптық презентация немесе «Жады кітабы» форматында ұсынуға болады.

ЖИ кіріктіру: ChatGPT, Gemini, Copilot, Vetus Maps

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 7

Сабақ тақырыбы: Туристік маршруттар

Оқу мақсаты: 7.2.3.5 туристік маршруттарды құру жолдарын ұсыну

Тарихи концепт: маңыздылық

Тарихи дереккөздер: «Жетісу» энциклопедиясы, «Атамекен Алақөл» энциклопедиялық анықтамалық, «Жамбыл» баспасы, 2022 ж.,

Тапсырма құрастыру:

Мақсаты:

Білім алушылардың өлкетану, археологиялық ескерткіштерді тану, тарихи-мәдени мұраға құрметпен қарау және туристік маршрут құра білу дағдыларын дамыту.

1-тапсырма: ЖИ арқылы дерек жинау

Мақсаты: Алақөл аймағындағы археологиялық және тарихи нысандар жайлы мәлімет жинау

Нұсқаулық:

ChatGPT, Bing AI немесе Google Bard сияқты ЖИ құралдарын пайдаланып, келесі сұрақтарға жауап тап:

- Алақөл өңіріндегі белгілі археологиялық ескерткіштер қандай?
- Қай дәуірлерге жатады?
- Олардың зерттелуі туралы не белгілі?
- Қазіргі жағдайы қандай?

Шарты: ЖИ-ден алынған деректерді Word-ке немесе дәптерге жазып, ақпарат көзімен бірге тапсырыңыз.

2-тапсырма: Туристік маршрутты ЖИ көмегімен жоспарлау

Мақсаты: Археологиялық-тарихи туризм бағытын ЖИ арқылы құру

Нұсқаулық:

ЖИ-ге төмендегідей промпт жазыңыз:

«Алақөл өңіріндегі археологиялық және тарихи нысандарға арналған 1 күндік туристік маршрут жаса. Маршрутта кемінде 3 нысан болсын. Әр нысан туралы қысқаша мәлімет бер және не көруге болады, туристерге не қызық болады – соны сипатта»

Міндет:

- ЖИ ұсынған маршрутты өңдеп, өз идеяңмен толықтыр
- ЖИ берген мәтінді тексеріп, сенімді дерекпен сәйкестендір

3-тапсырма: ЖИ көмегімен жарнама/плакат жасау

Мақсаты: Туристік бағытты таныту

Нұсқаулық:

Canva, PowerPoint немесе Google Slides платформасында туристік маршрутты сипаттайтын жарнама постер жаса. Суреттер мен мәтіндерді ЖИ арқылы ала аласың:

Промпт мысалы (DALL·E, Bing Image Creator):

«Kazakhstan Alakol region, ancient archaeological site, tourist route, sunny weather – in poster style» шыққан суретті жарнамаға қолдан

4- тапсырма:

- ЖИ көмегімен жинаған деректерінді біріктіріп, шағын презентация немесе буклет жаса.
- Соңында «ЖИ тапсырма орындауға қалай көмектесті?» деген сұраққа жауап бер.

Бағалау критерийлері:

- ЖИ құралын дұрыс пайдалану
- Ақпараттың нақтылығы мен сәйкестігі
- Туристік идеяның тартымдылығы
- Шығармашылық және цифрлық сауаттылық

ЖИ кіріктіру: ChatGPT, Bing AI, Google Bard Canva, Google Slides

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 5

Сабәқ тақырыбы: Өлкетану мұражайы және тарихи жәдігерлер

Оқу мақсаты: 5.2.2.7тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттау

Тарихи концепт: дәлел

Тарихи дереккөздер: «Отырар оазисінен» табылған қыш табақша, Қарахан дәуіріне жататын мыс теңгелер

Тапсырма құрастыру:

Мақсаты:

Білім алушылардың тарихи деректермен жұмыс істеу, зерттеу және талдау дағдыларын дамыту.

1-Тапсырма: Артефакт сипаттамасын ЖИ арқылы жасау

Мақсаты: ЖИ көмегімен тарихи заттарға сипаттама беру дағдысын қалыптастыру

Нұсқаулық:

ChatGPT немесе басқа ЖИ-ге келесі промптты жаз:

Промпт:

«Отырар оазисінен табылған қыш табақшаның сыртқы көрінісі мен пайдалану мақсатын сипатта. Бұл заттың мәдени және тарихи маңызы қандай?»

Сол сияқты мыс теңгеге:

«Қарахан дәуіріне жататын мыс теңгені сипатта. Ондағы жазу, белгі, өлшем және қолдану саласын түсіндір»

Міндет:

ЖИ берген мәтінді оқып, қажетті мәліметтерді сынып дәптеріне жаз. Артефакттың суретін салып (немесе жүктеп), сипаттамамен байланыстырыңыз.

2-Тапсырма: Салыстырмалы талдау (ЖИ көмегімен)

Мақсаты: Екі артефактты салыстырып, ұқсастық пен айырмашылықты табу

Нұсқаулық:

ChatGPT-ке мынадай промпт беріңіз:

Промпт:

«Отырарда табылған қыш табақ пен Қарахан дәуірінің мыс теңгесін салыстыр. Қайсысы тұрмыстық, қайсысы экономикалық сипатта? Ұқсастығы мен айырмашылығы қандай?»

ЖИ берген мәтін негізінде кесте құрастыр:

Артефакт атауы	Қолдану саласы	Дәуірі	Материалы	Ерекшелігі
Қыш табақ				
Мыс теңге				

3-Тапсырма: Туристік экспонат сипаттамасын жасау

Мақсаты: Музейлік экспозиция үшін ақпараттық мәтін дайындау

Нұсқаулық:

ЖИ-ге:

Промпт:

«Музейдегі экспонат ретінде қойылатын Отырар қыш табағы мен Қарахан теңгесі үшін 4–5 сөйлемнен тұратын сипаттама жаз. Туристке арнап қызықты және түсінікті тілмен бер»

Міндет:

- Екі артефактқа жеке сипаттама жаз
- Сипаттама музей тақтасына ілінетіндей болсын (тартымды, қысқа, мазмұнды)

4-Тапсырма: Шығармашылық жұмыс – «Цифрлы экскурсия»

Мақсаты: ЖИ көмегімен виртуалды музей туры жасау

Нұсқаулық:

- ЖИ-ге сұраныс жібер:
- «Отырар археологиялық ескерткіштері негізінде 3 артефактты қамтитын виртуалды экскурсия сценарийін жаз»
- Алынған мәтінді PowerPoint не Canva арқылы визуалды турға айналдыр
- Слайдтарда сурет, мәтін және қысқа аудио түсіндірме болсын (қалауыңызша)

Бағалау критерийлері:

Критерий	Толық орындалса – 3	Жартылай – 2	Әлі жұмыс қажет – 1
ЖИ құралын тиімді пайдалану			
Артефакттарды сипаттау			
Салыстыру және талдау			
Шығармашылық таныту			

ЖИ кіріктіру: ChatGPT

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 7

Сабак тақырыбы: Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық қозғалыс.

Оқу мақсаты: 7.3.1.5 халықтың отаршылдыққа қарсы ұлт-азаттық күресінің себеп-салдарын анықтау.

7.3.1.6 ұлт-азаттық көтеріліс басшыларының рөліне баға беру.

Тарихи концепт: себеп пен салдар, айырмашылық

Тарихи дереккөздер: тарихи мәтін, дидактикалық тапсырма, инфографика
Тарихи мәтін арқылы тарихи оқиғаларға қатысты деректер жинап, оларды құжат түрінде сақтау немесе жаңа тарихи зерттеулер үшін негіз ретінде пайдалану мүмкіндігі бар. Бұл мәтін көпжақты талқылау мен зерттеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар білім алушылар мен зерттеушілер үшін маңызды ақпарат көзі бола алады. Инфографика, мәтін бойынша ең негізгі қажет ақпараттарды нақты жазады. Келесі кезеңде ақпаратты интеграциялау бойынша инфографика . Инфографика- Күрделі тарихи ақпаратты жеңіл әрі түсінікті етеді. Көру арқылы есте сақтау қабілетін арттыру. Тарихи оқиғалар арасындағы байланыстарды көрсету.

Осы қысқа ақпараттар, ең көлемді деген мәтіндердің ең мазмұнды қысқа бөлігі болып табылады. Білім алушылар жылдам еске сақтауға көмектесетін таптырмас көмекші құрал болып табылады. Инфографикада Сырым Датұлы көтерілісі кезіндегі маңызды оқиғалар берілді. Дидактикалық тапсырмалар жиынтығы мәтіндегі қате тапсырмалар беріледі, соның ақиқат немесе жалған екенін анықтап тұжырым жасайды. Сөйлемді жалғастырыңыз дегенде көп нүктенің орнына дұрыс дәйекті ақпаратты әкеліп орналастырады. Сәйкестендіруде тарихи мәтінде кездескен тұлғаларды, оқиғаларды т.б. дұрыс жауабымен сәйкестендіреді.

Цифрлық құралдар: алған білімдерін жинақтауға арналған тапсырмалар түрін ұсынуға болады.

Жасанды интеллект атауы	Тапсырма түрі
Canva	Тарихи мәтін бойынша инфографика дайындап ұсынылды. Ақиқат және жалған оқиғаларды анықтайды. Оқиғаларды сәйкестендіреді. Сөйлемді жалғастырыңыз тапсырмасы беріледі.

1-тапсырма. Тарихи мәтінмен жұмыс.

Тарихи мәтінмен жұмыс жасау дағдысын қалыптастыру мақсатында беріледі.

1. Тарихи мәтінді толық есінде сақтай отырып, болған оқиғаларды анықтаңыз.

2. Сырым Датұлының іс-әрекетіне баға беріңіз.

3. Мәтіндегі негізгі оқиғалар не туралы болғандығын, өз сөзіңізбен айтыңыз.

Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісі

Мақсаты: Сырым Датұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілістің себептері мен тарихи маңызын сипаттау

2-тапсырма.Инфографикамен жұмыс. Canva көмегімен жасалынған.

1. Сырым Датұлы көтерілісі кезіндегі маңызды 10 оқиғаны есте сақтаңыз.
2. Көтеріліс кезіндегі әр оқиға маңызды болып есептелінеді.
3. Тарихи мәтін бойынша айтылмай қалған оқиғаларды тізбектеңіз.

3-тапсырма. Дидактикалық жұмыс. Canva көмегімен жасалынған. Электронды тақтасының көмегімен орындайды.

1. Сырым Датұлына қатысты, ақиқат, жалған оқиғаларды анықтаңыз.

- Сырым Датұлы көтерілісі Кіші жүз аумағын қамтыды.

- Көтерілісшілер ең бірінші Гирьял бекінісіне шабуыл жасады.

- Кіші жүзде хандық жүйені жою реформасын II Екатерина ұсынады.

- Көтеріліс барысында Нұралы хан Самараға жер аударылады.

- Көтерілісшілер қолынан Есім хан қаза табады.

- Хан кеңесі өтетін жер Жайық өзені болып белгіленеді.

2. Сөйлемді жалғастырыңыз.

- Көтеріліс себебіне өзенінен өтуге тыйым салу әсер етті.

Орал казактарының тұтқынынан Сырымды ..... босатып алады.

- Нұралы хан ..бұйрығы негізінде биліктен шеттетілді.
- Кіші жүзді басқару жобасын ....ұсынды.
- Реформа бойынша Кіші жүзде ..құрылды.
- Сырым Датұлы.....көшіп, сонда қаза табады.

Тарихи оқиғаларды сәйкестендіріңіз.

Оқу пәні: Қазақстан тарихы

Сынып: 8

Сабақ тақырыбы: Қазақстандағы 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы

Оқу мақсаты: 8.3.1.2 – XX ғасыр басындағы Қазақстандағы қоғамдық-саяси процестерге баға беру;

8.3.1.3 – 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің тарихи маңызын анықтау және тұлғалардың рөліне баға беру

Тарихи концепт: маңыздылық, интерпретация

Тарихи дереккөздер: мәтінмен жұмыс, тест, мұражайға саяхат

1916 жылы Қазақстанның Жетісу, Ақмола облыстарыда көтеріліске қатысты. Біз өлке тарихына басымдық беретін болғандықтан, Торғай облысындағы ұлт-азаттық көтерілісті қарастырдым. Мәтін бойынша жұмыс жүргізеді, мәтінді талқылайды, баяндайды.

<https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-madeniet> (қаралған күні 12.11.25 ж.) мәтін осы жерден алынды. Қостанай облысы әкімдігі мәдениет басқармасының» А.Иманов атындағы Амангелді мемориалдық мұражайы"коммуналдық мемлекеттік мекемесіндегі мұражайға 3 D модельдеу арқылы саясат жасаймыз. Мұражайдағы азаттық үшін алысқандар залы, ұстахана интерьерімен танысып шығады. 1916 жылғы Торғай облысындағы ұлт-азаттық күрес туралы тест тапсырмасын орындайды. Тест тапсырмаларын білім алушылар өздері орындай алатын, әртүрлі платформаға салуға болады, жауаптарының дұрыстығын өздері тексере алады. Тақырыптық тестің ішінде нақты жауаптар, тізімнен 1916 жылғы Торғай облысындағы ұлт-азаттық көтеріліске қатысты емес тұлғаны анықтайды, оқиғаларды хронологиялық реттілігімен орналастырады, картадан Торғай облысындағы көтеріліс болған аумақты көрсетеді.

Жасанды интеллект атауы	Тапсырма түрлері
Canva	Тарихи мәтін бойынша инфографика дайындап ұсынылды. Ақиқат және жалған оқиғаларды анықтайды. Оқиғаларды сәйкестендіреді. Сөйлемді жалғастырыңыз тапсырмасы беріледі.
Музейге саяхат	https://poly.cam/capture/58539A7C-04CE-4856-9F12-08EC1D734FCA https://poly.cam/capture/FCBE51EC-043C-47D4-B3D1-5DBA15C30B49 (қаралған күні 28.10.25 ж.) Мұражаймен танысамыз. 3 D моделі көмегі арқылы.
Guizizz	Тест тапсырмасы дайындалды

Тапсырма. Мәтінмен жұмыс.

1. Мәтіндегі оқиғаларды баяндаңыз.

2. Мәтіндегі оқиғалардың ішіндегі ең маңызды фактісі не деп санайсыз.

Мәтінді төмендегі сілтемеден алынды:

<https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-madeniet> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

2-тапсырма. Өлкетану мұражайына саяхат жасалады. Мұражайға азаттық үшін алысқандар залы <https://poly.cam/capture/58539A7C-04CE-4856-9F12-08EC1D734FCA> танысады. Ұстахана интерьері

танысады.

1. Мұражайдағы негізгі дереккөздер тізімін жасаңыз.
2. Мұражайдағы ұстахана арқылы түйін жасаңыз.
3. 1916 жылғы Торғайдағы ұлт-азаттық күрестің ерекшелігін анықтаңыз.
4. Мұражайды әрі қарай толықтыруға болады, сіздің пікіріңіз...

3-тапсырма.

1. Амангелді Имановтың атақты мерген серігі:
А. Кейкі батыр
В. Әліби Жангелдин
С. Ә.Жанбосынов
Д. Ж.Мәмбетов
- 2.Тізімнен артығын көрсетіңіз:Кейкі батыр, Ә.Жангелдин, Ә.Жанбосынов
А. Кейкі батыр
В. Әліби Жангелдин
С. Ә.Жанбосынов
Д. Д. Тәжіұлы
3. Амангелді Иманов пен Бекболат Әшекеевтың ортақ байланысы :
А. Көтерілістің жетекшілері
В. 1916 жылғы көтеріліске белсенділері
С. Патша жарлығына қатысушылар
Д. Ақмола көтерілісіне қатысушылар
4. Торғай облысындағы көтерілісті басу үшін патша үкіметі жазалаушы

экспедициялық корпусының жетекшісі:

- А. А. Курапаткин
В. А.Д. Лаврентьев
С. М.А. Фольбаум
Д. Н.А. Сухомлинов

5. А.Иманов сарбаздары жазалаушы отрядтарының ішіндегі қате жауапты анықтаңыз: Ақшаңырақ, Татыр, Шошқалы қопа, Доғал-Үрпек

- А. Татыр
В. Шошқалы қопа
С. Доғал-Үрпек
Д. Ақшаңырақ

6.Оқиғаларды хронологиялық ретімен орналастырыңыз :

1. Столыпинның аграрлық реформасы
2. Ақпан революциясы
3. Патша жарлығы

4. Қазақ АКСР-і құрылды

А. 1,2,3,4

В. 2,1,3,4

С. 3,4,1,2

Д. 4,3,2,1

7. Ақмола мен Жетісу облысындағы көтерілістің ортақ байланысы:

А. Ақмола облысы көтерілісіне қосылды

В. Патша жарлығына қарсы шықты

С. Столыпинның арғарлық реформасын қолдады

Д. Түркістан АКСР-ін құрды

8.Картадан Доғал-Үрпек түбіндегі шайқасты көрсетіңіз:

А.2

В.3

С.1

Д.4

9. «Кедейлердің ауру балалары» жұмысқа жарамды деп танылды, ал бай балалары дені сау және темір үзетін болса да, әскери алқалардың төрағасы мен мүшелеріне көп пара бергендіктен үйлеріне қайтарылды” деп жазылған аймақты анықтаңыз:

А) Батпаққара болысы

В) Ырғыз уезі

С) Елек уезі

Д) Меңдіқара болысы

Е) Торғай облысы

10. Оқиғаларды ретімен орналастырыңыз

1. ІІ Николайдың жарлығы

2. Доғал-Үрпек шайқасы

3. Көтерілісшілер Торғай қаласын қоршауға алды

4. Амангелдіні сардарбегі етіп сайлады

А. 1,2,3,4

В. 2,3,4,1

С. 1,4,3,2

Д. 4,1,2,3

Дүниежүзі тарихы пәнінде дереккөздермен жұмыс білім алушылардың сыни және тарихи ойлау қабілетін дамытудағы негізгі құралдардың бірі. Әсіресе күрделі әрі көпқырлы тақырыптар, мысалы, Араб шапқыншылықтары мен Крест жорықтары, түрлі көзқарас, сенім жүйелері мен мүдделер тоғысқан тарихи үдерістер ретінде білім алушылардан интерпретациялау, талдау және дәйекті қорытынды жасау дағдыларын талап етеді.

Аталған тақырыпты меңгеру барысында білім алушылар әртүрлі типтегі тарихи дереккөздермен (тірек-сызба, тарихи карта, карикатура, жазбаша сипаттама, алғашқы дерек үзінділері) таныса отырып, тарихи дәлелдерге сүйене отырып пайым жасау, оқиға себептерін контексте түсіндіру, әртүрлі тараптардың позициясын салыстыру сияқты қабілеттерді дамытады.

Дереккөздерді қолдану ерекшеліктері

Дереккөз түрі	Қолдану мақсаты	Білім алушы дағдылары
Карта (Крест жорықтары мен Араб жаулап алулары)	Географиялық ауқымын, қозғалыс бағыттарын, уақыт пен кеңістік аясындағы әрекеттерді түсіндіру	Кеңістік пен уақытты салыстыру, себеп–салдарды байланыстыру
Сызба, тірек-сызба	Тарихи себептер мен салдарларды визуалды көрсету, ұқсастық пен айырмашылықты талдау	Жүйелеу, құрылымдау, логикалық қорытынды жасау
Карикатура немесе иллюстрация	Қоғамдық пікір мен көзқарасты түсіндіру, тарихи интерпретацияны үйрету	Символдарды түсіну, авторлық ұстанымды болжау
Тарихи жазбалар (мысалы, араб тарихшысы мен еуропалық хронист жазбалары)	Көзқарас айырмашылығын түсіндіру, тарихи дәлелдер арқылы қорытынды жасау	Дәлелдерге сүйене отырып сын тұрғысынан ойлау, көзқарастарды салыстыру

Сабақта қолданылатын дереккөздер арқылы:

- тарихи деректің шығу тегі, форматы мен мақсаты ескеріледі;
- деректер арасындағы қайшылықтар мен сабақтастықтар анықталады;
- білім алушылар дәлелді пікір қалыптастыруға дағдыланады.

Осылайша, деректермен жұмыс істеу тәсілдері білім алушылардың тек білімін ғана емес, тарихи шындықты танудағы дербестігін, дәлелді пікір айту дағдысын қалыптастырады. Бұл бөлімде ұсынылатын әдістер мен тәсілдер білім алушылардың «себеп–салдар», «өзгеріс–сабақтастық», «дәлел» сияқты тарихи концепттерді терең түсінуіне мүмкіндік береді.

Оқу пәні: дүниежүзі тарихы

Сынып: 10

Сабақ тақырыбы: Еуропаның өзгеруіне Наполеон жорықтарының әсері

Оқу мақсаты: 10.3.2.8 Наполеон соғыстары мен Еуропа мемлекеттеріндегі капиталистік дамудың ілгерілеуі арасындағы себеп-салдарлық байланысты орнату;

10.3.2.9 Наполеон Кодексінің Еуропадағы либералды қоғамдық идеялардың таралуындағы маңыздылығын бағалау

Тарихи концепт: себеп пен салдар, интерпретация

Тарихи дереккөздер: тірек-сызба, карикатура, карта

«Еуропаның өзгеріне Наполеон жырықтарының әсері» тақырыбы күрделі болғандықтан, маңызды оқиғалардың өте көп болуына байланысты, бірінші тірек-сызба ұсынылды. Бұл сызба арқылы Наполеон Бонапарт дәуірін білім алушылар өте жақсы есте сақтайды, маңызды шайқастар және оқиғалар реттілігі қысқа да нұсқа көрсетіледі. Және тарих сабағын оқытуда тірек-сызбалардың маңыздылығы оқиғаны қысқа да нұсқа, мазмұнын жинақы түсіндіруге көмектесетін тамаша әдістердің бірі деп айтуға болады. «Mozaik Edycation» атты цифрлық білім беру қосымшасы арқылы 3 D модельдеу әдісімен Наполеон Бонапарт жорықтарының жүрген жерін картада көрсетіледі. DALL·E 2 / DALL·E 3 (OpenAI) көмегімен карикатура ұсынылады.

Цифрлық құралдар: 3D модельдеуді қолдануға болады.

Жасанды интеллект түрі	Тапсырма түрлері
«Mozaik Edycation» атты цифрлық білім беру қосымшасы арқылы	Наполеон Бонапарт дәуірін кезіндегі маңызды шайқастар және оқиғалар
DALL·E 2 / DALL·E 3 (OpenAI)	Карикатуралар ұсынылады

1-тапсырма.

Тірек-сызба. Наполеон Бонапарт дәуірі.

1. Тірек сызбадағы маңызды оқиғаларды есте сақтаңыз.

2. Жылдар мен оқиғалар тізбесін жасаңыз.

3. Наполеон Бонапарт дәуіріндегі өзгерістерді анықтаңыз

Маңызды оқиғалар мен жылдар	Барысы
Наполеон Бонапарт дәуіріне дейін	Пруссия мен Франция арасында 1795 жылы Базель келісімі орын алып, Рейннің сол жағалауы Франция қарамағына көшеді. 1796 жылы Франция Италия аумағына басып кіреді. 1799 жылы 18 брюмер төңкерілісінен кейін Директория жойылып, билік 3 консулға берілді.
Франциядағы бірінші империя:	1804 жылы Наполеон француз императоры атағын иеленді және Францияда бірінші империя қаланды. Наполеон кодекстері бойынша: 1. Азаматтық кодекс 2. Коммерциялық кодекс 3. Қылмыстық кодекс Наполеонның билігі 1799-1815 жылдар аралығында орын алды. Наполеон кезінде кәсіпкерлікке қолдау көрсетіліп, француз банкі құрылды.
Францияға қарсы коалициялар:	Францияға қарсы 7 коалиция құрылды 1792 жылы бірінші одақ құрылды және қарсы одақтар 1815 жылға дейін жалғасты. Италия 10 жыл бойы Наполеонға бағынышты болды Францияға қарсы одақта басты рөлдерді атқарған елдер: 1. Англия 2. Австрия 3. Ресей 4. Пруссия

Наполеон Баопартқа қарсы шайқастар:	1805 жылы Трафальгар шайқасы XIX ғасырдағы ең ірі теңіз шайқасы Трафальгар мүйісінің жанында АҒЫЛШЫН VS ФРАНЦУЗ-ИСПАН шайқасы өтті. Нәтижесінде ағылшын адмиралы Нельсон жеңді. 1805 жылы Аустерлиц шайқасы Аустерлиц түбіндегі шайқаста ФРАНЦУЗ VS РЕСЕЙ-АВСТРИЯ шайқасы өтті. Нәтижесінде Француздар жеңді және Австрия бейбіт келісімге келуге мәжбүр болды.
1806 жылы Рейн Одағы	Наполеон Рейн одағын құрды. Одақтың құрылуына қарсы шыққан Пруссия соғыс ашып Франциядан жеңілді.
1807 жылы Тильзит шарты	I Александр мен Наполеон Бонапарт бейбітшілік пен одақтастық келісімі жасалды. Ресей Наполеонның жаулап алған жерлерін толық мойындады.
1812 жылы Отан соғысы	1812 жылы 24 маусымда Наполеон Ресей жеріне жорыққа шықты. Дәл осы жылы Мәскеу маңында Бородино шайқасы орын алды. Ресей халқының ерлігін сипаттайтын Лермонтов Бородино атты өлең шығарды. Нәтижесінде Француздар жеңілді.
1813 жылы Лейпциг шайқасы	Халықтар соғысы атауы бар. 1813 жылы жарты миллионнан астам адам қатысқан шайқас. Нәтижесінде Францияға қарсы шыққан одақтардың қолынан Наполеон Бонапарт жеңіледі.
Вена конгресіне дейін	1814 жылы Наполеон Бонапарт биліктен кетіп,Эльба аралына жер аударылады. Наполеонның биліктен кетуімен Франциядағы Бірінші империя. Наполеондық шайқастар аяқталған соң жеңімпаз елдер жалпыеуропалық Вена конгресін шақырды.
Вена конгресі кезінде	Конгрессте жетекші рөлді атқарған елдер: Англия,Ресей,Австрия,Пруссия Францияда Бурбондар әулетіннің билігі қайтарылып,билікке XVIII Людовик отырды.
Конгресс жргізіліп жатқан уақыт аралығында:	1815 жылы көктемде Наполеон Эльба аралдарынан қашып шығып,Парижге келіп билікке қайта отырды. Бонапарттың қантөгіссіз оралуы Жүз күн деп аталды.
1815 жылы Ватерлоо шайқасы	1815 жылы 18 маусымда орын алған Наполеонның соңғы шайқасы. 1815 жылы 18 маусымда Наполеон VS Францияға қарсы жетінші одақ арасында шайқас өтті. Нәтижесінде Наполеон жеңіліп,Әулие Елена аралдарына жер аударылып 1821 жылы қаза тапты.
Вена конгресі нәтижесінде:	1815 жылы 9 маусымда Вена когресі қорытынды акт қабылдады. Вена когресі аумақты мәселелерді шешуді аяқтап,Еуропаның жаңа шегараларын бекітті. Франция жаулаған барлық жерінен айрылды,1790 жылға дейінгі қалыпты жерлерін ғана сақтап қалды.

2- тапсырма. «Mozaik Edycation» атты цифрлық білім беру қосымшасы арқылы 3 D модельдеу әдісімен Наполеон Банопарт жорықтарының жүрген жерін картада көрсетіледі. Бұл қосымша арқылы Францияға тәуелді елдер, сонымен бірге әр жылдардағы шайқастарының жүру жолдары картада жылдарымен жазылып бейнеленеді. Жасанды интелекті көмегімен Ресейге, Солтістік Италия, Орталық Еуропа, Пиреней түбегі, Наполеонның оралуына дейінгі әскери жорықтары, құрлықтық блокадаға дейін түбегейлі түрде көрсетеді. Бұл «Mozaik Edycation» атты цифрлық білім беру қосымшасы арқылы Наполеон Банопарт кезіндегі Еуропа картасының өзгерісін дәл сол ғасырда жүргендей білім алушылар әсер де болады.

<https://www.mozaweb.com/kk/index.php>. (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Сілтеме арқылы қарап шығуға болады. «Mozaik Edycation» атты цифрлық білім беру қосымшаға кіру үшін гугл аккунт арқылы тіркеледі.

4-ші тапсырма. Попс формуласы.

Тапсырма: карикатураларға сүйене отырып, Наполеон Бонапарт жорықтары кезіндегі оқиғаларға баға беріңіз.

Бірінші сөйлем: «Менің ойымша,...»

Екінші сөйлем: «Себебі, мен оны былай түсіндіремін...»

Үшінші сөйлем: «Оны мен мына фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламын....»

Соңғы сөйлем: «Осыған байланысты мен мынадай қорытынды шешімге келдім...». Білім алушылардың кез келген жауаптарын дұрыс деп қабылдауға болады.

10 сынып Дүниежүзі тарихы

1-бөлім. Өркениет: даму ерекшеліктері

1.3.бөлімше. Әлем өркениеттерінің тарихы

Сабактың тақырыбы: Әлемдік діндер және өркениеттердің дамуы

Оқу мақсаттары:

10.1.3.9 қазіргі кездегі өркениет жағдайында әлемдік діндердің даму тенденцияларын анықтау;

10.1.3.10 қазіргі кездегі деструктивті діни ұйымдар мен ағымдардың қоғамға әсерін бағалау

Тарихи концепт: дәлел, маңыздылық

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма.

Контекст.

Қазіргі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының негізі XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қалана бастады. 1906 ж. Верныйда (Алматыда) Түркістан өлкесі мұсылмандарының 1 құрылтайы өтті, оған 100-ге жуық делегат қатысты.

1943 ж. Ташкентте Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандарының алғашқы құрылтайы өтті. Оған Қазақстан делегациясын шейх Абд әл-Ғаффар Шамсутдинов (1884 – 1953) бастап барды. Құрылтайда Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы құрылып, төрағасы әрі Бас мүфти болып Ишан Бабахан Абдулмаджидхан (1856 – 1957) сайланды.

Қазақстанда қазият құрылып, Шамсутдинов қазі болып тағайындалды. Ол 1946 жылдан бастап Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Қазақстандағы өкілі, Алматы қаласының имамы қызметін атқарды.

1952 – 72 жылдар аралығында Сәдуақас Ғылмани (1890 – 1972), 1972 – 79 жылдар аралығында Жахия қажы Бейсенбайұлы (1932 – 1997) қази болды. Орта Азия және Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасы 1990 жылға дейін Ташкентте орналасқандықтан және кеңестік саясатқа байланысты Қазақстанның діни-рухани өміріне ықпал ете алған жоқ.

1990 жылғы 12 қаңтарда өткен Қазақстан мұсылмандарының тұңғыш құрылтайында дербес Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы Алматыда құрылды. Басқарманың тұңғыш төрағасы, Бас мүфтиі Рәтбек Нысанбаев болды. Қазақстан мұсылмандарының жұмысына басшылық жасап, оның жұмысын жүргізетін Бас мүфти басшылық ететін атқарушы орган ҚМДБ аппараты – мүфтият.

Дереккөз: <https://www.muftyat.kz/kk/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (ҚМДБ) тарихымен қысқаша танысу.

2-тапсырма. «Ойлан. Жұптас. Бөліс» әдісі. Қазіргі кездегі деструктивті діни ұйымдар мен ағымдардың қоғамға әсерін бағалау. Кюар бойынша Қазақстанда қандай деструктивті ұйымдарға тыйым салынғанымен таныса отырып, талдау.

1. "Аль-Каида"
2. "Шығыс Түркістан Ислам қозғалысы"
3. "Өзбекстанның ислам қозғалысы"
4. "Күрд Ұлттық конгресі"
5. "Асбат аль-Ансар"
6. "Мұсылман бауырлар"
7. "Талибан қозғалысы"
8. "Боз гурд"
9. "Орта Азиялық Жамаат моджахед"
10. "Лаишкар-е Тайба"
11. "Әлеуметтік реформалар қоғамы"
12. "Хизб-ут-Тахрир" ұйымы
13. "АУМ Синреке" East Turkestan
14. "Шығыс Түркістанды азат ету ұйымы"
15. "Түркістан Ислам партиясы"
16. "Джунд-аль-Халифат"
17. РОО "Сенім. Білім. Өмір"
18. "Таблиги джамағат"
19. "Ат-такфир-уаль-хиджра"
20. "Ислам мемлекеті" (ИГ, ИГИЛ, ДАИШ, ИГИШ)
21. "Фрон-ан-Нусра" (Джабхат-ан-Нусра)
22. "Йакын Инкар".

Дереккөз: Informburo.kz сайтынан алынды:
<https://informburo.kz/special/kakie-destruktivnye-religioznye-techeniya-deystvuyut-v-kazahstane-i-cto-za-idei-propagandiruyut.html>

Берілген деструктивті ұйымдардың бірнешеуін (2-3-ін) өз қалауынша таңдап, сол ұйымдардың:

1. Құрылу тарихы
2. Мақсаты
3. Міндеттері
4. Неліктен ол ұйым қызметіне тыйым салынғанын
5. Онымен күресу жолдарын анықтау.

3-тапсырма. Діни деструктивті ұйымдардың 10 белгісін анықтау және онымен күрес түрлерін көрсету.

Діннің ерекшелігі және насихатталатын діни догматтар идеясы;	Мемлекеттің зайырлы құрылымын: заңдарын, билік органдарын, басқару құрылымын теріске шығару	Адамдарды шынайы дінге сенушілер мен дінге қайшы келушілерге бөлу, сондай-ақ діни араздықты қоздыру	Діннің ғылыми түсіндірмелерін қабылдамау. Мұсылмандарда мазхабтарды жоққа шығару (ислам дініндегі діни мектептер)
Белгілі бір мемлекетке немесе этносқа тән дәстүрлерді сақтаудан бас тарту	Зайырлы мәдени іс-шараларға қатысудан, ТВ немесе Желіде ойын-сауық және ағартушылық контентті көруден бас тарту	Әйелдердің еркіндігін шектеу, мысалы, киім таңдау. Оларға діни негіздерді таңу	Діни салт-дәстүрлер бойынша неке кию және оны бұзу
	Азаматтық борыштан бас тарту: білім алу, әскерде қызмет ету, сондай-ақ кейбір медициналық қызметтерден бас тарту: қан құю, вакцинация	Белгілі бір мемлекеттің мәдени ерекшеліктеріне қайшы келетін ерекше сыртқы түрін сақтау	

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері
«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты

дұрыс болғанын талқылайды.

ЖИ. Perplexity -дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

10 сынып Дүниежүзі тарихы

2-бөлім. Этникалық және әлеуметтік процестер

2.2. бөлімше. Әлем тарихындағы этносаралық қатынастар

Сабақтың тақырыбы: Этносаралық қатынастар: бейбіт өзара әрекеттестік тәсілдері

Оқу мақсаттары:

10.2.2.5 қазіргі кездегі интеграциялық процестердің тиімділігін бағалау;

10.2.2.6 ұлтаралық келісімнің қазақстандық үлгісінің мысалында этностар арасындағы бейбіт әрекеттестіктің мүмкіндігін дәлелдеу

Тарихи концепт: маңыздылық, интерпретация

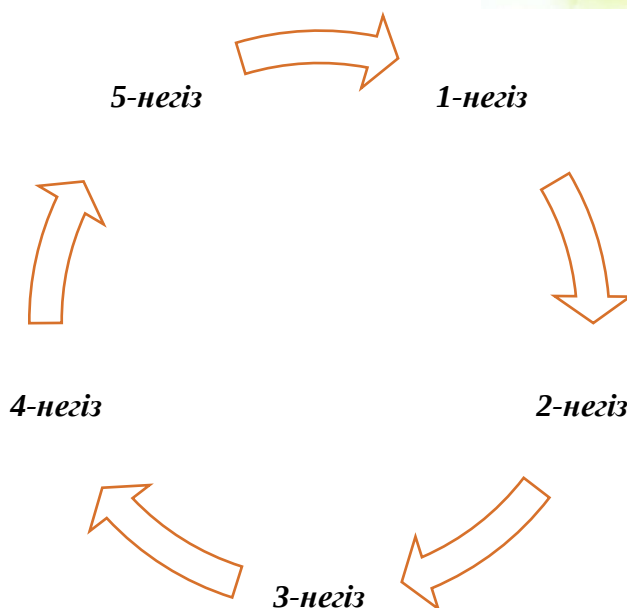
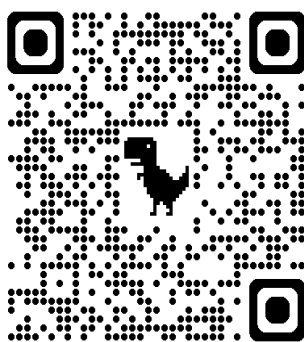
Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Төменде берілген сілтемелер бойынша контексті оқу, танысу, талдау, бағалау.

Дереккөз: <https://assembly.kz/>

Дереккөз: <https://baq.kz/qha-qurylu-tarihy-30-zhyl-buryn-ne-ushin-qazhet-boldy-200010923/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

2-тапсырма. Қазақстанда этносаралық қатынастарда Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылуы мен оның қызметінің орны мен маңызын талдау (5 негіз келтіру).

Қазақстан халқы Ассамблеясы (қаз. Қазақстан халқы ассамблеясы) - Қазақстан Республикасының Президенті құратын, қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты әзірлеуге және іске асыруға ықпал ететін заңды тұлға құрмай құрылған мекеме.

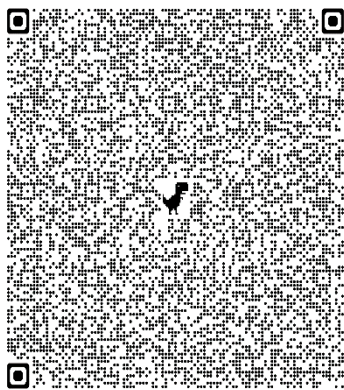
3-тапсырма. Алматыдағы этникалық қатынастардың Заңмен қорғалуын, ҚР Конституция баптарымен негіздеу.

4-тапсырма. Алматыда этникалық қатынастардың негізі болып табылатын этникалық ұйымдарды және олардың қызметін талдау.

Дереккөз: <https://etnonavigator.kz/ru/etnokulturnye-obedineniya/etnokulturnye-obedineniya-g-almaty/>

Дереккөз: <https://assembly-almaty.kz/%D1%8D%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:
Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?
Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты дұрыс болғанын талқылайды.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

ЖИ. Perplexity -дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

10 сынып Дүниежүзі тарихы

4-бөлім. Мәдениеттің дамуы

10-тарау. 4.1. бөлімше Адамзаттың мәдени мұрасын сақтап қалу жолдары

Сабактың тақырыбы: Адамзаттың тарихи-мәдени мұрасын сақтап

қалудағы ЮНЕСКО-ның қызметі

Оқу мақсаттары:

10.4.1.1 ЮНЕСКО қызметін мысалға ала отырып тарихи-мәдени мұраны сақтау жолдарын түсіндіру; 10.4.1.2 ЮНЕСКО-ның Әлемдік мұра нысандар тізімі ескерткіштерінің мысалында тарихи-мәдени мұраның маңыздылығын анықтау.

Тарихи концепт: маңыздылық, интерпретация

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне Алматыға жақын және Алматы облысында орналасқан мәдени объектілер: Тамғалы петроглифтері бар археологиялық ландшафт және «Чанъань-Тянь-Шань дәлізі» трансұлттық объектісінің құрамындағы Ұлы Жібек жолы қалашықтары кіреді. Тізімге сондай-ақ Ұлы Жібек жолының бір бөлігі болып табылатын Қойлық (Қойлық), Қарамерген және Талғар қалашықтары кіреді.

Тамғалы петроглифтері.

Дереккөз:

<https://qazaqstan3d.kz/kz/pamiatniki-prirodnogo-naslediia/petroglify-arheologicheskogo-landsafta-tamgaly> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Дереккөз:

<https://qazaqgeography.kz/kz/tamgaly-petroglifteri-2004-zhyldan-bastap-2115651> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Дереккөз:

<https://archo.kz/kk/yunesko/petroglify-arheologicheskogo-landshafta-tamgaly/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Дереккөз:

https://el.kz/tamgali_arheologiyalik_kesheni_26597/ (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

«Чанъань-Тянь-Шань дәлізі»

Дереккөз:

<https://www.google.com/url?sa=>
(қаралған күні 28.10.25 ж.)

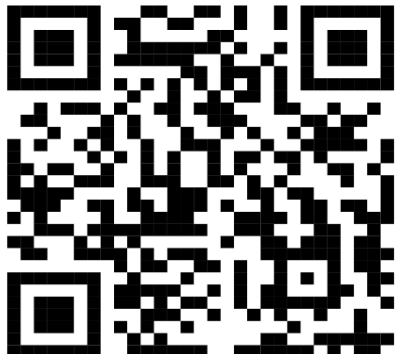
Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:
Бұл қандай дереккөз?
Оның авторы кім?
Дереккөз қашан, қайда және неге

байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Дереккөз: <https://www.youtube.com/watch?v=sFLl08VWXXVk> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Қойлық (Қойлық), Қарамерген және Талғар қалашықтары

QR код арқылы мәтінді оқи отырып, дереккөздермен танысып, ПТМС формуласына салып талдау.

ПТМС формуласына салып талдаңдар.

Позиция (мен солай ойлаймын,...)

Түсіндіру (... себебі,...)

Мысал (мен мұны мынандай мысалдар арқылы дәлелдей аламын...)

Салдар (айтылған мәселе бойынша мынандай қорытынды жасаймын...)

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Дереккөз: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V13D0002394> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Дереккөз: <https://informburo.kz/kaz/elainasy/sakh-uejsinnen-khalghan-khut-meken-talghar-khalashyghynyng-tarihy-khandaj> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Дереккөз: https://el.kz/koilik_kalashigi_26531/

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты

дұрыс болғанын талқылайды.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

10 сынып Дүниежүзі тарихы

4-бөлім. Мәдениеттің дамуы

10-тарау. 4.1. бөлімше Адамзаттың мәдени мұрасын сақтап қалу жолдары

Сабақтың тақырыбы: Әлемнің ең ірі мұражайлары: адамзаттың тарихи зердесінің қазынасы

Оқу мақсаттары:

10.4.1.3 әлемнің ең ірі мұражайларын зерттеп, ерекшеліктерін анықтау;

10.4.1.4 әлем халықтарының тарихи-мәдени мұрасын зерттеу және сақтап қалудағы мұражайлардың рөлін түсіндіру.

Тарихи концепт: маңыздылық; интерпретация.

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

1-тапсырма. Алматының әйгілі мұражайларын анықтау және оны бағалау.

Дереккөз: <https://www.tripadvisor.ru/Attractions-g298251-Activities-c49-Almaty.html>

Дереккөз: <https://sxodim.com/almaty/article/museums-almaty>

Дереккөз: https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%8B_%D0%BC%D2%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B0%D0%B9%D1%8B (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Алматы мұражайлары туралы сілтемелер мен дереккөздер:

- [Алматы мұражайы](#)
- [Археология мұражайы](#)
- [Ө. Қастеев атындағы өнер мұражайы](#)
- [Әуезовтің әдеби-мемориалдық музейі](#)
- [Байтұрсынұлының мұражай үйі](#)
- [Ғалымдар үйіндегі Қаныш Сәтбаевтың мемориалдық мұражайы](#)
- [Д.А.Қонаев музей-үйі](#)
- [Мұқановтың әдеби-мемориалдық мұражай үйі](#)
- [Республикалық кітап мұражайы](#)
- [Сирек кездесетін кітаптар мұражайы](#)
- [Ықылас атындағы Ұлттық музыкалық аспаптар мұражайының ғимараты](#)
- [Ықылас Дүкенұлы атындағы музыкалық аспаптар мұражайы](#)

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

2-тапсырма. Төменде берілген Алматы картасына Алматының 10 мұражайын орналасқан жері мен ауданын көрсету.

«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты дұрыс болғанын талқылайды.

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері
«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты

дұрыс болғанын талқылайды.

ЖИ. Perplexity -дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

Нақты сабақ үлгілері /мұғалім іс-тәжірибесінен:

11 сынып Дүниежүзі тарихы

Бөлім. Білім мен ғылымның дамуы

Бөлімше. Білім алу бүкіл адамзаттық құндылық ретінде

Сабақтың тақырыбы: Жоғары білім беру жүйесі: өткені мен бүгіні

Оқу мақсаттары:

11.4.1.6 жоғары оқу орындарының пайда болу тарихын, олардың ортақ даму тенденцияларын анықтай отырып зерттеу;

11.4.1.7 ағартушылық пен ғылымды өрістетудегі алғашқы университеттердің рөлін талдау;

11.4.1.8 заманауи жоғары білім беру үлгілерін салыстырып, артықшылықтары мен ерекшеліктерін анықтау.

Тарихи концепт: дәлел, маңыздылық, интерпретация

Контекстік тапсырмаларды қолдану әдіс-тәсілдері:

Алматыдағы алғашқы ЖОО Коммунистік университет (1925 ж.), одан кейін Қазақ педагогикалық институты (1928 ж.), қазір Абай атындағы Қазақ

ұлттық педагогикалық университеті болды. 1930 жылдары Қазақ мемлекеттік медицина институты (ҚазҰМУ), Қазақ тау-кен металлургия институты (Сәтбаев университеті) және Қазақ мемлекеттік университеті (ҚазҰУ) пайда болды.

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Алматыда құрылған ЖОО	Жылы, айы, күні
Қазақ педагогикалық институты	
Қазақ мемлекеттік медицина институты (ҚазҰМУ)	
Қазақ тау-кен металлургия институты (Сәтбаев университеті)	
Қазақ мемлекеттік университеті (ҚазҰУ)	

Дереккөздер:

<https://studyin.kz/kk/universities/1256011>

<http://88.204.166.9/kz/publications/view/87> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

<https://www.kaznpu.kz/kz/27/page/> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

<https://egemen.kz/article/166844-elimizdegi-alghashqy-dgoghary-oqu-orny-qashan-qurylghan> (қаралған күні 28.10.25 ж.)

Білім алушылар келесі сұрақтарға жауап табуы қажет:

Бұл қандай дереккөз?

Оның авторы кім?

Дереккөз қашан, қайда және неге байланысты құрылды?

Дереккөзді жасаған кезде автор алдына қандай мақсат қойды?

Цифрлық құралдарды қолдану жолдары:

Жергілікті-өңірлік дереккөздерді қолдану тәсілдері

Практикалық әдістер (оқытуда қолданылатын)

Рөлдік оқу: Мазмұнды жақсы түсіну үшін тарихи мәтіндерді рөлдер бойынша оқу.

Жеке құжаттарды талдау: Жеке тарихты қайта құру үшін хаттарды, күнделіктерді, жазу кітапшаларын зерттеу.

Визуализация: Ақпаратты көрнекі ұсыну үшін иллюстрациялар, коллаждар, презентациялар, таймлайндар және аудиогидтер жасау.

Мұрағат деректерін тақырып бойынша қолданудың тиімді тәсілдері

«Конверт – сұрақ» әдісі

2-3 сұрақ жазып, конвертке салыңыз (оқу мақсатына қарай). Әрбір білім алушыда өзінікі болатындай етіп, бірнеше конверт дайындаңыз. Әрқайсысына екі минут беріңіз: білім алушы стикерде атын және жауабын жазады; екі минут өткен соң конверт келесі білім алушыға беріледі, осылай бұл 2-3 сұраққа

барлығы жауап бергенше жүре береді. Стикерлерді жинап, бірнеше жауапты дауыстап оқыңыз (аттарын атамастан); сынып белгілі бір сұрақтың қаншалықты дұрыс болғанын талқылайды.

ЖИ. Perplexity -дереккөздерді көрсете отырып, жауап беретін ЖИ жүйесі.

ЖИ: Zotero, Mendeley, Scite- зерттеулерді іріктеуге, жүйелеуге, дәйексөз келтіруге және бөлісуге арналған құралдар.

Қазіргі заманғы білім алушылар, стандартқа сәйкес:

– бір немесе бірнеше дереккөздерден (материалдық, мәтіндік, бейнелеу және т.б.) қажетті ақпаратты іздеу;

– түрлі дереккөздердің деректерін салыстыру, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау.

– оқу әдебиетінде баяндалған тарихи оқиғалар мен тұлғаларды бағалау;

– тарихтағы ең маңызды оқиғалар мен тұлғаларға өзінің көзқарасын және олардың бағасын анықтау және түсіндіру (дәлелдеу) және т.б. жасай алу қажет. Сондай-ақ, қазіргі заманғы зерттеушілер сабақтарда тарихи құжаттарды пайдалануға белсенді көңіл бөледі. Тарихи дереккөздің бірнеше анықтамаларын бөліп көрсетеді және онымен жұмысты түсінік аппаратын игерудегі және пән бойынша білім деңгейін арттырудағы маңызды элемент ретінде, сондай-ақ білім алушылардың бірқатар шеберліктерімен, дағдыларымен және құзыреттерімен жұмыс істеудің тиімді нұсқасы ретінде негіздейді. Егер зерттеушілер жұмыстарын қарайтын болсақ, онда деректі мәтіндердің сипатына негізделетін тарихи құжаттардың жіктелімін бөліп көрсетуге болады. Барлық тарихи құжаттарды үш негізгі топқа бөлуге болады.

– Баяндау-сипаттау сипатындағы тарихи құжаттар;

– Әртүрлі уақытта практикалық маңызы бар, актілік-заңнамалық және актілік-шаруашылық құжаттарды қамтитын құжаттар;

– Тарихи дереккөздер және жеке тектік құжаттар. Мысалы, хаттар, естеліктер, жеке күнделіктер және т.б.

Жоғарыда аталғандардың үшеуін жақсы толықтыратын тағы бір топты бөліп көрсетуге болады. Ол көркемдік сөз ескерткіштерін қамтиды және көркемдік әдебиетке таратылады. Мұндай топты пайдалану қайталау сабақтары немесе тарих пен әдебиеттің біріктірілген сабақтарында белгілі бір кезеңнің мәдениетімен байланысты тақырыптар шеңберінде жақсы іске асырылады.

Мысалы, бесінші сыныпта ежелгі әлемнің тарихы мен орта ғасырдың тарихын алтыншы сыныпта зерделеу кезінде халық шығармашылығын қамтитын көркем сөздің мынадай ескерткіштерін пайдалану орынды болады, олардың арасында мифтер, аңыздар, ертегілер, әндер, қанатты сөздер, афоризмдер және т.б. аталатын болады.

Егер тарих сабақтарында пайдаланылатын актілік құжаттардың мазмұны туралы айтатын болсақ, онда олардың тізбесіне құжаттардың заңдық, шаруашылық, саяси және бағдарламалық түрлерін енгізу керек. Мысалы, купца грамоталары, қабал грамоталары, рухани грамоталар, заңдар, жарлықтар, өтініштер, челобит, қолтаңбалар, шарт, статистикалық және тергеу құжаттары, бағдарламалар мен сөздер.

– Баяндау-сипаттау тарихи құжаттар тобына жылнамаларды, хроникаларды, тарихи сипаттамаларды, сондай-ақ саяхат сипаттамаларын жатқызуға болады.

– Тарихи дереккөздер мен құжаттарды жіктеудің айтарлықтай үлкен тізбесі бар. Мысалы, зерттеушілер оның мынадай нұсқасын ұсынады:

– Мемлекеттік сипаттағы құжаттар: грамоталар, жарлықтар, бұйрықтар, заңдар, мемлекеттік қайраткерлердің сөздері, мемлекеттік іс-шаралар хаттамалары және т.б.

– Халықаралық сипаттағы тарихи құжаттар: шарттар, келісімдер, хаттамалар, іскерлік хат алмасу және т.б.

– Саяси күреске байланысты құжаттар: бағдарламалар, үндеулер, саясаткерлердің сөздері, прокламациялар, декларациялар және т.б.

– Тарихи сипаттағы құжаттар: хроникалар, анналдар, жылнамалар, тарихи шығармалар және т.б.

– Жеке сипаттағы құжаттар: мемуарлар, күнделіктер, хаттар, куәгерлердің куәліктері.

– Әдеби жанрдағы құжаттар өз дәуірінің тарихи ескерткіштері ретінде: проза, поэзия, драма, эпос, мифтер, әндер, сатира, қанатты сөздер және т.б.

Сабақ үшін тарихи дереккөздерді іріктеу мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Таңдалған дереккөздер қаралып отырған бір проблема бойынша әртүрлі көзқарастарды көрсете алуы өте маңызды. Мұндай тәсіл білім алушыларға сабақта көтерілетін проблеманы өз қабылдауларын қалыптастыруға көмектеседі. Зерттеушілер жинаған ақпаратқа сүйене отырып, сабақ үшін тарихи құжаттарды таңдай отырып, тарих мұғалімі ұстануы тиіс талаптарды бөліп көрсетуге болады.

– Тарихи құжат тарихты оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуі тиіс;

– Құжат дәуірдің негізгі, ең типтік фактілері мен оқиғаларын көрсетуі тиіс;

– Бағдарламалық материалмен органикалық байланыста болу, білім алушыларға танымдық сұрақтар мен тапсырмаларды ұсыну үшін тарихи білімді өзектендіруге жәрдемдесу;

– Таңдалған материалдың мазмұны материалды іріктеу деңгейі мен көлемі бойынша білім алушылар үшін қолжетімді, сондай-ақ қызықты болуы тиіс;

– Дереккөзде оқуды саралауға, білім алушылардың белгілі бір оқиғалар, құбылыстар, процестер туралы түсініктерін нақтылауға мүмкіндік беретін тұрмыстық және сюжеттік егжей-тегжейлер болуы тиіс;

– Мектеп білім алушылары құжаттың авторы мен атауын жақсы есте сақтауы үшін тарихи құжаттың білім алушылардың алдында да атап өтілетін бірқатар қасиеттері болуы тиіс. Сондай-ақ таңдап алынған материал танымдық дербестік пен мүдделілікті дамыту үшін жеткілікті ақпараттылыққа, әдеби және ғылыми құндылықтарға ие болуы тиіс.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, тарих сабақтарында тарихи дереккөздер мен құжаттарды есепке ала отырып, тапсырмаларды пайдалану білім алушылардың танымдық дағдыларын, талдау, қорытынды

жасау, құжаттардың мәтіндерін салыстыру, өз бағаларын, қаралып отырған мәселе бойынша пайымдауларын дамытуға оң ықпал етеді деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте тарихи дереккөздермен жұмыс зерттеу сипатын қамтитын болады және танымдық белсенділіктің шығармашылық-ізденіс деңгейіне бағдарланатын болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Тарихты оқыту үдерісінде тарихи дереккөздерді қолдану білім алушылардың тарихи танымын тереңдетудің, сыни тұрғыдан ойлауын дамытудың және зерттеушілік қабілеттерін қалыптастырудың басты құралы болып табылады. Бұл әдістемелік ұсынымдарда тарихи дереккөздердің әртүрлі түрлерімен мұрағаттық құжаттар, археологиялық материалдар, жазба және ауызша деректер, фото-киноқұжаттар, музей экспонаттары, сондай-ақ заманауи цифрлық ресурстар мен жасанды интеллект құралдарымен жұмыс істеу жолдары жан-жақты қарастырылды.

«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерінде білім алушылардың дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру тарихи құбылыстарды түсінуді тереңдетіп қана қоймай, дерек пен интерпретация арасындағы байланысты ұғынуға, тарихи дәлелдер негізінде пікір айтуға, себеп-салдарлық байланыстар орнатуға дағдыландырады. Мұндай әдіс оқушылардың дербес ойлауына, академиялық сауаттылығына және азаматтық ұстанымының қалыптасуына әсер етеді. Ұсынылған әдістемелік нұсқаулар мұғалімдерге тарих сабақтарында дереккөздермен тиімді жұмыс ұйымдастыруға, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға және зерттеу элементтерін енгізуге көмектеседі. Бұл тәсіл оқу пәнін өмірмен байланыстырып, оқушыны тарихи шындықты түсінуге және өз тұжырымын дәлелдеуге жетелейді. Сонымен қатар, цифрлық ресурстар мен заманауи технологияларды қолдану тарихты оқытудың мазмұны мен форматын жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Әдістемелер білім алушылардың дереккөзді анықтау, сипаттау, талдау, салыстыру, интерпретациялау, дәлелдеу және қорытынды жасау дағдыларын жүйелі дамытуға бағытталған.

Оқушылар тарихи оқиғалар мен үдерістерді жай ғана есте сақтамай, оларды деректер арқылы зерделеп, бірнеше көзқарасты салыстырып, дәлелді тұжырым жасай алуы қажет. Осы мақсатта әдістемелік ұсынымдар мынадай нақты бағыттарды қамтиды:

Мұрағат құжаттарымен жұмыс оқушыларға тарихи шындықты түпнұсқа деректер негізінде тануға, оның интерпретациясын жасауға мүмкіндік береді;

Жергілікті тарихи дереккөздер оқушылардың туған өлке тарихына қызығушылығын арттырып, ұлттық сана мен тарихи жадыны нығайтады;

Археологиялық материалдар арқылы ежелгі мәдениеттің өмір салты мен шаруашылығын сипаттау, заттық деректерден мағына шығару дағдылары қалыптасады;

Зерттеу және жобалау жұмыстарында дереккөздерді қолдану оқушыны дербес ізденіске, ғылыми дәлелдемелерге негізделген тұжырым жасауға бейімдейді;

Жазба, заттай, ауызша және визуалды дереккөздермен жұмыс олардың әртүрлі типтерін талдауға, тарихи контекст пен дерек арасындағы байланысты түсінуге жағдай жасайды;

Музей экспонаттары мен виртуалды музейлерді қолдану тарихи танымды кеңейтіп, визуалды, талдамалық және бағалау дағдыларын дамытады;

Жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды қолдану тарихи деректерді тану, жүйелеу және интерпретациялау үдерісін жаңғыртып, заманауи білім беру талаптарына сай жаңа мүмкіндіктер ашады.

Осы бағыттардың барлығы мұғалімдерге оқу үдерісін практикалық, танымдық және зерттеушілік сипатта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Әдістемелік ұсынымдар нақты құралдар мен мысалдар арқылы білім алушылардың дереккөздермен жұмыс жүргізудегі құзыреттілігін кешенді дамытуға бағытталған. Нәтижесінде, оқушылар тарихты тек мазмұн ретінде емес, зерттеу нысаны ретінде ұғына отырып, заманауи тарихи ойлауға бейімделеді.

Қорытындылай келе, тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын мақсатты түрде қалыптастыру – ХХІ ғасыр оқушысының сындарлы, дерекке негізделген тарихи санасын тәрбиелеудегі маңызды басымдықтардың бірі болып табылады. Бұл әдістемелік ұсынымдар мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттырып, оқу үдерісін жаңғыртуға нақты үлес қосады деп сенеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. «Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты» (МЖМБС), 8-тармақ. – Астана, 2023.,
2. Әбдіқалиев Қ., Мұхамеджанов Қ. Тарихи деректану негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
3. Атабаев К. Деректану: Оқу құралы. Толықтырылып II басылуы. - Алматы: «Қазақ тарихы» 2007. - 272 бет.
4. Источниковедение истории СССР: Под ред. Ковальченко И.Д. Учебник. М.: 1981. - 496., стр.12.
5. Ключевский В.О. Соч. В десяти томах. Т. VII. Специальные курсы. М.: 1989. стр.7.
6. Лаппо-Данилевский А.С. Методология истории. М., 2013. с-365.
7. Байтұрсынов А. Шығармалары. 1989. 215-б.
8. Мұхатова О.Х. Тарихи және тарихнамалық деректер. Монография. - Алматы, 2012. - 144 бет.
9. Қазақстан тарихы туралы қытай деректемелері. 1-т. Саяхатнамалар мен тарихи географиялық еңбектерден таңдамалылар. - Алматы, 2005.
10. Қазақстан тарихы туралы Қытай деректемелері. 2-т.Сұңғытай С.,
11. Еженханұлы Б. Тарихи мәдени жәдігерлер. - Алматы, 2005.
12. Қазақстан тарихы туралы Қытай деректемелері. 3-4 том. Цин патшалық дәуірінің мұрағат құжаттары. - Алматы, 2006.
<https://nabrk.kz/bookView/view/?brId=106787&simple=true&green=1> (қаралған күні 28.10.25 ж.)
13. Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері. 1-т. Өтеміс қажы. Шыңғысname. -Алматы, 2005.
<https://nabrk.kz/bookView/view/?brId=1110771&simple=true&green=1> (қаралған күні 28.10.25 ж.)
14. Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері. 2-т. Көне түрік бітіктастары мен ескерткіштері (Орхон, Енисей, Талас). -Алматы, 2005.
15. Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері. 3-т. Өтеміс қажының «Шыңғыс намесі» тілінің көрсеткіш сөздігі. -Алматы, 2006; 4-т.
16. Мұхаммед Садық Қашғари. Тазкира - и азизан. -Алматы, 2006; 5-т.

17. ХУ-ХІХ ғасырлар шығармаларынан үзінділер. -Алматы, 2006.
18. Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері. 1-т.Моңғолдың құпияшежіресі. -Алматы, 2006.
<https://nabrk.kz/bookView/view/?brId=1110769&simple=true&green=1> (қаралған күні 28.10.25 ж.)
19. Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері. 2-т. Лұбсанданзан. Ежелгі хандар салған төрелік жосығының туындыларын құрастырып, түйіндеген Алтын Тобчы (Алтын түйін) Демек-дүр. -Алматы, 2005. -6б.
20. Қазақстан тарихы туралы моңғол деректемелері. 3-т. Деректемер мен мұрағаттық құжаттар. -Алматы, 2006.
21. Қазақстан тарихы туралы араб деректемелері.1-т. Алтын Орда тарихына қатысты материалдар жинағы. -Алматы, 2005.
22. Қазақстан тарихы туралы араб деректемелері. 2-т. Қазақстан тарихы ІХ-ХІІ ғасырлардағы араб деректерінде. -Алматы, 2006.
23. Қазақстан тарихы туралы араб деректемелері. 3-т. ХІІ-ХУІ ғасырлардағы араб тілінде жазылған шығармалардан үзінділер. - Алматы, 2006.
24. Қазақстан тарихы туралы парсы деректемелері. 1-т.Жамал Қаршы. әлМулхақат би-с-сурах. -Алматы, 2006.
25. Қазақстан тарихы туралы парсы деректемелері. 2-т. Әбд әл-Қадыр ибн Мұхаммед Әминнің. Маджма әл-ансаб уа-л-аджар. -Алматы, 2005.
26. Қазақстан тарихы туралы парсы деректемелері. 3-т. Му изз әл-ансаб.- Алматы, 2006.
27. Қазақстан тарихы туралы парсы деректемелері. 4-т.Алтын Орда тарихына қатысты материалдар жинағы. - Алматы, 2006.
28. Қазақстан тарихы туралы парсы деректемелері. 5-т.ХІІІ ХІХ ғасырлардағы шығармалардан үзінділер. - Алматы, 2007
29. История Казахстана в русских источниках. ХУІ -ХХ веков. І том.
30. Посольские материалы русского государства (ХУ ХУІІ в.в). - Алматы, 2005.
31. История Казахстана в русских источниках. ХУІ -ХХ веков. ІІ том. Русские летописи и официальные материалы ХУІ - первой трети ХУІІІ в. О народах Казахстана. - Алматы, 2005.
32. История Казахстана в русских источниках. ХУІ -ХХ веков. ІІІ том. Журналы и служебные записки дипломата А.И. Тевкелева по истории и этнографии Казахстана (1731-1759 г.г). - Алматы, 2005.
33. Крафт И.И. Сборник узаконений о киргизах степных областей. - Оренбург, 1898. -С.21.
34. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких орд и степей. - СПб., 1832. - С. 104.
35. Мейер Л. Киргизская степь Оренбургского ведомства. - СПб., 1965;
36. Жуковский С.В. Сношения России с Бухарой и Хивой за последнее трехстолетие. - Петроград, 1915; Терентьев М.А. История завоевания Средней Азии. - СПб., 1906.

37. NCSS 2013, NCSS (2013). The College, Career, and Civic Life (C3) Framework for Social Studies State Standards
38. Wineburg 2001; Barton & Levstik 2004]. Barton, K. C., & Levstik, L. S. (2004). Teaching History for the Common Good. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
39. <https://www.britannica.com/science/developmental-psychology> (қаралған күні 12.11.25 ж.)
40. Байпақов К.М. Қазақстан археологиясы және музей ісі. – Алматы: Өнер, 2018.
41. Қожахметова К., Құрманалина Ш. Өлкетану негіздері және мектеп музейі қызметін ұйымдастыру. – Алматы: Рауан, 2021.
42. Жолдасбеков М. Қазақ мәдениетінің бастаулары: этнографиялық зерттеулер. – Алматы: Санат, 2019.
43. Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштері. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2020.
44. Тұрсынова А., Айтмұханбетова Г. Тарих пәнін оқытуда музей материалдарын пайдалану әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2022.
45. Құрманғалиева А. Тарих сабақтарында зерттеу дағдыларын қалыптастыру жолдары. // Педагогика және психология журналы. – 2021. – №4. – 58–64 б.
46. UNESCO. Heritage Education for the 21st Century: Guidelines and Best Practices. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.
47. Anderson, L., Krathwohl, D. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy. – New York: Longman, 2001.
48. Wineburg, S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. – Philadelphia: Temple University Press, 2006.
49. Андрианова Е.Н. Коллекция фотографий документального фонда
50. Государственного Центрального музея современной истории России как источник по истории повседневности: авто.реферат. 2014 .
51. https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=29087 (қаралған күні 28.10.25 ж.)
52. XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы қазақ өмірі туралы фотодеректер. Шолпан Нұрман, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8747> (қаралған күні 12.11.25 ж.)
53. Małgorzata Markiewicz. Photography vs. visualisation. Technical images in archaeological research. Photography vs. visualisation. Technical images in archaeological research / Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage, -2022. -Volume 24. -P. 50-118. Wrocław, Poland. <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2212054822000029?token> (қаралған күні 22.10.25 ж.)

МАЗМҰНЫ

Кіріспе		3
1	Тарихи дереккөздерді тарих сабақтарында қолданудың теориялық және әдістемелік негіздері	5
2	«Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерін оқытуда білім алушылардың тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар	26
Қорытынды		236
Пайдаланылған дереккөздердің тізімі		238